

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: MÉSZÁROSNÉ PUSZTAI ÉVA, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

László Ernő

Szemben a csillagokkal	11
Ropog az égbolt	12
Bója	13

ARTériák

Kiss Benedek

Ínyemről a bor zamata	14
-----------------------	----

Bak Zsuzsanna

Szerelem	15
Bordal	15

Antal Attila

Szellemrajzok	16
A felszabadult oltár	17
Együtt s külön	17

Anga Mária

Hozzátok beszélek	18
Ébren	18
Álmomban megszülettem	18

Fecske Csaba

Rád csukja szemét	19
Öregember	19
Az elhangolódott agyú	20
Négy haiku	20

Lipcsei Márta

Finnországi séták	21
-------------------	----

Benő Attila

(kötél)	22
(perspektívák)	23
(fabula)	23

Petróczi Éva

Adriai elégia	24
Esőverte bogár-pár	25
Giles Corey könyörög a köveknek	25

<i>Bozók Ferenc</i>	
Panelindián	27
Porba írt vers	27
Azt mondjátok, jó kedvem van	27
<i>Nagy Zsuka</i>	
cseresznyefák	28
telefonszám	29

Műhely

<i>Penckőfer János</i>	
Kárpátaljiság és műfaj – <i>Személyesség, önéletírás, régiós olvasat</i> (<i>egy lehetséges terület-szemponutú irodalomtörténetben</i>)	30

Zempléni palackposta

<i>Bolvári-Takács Gábor</i>	
Zempléni vallomások	60
<i>Halmosi Sándor</i>	
A fenntartható csodákról	62
<i>Balázs Ildikó</i>	
Megnőttek a fák	65
<i>Áfra János</i>	
kivonulás	70
<i>Bereti Gábor</i>	
Vígasztalom P. Kleet	72
A relatív remény	72
<i>Dudás Sándor</i>	
Hangtalanul és tétován	73
<i>Farkas Arnold Levente</i>	
Az egyik vers	74
<i>Dobos László, Jakab István, Mács József vallomásai</i>	
<i>Sárospatakról</i>	75
<i>Gábori Kovács József</i>	
Syntax error	82
<i>Korpa Tamás</i>	
Kant mester a tengerről álmodik	83

<i>Mezei Gábor</i>		
A hibái érdekelnek		84
<i>Mogyorósi László</i>		
Fésű		85
<i>Lászlóffy Csaba</i>		
Az utódok avagy a költő esélye		86
<i>Palágyi László</i>		
megváltás		87
<i>Szathmáry Zoltán</i>		
Az Idő		88
<i>Tóth-Máthé Miklós</i>		
Az első kalapom		89
<i>Vass Tibor</i>		
Valahogy nézése		93
<i>Zsirai László</i>		
Őszi elégia		95
<i>Madár János</i>		
Végül		96

ARTériák

<i>Tari István</i>		
A besúgó fia		97
<i>Cseh Károly</i>		
Forradalmak negatívban		98
Sóhaj Hatvan felé		98
Ősz a strandon		98
Korfirkák		99
Másodvirágban		99

Műhely

<i>Serfőző Simon</i>		
1956 a versek tükrében		100

ARTériák

Gál Sándor

Feljegyzések elmenőben (*Napló – 2010*) 109

Bíró József

1KETTŐ3 116

Dialógus

„Születtem, elvegyültem és kiváltam...”

Mátyus Aliz beszélgetése

G. Komoróczy Emőke irodalomtörténésszel 118

ARTériák

Kis Pál Isván

Elhullajtott szirmok 130

Fazekas István

Néhány mondat a boldogságról 131

Töredék 131

Zúzmarás, őszi szonett 132

Bárdos József

Strófák a „szubjektív világirodalom”-ból (*Lao ce; Az ezeregy éjszaka meséi; Cervantes; Virginia Woolf; Samuel Beckett*) 133

Fazekas József

Míg tangózva járod 135

Itt fenn a hegyen 135

Van Gogh-tájakon 136

Ünnep 136

Műhely

Varga Tibor

„Két világ határán néma báb”. *László Ernő költői életműve* 137

ARTériák

Aknay Tibor

Ilhana 142

Agria exkluzív

Ötvenhat (A) lyukas zászló nélkül. *Szűk Balázs interjúja Kovács Klaudia filmrendezővel* 149

ARTériák

Horváth Ödön

Itt volt	155
Ugyan ki ad?	155

Véghelyi Balázs

Ő temet: az Úr	156
Utóirat	156
Első színpad	156

Tüzes Bálint

A lét, a lét, a lét	157
Bogárlét	157
És végül	157
Mindszentekkor	157

Szekeres Mária

Neked adom	158
Öntekintet	158

Műhely

Szakolczay Lajos

A lét kozmosza. <i>Kiss Benedek: Utak keresztje</i>	159
---	-----

ARTériák

Szergej Jeszenyin versei Erdélyi Z. János fordításában

Nem hulló lomb-arany terít be...	168
Tűz iramlott kéklőn szívemen...	169
A vihar	170

Anasztazia Jermakova novellája Ortutay Péter fordításában

Villám kutya két élete	171
------------------------	-----

Műhely

Lisányi Endre

Cím nélkül. <i>Balázs Péter és Erőss István Bódvaszilason készített alkotásai.</i>	180
--	-----

ARTériák

András Zoltán

Kilenc haiku (*Csók, Rózsatűz, Nász, Kozmosz, Cunami, Tulipán, Orgona, Méz, Pillangó*) 191

Bárdos Attila

Belső végtelen 192

Műhely

Szoó Dalma

A rabonbánok nyilai. *Gál Elemér Héthavas című regényének elemzése* 193

ARTériák

Csatáné Bartha Irénke

Ének a szélben 201

Elhúzott fölöttünk a nyár 201

Karácsonykor 201

Oláh József

Signatio Dei 202

Nekem nem volt 202

Ügyetlen varázsló 202

Galgóczy Zsuzsa

Csíksomlyó 203

Kegyelet és emlékezet

Lőrincz György

„Az első az ige”
Búcsú Makovecz Imrétől 204

ARTériák

Bérczessy Lajos

Sella turcica 206

Füstös-Simon Zsuzsanna

In memoriam J. A. 209

„Ébredés” előtt (*Élet – halál – ébrenlét – alvás*) 209

Bene Zoltán

Családi kötelék 211

Bertha Zoltán

Áfonyás fohászok

Petróczi Éva: A patak éneke – Válogatott és új versek 215

Kaló Béla

Ámor mostohái

Fecske Csaba: A hús pogány éneke 218

Élesedő faun – tükör

Erdődi Gábor: A faun örök szerenádja 220

Oláh András

„Akkor is énekelni kell”

Benke László: Az Élet szerelme 222

Mák Ferenc

Haldokló magyar peremvidék

Göncz László: Kálvária 225

Sz. Tóth Gyula

Rácsok között szabadon

Vitéz Tóth Károly: ÜZENET – és mégis élünk (emlékiratok) 228

Verók Attila

Célkeresztben a magyar szellemi kulturális örökség megőrzése

(Czeplédi László – Monok István: De libris et bibliothecis) 234

ARTériák

Goron Sándor

alkonyat 239

emlék az anyaföldről 239

psalmus 239

apokrif zsoltár 240

Farkas Gábor

Utazás 241

Egyek vagyunk 241

Nyomodban 241

Hierophania 241

Színek a palettán

Szakolczay Lajos

Sorsvállalás és szakralitás. *Rieger Tibor kiállítása
a Párbeszéd Házában*

242

ARTériák

Suhai Pál

A költészet hajdan és most

244

Radnai István

Hogy Júliára nem találna

245

Laudatio

Ködöböcz Gábor

„Székely keservest tenorban”
*Újabb ecsetvonások Demeter József
művészi-emberi portréjához*

246

ARTériák

Lengyel János

Tisztelt Keresztapám!

250

Vendégünk volt

A reménykeltő misztikum

Safranka János interjúja Csepcsányi Évával

253

Memoár

Gyenge István

Régi karácsonyi vacsorák emléke

255

László Ernő

Szemben a csillagokkal

Láttuk halálos vonaglását,
s mielőtt élte megszakadt,
az erdő százados fái közt
eldobott egy szikrát a nap.

Láttuk, ahogy a szikra lassan,
aztán hangosan lángra vált,
mintha csak örült ujjongása
sikított volna rajta át.

Mivel meghalni észrevétlen
képtelen volt, közénk a múlt
csóvát röptetett, vörös kakast,
s országnyi erdőnk lángra gyúlt.

Vésett fakéreg, fészek égett,
felhőknél feljebb vert a láng.
Szemünket marta füstje, s korma
riadt arcunkra visszazállt.

Bújtunk apáink oldalához,
suháng-korunk még sistereg.
Mepörköldött lelkünk héja,
emlékeink égetett sebek.

S ki kérdi meg, ha hamvad a tűz,
fájt-e cserjének, gyenge ágnek,
múlt bűnökhöz, bűnös múlthoz
mi köze az ifúságnak?

Szemben a tiszta csillagokkal
ki vet kínjainknak véget?
Mi köze van a tegnapokhoz
e megperzselt nemzedéknek?

Talán az idő, mely mint csendes
májusi eső, jót akar,
s friss szél szemünkről, álmainkról
kormot, bánatot lekapar.

Tán életünk, mely idő előtt
hajtotta virágját, lombját,
előbb érleli gonddá bennünk
egy emberibb világ sorsát.

Ropog az égbolt

Mintha hangtalan gyújtóbomba
robbanna, földet ér a nap,
s a Ság hatalmas timpanonja
alatt a fába tűz harap.

Lobog és lombból-lombba kap,
felhőknél feljebb ver a láng.
Ropog az égbolt, roskatag
támfái meg se tartanák.

Parázs pattog élém a porba.
Futnék innen, de nem lehet.
Beszór az alkony fénye, korma,
s forró hamuval betemet.

Befed mindent mint Herculanium
városát hajdan a láva,
és mit sem sejtő holdvilág hull
az elhamvadt ifjúságra.

Bója

I.

Itt élek, hol véget ér a látszat,
itt a vitorlás vágyak kezdetén.
Létezésem jel jövőnek, mának,
merre túl mély és merre túl sekély.

Nem a parton, s még nem a nyílt vízen,
bójasorsom horgonyt itt eresztett,
hol a hit még hínárban botlik el,
amíg rá a Távolság fényeket vet.

Itt élek, hol minden lehetséges:
kicsi s nagy hajók útja egy lehet..
Innen nyílik út a Mindenséghez,

és minden jószándék erre tér meg.
Innen még időben visszatérhet
kikötőibe minden örület.

II.

Én nem akartam soha bója lenni,
két világ határán néma báb,
a végtelen s a véges közt egy cseppnyi
félelem, egy percnyi netovább.

Én nem akartam soha láncra verve
rejtegetni épp a láncomat,
őrizni, mint a mesebeli medve,
hetedhét országnyi titkokat.

Táncot járni lábamon nehezzel
iszapba fúlt hold roncsaként
nem akartam. Ennyivel be nem érem

akkor se, ha néha úgy teszek,
mintha nem tudnám, hogy bennem a szavak
készülődnek már, hogy eloldozzanak.

III.

Nem hittem, hogy ilyen sós a tenger,
s hogy egyszer ilyen könnyűnek talál.
Dagály s apály játszik életemmel,
és minden jött-ment hullám megdo-
bál.

Azt hittem, hogy nincsen lehetetlen,
pedig még a tenger is befagy.
Tudom már, hogy miért és mi ellen
horgonyoznám le ifjúságomat.

Egyre jobban döng a csend alattam,
vajúdik millió emlék-kagyló.
Bennük már az időn át morajló

örök zene dallama küszködik.
Éjszakánként csillogó csapatban
szívemet gyors csillagok bővölik.

Kiss Benedek

Ínyemről a bor zamata

Mindig a halálról gondolkodtam,
hogy elhull a virág s az élet elszalad,
de magam haláláig nem jutottam,
hogy mi vész velem, s nélkülem mi marad?

Hogy szemem volt, kezem és lábam,
– olyan, amilyen –
s ezentúl nem lesz belőlem
már pihe sem?

Avagy a csont, a szőr marad?
De hajdani
szerelmes szavaim
mivé lesznek?
Mivé lesz grimaszom, mosolygásom,
torkomból a zümmögő ének,
ha fejemhez állítják a keresztet?
S hová lesz a kereszt is,
amit az utakon cipeltem?
Nem érdekel az új genezis,
csak hogy egyszer emberré lettem.

Gondjaim, gondolataim
öröklík-e majd jövődő népek?
Találnak-e a jázminvirágon
annyi szépet, mint én
s a méhek?

Ínyemről a bor zamata
hová tűnik, de
úgy ám, amint én éreztem?
Hová lesz sok csodálkozásom,
gyönyörűségem és morcos kedvem?

Hová lesz kolostori
szemérmem, kurva-kitárulkozásom?
Hová lesz ajkamról az ámen,
mellyel a végzetet várva-várom?
Én Istenem, jobbik részem
megmenekül a pusztulásban?
Életet adtál, Uram, s betellett,
az jön majd el,
amit sohasem vártam,
ha nem illet irgalmad és kegyelmed.

Bak Zsuzsanna

Szerelem

Felébred a Nap és felébredek én is.
A hajnali illatok nyáreleji táncán
Reptében mosolyog a szél.
Mikor arcomhoz ér,
Nem időz sokat itt,
Ő csak tovahalad ráncán.

Kinyílik az égbolt, kinyitom magamat.
Kiszöknek az égbe egy szerelemalakkal
A felhők, a szívük a szívemhez
Hasonló, s a szívedhez.
Lassú és monoton,
Majd megakad és elhal.

Bordal

Egy korty innen, másik onnan
Szépasszonyok lábba jönnek
Mindjár' mindent elfelejtek
Borban úszó magasságban

Pinceszaggal a fejemben
Nyári napba bámulok
Az öledbe ájulok hopp
Muskotályos szerelemben

Várfalokról is a jó bor
Kúszik ide szurok helyett
Borfelhők a fejünk felett
Bort kiált a Dobó szobor

Mézbe hajló íz a számban
Édes vagy csak félédes vagy
Nem engedem hogy elolvadj
Meleg nyári nap-pohárban

Antal Attila

Szellemrajzok

KELETIES

Szantálfa-árnyékban
önmagára tárja
szemét a türelem
szikár aggastyána

köldöke mélyén a
csönd lótuszvirága
a szirmok tükrében
csipetnyi nirvána

NYUGATIAS

Nem
fél
megtérni Istenéhez
akit az örökmécses
fénye
naponta
bevérez

A felszabadult oltár

Mohi Sándornak és Györgynek

Pünkösöd-kék égbe
harmóniumszó permetez.
Miért nem roppen vele
a sánta kántor borízű hangja?

Ki lökte hanyatt az oltár mögött
a négyágú csengőt?
Nyelveiből ki bütykölt kulcstartókat?

Papunk a földbe mért emigrált
idő előtt?
Szentkép-avarban
mért csörtettek szét a ministránsok?

Dolgunk lenne,
fontos dolgunk újra az oltár körül.

Nincs vigasztalanabb
egy fű-benőtte zarándokútnál.

Együtt s külön

Repülünk mint rég
búcsuban
földről felhős
ég suhan
körül egyetlen
szédítő
örvény a táj és
az idő –
megragadlak:
együtt szállunk
összeér a
szánk a vállunk
ellöpsz: perdül
hintánk nyögve
külön ívű
sorskörökbe...
s együtt újra
s külön megint
míg hűl az ég
a lánc az ing
együtt s külön...
míg összeér
a kinti és
a benti tél

Anga Mária

Hozzátok beszélek

Hozzátok beszélek! kedveseim, szeretteim, szerelmeim!
Hozzátok, akik láttatok engem a fénytől megvakulni,
láttatok a füvek és a fák gyökeréhez esteledni,
láttatok a testemből kinövő csontjaimat, szárnyakká válni,
láttatok elrepülni és visszatérni, hozzátok beszélek.

Kevés időtök van már, kevés időtök van -
velem lenni, engem ölelni, elmondani
nekem, hogy mennyire szerettetek.
Kevés az időtök, kedveseim.

Ébren

Már csak én maradtam ébren.
Kendőfeketében gyászolok
minden éjszaka.
Szobám kiüresedett, mint ősszel a kert,
babonás csend ül a falakban,
a zokogások csendje, a rémületé.

Álmomban megszülettem

Álmomban megszülettem.
Teljesen valóságos volt, hogy élek.
Láttam, ahogyan szaladok,
át a mezőkön, vagy kiülök
egy ház teraszára.
Valakinek virágot viszek.
Teljesen valóságosnak tűnt,
hogy egyedül vagyok.
Egész álmomban téged kerestelek.

Fecske Csaba

Rád csukja szemét

rigócsőrre tűzött korareggel
szemedbe ront egy kukázó gyerek
dühödt buszok álmos emberekkel
a rozsdás fűvön fényfolt hempereg

az álom filmje üresen pereg
csak agyad vetítővásznán tovább
testedben kétes alak szenvedeg
mintha még nem volna kész a világ

nem tudhatod mi járatban vagy itt
nem tudhatod az ég fakó színét
s hogy kinek szenveded keserveit

mi nem kellett volna s mi kéne még
a sarokba szorított nyár nyüszít
az Isten lassan rád csukja szemét

Öregember

álomban is megérezem a hóesést
a puha talpú hópelyhek halk
csoszogását az udvaron háztetőn
csörren szinte üvegcserepként
a rózsza szirma ha le hull a felelőtlen szél
egyetlen mozdulatától felhangosodnak
bennem a pusztulás hangjai darázsűgás
süketülő fülemben egy régi nyárból
mert voltak nyarak valaha asszony mosolyú
szőke nyarak tompuló érzékeim áldozatává
váltak lassan itt minden befelé nézek
ott van az én elpusztult birodalmam
nem tudom az emlékezés kegyelem-é
vagy büntetés az élet akaratlan meghosszabbítása
foggal-körömmel ragaszkodom mindenhez
ami az enyém az enyém lehetett volna
a világ egy öregember számára a legbecsebb
hagyjátok hát őt rigolyáival önző szeretetével
méltósággal szabadulhasson meg
fogva tartó kötelékeitől

Az elhangolódott agyú

bebiceg a kórterembe
 kloroform szagú álmos délutánon
 benyit hivatlanul az életembe
 kétszer lékelt koponyával
 tüskehajjal elhangolódott agyával
 ártatlan gyerekszeme bámul rám
 mint a nyílás a madáretetőn
 az öreg fenyő legalsó ágán
 túlélte éjszakák reggelén kényeskedő macskák
 macskák emlékezetében kötekedő idétlen
 kiskamasz cipeli a láthatatlan
 zátonyon megfeneklett sors törött evezőit
 mutatja a macskakaparásra emlékeztető
 írást az üdvözlőlapon amit szerelmének küld
 mit is mondhatnék a szép egyre szebb
 a reménynek nincs szüksége érvekre

Négy haiku

(virrasztás)

füstszagú csöndben
 egy szál gyertya vigyázza
 a halott időt

(nyár)

ki hitte volna
 nyár van megint strandnyi hús
 kelletti magát

(örökké)

szitakötő-nász
 a csergő patak fölött
 nyár van örökké

(tél)

némaság sima
 tükrére gyámoltalan
 hang merészkedik

Lipcsei Márta

Finnországi séták

1

Mint élő tükrök a vizek
szép simára gyalult kövek
az öbölben halak halmaza
égen csillagok kozmikus izgalma
s a bővülő bűvölet
kíváncsiságot szül s a képzelet
felszínre hoz kételyt, személyeset,
titkokat, szétszedett s összerakott világot
s közben örvendezik mindennek amit látott,
játékká változtatja az
illanó képek varázsát
s a nyírfák fehér húsán át
a vágy és boldogság
a teltfényű arany mondandón
fényes szavakra vált
majd szárnyas szavakat röpít a Semmibe
hogyan megszűnjön az Én neve.

2

új partok, magukat emésztő régi pontok
várákznak, regélnek komplex világok
eszembe jut München, a modern kifutó
csak itt a tenger, a hajó s az üvegfolysó
cél Tallinn a hanza város
erős szél fuj, ömlik az eső
a tenger fehéren hullámos
benne sűrített egyetlen erő
felbukkannak régi barna kövek
kijelölve zátonyok, védő övek
felhők szállnak a zápor újra megered
tűnik a rebbenő való
játszani kezd az égi egész
értelem perce terül, régi félsz
s kifog a védő háló.

Benő Attila

(kötél)

I.

A kötélfeszül, majd újra lazul.
Szorít, vagy könnyű ruhaként lehull.

A belső mértéktől folyton eltér:
hosszabb vagy rövidebb a kelletnél.

Mézes madzag: két végén két akarat.
Húz és rángat, amíg a viszony marad.

Összebogozódott vagy elszakadt.
Horzsol, és a bőrdön vér fakad.

Tart, szorít és elenged.
(Bizonytalanba lenget.)

II.

Harangokhoz kötve
kondulást és zúgást ébreszthetsz véle.

A kötél táncosnak
az egyensúly messzire nyúló ösvénye.

Ha kifeszíted, száríthatod rajta
elnyűtt, elviselt éveket, ingeket,

és ha mégis megüresedne,
a szél rajta régvolt árnyakat lenget.

(perspektívák)

Egymás melletti törzsekről az ágak
mintha egymással versengve kúsznának,
hogy a fény villogásait láthassák,
ha fölöttük beszűkül a magasság.

Mintha kilátást egymástól vennék el,
hogy könnyebb legyen a lélegzetvétel.
(Leveleik között szabdalt az égbolt,
és tünező valamennyi fényfolt.)

Konok bükkfák: egymástól elhajoltan;
az idegenség mocsan minden lombban.
És lent, a nyirkos éjben a gyökerek,

egymást ölelik, tartják; nem lazulnak.
Mint összefonódott erős kötelek,
mint az egymásba kapaszkodó ujjak,

(fabula)

Zsákmányt lesni indult titkon
éhezéstől, sóvárgástól hajtva
szagok mestere, a piton,
és egy őzgidát ejtve végül,
méregfogát zsenge húsba marta,
majd előkészületek nélkül
lenyelni is egészben akarta.
Mint aki nem haboz, hímez-hámoz,
a fejtől a karcsú testén át
közelített mohón a farához,
míg torkán a gida
hátsó része megakadt,
és a közelében
a levegő elapadt,
elégületlen hörgésben
lélegzete megszakadt.

Dzsungel-történelem szerint
hósi halálát lelte,
bár a sejtelem mást sugall:
mohóság lett végzete.

Petrőczy Éva

Adriai elégia

Szüleimnek

*„Hogyha kiáltanék, ki hallana engem
az angyalok rendjéből...?”*

Rainer Maria Rilke: Első duinói elégia

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

A „bubamara”
lottón öt pénzt
nyertem,
de nem lett tőle soká
jó a kedvem,

mert napra-éj
csak kísértettetek:
te köményszemű
kisfiú-apám,
tüdőgyulladásból
alighogy kikelve,
önhitt mosollyal,
matróz-öltözetben,

majd ötven évvel
később, megszögelt
csípőddel,
de egyre csak rajongva:
tenger, tenger.

S te, anyám,
Matulji szépe,
és hatvanhat nyarán
kedvence az öreg Volosko
kétnyelvű matrónáinak,
szobra a Nyárnak,
bronzba öntve,
míg engem kinkeservesen
fogott, ha megfogott
a Nap.
Tegnap már úsztam –
mintha ti,
magát rég
kettétépő páros kagyló
messzesodródott szárnyai,
velem szívtátok
volna be a víz
átható hableány-szagát.
„Hogyha kiáltanék...”
talán küldene választ a tenger,
halk „Non omnis moriar”-t.

Esőverte bogár-pár

dr. Lipovszky György fényképe alá

Esőverte bogár-pár –
(akár mi is lehetnénk,
mostanság, rossz időkben!),
de őket mégse szánjad,
mert bárki-bármi tépje,
mégis szép élet juthat annak,
aki Frankhontól egészen
minden oroszok messzi földjéig
csak egy névre, az „Isten jószága”
névre hallgat.

Giles Corey könyörög a köveknek

– Egy salemi ítélet margójára –

Az 1692–93 között, az új-angliai Salemben zajló boszorkányperek sorában egy megvádolt és halálraítélt személy ügyéről nem készült, nem is készülhetett jegyzőkönyv. A 80 esztendő, önerejéből virágzó gazdaságot teremtő földműves, Giles Corey ugyanis, sorstársaival ellentétben, nem volt hajlandó olyan bűnöket bevallani, amelyekben nem volt vétkes. Makacs hallgatását büntetve az akasztás helyett – amely gyorsabb, irgalmasabb halálnem – őt apránként fosztották meg életétől. Egy nyújtópadon, súlyos köveket halmozva mezítelen testére, három nap alatt kínozták halálra. Corey mindvégig néma maradt, azt is némán viselte el, amikor – Robert Calef korabeli szemtanú leírása szerint – a kínzástól szájából kilógó nyelvét a seriff nádpálcájával tömködté vissza. Jonathan Corwin bíró rendelkezése szerint holttestét jelöletlen sírba temették, az Akasztófák Hegyén.

*Drága kövek, tibennetek
legyen most irgalom,
több, mint azokban, akik
szájtátva mulatnak kínomon.*

*Ki szomszédom volt, ki barát,
most mégis, mintha udvarát
soha nem érintette volna lábam,
részt vesz a kaján tobzódásban:
minden ízinkje élvezi –
végre történik valami.*

*Kinek húst adtam, kinek lisztet,
asszonyom gyógyító füveinket
osztogatta, jó szóval, folyvást.
Egyszóval: nem vagyunk boszorkák
és nem volt bennünk soha ártó szellem.
Éltünk, Isten-rendelte szeretetben,
de lám csak, egy-két tébolyult visongás
a nyújtópadra juttatott,
így hát most hozzátok beszélek,
minthogy a lelkes állatok,
vagyis, az emberi nem,
a szúrós igazság elől
gyáva viasszal zárolja fülét.*

*Ti, kövek, emlékezzetek,
hogy házamat belőletek
én milyen hálás szívvel raktam,
szóltam hozzátok akkor is,
nem csak most, midőn
a fájdalom feszít.*

*Ti, jó kövek, segítsetek,
hogy három napja gyötört testem
és sok-sok napja kínozott lelkem
ne gyalázhassa tovább a világ.*

*Jó kövek, kérve kérlek,
abban, hogy Uramhoz elérjek,
végre, most,
segítsen irgalmatok.*

*Halljátok, hozzátok BESZÉLEK.
Ezeknek: HALLGATOK.*

Bozók Ferenc

Panelindián

Lőtt vad, menekül a párnán,
 özbőr mokaszin a lábán.
 Szökken, fut a szobaéjben,
 nyílt láng lobog a szemében.
 Úzik telepések innen,
 tervrajz van a szemeikben.
 Szöknék valahova innen,
 musztáng dobog a szivemben.

Porba írt vers

fölszedegettem
 száлка betűid
 mind amit írtál
 s benne feledtél
 akkor a porban

írsz Te azóta
 s porba mi írunk

Azt mondjátok, jó kedvem van

azt mondjátok jó kedvem van
 pedig a szívem gyászban van
 jaj

hiába hívsz már nem kellesz
 ölelésed aranyketrec
 jaj

cigim cigim után gyűjtöm
 a domoszlói csinált úton
 jaj

se éjjelem se nappalom
 nehéz felhők alatt lakom
 jaj

szurokfelhők alatt lakom
 hollók ülnek a vállamon
 jaj

csúf életem mi lenne más
 kockázat és mellékhatás
 jaj

Nagy Zsuka

cseresznyefák

Úgy állnak itt. Mint elsőáldozó lányok. Az a picit ott. Az meg mint egy koszorús kisleány. Olyan zsenge-finom szépek. Meg kell hogy álljak előttük. Becsukom a szemem. Mintha egy új Nap születne bennem. Bizserének a sugarai tüdőmben. Meztelenre öltöztetnek. Kitépnek magukból egy ág-csokrot. A kezemre kötik. Megfogják a karomat. *Körben áll egy kislányka, lássuk, ki lesz a párja...* Játsszunk és kacagunk. Hófehér lepkék kergetőznek. Hirtelen hűvös szél jön. A cseresznyefák megállnak. Olyan szigorúan. Fegyelmezetten. Azt sem engedik. Hogy a szél. Fújja őket. Elszántan állnak ott. Mint Jézus menyasszonyai. Én ott állok meztelen. Mellbimbóim farkasszemet néznek a széllel. És kivetnek a cseresznyefák. Nem vagyok méltó. Jézus menyasszonyára. Földi a szerelmem. Rám hullatják a ruhám. És finoman továbblök a szél. Eszembe jut az anyám és a nagyanyám. Mennyire szeretik a virágokat. Csodáltam mindig az áhítatukat. És most hirtelen engem is révületbe ejt. Ez a sok kipattanó. Feszülő. Bizsergősség. Révületbe ejt. Nem enged el. Mosolyognak anyám és nagyanyám viráglépteit bennem. És én is elindulok. És születik egy nő. Ebben a ringató-kóválygó tavaszban. És vajúdik bennem a vágy. Veszek két kiflit. Egyet szégyellek venni. Félek, megérik magányomat. És furcsán néznek rám. Az úton húsleves illata száll. Valami régálmódott időből. Mikor még én is igazi cseresznyefa akartam lenni. Bár. Neki. Nem kell hús. Sosem érek fel. Hozzájuk. Eszembe jut. Földi a szerelmem. Csak a földi szerelemnek kell a hús. És családnak húsleves. Nem emlékszem. Mikor csináltam utoljára húslevest. Nem érzem a testem. Begyógyszerezett tavasz. Ott egy tulipán. Egy nárcisz. És egy aranyesőbokr. Meggyullad.

Sohase lettem. Zokog a lelkem. Ne lógj a mese langy tején. Szép a tavasz, és szép a nyár is, de szebb az ősz, s legszebb a tél – – Már végképp másoknak remél.

Rám száll egy cserebogár.

Elveszek. Ebben az Attila-ölű tavaszban. Cseresznyefák. Zokogjatok.

telefonszám

Hétfőn kaptam tőle egy telefonszámot. Egy négyzet alakú cetlire írta fel. Miközben még az ünnepekről a konyhaasztalon maradt diót rágcsáltuk. Egy kollégámnak kellett a szám. Valami dolga volt a hivatallal. A munkánk miatt néha találkozunk kell. Nekünk. Együtt. Két éve szakítottunk. Végleg. És azóta sincs vége. Mert a véglegek általában azt jelentik. Hogy azért néha fussunk össze. Jó lenne tudni. Mi van veled. Ha azt mondják neked vagy te neki. Hogy majd azért néha összefuthatunk. Na. Az jelenti azt. Hogy. Végleg. Vége... Kértem egy pohár vizet. Úgy éreztem magam. Mintha egy csomag vattát dugtak volna a számba. Fulladoztam. Gyors szemvizit a lakásában. Már ezredjére állapítom meg. Teljesen belakta. Annyira ő minden itt. És senkinek nincs itt helye. Csak az ő életének. Megölel. Ugye barátok vagyunk. Igen. Megadóan a vállára hajtom a fejem. És elkezdődik tízezredjére. A nyírás. Beszélgetünk. Az érzéseinkről. Megtudjuk egymástól. Hogyan múltunk egymásban. Szörnyű. Mikor az a barátod. Aki a szerelmed. Volt. Neki kell elmondanod. Mert ő a barátod. Hogy mennyire fáj. Hogy nincs. Ő maga. Meghogymennyire fáj. Ha már nem fáj. Mikor az fáj. Hogy nem fáj. Sikoly a köbön a lelkedben. Ordít. Mint állat. Disznóvágókés döfi a szíved. És te közben bájosan. Megértő-szomorúan mosolyogsz. Mert te vagy a barátja. És ő a barátod. Végre befejezzük a beszélgetést. Kint vagyok az utcán. Olyan jó. Ez az iszonyú hideg. Szétdörzsölök egy adag havat az arcomon. Hogy ép észhez térjek. Aztán hazafutok. Mert összeesnék. Ha melankolikus-ballagásba kezdenék. Utójátékként. Túlságosan elszibbadtam. Másnap vásárolni megyek. És megtalálom a cetlit a telefonszámmal. Végigfut rajtam valami forróság. Az ágyékomban keletkezik egy bibe-bimbó és egy pillanat alatt hatalmas virágszirom lesz. Olyan trombitavirág. Aztán a melegség. Átszáguld a gyomromon. Szétterül benne. És továbbrohan. A kulcsontomnál kettéválik. A szívem felé tart. Szétterül. A másik ága a másik oldalamon terül szét. Mint egy atomrobbanás. És egy nagy lombkoronás fa keletkezik a testemben. Vágyfa. Ahogy megláttam a cetlin az ő számait. Azokat a feszes. Szálkás. Vékony számokat. Iszonyatosan megkívántam őt. Kilenc nyomorult számtól eszeveszetten és megsemmisülten megkívántam. Szeretkezni akartam vele. Harapni. Dugni. Kefélni. Csak vele.

És ott álltam az utcán a táskámban négy zsömlével. Tíz deka felvágottal. 30 deka trappistával. Egy darab pritamín paprikával. És egy százas zsebkendővel. Már sehol nem volt a tegnapi.

Csak az. Hogy örültem. Abnormálisan akarom. Őt. Mást nem tudok. És nem. Nem szabad. Nem lehet. Egyszer sem. Utoljára sem. Letörölöm a könnyeimet. Gúnyosan elmosolyodom. Megrázom magam. Köpök egy nőieset a hóba. Hátha kiköpöm. Magamból ezt a vágyat. És hazaindulok.

És eszelősen motyogom magam elé. Azt hiszem. Így lesz a lányból. Nő. Összehajtogatom a cetlit a számokkal. És visszateszem a zsebembe.

Penckófer János

Kárpátaljaiság és műfaj¹

*Személyesség, önéletírás, régiós olvasat
(egy lehetséges terület-szempontról irodalomtörténetben)*

1. Új távlat: megérkezni – kisebbségbe

1. 1.

Az új évezred első tíz esztendejében számos olyan kárpátaljai (kisebbségi) körülményhez kapcsolódó új mű, alkotói irányultság, megszólalási forma, irodalmi-kulturális tér, kritika jött létre, valamint állta meg a helyét Kárpátalján és Magyarországon, hogy e gazdagodás és minőségi bővülés nemcsak lehetővé teszi, hanem szorgalmazza a róla szóló eddigi diskurzus elmélyített újraszituálását.

Különös figyelmet is kaphat ez az anyagrendezés, mivel láthatóan szükség van egy korszerűen átfogó, értéklplurális irodalomtörténet – új „spenót” – megalkotására. Olyanra, mely bemutatná a sokféle (magyarországi, kisebbségi magyar, nyugati) töredezettséget, és sokféle töredezettség (kánonok, értelmezői iskolák, csoportok) irodalmiságát, a műfaji, poétikai színességet. Szólna a papír alap mellett alakuló digitális írásforma (a blog-világ) hatásairól. Kiiktatná a teleologikusságot: a közelmúlt irodalomtörténeteinek elméleti alapon megvalósult kizárólagosságait, és nem követné el a távolabbi időkben születettek hibáit, hogy a rosszul értett nemzeteszme, valamint a tudomány nevében egyedüliségre törő ideológia egyaránt értékszűkítésekhez vezet.²

A Kárpátaljához kötődő korpusz legutóbbi, 2003-as monografikus összefoglalása³ óta keletkezett értékek egy része továbbra is fölveti a „helyi és egyetemes” kategóriáit, többségük viszont természetes módon képes átlépni ezen. A hagyományos értelemben vett integrálási elképzelés megoldáskeresései egyre inkább a problémaorientáltság felé fordulnak, vagyis nyilvánvalóvá lett, hogy a trianoni országdarabolásból következő „fáziseltolódás” tudományos szempontjai csak részben teszik

¹ Készült az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával.

² A szerző részletező gondolatmenetét, mely e dolgozathoz kapcsolódóan született és a magyar irodalomtörténet-írás jelenlegi környezetét vázolja fel, lásd: Penckófer János: *A ráközelítés tudománya – Szűkítések, keretek, és a tárgyi hűség gondja egy megírandó, új irodalomtörténet környezetében*. Hítel, 2011/2.

³ A témával kapcsolatban Eperjesi Penckófer János Tettben a jellem – A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében (Magyar Napló, 2003) című monográfiája volt a legutóbbi összefoglalás (anyaga lényegében 2001-ben lezárult, 2002-ből már csak némely fontosabbnak látszó könyvre történik utalás benne). Pál György munkája A magyar irodalom Kárpátalján (Nyíregyháza, 1990) című volt az első rendszerezést elvégző könyv.

alkalmassá egy-egy elszakított térség irodalmiságának a feltárását. Különös tekintettel, hogy az eredmény amúgy is érdektelenné válik, hisz mindig csak a kimagasló esztétikai minőségek lehetnek maradandók, mérvadóak, miközben egyre nyilvánvalóbb azok viszonylagossága.

A kisebbségi magyar irodalmak megléte és tagadása körüli eszmecserek⁴ tehát lassan meghozzák a maguk eredményét. A tagadás és állítás oppozíciói helyett megszületik az egyedi problémákra fókuszáló figyelem: egy-egy jellegzetes irodalmi-kulturális gond határokat nem ismerő irodalomtörténeti föltárása. Egy-egy régióra leginkább jellemző műfaj, esetleg sajátos megszólalási-nyelvhasználati jelenség középpontba állítása, ezeknek az adott kisebbség felőli problematizálása.

1. 2.

A kárpátaljai magyar irodalom 2011 felől visszanezhető ügye, valamint egy leendő irodalomtörténeti összefoglalás egybelátása csakis egy olyan korszerű eszmei alapvetésen nyugodhat, mely a szerző-mű-olvasó hármásából nem tekinti mellékesnek annak egyik „elemét” sem. Mit jelent ez? Elsősorban azt, hogy a sokat emlegetett piknikre az olvasón kívül az író is szállíthatna újra jelentést, nem kizárólag szavakat,⁵ és hogy az alkotásban nemcsak szöveget láthat az olvasó, hanem művet is. Továbbá: a poétikai-irodalomszemléleti alapon nyugvó szerzői portrék nem szegényítenék és nem tennék tudománytalanná az irodalomtörténeteket. Különösen, hogy nyilvánvaló: a kisebbségi körülmények közt alkotó író munkássága, éleltszemlélete és -vitele egyként került a figyelem középpontjába; Kárpátalján, azaz a Szovjetunióban hatványozottan is.

Ennek érvényesítése mellett szólhat a területi elv. Egészen pontosan a régiós szemlélet, ami alkalmassá teszi a magyar irodalom történeti vizsgálatát a kezdetektől napjainkig, különös tekintettel a 20. századra, amely korban nyilvánvaló lett, hogy az ország határa többé nem esik egybe a nemzetével – de az irodaloméval sem.

⁴ Egyebek mellett kiváló kerekasztal-beszélgetés e témában. A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései (Bányai János, Bertha Zoltán, Elek Tibor, Kántor Lajos, Szokolczay Lajos, Tózsér Árpád kerekasztal-beszélgetése). Elek Tibor vezette a Károlyi Palota Kulturális Központban 2001. március 13-án, majd a beszélgetés szövegét ugyanő adta közre. Nem kevésbé hasznos a *Nyelvünk és Kultúránk* 2003/1. számában közölt *Vízumköteles-e az irodalom, Van-e kárpátaljai magyar irodalom* című konferencia anyaga. Ezt a „virtuális” konferenciát Balla D. Károly rendezte. 2009. november 26-án a Magyar Írószövetség egész napos konferenciát szervezett *Határtalan irodalom* címmel. Az egyetemes magyar irodalom – A sokágú Síp Tokajban volt a címe a Tokaji Írótabornak. 2010. augusztus 11–13-án.

⁵ A piknikről szóló bon mot történetét lásd Radnóti Sándor *A piknik* című könyvében. Budapest, 2000. A szerzői „jog”, a „jelentéshozatal” visszaadása mellett voksol Imre László is 2007-es akadémiai székfoglalójában: *Az irodalomtudomány lehetőségeinek és feladatainak kérdéséhez, Hitel*, 2008/3.

Ilyen felvetéseket és elvet ajánl Bene Sándor és Kecskeméti Gábor⁶ hasonló (és más) hangsúllyal, és ami ugyancsak az ő meglátásuk, hogy a területi mellett vizsgálódási alapul a litteraet⁷ lenne még érdemes megtenni. Kárpátaljai szempontból ez hasonlóképp megfontolandó, mint a territorialis elv, hiszen csakis egy szélesen értett irodalmiságban történő vizsgálódás segítheti elő a kárpátaljai korpusz minden részletre kiterjedő feltárását. Így lehet csak teljesebb a megértése: törekvéseinek folyamata a „saját” irodalom létrehozásáért, majd eredményei, melyek a 21. században mutatkoznak. És ehhez hasonló következtetésre juthatott S. Benedek András szintén: *Készülődés* című irodalomtörténeti esszéjének mindjárt az alcíme is – *A kárpátaljai magyar írás*⁸ – jelzi a „litterae-féle” szemlélet hasznosíthatóságát.

A szélesebb irodalmiságot vizsgáló szemlélet azért is lehet célravezető, mert a nemzet irodalma nem szorítkozhat arra, amit Toldy Ferenc a „nemzeti szellem sajtósága”-ként emlegetett, hogy a művek „együttal a nemzeti szellem megnyilatkozásai.”⁹ Az irodalom ügyét: annak történetét nem csupán azok az alkotások képezik, melyekben – Beöthy Zsolt szerint – a „legkiválóbban nyilatkozik a nemzet lelke, s amelyek az egész nemzet lelkéhez szólnak.”¹⁰ Vagy – más hozzáállás szerint – elsősorban azok, melyek egy-egy alkotásmód, új szemlélet megjelenésére, majd diadalútjának bemutatására alkalmasak egyéb értékek háttérbe szorítása közepette.¹¹ A territorialis szemlélet a magyar nyelvterületet jelenti elsősorban, és e makrorégióon belül az egyes szomszédos országok magyar irodalmi-kulturális mikrorégióinak sajátosságait juttathatja szóhoz.

Ez a régiós és litteraes szemlélet azért is lehet elfogadható, mivel a nemzeti s a tudományos igény összeegyeztethetősége hovatovább több, mint vitatott. Igaz: S. Varga Pál és Dávidházi Péter terjedelmes munkáinak¹² ebbéli eredményeit elismerve Papp Endrének *A nemzeti irodalomszemléletről* szóló tanulmánya meggyőzően érvel a nemzeti létjogosultsága mellett. Joggal kérdez rá, hogy „a nemzetek és kul-

⁶ Bene Sándor–Kecskeméti Gábor *Javaslatok egy új irodalomtörténet elvi alapvetéséhez és régi magyar irodalomtörténeti részének felépítéséhez*, *Helikon*, 2009/1–2, 209.

⁷ „Litterae alatt egyszerre értjük az irodalomról való tudás intézményes oktatásban, illetve az úzus és az egyéni imitáció révén elsajátított elemeit, valamint a legszélesebb értelemben vett írásgyakorlatot, írástechnikát, a szövegek sokszorosítását, terjesztési és befogadási módjait, használatuk különböző formáit.” – Bene Sándor–Kecskeméti Gábor I. m., 207.

⁸ S. Benedek András *Készülődés – A kárpátaljai magyar írás*, Ungvár– Budapest, 2007.

⁹ Horváth János: *Irodalmunk fejlődésének főbb mozzanatai*, In: *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 16; 57;

¹⁰ Beöthy Zsoltot idézi Horváth János. I. m. 16.

¹¹ Vö.: Bezeczky Gábor *Irodalomtörténet a senkiföldjén*, Pozsony, 2008, valamint Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest, 1993.

¹² S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai (A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a XIX. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban)*, 2005; Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése (Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet)*, 2004.

túrák fölötti tudományos ethosz szükségszerűen magasabb rendű-e, nagyobb kulturális legitimitációt nyújt, mint a nemzeti aspektusból származó minták?”¹³ Majd ennek megválaszolásában eredményesen jut el egy olyan nemzeti keret fenntarthatóságáig, amely messzemenően alkalmas a sokféleség egybefogására. A régiós és az így értett nemzeti – mint keret – tehát nem ütközik össze, mert nem a nemzeti meglétét vagy eltűntét keresné (ami egyébként is lehetetlen, hiszen az sosem ragadható meg úgy, mint „tárgy”), hanem a régió által kitermelt irodalmi sajátosság lenne az, vagyis: a nemzeti.

1. 3.

A régiós és litteraes szemlélet alkalmazása nem hozná feltétlenül magával a térbeli fordulat (*spatial turn*) legvégsőkig elmenő érvényesülési törekvéseit, eredményeinek Kárpátaljára vonatkozó hasznosíthatóságát. És nem csupán azért, mert könnyen belátható Kulcsár Szabó Ernő ellene – a *spatial turn* ellen – fölhozott érvelésének igaza, illetve az általa idézett heideggeri gondolat helytállósága: „a világ nem a térben van kéznél”, „csak az időbeliség teszi lehetővé a tér tapasztalatának belépését a világba”, „a jelenvaló lét specifikus térbelisége is szükségképpen az időbeliségen alapul”.¹⁴ (Egy-egy elméleti iskola maximális érvényesítése sosem volt még eredményesebb és jobban időtálló az egyes úttörő tanítások részeredmények közös nevezőre hozásánál.)

A kárpátaljai nevezhető irodalmiság mai jegyeit inkább a „keletkezés-kifejlesztélművészet” hármasa tudja jellemezni, magyarul: időbeliségen alapul, de bizonyos területi-térségi, geokulturális jellegzetességeket is hordoz.

Ezen jegyek feltárása felé terel Papp Ágnes Klára tanulmánya: töltöttkáposzta-modellje¹⁵ ha nem is kínál áttörést a magyar irodalom természetes egyetemességén belül mégiscsak észlelhetően jelenlévő kisebbségi (határon túli) magyar irodalmakra nézve, ám a kettősség kifejezhetőségét illetően releváns kérdésirányok felé mutat. Az egykor sokat emlegetett, és most újra előhozott Grendel Lajos-féle csirkepaprikás-„elmélettel”¹⁶ szemben érvel az egyazon nemzetnek, kultúrának, irodalomnak (töltött káposztának)¹⁷ számos területileg (kisebbségileg) kimutathat-

¹³ Papp Endre: *A nemzeti irodalomszemléletről*, *Hitel*, 2010/9.

¹⁴ Kulcsár Szabó Ernő *Tér – kultúra – egyetem*, *Élet és Irodalom*, 2011. 01. 14.

¹⁵ Papp Ágnes Klára: *A csirkepaprikás-elmélettől a töltöttkáposzta-modellig. A kisebbségi irodalom újraértelmezési lehetőségei a posztkoloniális kritika tükrében*. *Bárka*, 2010/3.

¹⁶ „...nem hiszek abban, hogy lehetséges valamiféle „szlovákiai magyar regény, ez nem irodalmi kategória. Erről nekem az jut eszembe, hogy például ’szlovákiai magyar csirkepaprikás’. Ha bebizonyítja nekem valaki, hogy van ilyen, megadom magam.” – Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség?* 1991.

¹⁷ „...inkább a töltöttkáposztához hasonlíthatjuk a magyar kultúrát, amelynek tudvalevően számtalan változata van: másként főzik a Dunántúlon és másként Erdélyben vagy Szabolcsban és így tovább, azaz igenis van ’szlovákiai/erdélyi stb. magyar töltöttkáposzta.” – Papp Ágnes Klára I. m.

tó egyedisége mellett. És mivel a kárpátaljai magyar irodalmat a szovjet rendszer alapozta meg, ilyen értelemben kapcsolatba kerül a posztkoloniális kritikai diskurzussal is, különösképp, hogy az ebbéli kutatások hajlanak megengedni (legalábbis fölteszik a kérdést), hogy „a poszt- a posztkoloniálisban ugyanaz, mint a posztszovjetben”¹⁸

A fent említett – Kárpátaljához köthető – jellegzetes irodalmi-kulturális problémahalmaz: műfaj, megszólalási forma (a kulináriás hasonlat által immár kétszeresen is érintett) gondjának új alapú szemrevételezését Gilles Deleuze és Felix Guattari munkája¹⁹ tudja inspirálni. Papp Ágnes Kláránál is egyik fontos hivatkozási alap, akárcsak Balázs Imre Józsefnél, aki az erdélyi magyar irodalomban tapasztalható kisebbségi versus többségi nyelvhasználatot ugyancsak e szerzők felvetései szerint tárja föl eredményesen.²⁰ Gondolatébresztő, hogy általában a kisebbségi mindig „kiegészülésre” vágyik „a többség távlatában”, de miért csak ez az irány képzelhető el? Deleuze és Guattari „a visszájára fordítja, és arról beszél, hogy a (hatalmi, rideg) többségi nyelvből való kiutat a kisebbségi nyelvek sokféleségébe való megérkezés jelentheti.”²¹

Természetesen mindez Gilles Deleuze és Felix Guattari munkájában Kafkára vonatkozóan látszik teljes mértékben igaznak, aztán pedig az erdélyi magyar irodalommal kapcsolatos többségi, kisebbségi nyelvhasználatra teszi érvényessé Balázs Imre József. Ami Kárpátalja szempontja szerint ebből a „megérkezésből” másként is érdekes lehet, az a személyességgel, önéletírással, annak irodalomtörténeti szerepével függ össze. Pontosabban: „az én színrevitelével.”²² Azzal az önazonosság-formálási igénnyel mélyen egybefonódott megszólalási alakzattal, amely egyszerre érinti a nyelvhasználatot, a kulturális (koloniális és posztkoloniális-posztszovjet?) helyzetet vagy az írás műfaját.

A 20. századi magyar irodalomban jelen lévő önéletírás és a személyesség vizsgálódási alapja és kiindulópontja tehát miért ne lehetne Kárpátalja? Miért ne „érkezhetne meg” a többségi – és posztmodern – szempontból szemrevételezett önéletrajziség,

¹⁸ David Chioni Moore: Vajon a poszt- a posztkoloniálisban ugyanaz, mint a posztszovjetben? Egy egész világra kiterjedő posztkoloniális kritika felé. Ford.: Scheibner Tamás. A későbbiekben bizonyára messzemenő és jelentős eredményekre juthat egy ez irányú kutatás, különösen, hogy ilyen átfogó igazságok kérnek teret maguknak: „az új évezred első éveiben a koloniális viszony – bárhol és bármi legyen is az – (...) olyan alapvető tényezővé válik a világ minden identitása számára, mint a többi 'egyetemes' kategória, például a rassz, az osztály, a kaszt, a kor, vagy a társadalmi nem.” – David Chioni Moore, I.m., In. http://www.ketezer.hu/menu4/2008_09/moore.html

¹⁹ Gilles Deleuze–Felix Guattari: *Mi a kisebbségi irodalom? Ex Symposion* 44–45.

²⁰ Balázs Imre József: *Minor és maior nyelvhasználati módok az erdélyi magyar irodalomban. Kisebbségkutatás*, 2006/2.

²¹ Balázs Imre József, i. m.

²² Utalás Dobos István *Az én színrevitele, Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban* című munkájára.

személyesség eddigi értelmezői beszédmódja ebbe a kisebbségi kulturális és nyelvi helyzetbe, ahol az én megformálásának igénye és tétje hatványozottan volt tapasztalható a szovjet rendszer koloniális viszonyai közt? Miért ne innen válhatna leginkább érthetővé az én-formálás személyességének ügye, hogy az mindig igazságot problematizáló írás, mely feltétlenül szól az individuális és közösségi önazonosság gyakorta egymásnak feszülő érdekeiről, még akkor is, ha sok esetben kimondottan szép portrét kíván rajzolni, vagy épp „arcot rongál”?

2. Irodalmi kárpátaljiság

2. 1.

A kárpátaljai kisebbségi léthelyzettel összekapcsolódott irodalmiság legjellemzőbb (műfaji) sajátosságai való megérkezést tehát a territoriális és litteraes szemlélet segíti elő. A korpusz határait pedig történelmi időpontok jelölik ki: ezek indukálták létrejöttét, mára viszont folyamatai, tendenciái belső törvényszerűségek szerint alakulnak. Létezik tehát az, ami nem ragadható meg egyértelműen, számszerűsített formában nem írható le, 1920-ig, sőt, 1945-ig nem, vagy alig létezett, 2011-re pedig többfelé szakadtan működik. Vagyis: a 20. századi magyar (és európai) történelem egyetlen korszakához kapcsolódik: legintenzívebben az 1945 utáni négy és fél évtizedhez (Szovjetunió), majd lazábban az 1990 utáni húsz esztendő szabad(abb) útkereséséhez (Ukrajna).

Ha a területi elv nem adna elég indokot, és mindenáron „materializáltabb” forma szerint lenne szükség felmutatni bizonyítékként azt, ami megokolja ezt a vizsgáldást, akkor nyilvánvalóan a nyelv kerülne a középpontba. Joggal, hisz az irodalom: nyelv, belőle épül föl az (artikulált) én, az egész valóság érthetősége, ahhoz rendelődik az ember, miközben a nyelv az emberben él, élteti az embert olyanformán, amint annak módja nyílik viszontéltetnie őt. Martin Heidegger sokat idézett gondolata szerint: a lét háza; továbbgondolva pedig nyilvánvaló, hogy a magyar nyelv a magyar lét háza²³. Ha viszont nem létezik kárpátaljai magyar nyelv, akkor nincs a kárpátaljai magyar létnek háza? Vagy kárpátaljai magyar lét sincsen?

Nem egyszerű sem az igen, sem a nem. Nyilvánvaló, hogy nyelvi rendszer tekintetében nem lehet a magyar nyelv többközpontúságáról beszélni, ugyanakkor a szókinccs és a két-, sőt háromnyelvűség, a kódváltás ténye felől nézve: egyértelműen létezik egy Kárpátaljára jellemző nyelvhasználati sajátosság. Ezért, ha a magyar nyelv többközpontúsága „definíció, nem pedig felfogás (még kevésbé tetszés/nemtetszés) kérdése”²⁴, és azon a belátáson nyugszik, hogy Magyarországon kívül más országokban is használják „emelkedett funkcióban”, akkor számolni kell egy olyan

²³ Görömbei András: *Irodalom és nemzeti önismeret*, Budapest, 2003. 83.

²⁴ Lanstyák István: *Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (Különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára)* In: <http://www.jamk.hu/ujforras/960603.htm>

kárpátaljai standard létezésével, mely jelképes önállóságával természetes része az egyetemes standardnak. Ma ez jelenti a magyar nyelv standard változatát²⁵; minden részt magába foglal, tehát – határokat nem ismerő – territoriális érintettségű, mint a leendő irodalomtörténet kiindulópontja.

Ez a nyelvi alapú többközpontúság felismerhető analógiája a fent említett makro- és mikrorégiók létének, valamint az egyetemes magyar irodalom mozaiknemzet szerinti elgondolásának, mely egyik alappillére Görömbei András munkásságának például, és kiválóan érzékelteti a magyar irodalom különbözőségeiben is egységes létét. Egyazon helyre mutat tehát az „emelkedett funkció”, a régió és mozaikság, mégpedig az említett négy és fél évtizednyi intenzív nyelvi-kulturális kontaktus helyére-idejére, ahová megérkezik a vizsgálódás.

2. 2.

A territoriális-litteraes vizsgálódás leginkább olyan kárpátaljai személyességet és önéletrajziséget ismerhet föl, melyen belül nem „fikció” és „valóság” különválogatását, esetleg szembehelyezését, nem valamiféle verifikálhatóság kilátásba helyezését kell célul megjelölni. Leginkább önéletrajzi fikciókról érdemes beszélni.²⁶ Olyan (élet)művekről, melyeknek java része magában foglalja a kisebbségi magyar és többségi orosz (ukrán) nyelvi-kulturális (és politikai-ideológiai) közeg, valamint a magát magyarként elgondolt individuум kifejezhetőségének, önazonosságának sajátosan összekuszálódott problematikáját. Vagyis: a 20. század második felének magyar irodalomtörténetében az önéletrajziség és a személyesség szempontjából az a helyzet lesz Kárpátaljával kapcsolatban releváns, mely az említett négy és fél évtizedes korszakban a magyarországinál sokkal kisebb személyes, közösségi, kulturális, művészi szabadságot biztosított az alkotó szellemnek (ráadásul irodalmi-kulturális intézményei sem voltak), és hogy ez miként hat(ott ki) az írásművek megformálására.

²⁵ „Minden olyan nyelv, amelyet több országban használnak „emelkedett” funkciókban, per definitionem többközpontú. Mivel a magyar nyelv kétségtelenül használatos ilyen funkciókban, legalább Dél-Szlovákiában, Kárpátalja magyarlakta területein, Erdély jelentős részén és a Vajdaságban, többközpontúságát nem lehet kétségbe vonni. (Aki ezt teszi, az voltaképpen azt a könnyen ellenőrizhető tényt kérdőjelezi meg, hogy a magyar nyelv valóban használatos E-funkciókban az említett országokban.)” Lásd: Lanstyák István I. m., illetve *Beregszászi Anikó: Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban? Pánsíp*, 1997/2. Ez utóbbi szerző a Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótára által kodifikált félszázadnál is több „kárpátaljai” szóval kapcsolatban, illetve a szótárba bekerült magyar nyelvváltozatok standard elemeiről megjegyzi, hogy azok „nem reprezentálják, csupán képviselik a magyar nyelv Magyarországon kívüli változatait, mintaananyagként szerepelnek”, vagyis mennyiség tekintetében jóval nagyobb számmal lehet mérlegelni.

²⁶ Lásd például: Szilágyi Zsófia: *Lávaömlés vagy hídláb? A személyesség az elmúlt huszonöt év magyar prózájában*, *Alföld*, 2007/1.; Dobos István: *Önmagunk megalkotása önéletrajzi fikciókban*, *Alföld*, 2006/3.

Ez a kialakult helyzet: a kárpátaljai magyar irodalmiság létrejöttének alapja. Ehhez kötődik igen szorosán Balla László életműve, amely mintegy szimbolizálja az önéletrajziséget és a személyesség fent említett helyének, idejének, körülményeinek²⁷ a kárpátaljai szóval megjelölhető sajátosságait. Ez az életmű lehet a vizsgálódás kiindulópontja. De ezen időszak részét képezik azok a művek, irodalmi-kulturális kezdeményezések is, melyek szerzői, elindítói évtizedek óta Magyarországon folytatják a Kárpátalján megkezdett munkát, sajátos személyességet képezve mind az irodalomtörténeti, kritikai, esszéírói, művelődéstörténeti, mind pedig a szépírói terepen. Elsősorban S. Benedek András és Finta Éva tevékenysége kapcsolódik ehhez.

Ahogy Balla D. Károly eddigi életművének első fele is ide tartozik. Az ő neve – a Balla D. Károlyé – mindenképpen összekötő kapocs az előző korszak (Szovjetunió), valamint a megváltozott körülmények (Ukrajna) közé került individuum személyes és közösségi önazonossága között. De szerves része még e kiindulópontnak például Czébely Lajos 1976 és 1989 közt született naplója, Vári Fábíán László 2011-es memoárja, vagy éppen Szalai Borbála *Morzsák „életem igaz története”* című munkája. De ugyancsak itt említhető Kozma Miklós; naplói számára e régió szolgál eszmei terepül, ahogyan Krüzsely Erzsébetnek is. Milován Sándor *Kárpátaljai mozaik* című egyedi könyvének ugyancsak, amely helyzet-, körülmény- és jellemmegvilágító történetekből állítja össze e régió „csodálatos tarkaságát”,²⁸ aminek sok esetben épp humorral átítatott elbeszélhetősége lesz lényegfelmutató momentum. Zelei Miklós *A kettézárt falu* című dokumentumregénye pedig sok feltárt kárpátaljai magyar életének-sorsának szövedékével érinti e régió abszurd kisebbségi helyzetét.

A kiindulópont tehát egy olyan személyességre helyezhető irodalmiság, amely műfajt célzó megjelölései révén – visszaemlékezések, napló, naplójegyzetek, kortörténet stb. – mindenképp magához vonzza az önéletírás klasszikusnak mondható meghatározását és kritériumát: a Philippe Lejeune-től sokat idézett „önéletrajzi paktum” meglétét,²⁹ miközben relativizálja is azt. Ilyenformán tehát nem a szép-

²⁷ Kovács Vilmos alkotói pályáját a *Tettben a jellem* részletesen tárgyalja. Az 1977-ben lezárult életmű nyilvánvalóan csak közvetve lehet érintett e vizsgálódásnak és időszaknak. Ám a tárgyalt személyesség és önéletrajziséget az ő esetében is izgalmas vizsgálódási alapot kínál, különösen, ha a 2007-ben előkerült, eddig ismeretlen levelét is figyelembe vesszük.

²⁸ Milován Sándor – akinek ez az egyetlen könyve – kötetének egyes fejezetei is magukért beszélnek: *Kárpátalja, Ellenállás, Magyarok, Ruszinok, Ukránok, Zsidók, Oroszok, Cigányok, Lettek és észtek, Németek, Angolok, Amerika, Anyaország, Tüskék, Az emberi természet, Szovjet élet, Politika, Egyházak, Katonák, Gazdák és kolhozisták, Börtön, Ünnepek, Különös történetek*. Ez a másfél száz történetet tartalmazó kétszáz oldalnyi kötet pazar bőséggel mutatja be és jellemzi e térség sajátos arculatát, embereit, tájait. „Az itt leírtakat láttam, hallottam, átéltem; számomra ilyen a világ. A világ, amit szeretek és amelyben jól érzem magam” – vallja a szerző. Ungvár, 2004.

²⁹ Philippe Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló – Válogatás Philippe Lejeune írásaiából*, Budapest, 2003.

irodalom felől kerül a vizsgálódás középpontjába például Mandrik Erzsébet kétkötetnyi önéletrírása, amely megrendítő visszaemlékezés és családtörténet. Eme igaz történet példáján akár kiemelten is föl lehet vetni egy sajátos gondot: azt, hogy a kiindulópontnak tekintett személyességvizsgálathoz, önéletrajzsisághoz miként kapcsolódhatnak a szükségszerűen távolabb elhelyezkedő fikciós történetek, esetenként a különféle lírai megszólalások. Például Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című egyes szám első személyben elmondott női élettörténete olyan regény, melynek kiindulópontja – „referencialitása” – Mandrik Erzsébet valóságos esetével kerül kapcsolatba, akinek több mint tízéves kálváriája egy lerészegedett és őt megerősszakoló orosz tiszt brutális tetteivel kezdődött abban az időszakban, mikor *A sátán fattya* Tóth Eszterének megerősszakoláson alapuló fikciója is játszódik.

Vagyis: létezik – csak föl kell tární – egy olyan megírt „valóság”-világ, amely különféle formákban, de egymással összeilleszthető módon formál egységes – geokulturális? – térséget, amelynek alapján megszüntethetővé tehető a „valóság” és a „fikció” oppozíciója. Egyetlen nagy szövegtér lehet a kárpátaljai irodalmiság. Olyan területként is elképzelhető sajátos (nyelvi) egység, amely mintegy alapja: „referencialitása” lehetne a szépirodalmi fikcióknak. Szabadabb mozgásteret kapna a hagyományos értelemben vett referenciális olvasat; immár sajátos intertextualitásról is folya az értelmezői beszéd. Így nem lennének az enyészeté azok a művek sem, melyek esztétikai színvonaluk miatt nem érhetnek föl a legjobbakkal mellé: például az ún. lágernaplók, levelek egyként léphetnének föl az egész „málenkij robohoz” kötődő irodalommal – mint geokulturális-kortörténeti jellegzetesség. (Sőt, bizonyos tekintetben az ideológiától megnyomorítottan alkotói pályára lépők rendszerdicsőítő önazonossági megnyilvánulásai is hézagpótló anyagnak szolgálhatnak e térség irodalmiságának a megértésében.³⁰)

Ebben az elképzelésben a teljes „kárpátaljai írásbeliség” fennmaradhat annak bizonyosságául, hogy e térség irodalmi-kulturális törekvése létküzdelemmel összefonódott lett volt valaha, 2011-ben pedig az itt élő szerzők egyik töredék része folytathatónak látja e „hagyományt”. És ebből az irodalmiságból nőnek ki esztétikai minőségükkel azok az alkotások, melyek természetes módon kötődnek e régióhoz, mindemellett, bizonyos érvelés szerint velük kapcsolatban már felesleges szóba hozni – szellemi-érzelmi – származásukat, mondván: az aligha lehet értéke az adott alkotásnak.

³⁰ Ezen szövegek léte ma már nem jelentheti szerzőik leminősítését. Egyáltalán nem a szerzőkkel való szembesítésképpen kellene hivatkozni rájuk, hanem a vizsgálódás az én megformálhatóságának körülményeire irányulhatna. (Balla D. Károly évekkel ezelőtt bemutatta saját ilyen vonatkozású műveit, M. Takács Lajos szerkesztésében pedig 2010-ben napvilágot látott *'Görcsoldó Szél' – A 'Kárpátontúli szovjet magyar' irodalom antológiája 1945–1991* című kiadványa, amely ebben a tekintetben hiánypótló könyv. Edelény, 2010.

2. 3.

Jelenleg az irodalomhoz kötődő kárpátaljiság tehát megalkotott (nyelvi) valóság-anyag, mely többé-kevésbé ott munkál az egyes szerzők műveiben-megnyilatkozásaiban (helyel-közzel poétikumaiban) ugyanúgy, akár a különféle csoportosulások tevékenységében. Meglehetősen szembetűnő egyértelműséggel van jelen Magyarországon és Ukrajnában (vagy bárhol másutt), papír és digitális alapon, így térbeli-jellegi széttagoltságán túlmutat az eszmei-tapasztalati egybetartozása.

A *Tettben a jellem* megállapítása, hogy a 20. század második felében a kárpátaljinak nevezhető irodalmi-kulturális viszonyok, művek-megnyilatkozások, érvényesülési szembehelyezkedések és lapok önazonosság-formálással összefüggő törekvések voltak, egy évtized múltán is érvényes marad, ám a széttagolódással együtt jelentkező gazdagodás további árnyalását, részletezését igényli.

Három főbb kulturális térben nyilvánul meg, még akkor is, ha léteznek szerzők, művek e tereken, csoportokon kívül. Mindenképp magáért beszélő tény, hogy legnépesebb – 1200 főt számláló – tábora a Magyarországra elszármazottaknak van, a Kárpátaljai Szövetség néven 1989-ben bejegyzett és így működő kulturális csoportosulásnak. (Némely alföldi nagyvárosban helyi szervezete is működik.) E szövetségben belül külön létezik a Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége, melynek 2005-től *Kárpátaljai Hírmondó* címmel folyóirata is van. („Létrejötténél ott bábáskodott Füzesi Magda költő, Lator László költő, S. Benedek András költő, irodalomtörténész, Katona Tamás történész, a Kárpátaljai Szövetség elnöke, Benda István nyugdíjas újságszerkesztő, Schober Ottó közíró, nyugdíjas színházigazgató, Papp Lászlóné közigazgató.”³¹)

Létszámát tekintve ennek ellenpárja lehet a Balla D. Károly nevéhez kötődő internetes fórum (*BDK blog* és számos más néven elérhető oldal), amely viszont messze nagyobb ismertségnek – és elismerésnek – örvend az előbbinél. Pedig e fórum tagjainak számát legfeljebb családi alapon lehetne egynél nagyobb számmal megjelölni, mégpedig azáltal, ha Berniczky Éva munkássága, valamint Balla László – 2010-ben sajnos lezárult – életműve nem minősülne feltétlenül (és teljes egészében) különállónak. Az ezredfordulókör létrehozott digitális fórum nemcsak Balla D. Károly pályáján, hanem az egész kárpátaljai magyar irodalomban fontos cezúra lett, alapvető változásokat idézett elő. Népszerűsége folytán visszamenőleg és előremutatóan egyaránt lényeges törekvéseket – egyéni és közösségi önazonossággal, művészetszemlélettel összekapcsolódó kérdéseket – problematizál, összetett személyessége komplex módon van jelen a digitális médiatérben.

E jelentős változás kétségkívül szerepet játszott a harmadik irodalmi-kulturális tér megjelenésében is. Az *Együtt* című folyóirat 2002-es indulása erős közösségteremtő

³¹ <http://www.ksz.egalnet.hu/object.974FF992-507F-410D-AFED-DA650F1C3576.ivy>

csoportosulás lett: magába foglalta a József Attila Irodalmi Stúdió és Alkotóközösség legszebb – 1981 és 1988 közötti – eredményeit, melyek az ún. „élő irodalmiságot” jelentették³² Kárpátalján, valamint az 1989-ben útjára induló *Hatodik Síp* integráló szándékait egyaránt. A 2002 és 2008 között Nagy Zoltán Mihály főszerkesztésével, majd 2009-től Vári Fábián László szerkesztőségi elnök, valamint Dupka György kiadó által jegyzett lap igyekszik összefogni Kárpátalja irodalmát, egyengeti a fiatalok pályáját. Élő kapcsolata van a Kárpátaljai Szövetséggel, a *Kárpátaljai Hírmondó*val.

E három irodalmi-kulturális teret kettőre egyszerűsítheti az, hogy az első és a harmadik inkább papír alapúnak mondható, míg a *BDK blog* elsősorban digitális (és online) természetű. De sem a kettőnek, sem a háromnak tekintett (mediális) térségeket nem tudja egyik jellege sem olyan egyértelműen szétválasztani, mint amilyen egyértelműséggel egymáshoz köti őket az, ami kárpátaljainak mondható: ami egybegyűjti a Magyarországi 1200 főt, amihez akár egyetértően, akár elutasítóan, de viszonyul a *BDK blog* és a különálló szerzők, valamint, aminek klasszikus megjelenítője kíván lenni az *Együtt*.

3. Kárpátaljiság Magyarországon

3. 1.

A kárpátaljainak nevezhető írásbeliség saját közösségének-térségének szellemi-érzelmi tartományát: vonzáskörét, elvont tárgyiasságát hozza létre, miközben azt is bizonyítja, hogy az egyes művek, megnyilatkozások születési helye nem lehet meghatározója ennek. A szerző önmagában hord valami „kárpátaljait”, ami a földrajzi helytől függetlenül beleíródik a műbe. A csoportosulások létrejöttében is ez munkál, ahogy az említett Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége és a *Kárpátaljai Hírmondó* életre hívásánál sem lehetett másként. Ezt bizonyítják többek közt Füzesi Magda, S. Benedek András, Szöllősy Tibor, Schober Ottó és mások könyvei.

Jelentős érzelmi hozzájárulás és szellemi tőke, hogy olyan neves alkotók is kivallják kárpátaljai kötődésüket, akiknél hosszú évtizedek távolában él e régió egykori képe. Legjobb példa erre Lator László, aki a magyar irodalmi közélet egyik meghatározó tudós alakjaként segítőtje sok kárpátaljai törekvésnek³³ vagy Szepesi Attila gazdag munkássága.³⁴ De ide sorolható Bús Ilona *Pusztafa*, illetve a még csak kéziratban ol-

³² Részletesen lásd: Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem*, I. m. 48–58.

³³ Lator László az Ungváron 1941 és 1944 között Balla László által szerkesztett „*Hajrá!*” című diáklaptól kezdve, az ugyancsak 1941-es beregszászi *Együtt*ön keresztül szerzője és segítőtje a legutóbbi, a 2002-ben (újra)indult régi-új *Együtt*ig számos kárpátaljai fórumnak, szerzőnek, kezdeményezésnek.

³⁴ Szepesi Attila – egyebek mellett – *Beregi szóttas* című 2002-es versfüzére például jelentékeny módon építi azt a szövegteret, amelyről szó esett, ő maga így vall erről: „*Beregszászi gyermekkorom emlékeiből, hiedelmekből és tájszavakból, hegyek-vizek és virágok nevéből írtam ezeket a verseket. Az ünnepek máig fénylő sziporkáiból az évszázadok tarka ösvényeiből. Madárdalból*

vasható *Modern Miatyánk – A mi regényünk* című műve vagy az Istvánffi Erzsébet név alatt megjelent *Visszapillantó*, ami Füzesi Magda szerint „emlékirat, amelyben Beregszász város lakóinak kollektív emlékezése tárul az olvasó elé”³⁵ (És ezt a tábort erősítik azon neves magyarországiak, akik munkásságukkal és személyes jelenlétükkel is támogatják e régió (kulturális) létét. Például Pomogáts Béla, Botlik József – és e kör igen szélesre tágítható, hiszen ide vonhatók mindazon irodalomtörténészek, írók, költők, akik odafigyelésükkel régóta közösséget vállaltak az itt élő alkotókkal.

A *Kárpátaljai Hírmondó* 2005-ös létrehozása előtt a Budapesten megjelenő *Véletlen Balett* (1999–2005, szerk.: Lengyel Tamás, Bagu László, Cséka György, Pócs István) című folyóirat ugyancsak közösségformáló teret biztosított a Kárpátaljához kötődő szerzőknek – de minden alkotónak – lakóhelyüktől függetlenül. A laphoz kötődők közül mindenekelőtt Lengyel Tamás három és Bagu László két verseskötetének értékei lettek méltán közismertebbek, Finta Éva munkássága pedig olyan személyességet, önéletrajziságot mutat, ami hiánypótló szövegtérépítés is egyben; nem feledkezve el Györke Zoltán *Határsáv* című önéletrajzi regényéről, de sajátos én-felmutató költészetéről sem, pl. *Zöldár* című kötetéről.

Finta Éva, Györke Zoltán (és mások) munkássága azt is bizonyítja, hogy a kárpátaljiság mibenléte nem csupán a régióban, Ukrajnában (korábban a Szovjetunióban), és nem kizárólag közösségben – pl. Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége – élhető meg és tartható fenn.³⁶ Györke Zoltán – aki évtizedek óta Magyarországon él, és nem tagja semmiféle csoportosulásnak – *Határsáv* című önéletrajzi regénye például zökkenőmentesen illeszkedik Balla László *A végtelenben találkoznak* című kortörténeti és önéletírásos regényfolyamához, de

meg harangbongásból. Mindez fél évszázad távolából is elevenen él bennem.” A személyesség és a térség összetartozásával kapcsolatban azt mondja: „Ha végiggondolom, mintegy harminc könyvem közül talán egy sincs, amelynek ne volna „kárpátaljai” vonatkozása.” „Álmaimban sokszor az elhagyott, távoli Beregszászon – a Vérke hídján, a Sáros-hegy alatt, az Aranylyuknál meg a Kiserdőben – barangoltam... Hiányoztak az otthoni ünnepek, a közösség megtartó ceremóniái: a húsvét, a pászkakosár, a gyümölcsaszalás az udvaron, a szüreti dínomdánom, a lekvárfőzés, a toklámpások pislákoló szempárjai az őszi éjszakában, a disznóvágás telet köszöntő szertartása, az újbóratavítása, a karácsonyi vásár, a betlehemmezők, a szilveszteri ólomöntés, az ősztendő boldondos „kirúgása” az ajtón, meg a többi hangulatos játék. Budapesten egyformák voltak a napok. Alig érzékelttem az évszakok múlását. Kisebb megszakításokkal ötven éve élek a fővárosban, de számomra az otthon ma is Beregszász jelenti. – Együtt, 2005/3.

³⁵ Füzesi Magda: *Fülszöveg*. In: Istvánffi Erzsébet *Visszapillantó*, Ungvár–Budapest, 2003.

³⁶ A „mások” közé sorolható például Boldog János, akinek 2008-as novelláskötete – *Háromnapos ünnep* – kapcsán állapítja meg Panykó Mária az *Előszó*ban, hogy írásaiból árad „a 70-es, 80-as évekre jellemző életérzés, a semmivel össze nem hasonlítható kárpátaljai lét, az ifjúságunk”. Hogy az írások „tagadhatatlanul a nagy Szovjetunió kis csücskében, Kárpátalján” (...) játszódnak, hisz „tortavilla hiányában ugyan hol kanalazták a tortát, ha nem nálunk? Ki volt tolmács az inturisztos barátságvonatokon, ha nem a kárpátaljai magyar diák?” – Kárpátalja, 2008.

ez utóbbi szerző kétkötetnyi visszaemlékezéséhez úgyszintén; árnyalva gazdagítja is a Balla László által megrajzolt világot. Finta Éva munkásságának sajátos személyessége és poétikussága pedig külön részletezésben érthető meg teljesen, de S. Benedek András kultúrtörténeti alapokra épülő tevékenysége is összetett: nem merül ki abban, hogy 2005-től ő lett a Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége irodalmi tagozatának az elnöke.

3. 2.

A széles értelemben vett kárpátaljai írásbeliségnek – kicsit a személyességnek is – igen fontos része mindazon írások összessége, melyek az 1960-as évek önazonosság-formáló³⁷ kulturális kezdeményezéséhez, majd az 1970-es évek eleji kibontakozáshoz kapcsolódnak. Ha akkor még nem is, de a Szovjetunió szétesése után egyre inkább meglátszott, hogy irodalom- és kultúrtörténeti szemlélet az, mi az *Együtt* című diákújsággal (1966–1967) és a Forrás Stúdió megalakulása után (1967) elkezdődött, Fodó Sándor és Kovács Vilmos hozzájárulásával egyre inkább kiteljesedett, majd leginkább talán S. Benedek András esszéírói munkásságában folytatódott.

S. Benedek András – 2009-ben hirtelen lezárult – munkássága sajátos kultúrtörténeti tevékenység: szinte kizárólag Kárpátaljáról szól, ám 1976-tól Budapesten folyik. „Azt szeretném, ha az itt élő kisebbségi töredék a történelemben és a megfogható földrajzi valóságba ágyazva látná sorsát”³⁸ – nyilatkozta 1998-ban, amikor már három évtizede ezen hitvallása szerint dolgozik. Ezért állít össze „kárpátaljai honismereti olvasókönyvet” („*Itt élned, halnod kell...*”), ad ki „történelmi-kultúrtörténeti vázlatot Kárpátaljáról” (*Tettenérhető történelem*), és ezért foglalkozik behatóan e régió nemzetiségeivel. Ír az itt élő ruszinokról, németekről, zsidókról, románokról, szlovákokról, oroszokról és más nemzetiségekről (*A megmaradás esélyei*). Tiszteletbeli ruszinként látja egybe a kárpátaljai magyar és Rákóczi hűséges népe sorsát (*A gens fidelissima: a ruszinok*), és úgy tekint „a megmaradás esélyeire” velük kapcsolatban is, mint a kárpátaljai magyarokéira: „ennek a történelem országújtjára vetett kis népnek önnön léte igazolásában elsősorban saját hagyományaihoz kell visszatalálnia”.³⁹

A történelmi hagyományba ágyazott szemlélet már az első fontos tanulmányból, a *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* című dolgozatból kiviláglik, melyet Kovács Vilmosmal írt közösen, és az 1970-es év legnagyobb kárpátaljai kultúrtörténeti eseményének bizonyult, különösképp, hogy a *Tiszatáj*ban látott napvilágot. Már ekkor érezhető, hogy S. Benedek András személyes meggyőződése mindvégig

³⁷ Részletesen lásd: *Tettben a jellem*, I. m. 33–48.

³⁸ „*Számomra nem adattak meg a megmaradás esélyei*” – Beszélgetés Benedek Andrásal. In: Erdélyi Erzsébet–Nobel Iván *Hazajöttünk hát... hazajöttünk?* Budapest, 1998. 121.

³⁹ S. Benedek András: *A gens fidelissima: a ruszinok*, Budapest, 2003. 7.

határozott értékrendszer-kínálat e régió számára, melyet neves baráti köre – Vári Fábián László, Fodor Géza, Czébely Lajos stb. – nem csak elfogad, de meg is valósít. Ennek kezdete az egykori Forrás Stúdió népköltészeti gyűjtőútjai körül keresendő, kiteljesedéséről pedig a 21. század első évtizede árnyaltan tudósít. Egyenesen „közös nyelvről” adnak számot például Vári Fábián László *Tábori posta* című 2011-es memoárkötetének nyitólapjai, ahol a visszaemlékező megidézi „Béni” (S. Benedek András) alakját, aki épp bizonyos „balladás sorok” által üzent barátjának egy levél lapjain. A „most engem híjnak Fábián Gyulának!” sort az önéletrő dúdolvva folytatja: „engem soroztak bé katonának, fényes kardot kötnek ódalamra, széles szíjat karcsú derekamra”, és e „közös nyelv”⁴⁰ ismerete jól mutatja, hogyan függ össze az egykori Forrás Stúdió tagjainál élet és irodalom: személyesség és nyelvi immanencia.

Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván kérdésére – hogy „kárpátaljai kor- és sorstársainak verseiben (például Vári Fábián Lászlónál) gyakran szerepelnek motívumként a magyar történelem nagy vereségei: a török harcok, a kuruc-kor, 1848”, és hogy S. Benedek András „több versében (*Vesztett csaták után, Janicsárok, Munkács, Kurucok*) is feltűnnek ezek a motívumok” – S. Benedek András olyan választ ad, ami egyértelmű elutasítása az irodalom élettől történő leválasztásának: „Motívum, témaválasztás?! Lám, a kérdés feltevői is érzik a bizonytalanságot. Sorsunk és a kárpátaljai közösség sorsának jelképrendszere ez: a múlton átszűrt jelen idő”.⁴¹

És ez a szemlélet alakítja irodalomtörténeti jellegű írásait is. Tehát kultúrtörténeti esszéi, költeményei mellett számos tanulmánya, valamint utolsó, 2007-es könyve, a *Készülődés (A kárpátaljai írás)* című „irodalomtörténeti esszéje” töretlen kisebbségi lét- és irodalomszemléletről tanúskodnak. De az is kiténik e kötetből, hogy bizony az egykor fölállított „mérce” szorosan értelmezett minőség szempontja a 21. század első évtizedében komoly és jelentős értékmellőzést hordoz magában. Hiszen mivel lehetne magyarázni azt, hogy Berniczky Éva, Finta Éva – csupán két kiragadott név – egyáltalán nem szerepel a 2007-es irodalomtörténeti esszé lapjain. Pedig az előbbi szerző 2004-es novelláskönyvét csaknem tucatnyi méltatás fogadta Magyarországon, az utóbbi költői teljesítményét öt előző kötete már a kilencvenes években megalapozta. (Balla László ezeroldalnyi kortörténeti regényfolyama, visszaemlékezései mintha nem léteznének, és a sor még folytatható lenne.)

3. 3.

A határokon átívelő és a kárpátaljaiságot összetetten értelmező szemlélet sajátos példája – S. Benedek András mellett – Finta Éva költészete, amely elsősorban Beregszászt, Kenézlőt és Sárospatakot köti össze. Létértelmezése, poétikussága egyszerre igényesen

⁴⁰ Vári Fábián László *Tábori posta*, Budapest, 2011. 5.

⁴¹ „Számomra nem adattak meg a megmaradás esélyei”, I. m. 120.

elvonatosság, de ugyanúgy határozott személyesség, önéletrajzosság, amiről *Földközelben* című (ötödik és az első Magyarországon megjelenő) könyve példaértékűen tudósít. Akár ennek magyarázataként értelmezhető a kötet fülszövege, a szerző rövid vallomása: „1990 óta élek Magyarországon, de változatlanul kárpátaljai költőnek tartom magamat. Az indulataimat, látásomat, a megélés mohó s ingerült természetét ott-honról hoztam. Problémalátásomat is. Érzelmi tapadókorongjaimat is. Ha van a versekben valami egyetemes, a magyarországi olvasó is magára találhat bennük.”⁴²

Egyetemesség és regionalitás összetartozásaként is olvashatóak tehát költeményei, még akkor is, ha a következő, 2007-es kötetén – *Vissza a vízöntőbe* – az ajánlás hangsúlyozza: „élményanyagát már nem a szülőföld, hanem az anyaország teremtette”.⁴³ A gondolkodás filozófiai természetű magaslataihoz mindvégig ragaszkodó költészet ez, melyben sajátos emberi – helyenként direkt női-asszonyi – vetületben tűnik föl a tér és az idő: a lét problematikája. Karakteresen egyedi nyelvhasználata a görögséghez kapcsolódó műveltségigényét tartja „földközelben”:⁴⁴ elsősorban két olyan kárpátaljai személyiséghez kötődik ez a költészet, akik meghatározói voltak a régió magyar kulturális életének egészen a Szovjetunió összeomlásáig. Drávai Gizella tanárnőhöz és Horváth Anna grafikus, szobrász-keramikushoz fűződő barátsága mintegy része egész költői megnyilatkozásának: az egyik legszebb példája annak, hogy bizony létezik egy szoros kárpátaljai olvasata is e térség irodalmának.

A szerző legtöbb könyve Horváth Anna grafikáival együtt lett megformálva, és mondhatni, szembeötlő affinitást lehet tapasztalni a kétféle természetű költői-művészi gondolkodás közt: nyelvi kifejezés és vonalvezetés egyazon eszményt képes megidézni. Ám ez csupán a felszín: mély és meghitt emberi-művészi kapcsolat sejlik föl Finta Éva, Horváth Anna és Drávai Gizella között, amiről önálló kötete, *Párkák* (1993) című könyve igényes gondolatisággal tudósít. Átlényegített, de felismerhető alakként szólal meg benne a két párka: a Világosság Asszonya és a Sötétség Asszonya, és érthető az ajánlás – „egykori tanárnőmnek, Drávai Gizellának” – hiszen „szellemi szülőanyjának” nevezi a szerző a tanárnőjét, akinek egész műveltségét, a világban és a kultúrában történő „eltájékozódását” köszönheti. Vagy ahogyan Horváth Annát „egyik Ariadnéjának”, párkájának tekinti, akinek „tudása és tagadása nagy részét köszönheti”.⁴⁵

⁴² Finta Éva *Földközelben*, Miskolc, 1993. *Fülszöveg*.

⁴³ Finta Éva *Vissza a vízöntőbe*, Budapest, 2007. *Fülszöveg*.

⁴⁴ Legutóbbi könyve *Szapphó a szirten* (versek 2006–2007) minden eddiginél jobban hangsúlyozza ezt a görögség-igényt, Pécsi Györgyi pontosan látja ennek lényegét: „(...) e hagyomány klasszikus tónusait és versformáit (különösen a szapphóit) újítja föl, illetve honosítja – a magyar költészeti hagyományokhoz, illetve saját költői ouevre-jéhez”, ... ám a bölcséleti dilemmák, létértelmezések mindig személyes önvizsgálat részeként, eredményeként épülnek verssé, költészetté”. – Finta Éva *Szapphó a szirten*, Miskolc, 2010. *Fülszöveg*.

⁴⁵ „Ötödikes koromban ismertem meg magyartanárnőmet, Drávai Gizellát. Ez több lett, mint ta-

Drávai Gizella és Horváth Anna szellemiségének körében nem csupán Finta Éva tűnik fel. Kárpátalja szinte valamennyi írója-költője, művésze kapcsolatban állt e két népszerű és köztiszteletben álló „párkával”. Kovács Vilmos 1969-ben Drávai Gizellához írt levele is ezt bizonyítja⁴⁶, de az is, hogy a tanárnő 1981-es halála után Balla László Drávai Gizella Kört hozott létre Ungváron az 1980-as évek végén.

A személyességre és az önéletírás-jellegre utal az is, amit Finta Éva mond pályakezdésével kapcsolatban, hogy költői megnyilatkozásának magva valamiféle napló-bejegyzésben keresendő. Abban a gesztusban, amint jegyzetfüzetébe kezdett el még tizenévesen beírni valami „titkosat”.⁴⁷ Ma pedig már így tűnhet fel egy összetettebb „titkosságban” Horváth Annához írt számos költeménye közül az a két vers, mely 2005. október 11-ei keltezésű a *Vissza a vízöntőbe* című kötetében: a *Fél három lehetett délután*, valamint az *Egy fekete macska halálára (Anna halálának napja, egy órával annak előtte)*⁴⁸. De ekként is kezelhető legutóbbi könyvének egész anyaga, amely egyetlen esztendő „naplóbejegyzéseit” tartalmazza: a *Szapphó a szirten* című kötet valamennyi verse alatt ott áll keletkezésének helye és napra pontos ideje.

Ugyanakkor az önéletírás-jelleggel és a személyesség meglétével kapcsolatban senki sem gondolja, hogy az valamiféle kulcs lehet a Finta Éva-féle költészethez, de azt már igen, hogy a kárpátaljaiság gazdag szövésszerű mintázatához mindenképpen hozzájárul. Ez a költői tér (és idő) árnyalni tudja azt a régióhoz kötött (szöveg)valóságot, mely az úgynevezett kárpátaljai olvasatot hozza létre, miközben nyilvánvaló, hogy a Finta Éva-költemények „egyetemes” értékei is elegendőek a maradéktalan esztétikai tapasztalatban való részesedéshez – mindazoknak, akik csakis az adott műre kénytelenek hagyatkozni.

nár-diák kapcsolat. Kiderült, hogy az apámat gyerekkora óta ismerte, s mint kallódó félárva kölyöknek többször megvarrta a fenekén elszakadt nadrágját. Erre apám meghatódva emlékezett vissza. Én egészen a Gizi néni neveltje lettem olyan értelemben, hogy mikor egyetlen családtagja, édesanyja meghalt, sokáig laktam nála szüleim engedélyével.” – Peremiczki Adrienn riportja Finta Évával. In: <http://www.fintaeva.extra.hu/peremiczki.htm>

⁴⁶ „Mert dolgozom, Gizi Néném. Dolgozom. És ezzel a kijelentéssel el is jutottam odáig, hogy megválaszoljam furcsán-kurta levelét. Hogyan írok? Miért kérdezi ezt Gizi Néném? Írok, és ez a lényeg. Most úgy érzem, hogy felszabadult bennem minden pokol, most sokat tudnék mondani. Ha hagynának, ha rám nem tipornak megint. ...én azért jöttem, hogy mondjak valamit ennek a megveszekedett világnak. Én még nagyon keveset mondtam. Még sok minden rekedt meg bennem. Amíg csak ki nem kiáltom, addig nem fordulok fel.” *Kovács Vilmos levele Drávai Gizella tanárnőhöz. Együtt*, 2007./4. 16–22.

⁴⁷ Peremiczki Adrienn riportja Finta Évával. I. m.

⁴⁸ „2005. október 11-én Beregszász talán legnevezetesebb szülőtte, Horváth Anna meghalt. Kapcsolatom nem szakadt meg vele, bár sajnos évek óta nem látogattuk egymást. A művész nő csaknem 81 évet élt. Nekem ma is él. Mivel elszoktam attól, hogy együtt legyek azokkal, akiket szeretek és tisztetek a világban, nem érzékelem Anna halálát. De megírom. Legújabb kötetemben már ott vannak a sirató versek.” In: Peremiczki Adrienn riportja Finta Évával. I. m.

4. Kárpátaljai olvasat (három példa)

4. 1.

A mindenkori személyesség és önéletírás-jelleg szükségszerűen foglal magába bizonyos beágyazottságot, közegességet: ebben az esetben kistérségi-mikroközösségi bensőségeséget. Mondhatni: létezik e műfajisággal összefüggő minor nyelvhasználat speciális valóságra-vonatkozathatósága. Ezért a „kárpátaljai olvasat” kifejezés bizonyos tekintetben szinonimája az önéletírás-olvasatnak, illetve magába foglalja e műfajisággal összefüggő valamennyi jelleget. Amikor tehát a régióhoz kapcsolódó színvonalas művek esetében felmerülő kárpátaljai olvasatról esik szó, akkor a személyesség, önéletírás-jelleg más összefüggésbe történő áthelyeződéséről folyik a beszéd: valójában a művek azon szöveg- és jelentésrétege kerül középpontba, mely a személyesen, önéletesen túl mutat rá a közegességre; „a kárpátaljai olvasat” az adott szöveg világának legfinomabb-legteljesebb árnyalatait is képes észrevenni.

Ennek illusztrálására Finta Éva költői világánál is jobb példa lehet Balla D. Károly 2005-ös könyve, a *Szembesülés*, illetve annak egyik értő méltatója, Bodor Béla értelmezési mintája.⁴⁹ E Bodor Béla-kritika ugyanis fontosnak tartja tisztázni, hogy „referenciális” olvasatot igényel a *Szembesülés*, merthogy az „meglehetősen konkrét kontextusba illeszkedik”: „a kárpátaljai történelem elmúlt évtizedeinek abban a gondolati terében” bontakozik ki, amit „Balla László és Kovács Vilmos konfliktusa határozott meg.” Vagyis: az esztétikai tapasztalat maradéktalanra válásához elengedhetetlennek látszik egy konkrét információmennyiséggel történő olvasói apellálás. Ezért egy kitérő megtételét látja szükségesnek a recenzens, ahol is „kénytelen” szólni a régió „magyar világáról”, leginkább annak Balla László és Kovács Vilmos köré kirajzolódó „nyomort, provinciális tragédiájáról.”⁵⁰ Sőt, a *Szembesülés* szerzőjének irodalomszervezői, azon túlmenően pedig még rokoni-családi szálait is kénytelen szóba hozni.

Bodor Béla a *Messze még az alkonyat* című 2008-as Nagy Zoltán Mihály-mű bemutatásánál is elengedhetetlennek látja a szerző régióhoz kötöttségét felvázolni.⁵¹ Elgondolása szerint az egyes kárpátaljai (élet)művek ismertsége-elismertsége annak marketingjével, konkrétan a világháló lehetőségeivel is kapcsolatba hozható, és példa gyanánt épp a *BDK blogot* hozza fel, ugyanis áttörés az, amit Balla D. Károly az új évezred első évtizedében honlapjának létrehozásával hajtott végre, és ma is „példás működtetésével” tesz. Figyelemre méltó, hogy ami egy évtizeddel ezelőtt, a *Tettben a jellem* vizsgálódásának lezárása idején még nem látszott, mára nyilvánvaló lett: e korszerű műhely létrehozójának szándékai úgy jártak együtt bizonyos közösségtől való elfordulással, valamint újfajta közösségvállalással (facebook, twitter)⁵², illetve

⁴⁹ Bodor Béla *Gravitációs csapda* (Balla D. Károly: *Szembesülés*) *Alföld*, 2006/9.

⁵⁰ Bodor Béla. Uo.

⁵¹ Bodor Béla. *Keskenyregény – Nagy Zoltán Mihály: Messze még az alkonyat*, *Alföld*, 2009/9.

⁵² Balla D. Károlynak a 2000-ig közzétett munkái magukba foglalják mindazon gondolatait, melyek

az individuuum elsődlegességének deklarálásával, hogy a szerzői személyesség, az önéletírás-jelleg egyáltalán nem szűnt meg, így a kárpátaljai olvasat sem (egészen).

A „műfajváltó remeklésnek” minősített 1993-as *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia*⁵³, a 2000-es (esszé pályázat-nyertes) *Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében*, valamint *A hontalanság metaforáinak* (2000) igen élénk érdeklődést kiváltó diskurzus után a publicisztikák, esszék, vallomások műfajiságát, de annak sikereit is magába tudta olvasztani a *BDK blog*. 2000-től évről évre egyetlen nagy személyességgé, önéletírási médiaterré változott: Magyarország felől „a régió kultúrájának legfontosabb reprezentációjaként”⁵⁴ is felfogható fórum lett. Mondhatni, a *BDK blog* olyan önvizsgálati médiatér, amely megkísérli összekötni a klasszikus napló és önéletírás műfaját a digitális-információs korszak írói (blogger)személyiségének életformájával.

A rendszeresített, nagy szorgalommal végrehajtott különféle blogbejegyzések szövegvilágából, valamint magyarországi – elsősorban papír alapon megjelenő – orgánumokban is közölt gondolatokból állt össze a 2000+-3. *Az ezredforduló hét esztendeje, Egy mandzárdőr naplójegyzetei* (2007) és a *Magyarul beszélő magyarok* (2008) című könyv, mely a megnyilatkozó „önvizsgálata” és „önfejlődése”⁵⁵ révén nemcsak a 2000 előtti három nagy sikerű kötet publicisztikáinak, esszéinek, vallomásainak és „írójegyzeteinek” folytatása lett, hanem a közben megjelentetett *Szembesülés*rel is rokonságot mutat.

Lengyel Tamás megállapítása, miszerint „Balla D. Károly kiváló elemző elme”, így nála „az értekező műfajt, esszéit, cikkeit, naplóját” gondolja „a legizgalmasabbnak”⁵⁶, (minőség-megtélő tartalmán túl) egyszerre utalhat egy nem-régiós (többségi? magyarországi?) és egy kárpátaljai olvasat meglétének konklúziójára.⁵⁷ Az előbbit – a *Szembesülés*rel kapcsolatban – számos értő elemzés gyarapítja már, ám az utóbbi, egy kimerítően alapos kárpátaljai olvasat még mindig várat magára. Különös tekintettel a *Szembesülés* műfaji különlegességére, a szöveg által játékba hozott környezet létező tartalmaira, illet-

alján a kárpátaljai irodalmi-kulturális (társadalmi) viszonyokba beágyazott személyiség érzévekkel megindokolja a szükségeszerű kárpátaljai változásokat: az individuuum és közössége között kialakult – évtizedekre visszanyúló – viszony felülvizsgálását. Hamarosan egyértelmű vonalak rajzolják ki azt a nem kárpátaljai közösséget, melynek értékei vállalhatóak számára. A szuverén személyiség írói munkássága mellett a hírek, események, politikai és közszereplők körüli helyzetek kommentálásával, szimpátiáinak kivallásával ilyenformán vállalja szuverén voltának mérlegelhetővé válását.

⁵³ Görömbei András: *A kárpátaljai magyar irodalom főbb sajátosságai* In: *Létértelmezések*. Miskolc, 1999. 198.

⁵⁴ Bodor Béla. *Keskenyregény*. I. m.

⁵⁵ Balla D. Károly: *2000+-3. Az ezredforduló hét esztendeje, Egy mandzárdőr naplójegyzetei*, Pécs, 2007. Borító.

⁵⁶ Lengyel Tamás: „...önerőből maradtam senki” In: Lengyel János: *Halott ember karácsonya*, (interjúk) Ungvár–Budapest, 2009. 92.

⁵⁷ Lengyel Tamás (1971) Kárpátalján élt 1995-ig, így bő ismeretei lehetnek e régió viszonyairól, ugyanakkor az immár másfél évtizednyi magyarországi életvitel is feltételezhetően alakított világlátásán és értékítéletén...

ve a rejtett tartományok, nevek, vonatkozások lehetséges dekódolására. Mindenekelőtt azon személyiség-alakulást⁵⁸ követve nyomon, mely a felsorolt kötetek mindegyikét érinti, de amelynek eddigi „legizgalmasabb” darabja – kétségtől – a *Szembesülés*.

4. 2.

A kárpátaljaiság más jellegű, de ugyancsak maradandó esztétikai minőségben történő megjelenésére is lett „legizgalmasabb” példa az új évezredben⁵⁹, mégpedig a *BDK blog* közvetlen közelében – Berniczky Éva munkálkodása által. Bodor Béla egyenesen „külön szerencsének” mondja, hogy „Berniczky Éva történetesen Balla felesége, és így mindkettőjük írásai hozzáférhetők a honlapon”.⁶⁰ Érthető az öröm és észrevétel, hisz nyilvánvaló, hogy szerencsés „véletlenségek” és korszakonként változó kritériumok közrejátszása határozzák meg a mindenkori kortárs kanonizációs törekvéseket⁶¹, most jelesül azt az irodalmi tudatot, melyben Berniczky Éva az elmúlt évtizedben eddig Kárpátalján soha nem látott módon lett a legszélesebb körben elismert íróvá.

Ámde tévút az a következtetés, mely szerint a „technikai hatóerők” már Horváth János által is fontosnak tartott elemei közül például kizárólag a nagy nyilvánosság, avagy a „személyes ismertség”⁶² javára lenne írható *A tojásárus hosszúnappja* (2004) és a *Méhe nélkül a baba* (2007) recepciója-sikere. (Még akkor is, ha szerzőtől kezdve mindenki számára nyilvánvaló, hogy a kiadói marketing szerepét nem lehet mellékesnek minősíteni ebben.) E két könyvet jogos siker érte, és a 2010-es folytatás, a *Várkulcsa* című novellagyűjtemény meg is erősíti ezt: egy kidolgozott, meg- és átgondolt, személyességgel megerősített, egyénített alkotási technika eredményes alkalmazásáról tudósítanak e kötetek.

A szerző *Égen járó Kismanó* (1996) és *Fejezetek az üvegházból* (1999) című kiadványainak meséiben gyökerező írástechnika és szövegvilág legtermészetesebben a mágikus realizmus számos ismérve szerint válik jól leírhatóvá, de a kritika által Bodor Ádám-inak mondott attitűd sem mondvacsinált megállapítás vele szemben, amint kétségtelenül igaz a költői-lírai hajlam prózában történő megvalósulását tapasztalni benne. Az sem félreértés, ha az adomamondás mikszáthi hagyománya vagy annak Esterházy

⁵⁸ Balla D. Károlynak az irodalomról, közéletéről, szerepvállalásról szóló gondolkodásváltozását kísérelte megragadni (több-kevesebb sikerrel) a *Tettben a jellem* is egy ún. belső szemlélődés által, amikor – mondhatni – kulminációs pontjához ért a körülötte kialakult irodalmi diskurzus – elsősorban Kárpátalján. I. m. 214–243.

⁵⁹ A *Tettben a jellem* elsősorban szövevényes történetmesélést, ironikus és groteszk elemeket lát a Berniczky Éva-prózákban, de a szerző azóta megjelent önálló kötetekben (2004, 2007, 2010) más funkciót nyer a történetmesélés részletezése, az egyes esztétikai elemek pedig erős egyediességben mutatkoznak.

⁶⁰ Bodor Béla: *Keskenyregény*, I. m.

⁶¹ Amelyek aztán tudvalevően változnak, kikristályosodnak, folyamattá alakulnak.

⁶² Horváth János: *Irodalmunk fejlődésének főbb mozzanatai*. Budapest, 1976, 18–22.

által „felironizált” változata – illetve: ezek ötvözete – felől közelíti meg a kritika e szövegeket-műveket. Mindemellett nem tekinthető teljesnek a példa nélkül álló gazdag értékelés: számos nyelvi-jelentésbeli finomság felszínre kerülhetne még egy kárpátaljai minősülő olvasatban, hiszen ez a szövegvilág magába foglal egy olyan nyelvérzékelést, világlátást, -tapasztalatot, mely ezáltal szerezhette érvényt önmagának.

Érezni egy nem mellékes vagy véletlen szerzői irányultságot a kevert (hibrid?) nyelvi-gondolkodásbeli kárpátaljai jellegzetesség megragadhatóságát illetően. Ennek igen szép és költői természetű példája a *Méhe nélkül a bába* egyik „naplóbejegyzése”, mikor az „*oj, párdontye*” kifejezés hagyja el a megformált kislányszereplő száját. A *pardon* és a neki megfelelő orosz *izvinyitye* (’elnézést, bocsánatot kérek’) szavak keveredése-összevonása hozta létre a szláv „*oj*”-jal is megtoldott (bájos) bocsánatkérést, majd pár sorral lejjebb a „*holubi buduty gracijnyi*” kifejezéssel meg is erősödik ez a szóalkotás-nyelvérzékelés: sajátos kommunikáció.⁶³ ’A galambok megköszönik’, avagy ’hálásak leszek’ jelentésben-kifejezésben a „*gracijnyi*” ugyan csak ezen nyelvérzékelés eredménye, csak itt már a nemzetközileg ismert (spanyol) *gracias* kap szláv hangzást annak megfelelő nyelvi elemkiegészítéssel. Ennek háttere valószínűleg az a nyelvi-kommunikációs „természetesség” – hangzás – lehet, ahogyan sokszor megértetik magukat e régió magyar lakói feltételezve a másíkról, hogy az oroszul vagy ukránul, sokszor a ruszinság – a gens fidelissima – ugyancsak sajátosan kevert nyelvén beszél.

Így válik természetessé, hogy e „naplóbejegyzésben” például a mézespuszdedli inkább többször „*pjányik*”, semmint a neki megfelelő magyar szó. Tudniillik a kötetben rendszeresen fel-felbukkanó idegen szavak a kárpátaljai olvasatban „másként idegenek:” ismerősen cseng a *szanyitárka*, *akuserka* vagy a *fortocska* (takarítóaszszony, bába, szellőzőablak), de a ritkábban használatosaknál sincsen fennakadás.⁶⁴ Az olyan jelentésbeli-asszociációs helyek pedig, mint amelyet például a *Mokrinka* tulajdonnév, szó ’nyirkosság, nedv’ jelentése hoz létre, a mágikus realizmus névmágiáján – így a poétikai jellegzetességen – túl, sajátos, régiósnak nevezhető esztétikai tapasztalat birtokába juttatják az olvasót. Ugyanis a köréje – jelesül a Mokrinka köré – épülő efféle mondatok, hogy „*árvíz után született, gyerekei is árvíz után jöttek a világra*”, „*testében az örökkévalóságot szolgálva keringtek a nedvek*”,⁶⁵ a szláv jelentés, illetve annak „*kiáradása*” nyomán jöhetnek létre.

Ezek csak kiragadott példák. Számosnál is több efféle tapasztalás utal arra a ki-

⁶³ Berniczky Éva: *Méhe nélkül a bába*, Budapest, 2007. 21.

⁶⁴ Az első két kötet tartalmaz idegen szavak magyarátát, de az egyedi – *párdontye*, *gracijnyi*... – nem szerepel köztük. A kötetekben felsorolt „idegen szavak” ha nem is mind tartoznak a fent említett kárpátaljai standardhoz, a(z egyetemes) magyar standard nyelvhez, a kárpátaljai olvasatban nem értelemzavaróak, sőt esztétikumhordozó funkcióba lépnek.

⁶⁵ Berniczky Éva: *Méhe nélkül a bába*, I. m.,13.

mondottan kárpátaljai nyelvi-kommunikációs létezésre, amely meghatározó része a szerző prózapoétikájának, annak, amit ő „*az én Kárpátaljám*”-nak nevez.⁶⁶ Az általa „leképezett hegy-, víz- és emberrajz”⁶⁷ – a többi kárpátaljai szerző környezet- és régiótapasztalásával együtt – a komparatistika izgalmas terepéül szolgálhat, hiszen az ukrán – esetleg ruszin – próza technikáival és világával történő összehasonlítás talán még az irodalom funkcióján túlmenően is hasznos lehet a kárpátaljaiság meg- és önértéke számára – beszéljenek bár az itt lakók magyarul, oroszul, ukránul vagy éppen ruszinul, esetleg egyéb nyelveken.⁶⁸

4. 3.

Az idézett „külön szerencse” – más familiáris szál kapcsán – de érthette volna Balla László szövegeit is, ám az ő művei jelenleg nemhogy a nagyvilág előtt, a digitális szférában, de még Kárpátalján, papír alapon sem ismertek olyan széles körben, mint a Szovjetunió fennállása idején. Pedig a Balla László-oeuvre azon része, mely az utóbbi két évtizedben született, homlokegyenest mást mutat az 1990-ig létrehozotthoz képest: ezek a művek ideológiamentesek, a „szocialista realizmus” rekvizitumai híján nincs bennük propaganda, agitáció, rendszerdicsőítés, sematizmus, „sugárzó optimizmus” – mindez a letűnt rendhez és korhoz tapadt korábbi könyveinek a sajátja maradt.⁶⁹

⁶⁶ „Ez az én Kárpátaljám, gyűlöletes és szeretnivaló, taszító és fogva tartó, bonyolult és átlátható, szürke és színpompás, amilyenek bárhol a világon a szülőföldek. A valóságban nincs ilyen, ugyanakkor nagyon is létezik.” *Ez az én Kárpátaljám* – Nagy Gabriella beszélgetése Berniczky Évával. In: <http://www.litera.hu/hirek/ez-az-en-karpataljam>, 2010. május 19.

⁶⁷ Nagy Gabriella beszélgetése Berniczky Évával. I. m.

⁶⁸ Ezzel kapcsolatban lásd Penckófer János: *Piknik és vendéglátás. Kárpátokon innen és túl (Egy régióra épülő kortárs ukrán kisprózai antológia)* című írását. (Megjelenés előtt a *Nagyvilágnál*.) Ez a fordításkötet egyébként régiós elvre épül: az a kiindulópontja, hogy az egykori Osztrák–Magyar Monarchia részét képező vidékek – köztük természetesen Kárpátalja – mai ukrán szerzői mutatkoznak be. Például e kötetben szereplő Volodimir Fedinisinec *A Fehér Holló ünnepe* című írásának hasonló a kiindulópontja, mint a *Várkulcsa* szerzője által megfogalmazottaknak: „Azt játszottam, hogy körbe írom a várat” – az ungvári várat. „Szép fokozatosan haladtam, leírva a lehető legkisebb és legnagyobb köröket. Aki ismeri a környéket, az a novellákat olvasva pontosan beazonosíthatja, hol kelnek életre a figurák...” (*Ez az én Kárpátaljám* – Nagy Gabriella beszélgetése Berniczky Évával. I. m.) Ugyanis az ukrán szerző szintén az ungvári várból indul ki, mondván: „Az ungvári vár egy olyan ritka és patinás hely, ahol bárhogy fordult a történelem kereke, jöttek és mentek az évszázadok, és változott a tudomány állása, a Fehér Holló-dinasztia valamelyik tagja vagy tagjai mindig ott fészkeltek a közelben. A vulkanikus eredetű Várhegyen épült erődítmény tetejéről Ungvár csodálatos panorámája tárul a látogató szeme elé. A vár úgy csúcsosodik a város fölé, mint egy sziget, egy kemény kőszikla a tengerben, mely körül, mint a kék tenger vize, hullámszik és lüktet a zöld táj, az Ung völgye.” – *Kárpátokon innen és túl*, Ungvár, 2009. 52–53.

⁶⁹ A Balla László szemléletváltozásával kapcsolatos részletezett értékelés megtalálható: *Tettben a jellem*, I. m. 168–213.

A *végtelenben találkoznak* című „kortörténeti regényfolyam” 1990-től 2001-ig megjelent hat kötete: *Azt bünteti, kit szeret*, *A Nagy Semmi*, *A végtelenben találkoznak*, *Borbélyműhely a Vakhoz*, *Ároni áldás*, *A lét határán*, valamint a hozzá lazábban kapcsolódó *Lali az oroszlánbarlangban* és a *Szobor a főtéren* olyan terjedelmes és egységes alapszövegnek tekinthető, amely felülírja a szerző korábbi könyveit, de egyben fel is tárja e régió magyarságának sajátos, 20. századi kálváriáját. Ennek szerkesztése a 21. századi egy kerek évtizede.

A történelem és az emberi hányattatás összefüggései közepette tűnnek föl a regényfolyam központi szereplői, akik egy-egy tulajdonságuk, jellegzetes érvényesülési elképzelésük vagy tetteik egész rendszerén keresztül hivatottak megértetni a valóságos Balla László emberi-alkotói magatartását, eszmékhez kötődő világlátását, sorsszerű tevélyégeit, ambícióit, vállalásait: mindazt, ami alapvetően határozta meg Kárpátalja irodalmi, kulturális helyzetét a Szovjetunió fennállása idején. Ugyanis e „regényfolyam” hatalmas anyagára épül a 2002-es és a 2009-es önéletírása: a *Szegény ember vízzel főz – Életem a Kárpáti Igaz Szó, visszaemlékezések 1947–1987*, valamint az *Ifjúságom: volt egyszer egy akadémia, visszaemlékezések 1927–1946* című két kötete. De megfordítva is észlelhető az egymásra utaltság: sok esetben az önéletírás ad kulcsot a kortörténeti regényfolyam teljesebb megértéséhez. Továbbá: mind a regényfolyam és az önéletírás, mind az *Árva aranyesők* (2004) száz tárcája, az *Őszi nyárfák* (2006) válogatott novellák, tárcák, kisregények gyűjteménye, valamint három verseskötete – *Ikebana* (1993), *Vakrepülés* (2006), *Fényimádat* (2010) – szintén szoros összetartozást mutatnak, hiszen a nagyfokú személyesség ismétlődő motívumai és helyzetei rendre kiegészülnek egymással.

A régió szélesedő, egyre inkább kirajzolódó referenciateréhez Balla László szöveganyaga az egyik legalaposabb és legfontosabb hozzájárulás: a kárpátaljiság megértésének nélkülözhetetlen könyvei ezek. Egy ismert ember egész élete tárul föl bennük a történelmi viszonyok közepette. Sokszor magyarázatokként olvashatóak bizonyos részek. Helyenként Balla László különféle funkcióiban felvállalt tetteinek magyarázkodásul is értelmezhetők – például a Kovács Vilmosmal történt összeütközése, számos újságcikke, „szovjet-magyarok”-féle „elmélete” –, tehát ilyenformán forrásanyag is.

Egyszerre szolgálnak adalékul a kárpátaljai képzőművészet nagyjainak életéhez, de leginkább az irodalmi-kulturális helyzetmegértéséhez, az irodalmi intézményrendszer és irodalompolitika alakulásához, a legelső önszerveződéshez, amely később a polgárjogi mozgalom csírájának minősült; sőt, még a kisebbségi magyar iskolai tananyaghoz is, hisz Balla László különböző tisztségei és vállalásai révén befolyással volt mindezekre. De az 1951-től 2010-ig töretlen rendszerességgel megjelenő könyvei egy hosszú időre megtévedt ember életének dokumentumaiként is olvashatóak, aki munkásságának utolsó két évtizedében feltárta személyiségének ellentmondásos

hajlamait, sorsát, érzéseit, törekvéseit; beszélt testi, lelki, szellemi adottságairól, érvényesülési vágyairól, aminek háttérében a magyarság 20. századi történelme áll.

A kárpátaljiság létezésének eddigi legterjedelmesebb bizonyítéka is lehet ez az életmű. A személyiség változó meggyőződéseinek sikerorientált magatartásán túl vallja a munka örömét, a szorgalom felemelő és emberformáló szépségét, a család nélkülözhetetlenségét. A családtagokra, a tanárookra, a barátokra, az ismerősökre, a küzdőtársakra való emlékezésével végső soron a közösséghez tartozás feltétlen fontosságát hirdeti. Karakteresen gyengéd vonzódás sugárzik e könyvekből a növényvilághoz, mondhatni: annak emberi természetéhez.

Balla László a kárpátaljai magyar irodalom hat évtizedének meghatározó – Janus-arcú – alakja, munkálkodásának az egyes alkotói pályákra tett korántsem áldásos hatása az érintettek visszaemlékezéseiben helyenként még most is vissza-visszatér. Leginkább az egykori Forrás Stúdió s az *Együtt* című diáklap köré szerveződött pályatársaknál lehet ezt tapasztalni. És egyáltalán nem mellékes az sem, hogy részben ugyancsak az ő munkálkodásához történő kényszerű viszonyulás alakította sok éven keresztül Balla D. Károly *Szembesülés* című alkotását.

5. Kárpátaljiság – közösség szervezés

5. 1.

Az *Együttet* újraindító szerkesztők, valamint a kiadó (és közvetetten a benne publikáló) által létrejövő csoportosulás⁷⁰ alakít – harmadikként – olyan kulturális egységet-önállóságot, amely elsősorban nem Magyarországon, nem is kiváltképp a virtuális térben, hanem Kárpátalján, nagyrészt „papír alapon” folytatja e régió évtizedek óta formálódó jellegzetességét.⁷¹ Ugyanis tevékenységében az a lapalapítással-szerkesztéssel összefüggő magyar (írói-olvasói) közösség szervezés fedezhető fel, melynek kezdetei az

⁷⁰ A lap a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirataként határozza meg magát. Az első évfolyam (2002) impresszumában feltűnő nevek pedig – Dupka György, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér, Nagy Zoltán Mihály (főszerkesztő), S. Benedek András (főmunkatárs, alapító-főszerkesztő 1966–67), Vári Fábrián László, Fodor Géza, Gortvay Erzsébet, Tárczy Andor, Zselicki József – valamiféle konszenzuszelmutatásként is hatottak. Különösképp, hogy azokban az időkben deklarálta kivonulását a kárpátaljai magyar irodalomból Balla D. Károly, aki döntésének indoklásában nyílt kritikát fogalmazott meg a kárpátaljai közösséggel, az alkotók közösségi szerepfelgagásával szemben. 2011-ben a szerkesztőbizottság felállása a következő: felelős kiadó és lapigazgató: Dupka György, elnök: Vári Fábrián László, szerkesztők: Csordás László, Bakos Kiss Károly, Zubánics László, Fábrián Zoltán, védnökök: S. Benedek András, Pomogáts Béla, tanácsadók: dr. Botlik József, Fodor Géza.

⁷¹ Az újraindított *Együtt* 2002-es harmadik száma tartalmazza Lator László kedves levelét, melyben szól egy bizonyos, ugyancsak *Együtt* című, 1941-ben életre hívott diáklapról, a Beregszászi Magyar Királyi Gimnázium ifjúsági lapjáról. Ilyenformán tisztázott az 1966/67-ben Ungváron indult, szamizdatnak is nevezett *Együtt* névadási előzményei – melyet aztán államrendészetileg tiltottak be 1967-ben.

1966/67-es ungvári *Együtt* című diáklap s a Forrás Stúdió körül keresendők, megvalósulása viszont a József Attila Irodalmi Stúdió 1980-as évekbeli munkáját dicséri, amikor is létrejött az ún. Alkotóközösség, valamint – nem utolsósorban Balla D. Károly szervezői igyekezete révén – napvilágot látott az első önálló irodalmi orgánus, a *Hatodik Síp* (és aztán a többi folyóirat, mert a történelmi helyzet [1989/90] kedvezően alakult).

Már az *Együtt* (újra)indulásakor (2002) megfogalmazódik egy efféle összetett törekvés, tudniillik az egykori alapító-főszerkesztő – S. Benedek András – és az új főszerkesztő – Nagy Zoltán Mihály – külön-külön is rámutatnak az együttes fellépés, az összefogás-közösségszervezés fontosságára. Nagy Zoltán Mihály azt is megjegyzi, hogy „a régi *Együtt* szellemiségével történő természetes azonosulás szűkíti a kört: nem lehetnek méltó vitapartnereink a nemzet örökbecsű értékeinek lebecsülői és kigúnyolói, az életképes hagyományok elsorvasztói.”⁷² Ezért aztán, mikor a harmadik lapszámban már úgy szól a főszerkesztői tudósítás, hogy „mindössze egy (1) fő jelentette be az elhatárolódását”, tehát – értelmezése szerint – megszűnt „a megosztottság” veszélye, az valamiféle közösségi megállapodottság létrejöttéként hatott.

Az *Együtt* köré szerveződő munkatársak, szerzők 2002-ben mindannyian elfogadják a lap kínálta publikálási lehetőséget. Ezzel viszont figyelmen kívül kerül, hogy a kiadó – Dupka György – politikához kapcsolódó tisztségei, valamint támogatókként a lap impresszumában megnevezett (érdekképviselői) szervezetek az *Együtt*et nem is egy szállal az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség politikai közösségszervezéséhez kötik. Pedig ez utóbbit a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségből kivált aktivisták hozták létre mintegy szembehelyezkedve azzal a hagyománnyal (aztán sokszor e hagyomány érdekében emelve szót), melynek előzményei Kovács Vilmosnál, a régi *Együtt*nél, a Forrás Stúdiónál, Fodó Sándornál: a KMKSZ-t létrehívó eszméknél keresendők.⁷³

Múltértelmezés és politikai beágyazottság ilyenformán összekuszáltatott identifikációt tételez, ugyanakkor előfordulhat, hogy mindez értelmezési tévút, és a folyóirat körül munkálkodók másban: éppen abban érdekeltek, hogy végre létrejöjjön már a politikán felülemelkedő összefogás, és az 'együtt' minőségi megvalósulás legyen. Mindenesetre a lap – közösségszervezésével együtt – olyan irodalmi-kulturális tér lett, melyet a szerzők leginkább valamiféle keretnek tekintenek. Tartalmát az ő műveik,

⁷² Nagy Zoltán Mihály: *A folytatás felelőssége. Együtt*, 2002/1.

⁷³ Az identifikációs és eszmei-elvi következtelenségek nem problematizálódtak: az *Együtt* (írói-olvasói) közösségszervezése ezeket mintegy félretéve végzi azóta munkáját. Hét évig Nagy Zoltán Mihály nevéhez, 2009-től pedig a Vári Fábian Lászlóhoz kötötten tölti be a hagyományos, papír alapú kiadvány szerepét. Ugyancsak 2009-től a szerkesztő Zubánics László neve erősíti a lap egyféle politikai színezetét, ám az *Együtt* szerkesztői által biztosított tér csupán keret tud lenni: annak maradandó tartalmát a politikától független alkotói poétikák-törekvések esztétikai értékei adják.

szövegeik adják, melyek többnyire esztétikai problémamegoldásként kezelik a kárpátaljaiságot: az életet, a nyelvet; tehát korántsem politikai kontextusban, hanem sokkal inkább valamiféle régiós olvasatban tudnak feloldódni – teljesen és elsősorban.

5. 2.

A Kárpátaljához kötődő irodalom jelentős részét csupán reprezentálja az *Együtt*. Nem valószínűsíthető, hogy az egyes tendenciák, irodalmi-megszólalási formák, műfajok dominanciáját bármilyen formában befolyásolhatná közösségszervezése. Így lehetett ez első megjelenési korszaka idején, valamint utána, évtizedekig, mikor „a művészi igényű kárpátaljai írásbeliség elsősorban az alanyi lírai műnemhez kötődött”,⁷⁴ és aligha van ez másként jelenlegi, új korszakában. Amikor is egyre inkább helyreállni látszik az egyensúly: prózából és lírából az új évezred nagyjából egyforma mennyiségben produkál új műveket. Bertha Zoltán összegező tanulmánya már 2009-ben⁷⁵ észrevette ezt a kiegyenlítő tendenciát, 2011-re pedig az is nyilvánvalóvá lett, hogy (a prózán belül) mind az idősebb generáció képviselőinél, mind a fiatalabbaknál ugyanúgy jelentkezik – ha nem is mindig kiváló minőségben – a személyesség, az önéletírás jelleg, attól függetlenül, hogy kapcsolatban állnak-e az *Együtt*tel vagy sem.

A kárpátaljai magyar irodalom megalapozói közül az új évezredben a költő Fodor Gézánál⁷⁶ megszaporodnak az esszék (tanulmányok, kritikák), és az ő nevéhez (valamint részben a Nagy Zoltán Mihályéhoz) kötődik az a személyeskedésről árulkodó műbírálóvita, mely az *Együtt* keretein belül zajlott, és a pályakezdő Pap Ildikó két regénye – *Holtunkiglan* (2006), *Táltosok* (2008) – közül az utóbbiról, elsősorban annak tematizált hibáiról szólt. A diszkusszió nem terjedt ki az első regényre, például annak személyességjellegére, az önéletrajziaságot problematizáló tulajdonságaira, illetve a kárpátaljai magyar – és női – lét (kezdetben a Szovjetunióhoz, majd Ukrajnához kötődő) sajátosságaira, egyediségére. Ugyanakkor ez a vita részleges, de tanulságos bepillantást engedélyez a kárpátaljai irodalomértés ugyancsak bizonyos közösségi kötődésre (Forrás és József Attila Stúdió) visszavezethető lassú (át)alakulásába.⁷⁷

⁷⁴ Bertha Zoltán: *Fiatál nemzedék a kárpátaljai magyar irodalomban, Együtt*, 2010/1.

⁷⁵ Bertha Zoltán: *Fiatál nemzedék a kárpátaljai magyar irodalomban*. I. m. Elhangzott 2009. november 26-án a Magyar Írószövetség konferenciáján, melyet *Határtalan irodalom* címmel rendezett.

⁷⁶ Fodor Géza költői értékeit méltatta a *Tettben a jellem*. I. m. 126–153. A lapokban publikált és a 2007-es kötetben – *Hamvazó Hold a jávoron* – megjelent versek lényeges változást nem mutatnak; bizonyos népköltészeti elemek felé fordulva a szerző gazdagítja költői eszköztárát, eddigi életművét.

⁷⁷ Fodor Géza és Nagy Zoltán Mihály vitájához többen hozzászóltak. Így az *Együtt* 2009-es, 2010-es számaiban a *Táltosok* nagy teret kapott, de az első regény, a *Holtunkiglan* nem került bemutatásra. Pedig a szerző megjegyzése szerint a *Holtunkiglan* című könyv megjelenése után „pillanatok alatt elfogyott, és kézről kézre jár”. „Olyanok olvasták el napok alatt, akik még életükben könyvet nem fogtak a kezükbe.” In: *Kárpátaljai Hírmondó*, 2007. december. A könyv egyébként olyannyi-

A *Holtunkiglan* világa teljesen a kárpátaljiságban fogant, de érintkezik a magyar–ukrán határátjárás megélhetéssel egybefonódott létezésével is, mint például Nagy Zoltán Mihály 2003-as regénye, a *Páros befutó*. Mindkét regény hagyományos próza. Ám e prózaformálás csak kivételnek tekinthető a Nagy Zoltán Mihály-életmű s az új évezred törekvései között. Nagy Zoltán Mihály ugyanis láthatóan korábbi műfajegyesítő erőfeszítései szerint kívánja alakítani műveit: új trilógiájában is egymáshoz közelíti a lírát és a prózát.⁷⁸ Olyannyira határozottan látszik ez az egyébként évtizedekre visszavezethető törekvése, hogy technika és műfaj meghatározásának kérdésében immár maga dönt: az első részben – *Messze még az alkonyat* (2008) – „versesregény-variáció”-ként jelöli meg új művét. És e könyv, valamint a folytatás – *Fogyó fényben* (2010) – semmiképp sem hagyományos próza, de nem is költemény. Lirizált beszéd és epikai tartalom egymáshoz közelítése, mely mindenképpen fikciónak veendő, bármennyire is lett személyessé formálva, bensőségessé téve a beszélő hangja, és tartalmaz bizonyos megfeleltethetőségeket. A megnyilatkozó: az özvegy öregember megkonstruált személyiség; prototípusai ott morfondíroznak morálon, igazságon már a *Fehér Eper* (1988) elbeszéléseiben.

Egészen másként alakul Vári Fábrián László alkotói személyessége, hiszen már az újrainduló *Együtt* 2002-es első számában olvasható *Tábori posta* című önéletrajzi prózája, pedig a szerző – Fodor Gézához hasonlóan – elsősorban költőként ismert. Tehát egy műfajváltás okán is feltűnést keltett a *Tábori posta*, így lett 2011-re önálló memoárkötetté, amely kárpátaljiság-értés, de önarcképrajzolás is egyben. Továbbá fölfedezhető benne a nyelv, az otthon, a családi, baráti közösség gondja, kultúrtörténeti vonatkozásaival pedig a Forrás Stúdió (a régi *Együtt*) időszakát is érinti. Önéletírás, mely témáját tekintve úttörő vállalkozás: fiatal kárpátaljai magyar férfiaknak az egykori szovjet hadsereghez fűződő emlékelmondásaihoz is csatlakozva egy letűnt kort idéz meg, de a sorkötelezettség fennálló – immár ukrán – valósága miatt most is létező problémát érint.

A műfajváltás mellett a műfaji folytonosságot jelentő 2010-es *Jég és korbács* című Vári Fábrián László-verseskötet megőrzi a régről ismert személyességjellegét, amely közösségépítésnek is nevezhető. A Fekete Gyulának ajánlott kötet címadó verstől kezdve számos olyan költeményt tartalmaz e könyv, melyekben a megidézettek különféle ügyeik teszik összetartozókká: Csoóri Sándort, Görömbei Andrást, Döbrentei Kornélt, Szilágyi Istvánt, Gyóni Gézát, Gál Sándort, Szokolczay Lajost,

ra tele van személyességgel, hogy a Pap Ildikóval készült interjú is rákérdez az önéletrajzi jellegre. A szerző nem ad erre egyértelmű választ, ugyanakkor nem is utasítja a fikció világába a könyv realitásait: a gyermekkor leírását, „a szexuális zaklatást, kiszolgáltatottságot, nélkülözést” Uo.

⁷⁸ Nagy Zoltán Mihály írói életútjának, írástechnikájának bemutatását lásd Penckófer János: *Hatvanból harminc, Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlata – Együtt*, 2011/1. Továbbá: *Tettben a jellem*, i. m. 244–264.

S. Benedek Andrást, Bobory Zoltánt... A *Változatok a halotti beszédre* című költemény pedig *Zoltán fiamnak* ajánlott – tehát önéletrajziség, személyesség, kárpátaljai és magyarországi létgond, családi és nemzeti megmaradás szétválaszthatatlannak mutatkozik a könyvben.⁷⁹ És e dolgok szoros összetartozására utal az is, hogy a szerző lírávilága egyre inkább beleszövődik különféle visszaemlékezéseibe, a vele készült beszélgetésekbe, melyek között legalaposabbnak a *Vereckétől Beregszászig* című interjúkötet látszik.⁸⁰ Különösképp hangsúlyozza mindezt, hogy a *Jég és korbács* ugyancsak magába foglal egy Vári Fábián Lászlóval készített átfogó interjút.⁸¹

5. 3.

A kárpátaljai magyar irodalom megalapozóin kívül a fiatalabb generációt sem kerüli el a műfaji kiegyenlítődő tendencia, sőt a személyesség, önéletírás-jelleg sem. A *Holtunkiglan*, valamint a *Páros befutó* esztétikai minőséget megcélzó témakivitelezése részlegesen egy szociográfiában is testet ölt Lengyel János jóvoltából, és épp ezáltal nyer e téma nagyobb hitelességet a kárpátaljaiság-értésben.

A szerző *Fallal az arcnak* című 2008-as kötete az ukrán–magyar határátjárás megélhetéssel egybefonódott világán túl a kárpátaljaiság Magyarországon történő megélését helyezi a középpontba, a mindennapok gondjai közé, az anyagiakért folytatott küzdelembe. Így hoz létre végső soron önéletírást és vallomást, melyben az elbeszélte én szorosan a vendégmunkáslét körülményei között formálódik, de a könyv – szándéka szerint – elsősorban „emléket állít” olyan embereknek, „akik napi 12–16 órát dolgoztak és dolgoznak most is, akiket nem véd semmilyen törvény, szerződés, jog, akiket nem illet meg az egészségügyi ellátás, a tisztas bér, de sokszor még a jó szó sem”.⁸² Egy „roncstársadalom, gyarmati roncsnemzet”⁸³ – posztkoloniális, posztszovjet? – képe rajzolódik ki a műből.

Lengyel Jánosnak már az előző könyvcíme – *A valóság szaga* (2006) – is jelzi a szerző szemléleti irányát, hogy számára a nyelvi-esztétikai létgond nem feltétlenül válik le a realitásérzékelésről. Legutóbbi kötete pedig – *Halott ember karácsonya* (2009) – kimondottan a kárpátaljaiság megfoghatóságának vagy felmutatásának igényéből született, bizonyos tekintetben folytatása a szociográfiának. A könyv: interjúkötet – több mint negyven olyan neves és kevésbé ismert személy vallomása-

⁷⁹ A kötet részletes elemzését lásd: Penckófer János: *Versek kontra varangyok – Szépirodalmi Figyelő*, 2010/5.

⁸⁰ *Vereckétől Beregszászig*, Vári Fábián László kárpátaljai költővel beszélget Kozma László, Kairosz, 2007. Vári Fábián László költészetének részletes elemzését lásd: *Tettben a jellem*. I. m. 265–294.

⁸¹ *Verset, ne ocsmány varangyot!* – Vári Fábián Lászlóval Penckófer János beszélget. Első megjelenés: *Magyar Napló*, 2008/9.

⁸² Lengyel János: *Fallal az arcnak*, Ungvár–Budapest, 2008. 6.

⁸³ Bertha Zoltán: *Fiatal nemzedék a kárpátaljai magyar irodalomban*, i. m.

ból-nyilatkozatából tevődik össze, akik valamilyen módon Kárpátaljához kötődnek. Az interjúalanyok többsége Magyarországra áttelepült kárpátaljai, és olyanok, akik a szülőföldjükön maradás mellett döntöttek. Többnyire sors-, pálya- és nemzedék-társak vallanak a könyvben életük alakulásáról, a művészlét kérdéseiről az idősebb nemzedéktől kezdve a legfiatalabbakig. De különféle közösségszervező irányultságok képviselőinek találkozási helye is ez az interjú-kötet, hiszen Füzesi Magda, Elbéné Mester Magdolna, Szöllősy Tibor, aztán Lengyel Tamás, Bagu László, Cséka György, valamint Nagy Zoltán Mihály, Bakos Kiss Károly, S Benedek András révén szerves egységként mutatkozik mindaz, amit külön a *Kárpáti Hirmondó*, a *Véletlen Balett* és az *Együtt* köré tömörülők képviselnek kárpátaljaiság-ügyben. (Akkor is, ha a *Véletlen Balett* 2005-től megszüntette működését.)

A *Mezsgyén állva* (1993)⁸⁴ című (jóval) korábbi interjúkötet folytatásaként is olvasható ez a könyv, több szempontból is, mindazonáltal jól illeszkedik Lengyel János kárpátaljaiság-értésébe és az *Együtt* közösségépítő irányultságába. A benne megszólaltatott fiatalabb pályatársak – Pap Ildikó, Becske József Lajos, Czébely Gabriella, Kovács Gábor, Lőrincz P. Gabriella, Mester Magdolna –, akik közül páran nem is egy kötetrel rendelkeznek már, „a mai kárpátaljai magyar irodalom folytatódó történetébe”⁸⁵ kívánják beírni magukat. (Nem mindig maradéktalan sikerrel, minőséggel.) De megszólal benne a kissé idősebb Bartha Gusztáv is, aki drámaírói munkásságával (és *Sajgás* című 2008-as kisregényével) egyik különleges színfoltja a kárpátaljai magyar irodalomnak.

A Bakos Kiss Károllyal készült beszélgetés a folytonosság és a megújulás gondjaként is olvasható. Az utóbbi években feltűnt szerzőt a kárpátaljai kanonizáció – S. Benedek András révén – egyenesen az *Együtt* költőjének mond. Sőt, első verseskötetét – *Legyen vers* (2007) – méltatva S. Benedek András a három évtizede „eltaposott” Forrás „bátor vállalkozásainak és vállalkozóinak” valamiféle legyőzhetetlenségével hozza kapcsolatba, mondván, hogy annyi évtized után „lám, újra itt a vers.”⁸⁶ Vári Fábián László „a beregvidéki magyar líra fiatalodását”⁸⁷ hangsúlyozza a *Legyen vers*ssel kapcsolatban, ami nem mond ellent a folytonosságérzékelésnek, de a változást sem zárja ki egészen.

Nem szerepel ugyan ebben a kötetben, de az új évezred valamennyi feltűnt szerzője közül Brenzovics Marianna „vallomása” legalább annyira tarthatna igényt az érdeklődésre, mint a *Halott ember karácsonya* bármelyik nyilatkozójáé. Neve a legrövidebb idő alatt lett ismert Kárpátalján és Magyarországon egyaránt. Első regénye, a *Kilátás*

⁸⁴ *Mezsgyén állva, A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén*, Ungvár–Budapest, 1993. Összeállította és szerkesztette Balla D. Károly.

⁸⁵ Bertha Zoltán: *Legyen vers, Bakos Kiss Károly első verseskötete, Együtt*, 2008/1.

⁸⁶ S. Benedek András: *Csak vers legyen, Bakos Kiss Károly Legyen vers című kötetéről, Együtt*, 2008/1.

⁸⁷ Vári Fábián László: *Bakos Kiss Károly versei elé*, In: Bakos Kiss Károly: *Legyen vers*, Ungvár–Budapest, 2007.

(2010) nem csupán kiváló marketingje révén, hanem valós értéke szerint keltett fel-tűnést, hisz olyan rövidformákból építkező olvasmányos szövegkompozíció e mű, mely bőséges személyességével tart sikeres egyensúlyt valóság és fikció között.

A *Kilátás* bizonyos filmesztétikai tulajdonságok által is motivált alkotás, és ezt jól valószínűsíti meg az a nyelvi rövidforma, mely a hagyományos prózai mű hagyományos bekezdéseit alakítja át a megszokottnál valamivel önállóbb egységgé. Ezek helyenként expresszív erejűek, másutt lírai-költői hangvételük révén válnak kifejezőkké – végső soron ez a mű is a prózai és a költői technika összeegyeztethetősége felé fordul. Eredeti poétikussága gazdag refencialitásra épül, és ez hiteles életanyaggá minősül át, miközben egyértelmű, hogy az egyes szám első személyű beszélő szinte kizárólag az „alulso” világot, a „lenti”, negatív és kilátástalan emberi életet, „a keserű valóságot” beszéli maga köré, többnyire csupán a lefokozott emberi érzelmek létéről kíván beszámolni.

A rövidformák fragmentalizáltságát a gondolati, érzelmi dolgok asszociációi tudják megszüntetni. Számos helyen a szójelentés, valamint a -hangzás formál kötést a sorjázó rövidformák („képkockák”) között. Különösen izgalmassá pedig az teszi a *Kilátást*, hogy a legkülönfélébb posztmodernnek is nevezhető írástechnikával rokonítható egyedisége mellett mindvégig a hagyományos önéletírást problematizálja. Így lesz új és gazdag kárpátaljaiás ez a „fikciós” anyag, ami szembesülés és szembesítés egy női elbeszélő én emlékeivel, e térség számos torznak nevezhető különösségével.

A mű önazonosság- és értelemkeresés is azzal a Németh Lászlót megidéző gondolattal, hogy „homályból jövök, homályban hullok szét”.⁸⁸ És egyáltalán nem utolsósorban hivatásértelmezés, vívódás a felismert nagy feladatvállalás miatt. Mert „van itt valami, amiről számot kell adnom”, ugyanakkor „minek napvilágra hozni”, „ezt a szerencsétlenséget, ami a legteljesebb közönnyel áll itt”.⁸⁹

Összefoglalva: A 21. század első évtizedének Kárpátaljához kötődő magyar irodalma különböző műhelyek és csoportosulások, egyéni törekvések különállóságával mutat rá a kárpátaljaiás létezésére Ukrajnában és Magyarországon, papír alapon, s a digitális-virtuális térben egyaránt. Nincs egységes hangja, nem épül hagyományra (e régióból ez teljesen hiányzik), ugyanakkor egyre gyarapodó, nyilvánvaló jegyeivel terel az önéletírással összefüggő sajátosság, valamint a nagyfokú személyesség meg-létének felismerése felé, szinte jelezve ezek összekapcsolhatóságát.

E szembetűnő műfajiság legértékesebb és legizgalmasabb darabjai kétségkívül megfeleltethetőek a klasszikus lejeune-i kritériumnak – az önéletírói paktumnak –, de ugyanolyan szép számban és minőségben található olyan művek is, melyek e krité-

⁸⁸ A mű teljes értékelését lásd: Penckófer János: *Egy bolygó – földi közelképekben, Önéletírást idéző rövidformák – Brenzovics Marianna: Kilátás – megjelenés előtt a Hitelnél.* Az idézet helye: Brenzovics Marianna: *Kilátás*, Pozsony, 2010. 34.

⁸⁹ Brenzovics M., i. m., 34–35.

rium határait szétfeszítve problematizálják Lejeune definícióját, az önéletírást magát. E sajátos műfajiság kialakulása, pontosabban: a rendszerváltozás után történő kiteleblyesedése összefüggésbe hozható a(z írói) személyiség számvetésének igényével, annak önazonosság-visszaállításával, (igazabb) önazonosságának deklarálásával.

Az anyanyelvi-kulturális környezet megváltoztatását célzó idegen nyelvi, kulturális, társadalmi és politikai-ideológiai (szovjet) nyomásra adott utólagos válaszként is értelmezhető e sajátos műfajiság létrejötte, de nyilvánvalóan ugyanúgy közrejátszik benne az individualizáció folyamatának e régiót jócskán megkésve elérő természetessége is. Mindazonáltal e rendkívüli megkésettségnek nincsen elavultsághangulata. Az individualizmus egyes, modernséghez kötődő jellegzetességein, majd a posztmodernség személyiségshullásán, körvonalazhatatlanságán nem sokat időzve illeszkedik bele abba a 2011-ben is ható folyamatba, mely a személyesség, önéletrajziség felerősödését mutatja a magyar irodalom egészében.⁹⁰

A kárpátaljaisággal eleven kapcsolatban álló sikeres művek – például *Méhe nélkül a bába*, *Tábori posta*, *Szembesülés*, *Kilátás* stb. – azt mutatják, hogy fikciós olvasatuk is mindenki számára biztosítja az esztétikai tapasztalatot, de létezik egy olyan olvasatuk is, melyben árnyaltabb és perspektivikusabb, „életesebb” képük ugyancsak felszínre kerülhet. Ezért válik körülírhatóvá (mert létezik) egy bizonyos régiós alapú megközelítés – a kárpátaljai olvasat. Ebben meg tud valósulni az a különleges intertextualitás, mely a sikeres és kanonizált művek, valamint az eddig nem sokat forgatott, idézett, mondhatni: ismeretlen, de ugyancsak Kárpátaljához kötődő szövegek között elrejtve létezik, csak az utóbbiak értékei még nem tisztáztak. „Ötven-száz év múlva a legbanálisabb tény is izgalmassá lesz. Ami szürkévé teheti őket, a középszerű irodalom. Bármilyen emlékirat, napló, krónika időtállóságával csak a kor néhány remekműve versenyezhet. Szophoklészsal a rabszolga feljegyzései” – mondja Mészöly Miklós.⁹¹

Tehát a különböző értékjegyű művek egymásra rámutató vizsgálata új teret nyithat a szemrevételezés számára, például egy területszemponitú, valamint a műfajiság történetét problematizáló irodalomtörténetben. Esetleg megfontolás tárgya lehetne az a felvetés, mely a magyar irodalom egyetemességének némely problémáját kimondottan egy-egy kisebbségi beszédmód vagy műfaji sajátosság felől látná célszerűnek megközelíteni.

⁹⁰ A téma és megfigyelés egyik kiváló elemzését nyújtja Szilágyi Zsófia *Lávaömlés vagy hidláb? A személyesség az elmúlt huszonöt év magyar prózájában* című tanulmánya. *Alföld*, 2007/1.

⁹¹ Mészöly Miklós szavait Szilágyi Zsófia idézi épp a személyességről, önéletrajziségről szóló tanulmányában. I. m.

Bolvári-Takács Gábor

Zempléni vallomások

Bár Magyarország valamennyi tájegysége rendelkezik sajátos értékekkel, Zemplén egyedi vonásai kiemelkedők. Ebben az országrészben a történelmi múltnak, a tárgyi és szellemi kulturális örökségnek, a természeti tényezőknek olyan koncentrációja lelhető fel, amely párját ritkítja.

Zemplén történelmi hagyományaiban az ezer év szinte kézzel fogható. Itt vezetett a honfoglaló magyar törzsek útja, a Bodroghközben Árpád-kori emlékek tucatjai nyugszanak. Hazánk középkori eredetű várai közül egyik legépebb a sárospataki. A vidék kiindulópontja volt a hegyaljai felkelésnek, a Rákóczi-szabadságharcnak. Zemplénben született II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, gróf Andrássy Gyula, innen származott, vagy indult pályájára a reformkor, majd a dualizmus több más kiemelkedő személyisége. S a történelem különös fintoraként a trianoni békeszerződés az anyaországon maradt megyék közül – kétharmad részt elcsatolva – Zemplént sújtotta leginkább.

A közvélemény számára a szellemi és tárgyi kulturális örökség jellemzi legjobban Zemplént. A magyar kultúra, a magyar irodalom és nyelv bölcsője e vidék. Itt nyomtatták a vizsolyi bibliát, innen indult a felvilágosodás, Széphalomban teremtett irodalmi centrumot Kazinczy. Az 1531-ben alapított Sárospataki Református Kollégium hatását a magyar művelődésre nehéz lenne túlbecsülni. Ide járt Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Tompa Mihály, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Fekete Gyula. Tudósok, írók, művészek képviselték és képviselik ma is Sárospatak egyedülálló kulturális hagyományait. A város jelenleg két főiskolának ad otthont (Református Teológia, Tanítóképző), három középiskolája (Református Kollégium Gimnáziuma, Árpád Vezér Gimnázium, Vay Miklós Szakképző Iskola), négy múzeuma (Rákóczi-vár, képtár, református és római katolikus egyházi gyűjtemény) van. A Református Kollégium Nagykönyvtára egyetemes értékű könyvritkaságokat őriz. Sátoraljaújhely egykor megyei levéltára, múzeuma, piarista gimnáziuma és más középiskolái szintén jelentős kulturális tényezők. Ezt a vidéket az értelmiség (pedagógusok, hallgatók, diákok, kutatók) magas fokú koncentrációja jellemzi.

(A rovat anyagát a Sárospatakon megjelenő Zempléni Múzsza című folyóirat első tíz évfolyamából válogatta Bolvári-Takács Gábor és Lapis József.)

Vidékünkön egyedülállóak az etnikai és multikulturális viszonyok. Zemplén szinte négy ország határán fekszik, amely az Európai Unión belüli határnyitás óta több vonatkozásban jelképes. Az együttműködés itt a Felvidékkel, Kárpátaljával, Erdéllyel, Partiummal természetes. Markánsan jelen van a német, a szlovák, a rutén, a roma kisebbség. Örök mementóként áll a sátoraljaújhelyi izraelita temető: 1944-ben erről a vidékről hurcolták el a zsidóságot a legkorábban.

A természeti környezet nem csupán szép, de egyedisége európai viszonylatban is közismert. A Zempléni-hegység, a Hegyköz és a Bodrogek más-más értékeket képviselnek, a vidék flóráját és faunáját a Zempléni Tájvédelmi Körzet – a leendő Nemzeti Park – fogja össze. Itt kezdődik az Országos Kék Túra útvonala. Tokaj-Hegyalja szőlő- és borkultúrája nemcsak megélhetési forrást jelentett, hanem alapvetően meghatározta a társadalmi együttélés viszonyait is, és ide vonzott olasz, francia, lengyel, görög kulturális hatásokat. Csak ezzel összefüggésben értelmezhető Tokaj kulturális és idegenforgalmi centrum jellege, valamint Szerencs ipara, amely a térségben szintén alapvető volt.

Számomra e vidék jelenti a bölcsőt, a mindig feltöltődést adó ősforrást. Családom tagjai – így magam is – jórészt Sárospatakon születtek, illetve nőttek fel; a közeli rokonságból legalább húszan jártak a pataki gimnáziumba/tanítóképzőbe/teológiára; többen tanárnak is visszajöttek.

Én is úgy mentem el innen, hogy végig itthon maradtam, Patakra és Zemplénbe sosem vissza-, hanem mindig hazatérek.

Vallom Maller Sándor szavait: „Patak huzatos helyre feküdt, akárcsak az egész magyarság. Itt csaknem mindig fúj a szél, mint ma is, a levegő pezsdítő-frissítő, s ilyen az itt élő ember is (...) Diákja meg mozgékony, (...) eszik és már megy is. (...) Pataknak jobb a híre, mint a valóság: ez is egyik ellentéte, de egyben erőssége is, amikor a múltjából kellett vagy kell élnie: századok adta önvédelem ez a szükség idején.” S ami a legfontosabb: „Patak világítótorony, tövében sötétséggel – mondták a gáncsokodók: rég itt lenne az ideje, hogy végleg leszámoljunk ezzel a valótlansággal!” (Maller Sándor: *Patak lelke = Zempléni Múzsza*, 2002. 2. szám).

Mindehhez az elszármazottak, a volt pataki diákok ereje is támpontot ad. Ennek kihasználása, a szinergiák megtalálása a mai kor legfontosabb feladata. S ebben a küldetésben vállal szerepet a *Zempléni Múzsza* is, immár több mint tíz éve.

Halmosi Sándor

A fenntartható csodákról

az éneklőmesternek, az életnek zsoltára.

1. És adtál te nekünk csókot, lelkünkre pecsétet, hogy bele ne romoljunk a hadakozásba, miként az ellen kívűl s belül ránkront és a hazugságban megfürödik és a létrontásban el nem fárad.

2. De te kivettél minket a pusztaságból, és elvezettél a lugasba. És szánkra tetted a bort, és szánkra tetted a szót, hogy többé mi már ne tévelyegjünk.

3. Hogy sem mi, sem unokáink, sem azok unokái ne hibázzák el a mértéket, a csendet és a tisztánlátás kegyelmét. Hogy ne szomjúhozzunk többé mást, mint a napfényt, mint a tiszta és egyenes beszédet. Igéket, melyeknek múlt idejük van, jelenük és jövőjük. Szavakat a szóközök mögött.

4. Mondják, írod, Segoviában a nők még nyolcvan évesen is őrzik a szépséget, az eleganciát, a férfiak az irántuk táplált rajongást. Sok a fény, a meleg és a pompa, Kelet varázsa, Közép-Európa vallásos buzgósága.

5. És Hegyalja buzgalma és a Bodrog köze, a Hernád mente, a Tiszahát. És hogy neve legyen a csodának: Ezerjövőlg, Kopasz Csárda, Solitude, Bebenhausen, Szenttamás. Megadja a föld az ő gyümölcsseit.

6. Mert belé vagyunk helyezve a világba, mint belénk a szomorúság, és egymásnak öröme.

7. És beléktetted az elégtelenséget is, a pajkos civódást, az élcet, lamenteket, a kackiát. Hogy ne

legyenek a te napjaid vígság nélkül valók, és a mieink is, kiket a legfőbb művednek mondanak, legyenek hozzájuk hasonlók.

8. S ki evett már mézzé lett körtét, aki csókolt már szomjas száját, és az visszacsókolta őt. Aki kitalálta a teaházat, a vízipipát, a brióst. A kardamomot, az oregánót, köményeket. A havat, a sültgesztenyét.

9. Aki a szerelmet.

10. Mert lakhatásom van tebenned, és neked énbennem. Otthon, mit megálmodni jó, megcselekedni érdemes. Hova betérni csendsziget, gyerekszívaj, vendégvárás. Hol a bársonyok.

11. Zalán, Verona, Pfalz. Lecco. Monte Barro. Nem vagyunk egyedül. A dolgok lelke elkeveredik az élőkével, és a misztérium megvárandósul minden mozdulatban és szóban. Langeoog, Ikland, Zsámbék. Hany, Sárospatak.

12. Tango argentino.
Tabán.

13. És miénk a szenvedés története is, a hajlítók között is a legnagyobb. Hogy az alázatot el ne vétsük, hogy a létezésből könnyűség okán ki ne vetődjünk.

14. És lám megadtad nekünk a tapintás kegyelmét. Simogatni, érinteni. Megfogni, átölelni, szorítani. Megtartani, felemelni. Cirógatni, integetni, megpofozni, verejtéket, szeme sarkát, szája sarkát letörölni, kalászt fogni, markot vinni, barázdába beleállni, nem billegni, eke szarvát, kasza nyelét, kantár szárát átalvenni, palántázni, kacsot tépni, lobot lopni, ágyat vetni, elengedni, elengedni.

15. Szájba venni, számbavenni.
16. Szépasszony völgye, Búbánatvölgy.
Madarasi Hargita.
Présház.
17. A klostrot benned is a csend építi. És
Piazzola mester, és Bartók tanár úr. Ünnepnapokon
zengedezik a teremtett világ. És amikor dolgozni kell,
kedves a szerszámok üteme.
18. Mert te kilopkodod szívünkből a bosszúságot, és
garmadba állítod a mi nagy tanulságunkra.
19. És hallják ezt minden népek, és felbuzdulnak,
miként a szarvasok Gemenc erdein.
20. Mert tudja mind az ő dolgát, és dolga vagyon
mindeneknek, amióta a folyók elindultanak a földnek
gyomrából, és a mi szemeink az csodáknak látására.
21. Mert elmúlik minden, csak a szentség az örök.
És ez a világ az ő képére és hasonlatosságára. A mi
kishitünk, a te nagy hosszútűréсед. A hazugoknak
elvetemedése. Az ige és a bor. A szerelmetes szavak.

Balázs Ildikó

Megnőttek a fák

– Mit kell mindig várni, hogy valaki megmondja? Láttad eleget...

Ez a türelmetlen hang a temetőben szólt hozzám, a sír közelében, de az is lehet, hogy csak képzeltem. Bár szerintem ilyen nincs. Az ember ébren nem álmodik és nem képzelődik. A hang a valóságban szólott, s magabiztossággal töltött el.

Mint a csikó, úgy szabadultam el a hétköznapok magamra öltött, sűrű szövegtéből. Az elmúlt évek alatt beleszöttem magam egy életformába, amelyet tartalommal véltem feltölteni a teremtő-alkotó munka által. Az ember által végezhető tevékenységek közül a legmagasabbik rendűvel – goethei értelemben. Hisz a reprodukció is hasznos, és megelégedéssel tölt el a másolás is. Ám a teremtés gesztusa mutatja leginkább istenarcúságunk. Ezért hittem és tudtam az eszemmel, hogy az életem felvetőszálaira szőtt fonalak meleg, tarka és hasznos szövetté alakulnak, amellyel takarózhatom. S az elvégzett munka utáni megelégedés kellemes érzéssel töltött el.

Ám egyszer csak nem az ész, hanem az, ami bennem a lélek, mást mutatott. S most, hogy kiszabadultam szoros életszövetemből, számomra, aki a munkát tettem hangsúlyossá az életemben, az elveszítette kizárólagosságát.

*

Mint a csikó, szabadultam el régi életem terein. Hazautaztam közel három év után. Közben odahaza is járt az idő. Mindjárt láttam az ablakból, amikor kihajoltam a teraszon, hogy az árnyak másképp esnek, sötétebb tónusú az utca, s a fák többet takarnak, mint évekkel ezelőtt. Soká tartott, amíg rájöttem, mi történt: megnőttek a fák.

Ha jól megfigyeltem, emlékeimben a fák mindig kevesebbet takartak, mint most: a szomszéd fiúk feje velünk szemben, harmadik emeletnyi magasságban, amint ott kuporogtak a konyhaablakban, valahányszor a mi harmadik emeleti gyerekszobánkban felgyulladt a villany. Kényszeredetten húztuk el a függönyt, ha nem akartuk, hogy esti cselekvéseinknek hivatlan nézőközönsége legyen. De a kényszer dacot szül: volt, amikor azért sem húztuk el, mondván magunkban: a mi függetlenségünkhöz az is hozzátartozik, hogy cselekedeteinket senki sem irányíthatja. Még az a körülmény sem, hogy ha magunkban akarunk lenni, tanúk nélkül, előtte egy cselekvéssort el kell végezni: felállni, a villany felkattintása után odamenni az ablakhoz, s elrántani a sötétzöld sötétítőfüggönyt. Ez kizökkentett tevékenységünkből, mert közben arra kellett gondolnunk, hogy mindezt azért tesszük, mert valaki szemben velünk lakik harmadik emeletnyi magasságban – ha jól megbecsültük: alig húsz méterre tőlünk –, s most ott könyököl az ablakban, s

minket néz. Ekkor kénytelenek voltunk arra vagy azokra gondolni, akik velünk szemben leskelődtek, s akiktől mindössze húsz méter választott el légvonalban. De csak légvonalban, mert ha hozzájuk akartunk volna menni – ami magunktól sohasem jutott eszünkbe – , akkor le kellett gyalogolni három emeletet – persze előtte utcai ruhába felöltözni – , átmenni az úttesten – valami húsz méter – , majd fel a lift nélküli lépcsőház harmadik emeletére. Csengetni, s bár amazok látták fentről, hogy elindultunk hozzájuk, mégis úgy tettek ajtónyitáskor, mintha váratlan vendégként érkeztünk volna. Ezért nem jártunk össze, s egyáltalán nem jártunk egymáshoz. Csak ha valami miatt küldtek. Egy ilyen alkalommal találtam egy vaskosnak tűnő pénztárcát a lépcsőházukban, s titokban arra gondoltam, hogy bárcsak az övék lenne, benne pénzzel, s azt nem adom vissza nekik. A bukszában valamilyen jelentéktelen összeg volt, szinte nem is érdemes arra, hogy kivegyem. Mégis kivettem, s a pénztárcát visszahajítottam a lépcsőforduló sarkába, ahol volt. Mert az ilyen helyzet dacot szül.

Felállni, az ablakhoz lépni, elhúzni a sötétzöld sötétítőfüggönyt, s közben azokra gondolni, akik miatt kénytelenek vagyunk elvégezni ezt a cselekvéssort.

Ez több volt, mint bosszantó. Ha a függöny mindig be lett volna húzva, azok ott velünk szemben sohasem jutottak volna eszünkbe: olykor egy, legtöbbször viszont két fej, amint ott gubbaszt a szinte teljesen leengedett roló mögött, tőlünk alig húsz méterre légvonalban.

Most, hogy visszatértem e régi emlékek színhelyére, egyszer csak látom, hogy nincs szükség a sötétzöld sötétítőfüggönyre. Szemben velem az ablak – a már rég mások lakta konyhával-szobákkal – egyszerűen nem látszik, mintha ott sem lenne. Eltakarták a magasra nyúlt fák. Hány év is telt el azóta? Bárhogy számolom: amikor még magaménak tudtam e szobát – egykori gyerekszobámat – , s amikor a leskelődő buksi fejek miatt a függönyt el kellett húznom, annak több mint húsz éve.

A húgommal táncoltunk egyszer a másik szobában, amikor a szülők nem voltak otthon, a magnót járattuk, s figyelembe sem vettük, hogy a felső házban sok ablakszem nézhet bennünket... Másnap megüzente valaki, hogy tetszett a táncunk. Ez több volt, mint bosszantó. Életterembe való ostoba, kíméletlen behatolás.

Most elégtételt szolgáltatottak a fák, amelyek felnyúltak élő függönyként a négyemeletes lakótelepi házak tetejéig. Húsz-harminc éves platánok, nyárfák. Hála nektek.

*

Aztán a temető. A sír már hároméves. Távoli ősök nyugodtak benne, amikor családunk megváltotta a temetőgondnokságtól. Az utolsó öt évben minden nap várakozott, míg ismét felnyitották. Várt valakire, akit az ötödik kínban teremtett évben magához vett. Ezt a sírt kerestem fel, s tudtam, hogy beszélni fog nekem.

A nevét oldalt vésték a régi kőre, s hiába haladtam lassan a temetőúton, rossz ösvényről közelítettem meg, s nehezen találtam rá. A felirat borostyánág mögé bújt, amelyet ráigazítottak a kőre.

– Ritkán jársz erre.

Nem volt mit felelnem. Kezemben a plasztiküveg, melyet a temető bejáratánál töltöttem meg vízzel, s egy csokor tarka nyári virág. Kényszert éreztem, hogy valamit tegyek érte: kicseréltem a rég megposhadt virágcsokrot a frissre, s egy fűcsomóval lesepertem a sírt. A mellette levő síron ölnyi gaz, néhány szálat letéptem belőle, s a peremére ültem. Hallgatóztam, szól-e még. Bár kételyeim voltak arra vonatkozólag, hogy tud-e nekem valót mondani. Hisz az elhunyt hozzátartozó tanácsa aligha segíthet, amennyiben az az ő élettapasztalatából fakad, s az ő életbölcességét tükrözi. S nem feltétlenül azért, aki más életet él, mást tapasztal, s másképp tesz szert életbölcösségre.

– Mit kell mindig várni, hogy valaki megmondja – szólta ingerülten. – Láthattad eleget...

Aztán nem volt folytatás. A mondatot én fejeztem be – már távozóban:

– Láthattad eleget, én hogy csináltam.

A kanyarban még visszaneéztem: magasra nőtt erdei fenyők. Gyerekkoromban nem így nézhetek ki. Nem is emlékszem rájuk, hisz nagyságuk csak most követelte ki figyelmemet. Körben álltak mindnyájan, alattuk a sírok csöndes kicsinységükben. A temetésen, emlékszem, a fenyők hegyét néztem, torkomba szorított fájdalommal: akkor akartam életemben először vele menni. Kiskorom óta a magam útját jártam, elengedtem a kezét, nem engedtem, hogy megfogja. Csak akkor egyszer volt, hogy mindent könnyű szívvel hátrahagyva vele mentem volna. S a fájdalom éjjel sem oldódott, sem sírás, sem gondolatvezetés nem segített. Csak a szorosra szőtt hétköznapi munkaritmusa. Visszatérve életem felállított szövőszékéhez.

A magasra nyúlt fenyők ott álltak most is, hátrafordulva elköszöntem tőlük.

Mit kell mindig várni... Valóban, ő nem várt senki szavára. Járd a magad útját – ez volt mindenkori üzenete.

A felső temetőkapun távoztam sietősen. Egy cigánytemetés kezdődött, s az asszonyokból úgy tört fel a jajgatás, hogy megborzongatott. Ők így élik meg a fájdalmat: kifelé. A felesége lehetett az elhunynak: ordított, mint akinek a húsát tépik. A rezesbanda rákezdte, s elnyomta a hasüregből jövő, hasogató asszonyhangot.

*

Gyermekkorom visszatérő álmának színtere: a tisztviselőtelep. Álmomban úsztam a fák teteje felett, karjaimmal nagyokat húztam a levegőben, s métereket haladtam. A testem meleg simogatta. Megnéztem a fákat ott is: fenyők kivétel nélkül, előregedve. Akkoriban daliásabbak voltak, gazdagabbak, talán azóta ritkították, a

villanydrótok miatt visszavághatták őket. Pusztának tűnt a telep. Leereszkedtem a régi lakótelepre.

Egy sétány. Négyemeletes, valamikor bordó-fehér, hosszú teraszos tömbházak a szélén. Ez is itt lakott, abban amaz lakott. A sétányt két oldalról alagútszerűen borítják a fák. Ezekre egyáltalán nem emlékeztem. De mit figyelhettem én akkoriban, társaimtól új helyekre vezérelve, új társaságot keresve, ismerkedve a fiatalság illatával! A fák akkoriban nem szóltak hozzám, nem éltem át azt a döbbenetet, amikor egy több száz éves fa rám köszön. Most alagutat képezve álom szép volt ez a feltöredezett aszfaltú, régtől fogva kikoptatott sétány. El is tűnt minden otrombasága, csak a zöld függöny fénylett rajta az átszivárgó napban. A levegő friss levélzölden állt a fák alatt, s a napfény játékában apró árnyékok remegtek. Mintha jártam volna már itt – régen. Egyszer, nagyon régen, s mégis a helyszín mintha új lett volna. Ma itt. Aztán újra itt. S egyszer majd – újra itt.

Egy padra ültem, s a nálam levő üdítóból ittam. Ami langymelegre enyhült.

Ebben a házban ez lakott. Amabban az. S ő? Ő hol lakott? Ki régen kézen fogva vitt e számomra akkor ismeretlen-új lakótelepre. Közben az úton, beszélgetésünk felületén magamba figyeltem. Remegő izgalom, táncoló lélek.

– Gyere fel.

– Nem.

– Gyere fel, nincs otthon senki.

– Akkor még úgy sem megyek.

– Gyere, mind otthon vannak, feljöhetsz.

– Nem, megvárlak itt lent - s közben a házat mérícskélem.

– Édesanyám kint van a teraszon. – Az aszfaltot nézem a lábam előtt, csak intek, hogy nem megyek.

– Most már feljöhetsz, ügyis meglátott. – A fejem rázom, futó pillantás fel. Egy asszony mosolyog. A mosolyt nem is látom, inkább érzem.

– Látod? Ide néz.

– Megvárlak. – S lecövekelek egy bukszussövény mellett. Azt nézem, mintha ki sem látszanék a bokor mögül, holott az legfeljebb mellig ér.

Hol van most az a terasz? S hol van előtte a sövény? Körbejárom a házat. Hogy is volt ez akkor? Az úttest túlsó oldalára új házakat építettek később, s a ház kikerült a megszélesített út szélére. Csak egy járda választja el a száguldó autóktól. Kinőtt a lakónegyed a mezőkre, talán kukoricatábla lehetett a házak után? Befejezetlen ortodox templom áll mogorván, majd többsávos utak kereszteződnek, mindegyik egy-egy új lakónegyedrészebe visz. Újabb városrész nőtt ide, hívatlanul. A lakónegyed kinötte magát.

A zöld sövény nincs. Keresek egy pontot, ahonnan bemérhetném a távolságot a teraszig. Hol állhattunk? Melyik teraszon állt az az asszony, honnan mosolygott?

Ha kiszámítom, hol lehattünk, akkor sem találom a hajdani nézőpontot. Nem találom egykori helyünket, talán itt, talán pár méterrel tovább, tekintetem nem kapcsolódik légvonalban alig húsz méterre egy teraszhoz, melyen huszonhárom éve egy asszony állt.

A teraszt – most jövök rá – eltakarják a fák.

*

Nincs műldarab, mely fényképszerű mozdulatlanságban megmarad. Az emlékezet csal: olykor torzít, olykor szépít, néha meg kihagy egészen fontos részeket. S az egész részlegessé válik. Féllegessé. Ez itt egy szelet múlt. Fájón felkiáltó emlék. Hogy volt, hogy lett volna – s mi lett. Mi lehet. Elnőtte magát az életfonalunk, mint a nyíratlan platánok. Eltakarnak a szemnek kedves részleteket. A lélek kedves dolgait, melyekkel eljátszunk, ha felbukkannak rezgőn, a fényben levélzölden, apró árnyakat remegtetve.

Megnőttek a fák.

Herczeg István: Táncolók (rézkarc, 2001.)

Áfra János

kivonulás

várt, és táncolt, mikor a fűtetlen szobába léptem,
meg akart lepni, de olyan komikus volt az egész,
utolsó megújulási kísérlet, ködös szenvedés télen,
és nekem szar érzés, mert akkor már nem éppen
meglepődni mentem, hanem rövidre zárni azt,
ami másodjára halt el, de megölelte a kabátom,
lehajtottam a fejem, és nem csókoltam szájon,
bíztam abban, hogy valamelyikünk többet

nem lép ebbe a térbe, szomorú hosszúkás arcától
utoljára mégis bedobogott a szívem, de mit csináljak,
már késő volt, akkor, másodjára tényleg és végleg,
hánynom kellett attól a háztól, a túlsúfolt szobától,
a plafonról lógó csillagoktól, ott volt a dohos múlt
mindenben, mindenhol, és az is, ahogy hideg asztalra
ültetett, ahogy végignyálazta testem, ahogy mellemre
markolt, bőr feszült meg a legfinomabb pontokon,

pontosan ott, és lent izzadt a combom, a homlokom,
de már csak testrészek mozgásszaga villan át néha
agyamon, ha az inzulint beadom, más nem köt hozzá,
csak emlékek a második próba reménytelenségéből,
sokszor mondta ugyan, hogy *az életem adnám érted*,
a közhelyei nyugtatattak, és hogy tudtam, egyszer
úgyis elhagyom, mégsem bomlik meg, mert egybe
tartják összezsúfolt emlékei és a rég elfelejtett nevek,

az ilyen alakokért olykor buta nők szenvednek ki,
én is kifolyattam, ami folyhatott, és ahova éppen,
így ürült ki a szív, így fagyott meg a szoba hidegében,
eszembe jut még néha egy többet nem harapó ajak,
az enyhe szájszag, és a merev, testemre feszülő kezek
utolsó mozdulata, ahogy előttem a szőnyegre simulnak,
miután elmondtam halkán, amit átgondoltam, vége,
ahogy egy arc nyögi bokámra, *ne hagyj el, még ne*,

*hisz megígérted, hogy soha, hogy sosem lesz vége!,
régén másra sem gondoltam, persze, mondtam is,
én ki akartam engedni vele együtt ezt a sok szelepet,
de most utoljára kellett szembenézni a büntudattal,
hogy elapasszam végre ezt a magába zuhant gyereket,
újra megígérted, hogy vele maradok örökre, sőt, többet
eszembe sem jut majd az ellenkezője, lassult reszketése,
és én, mint valami keresztet, magamra kényszeríttem*

*ezt a kábult testet, és utoljára szoptam le, tiszta szívből,
aztán amikor hazakísért, elmondtam, hogy átgondoltam
séta közben, és mégsem lehet tovább, elég volt, ennyi,
mert ezek után nem lenne már a régi, soha semmi,
második kiborulásával nem is próbált meggyőzni,
kínosan néztem, hogy fetrengeni sem képes értem,
a halálról beszéltem, meg hogy nem kéne beadni
többet az inzulint, úgyis tönkretettem két életet,*

*másnap azonban megnyugtató érzés ébresztett,
újra tudtam szeretni azt, amibe be vagyok zárva,
lesétáltam a lépcsőn, a meleg nappaliba mentem
fehér fürdőköpenyben, a nyugalomtól beremegett
a mellem, reggeli után nézegettem a tükörben,
majd büntudat nélkül nyúltam magamhoz
a zuhanyzó alatt, hiszen végre ismét sikerült
elképzelni egy tökéletesen idegen testet*

Bereti Gábor

Vígasztalom P. Kleet

Miközben P. Kleet vigasztalom,
a Nap rostos, spórás árnyéka mögül
egy angyal bámul ránk –,
szemében az árvaság szomorú,
lemondó tekintete.

De P. Klee csak mondja, mondja:

Hej, be nagy kincs feketék közt
a szőke haj.

Én meg folyvást csak vigasztalगतok.

Mert hogy én, mondja,
a szőkék közt, fekete vagyok.

A relatív remény

Mikor a Hold lázhideg arca megrepedezett,
mert sündisznólabdák szurkálták a levegőt,
apró, borostás zajok bújtak ki a földből.

Majd az elapadt, mocsaras tenger
korhadó szikláin – akár a szél szaggatta
rongyos vitorlák –, fönnakadt néhány
színtelen, elvékonyodó kiáltás.

Fönnakadt néhány szédülős, fakó hang
még abból az időből,

amikor P. Klee,

szívében a kentaurok lebegő reményével
megkérdezte:

Hát akkor most belevágunk, barátom . . . ?

Dudás Sándor

Hangtalanul és tétován

Némán és olyan tétován,
ahogy kövön az árnyék,
s mint tébolydában a bolond,
ki jelenén is átlép,

– bár jövője, se múltja sincs –
vagy mint légy, oly megadón
elhagylak. Keress magad

ünnepnapi-puha párnát,
s ölelgesd. Telihold van.
Én addig elhúzódozok
egy seholsincs sarokban.

Bozó Krisztina linómetszete

Farkas Arnold Levente

Az egyik vers

Az egyik vers sárga volt,
mint az elmúlás. (Majdnem
azt írtam: „sárga volt, mint
az ősz”, pedig az őszre
az elmúlás nem hasonlít.)

Olyan vagyok, mint az ősz:
sárga, és talán elmúlok
hirtelen, mint erdőben
a hasonlat. (Erdőben tüzet
rakni? Ma mindent lehet.)

Egy, kettő, három, négy –
számolok. (Mert nem
azt féltém, ami az életem,
hanem azt, amit az élet
birtokol: az elmúlás színét.)

Alma mater

Dobos László, Jakab István, Mács József vallomásai Sárospatakról

Dobos László

Második szülőföldem, Sárospatak

Több mint fél évszázad választ el iskoláskoromtól. Mintha köd szállna az út elejére. Akármerre fordulok is, fény villan, mesebeli nagy tükörben látom magamat.

A Felső-Bodroghközben, Királyhelmecen születtem 1930-ban. Parasztvilág. Parasztudvar. Minden közel van az emberhez. Az állatok, a természet, a tél a tavaszhoz, a nyár az őszhöz.

Az elemi iskola alsó két osztályát még Csehszlovákiában, reformátusok iskolájában kezdtem, a harmadik-negyediket 1938-tól már Magyarországhoz tartozva végeztem. 1940-től a polgári négy osztálya várt. Magyar világ. Más zászló, saját himnusz. És fogadalommal kezdtük a napot. „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország föltámadásában.” S ünnepeltük március 15-ét, a helmeci Főtéren kokárdásan sorakozva. S a város katonai parancsnoka, Reviczky őrnagy páncélsisakosan, vigyázzállásban a gyermeksereg első sorában tisztelegve zümmögte a himnuszt.

Örültünk, hogy lehetünk nagy kalapos, árvalányhajjas cserkészek, s ha megnövnünk, leventék. Az irodalmat, a történelmet és a földrajzot szerettem. Tanítóink, tanáraink Magyarországról kerültek hozzánk, s hozták magukkal a magyar történelem hőseit, s gyermeklelkünkbe „betették” az igazságtevő Mátyást, a törökverő Hunyadit, Zrínyit, Rákóczit, Kossuthot, Petőfit, Bem apót s különösen Horthy Miklóst, az otrantói hőst.

Közepes tanuló voltam a polgáriban. Apámat 1938 után a magyar seregbe sorozták. 1940-ben már indították is a kassai Gyors Hadtesttel Erdélyt foglalni. Szépen hangzott az erdélyi himnusz, nagyon szépen. Fájó, hogy anyámra és három gyermekre szakadt a föld, a szőlő, a rét, az állatok és a kert gondja. Én voltam a legidősebb, két fiútestvérem volt, három és hat évvel fiatalabbak. Így az iskola tavasszal és ősszel mellékfoglalkozás lett. A mező a másik iskola. Reszkettem a számtan- és a fizikaórák előtt, nem értettem az algebrát, és egy idő után valahogy már nem is akartam. Könnyebb volt a kapa, a villa, mint a gyökvonás. Jólesett mezítláb a mezők ösvényén járni. Németből meg is buktam másodikban. Szégyelltem magam, mintha az iskola elé löktek volna. Kis időre hazajött apám, majd ismét behívták, Szerbiába mentek, az ottani magyarokat visszafoglalni. Úgy emlékszem, onnan szabadulva

alig másfél hónapot töltött otthon – alig tudta elmesélni Újvidéket, s '41 nyarán már vitték is a szovjet frontra.

Ilyen volt a polgári iskolám. Szaggatott, töredezett, felemás – apa nélküli. Tele félelemmel, várva-lesve a híreket, a rózsaszín tábori lapokat. A feladó neve minden lapon ugyanaz volt, valahol Oroszországban. Csak vártuk, vártuk a győzelem híreit.

Az oroszok bevonulásával 1944 novemberében a Felső-Bodrogrközben véget ért a háború. Hazavergődött apám is. Hetek, hónapok súlyos harcai után csend lett. Bizonytalan, várakozó félelem. A magyar polgárit bezárták, mást nem nyitottak. Helmetől alig három kilométerre újra meghúzták a trianoni határt. Bezárult a kör. S ebből kellett kitörni... Esetlen, kis szánkán húztam a motyómat 1945 februárjának egy éjszakáján másodmagammal. Magyarországra, Sárospatakra szöktünk. A református tanítóképzőbe kerültem. Öt évig ott jártam iskolába, lopva, bújva, szökdösve. Iskolai éveimnek ez volt a legnehezebb és a legszebb öt esztendeje. Gyermekekfejjel, alig tizenöt évesen akarni és vállalni a megmérettetést. Magyarország szegény volt a vesztes háború után. Szegény volt az iskola, főzni, etetni csak abból tudott, amit a honi diákok kötelezően beadtak, krumplit, babot, lisztet, zsírt, lekvárt, szalonát. Éhezünk, koplaltunk, ujjjületeink megmerevedtek, nem tudtunk gyakorolni a zongorán, illetve az orgonán. Így is szép volt. A határon át történő szökdösésnek sok veszélyes helyzete volt. Volt módom megismerni a határ menti dutyikat, fogdákat, a megértést és a durvaságot. Így is vállaltuk, utóbb ez is megszépült.

Sárospatakon sokszázados hagyomány falai közé kerültünk (1567-ben alakult a pataki iskola). Diákönkormányzat. S valami ismétелhetetlen szellemiség. A falakról Rákócziak (az iskola alapítói) s az iskola nagy tanítványai: Kazinczy, Csokonai, Kosuth, Tompa, Móricz néztek le ránk.

Sárospatak, az iskola, a reformátusság szellemi bástyája. Életem tudatos, tudatosító pontja, második szülőföldem. A háború utáni magyargyűlölet roncsolt, mocskolt engem is. Az ártatlanul bűnhődés útját jártam. Ott, Patakon kezdődött józanodásom, kiábrándulásom. Ott jelent meg bennem a protestálás, a tiltakozás, a reformátusság nagy ereje, a lázadó, a protestáló ember. Valami elhalt, ami újratámadt bennem, protestálni az igazságért...

Ott vezettek be a magyar irodalom nagy utcaiba, a nyelvújító Kazinczy, Vörösmarty, Petőfi, Madách, József Attila, Móricz műveibe... Ott találkozhattam a kivirágzó népi irodalom nagy alakjai, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Pál, Veres Péter, Sinka István műveivel.

Főiskolámat Szlovákiában (az 1951–1952-es tanévben) kezdtem Pozsonyban. Itt már egy más világgal szembesültem... Ez már a szocializmus ideje. A kollektívizmus egy másféle közösség reménye. Azt hittem, hogy gyermek- és ifjúkorom közösségei idejüket múlták. A társadalom nagy közösségeinek vonzásába kerültem. A jobb és más jövő illúziójába.

Jakab István*Patak a mienk maradt*

Gyermekkoromban – hetven-hetvenöt évvel ezelőtt – csak azt a falusi elemi iskolást adták „felsőbb iskolába” tanulni, akinek tehetős szülei urat akartak nevelni a fiukból (ritkábban: lányukból), vagy az olyan értelmiségi származású gyerekeket, akiknek szülei – pap, tanító, jegyző lévén – nem birtokoltak földet; ez utóbbiaknak a továbbtanulás volt szinte az egyetlen lehetőségük a megélhetéshez. A gazdálkodó falusi szülők nagyobb része nemigen küldte gimnáziumba a gyermekét, esetleg csak polgári iskolába, hogy „ragadjon rá valami”, aminek hasznát veheti majd otthon a gazdaságban. Nem azért nem küldte, mert azt gondolta, hogy a tanult ember elvész a fajtája számára (sok értelmiségitől hallottam efféle magyarázatot). Hanem azért, mert a földet, a vagyont tartotta a legbiztosabb megélhetési alapnak. Nemezszer hallottam otthon, a zempléni–ungi Nagyráskán olyan megállapítást, hogy a pap- vagy tanítógyerekek kénytelenek tanulni, mert nincs földjük, amely számukra biztos megélhetést nyújtana. Sajnálták is azokat a földművesgyerekeket, akiket szüleik tanulni küldtek, de nem azért, mert elvesztek a faluközösség számára, hanem inkább azért, mert „elvesztették biztos otthonukat”, gyökértelenné lettek. Engem nem azért adtak – hosszú tanakodás és sok töprengés után – tanulni, mert urat akartak nevelni belőlem, még csak nem is azért, mert nem lett volna otthon miben dolgoznom, hanem azért, mert hétévi elemi iskolás időm alatt nyilvánvalóvá vált: nem vagyok alkalmas a mezei munkára. Kora gyermekségüinktől kezdve öcsémmel együtt segítettünk a gazdaságban; szántottunk-vetettünk is, amikor apánkat bevonultatták mint légvédelmi tűzért Kassa város védelmére, sőt én a kasza nyelét is megfogtam, de mint sokan megállapították, még a szerszám sem állt jól a kezemben. Valóban: nem éreztem semmi vonzalmat a mezőgazdasági munkához. Ugyanakkor Szombathy Sándor tanító úr gyakran megjelent a házunkban, hogy rábírja szüleimet a taníttatásomra. Csak hát az akkori idők, a szűkös anyagiak... Vajon bírják-e majd szüleim a tandíjat s a taníttatással járó egyéb költségeket fedezni? Három évig folyt erről a vita, míg eldöntötték: beíratnak a sárospataki református gimnáziumba. A családi közösségtől magam is nehezen váltam meg, még nehezebben szoktam meg a diákélet kezdeti nehézségeit; az internátusi élet kötöttségeit. A kisdíjakok a nagyobbak, főként a „felsősök” szolgálai voltak, ők rakták meg a tüzet a kályhákban, s tisztelettel hajtották végre a nagyobbak utasításait. Ők szolgálták fel az ételt a tápintézetben (konviktusban), s persze csak a nagyok után nyúlhattak a tálba. E rend ellen még lázadni sem lehetett; ez volt a több évszázados hagyomány. Ezt igazságtalannak éreztem, s elhatároztam, hogy felsős koromban – legalábbis a környezetemben – változtatok ezen. De közben maga a világ is nagyot változott, és a diákélet hagyományai is módosultak. Jött a háború, s utána mi, egykori felvidékiek

külföldiekké lettünk Patakon. Persze útlevél nélküli külföldiekké. A sátoros ünnepek szüneteinek előtt és után gyakran tűntünk fel az országhatáron – a határőrök és a vámhatóság nem nagy örömeire. De a magyar hatóságok elnézőek voltak irántunk. Sőt ösztöndíjjal is támogattak bennünket. A tandíj kérdését megoldotta az idő meg a körülmények megváltozása. A diákélet is demokratikusabb lett. A Rákosi-rendszer diktatúráját mi úgyszólván csak „kívülről” szemléltük, mert iskolánk egyházi maradt bizonyos autonómiával. A gimnázium alsó tagozata állami általános iskolává alakult át, tehát a kisdiákok sorsa nem kötődött szorosan a felsős gimnazistákéhoz. Ami az internátusi és a tápintézeti díjat illeti, azt megoldottuk egy pár kiló cukor és néhány csomag cigarettapapír átcsempészésével. Igaz, előfordult, hogy órákat fekdüztünk a búzatáblában, miközben a kutyás határőrök buzgón kerestek bennünket; de mi már annyira elfásultak voltunk, hogy nyugodtan elaludtunk, s csak órák múlva ébresztett fel a fényesen világító hold. Az is megtörtént, hogy Rákóczi borsi szülőházában éjszakáztam nyolcadmagammal; sajnos, nem mint vendég, hanem mint határsértő fogoly. De ezt is vállalnunk kellett azért, hogy anyanyelvünkön tanulhassunk. Itthon ugyanis erre nem volt lehetőségünk, sőt a háború után szlovák gimnáziumba sem vettek fel, mert nem volt állampolgárságunk. Később a biztos megélhetési alapnak látszó föld is bekerült a szövetkezetbe, tehát egyetlen kiút a Magyarországon való tanulás lett. S ezt a lehetőséget meg is becsültem. A sárospataki kollégiumot régebben is úgy jellemezték, hogy az ott tanulók nem csupán tudást szerezhetnek, hanem később is magukénak érzik volt iskolájukat. Tanúsíthatom, hogy ez az én esetemben is így van. Örültem annak, ha – különösen a szökdősések idején – hazajöhettem szüleimhez, de amikor karácsonykor és húsvétkor a csendőrök házkutatással kajtatnak utánam, biztonságban csak akkor éreztem magam, amikor sikerült visszaérkezni Patakra. Akkor éreztem igazán, hogy a pataki iskola valóban alma materem.

Nyolcadikos koromban a gimnáziumi diákönkormányzat elnökévé választott az ifjúság. Az akkor már gátló külső politikai nyomások ellenére (1948–49-et írtunk) igyekeztem megőrizni iskolánk ifjúságának demokratikus jogait, szembeállva a sanda próbálkozásokkal, „eltérítési” szándékokkal. Vállaltam még a kényszerű egyéni pályamódosítást is: vargabetűvel jutottam el oda, ahová eredetileg tartottam – egy év teológiát közbeiktatva léphettem tanári pályára. De – ezt állítom – elveszett idő nincs. Ennek is hasznát vettem. S jólesik, hogy az egykori pataki diákok sem feledkeztek meg rólam: a közelmúltban tiszteletbeli tagjává választott a Pataki Diákok Szövetsége.

Az egyetemi éveimet Pozsonyban töltöttem. Itt is voltak jobb napjaim – elsősorban a szűkebb diákközösségnek köszönhetően –, de korántsem éreztem magaménak azt a felsőoktatási intézményt, amely – tanulás, felkészülés helyett – osztályharc, mozgalmi élettel, sőt a hallgatók (köztük jómagam) megfigyeltetésével terhelte életünket. A bizalmatlanság és bizonytalanság légköre vett körül bennünket, még talán azokat is, akik ezeket a körülményeket teremtették.

Az egyetemi tanulmányok semmiféle nehézséget nem okoztak, mert a pataki iskola jó alapokat adott. Az életre más módon is felkészített: kialakította bennünk a társadalmi tájékozódásnak és a helyes magatartás megválasztásának képességét.

Mács József

Háborúból az élet iskolájába

Tessék elképzelni az én rimaszombati háborús gimnáziumi éveimet. Mint Mikszáth jó palóc gyermekei, elsősorban a Budapestről, az Alföldről és ki tudja, még honnan való tanáraink fülünket bántó beszédére figyeltünk, amely a kiejtést tekintve jócskán eltért a miénktől. Mi elég zárt szájjal beszéltünk, különösen a hosszú magánhangzók esetében, mintha attól féltünk volna, hogy kiröpülnek a szánkából, és egy napon azon kapjuk magunkat, hogy elfogyott a szókincsünk. Bár erre gondolni semmi okunk nem volt, hiszen „tátogó” tanáraink naponta meggyőztek ennek ellenkezőjéről. Igazában véve nem is ez volt a legfőbb gondunk, hanem a figyelmünk lekötése, hiszen faluról bejáró tanulókként folyton-folyvást szembesültünk az otthon maradottak sírásával-rívásával a családapa, a testvér és a fiak bevonultatása miatt. Nehéz volt az 1940-es években tanulni, amikor én még csak alsó osztályos tanuló voltam. Nappal fájdalmas emlékek kísérték az iskolába, éjszaka meg az angol–amerikai nehézbombázók ijesztő morajlása riasztott fel legmélyebb álmomból. Szerencsére édesanyám vigyázott rám. Ha mocorogni, nyöszörögni kezdtem, rögtön szavaiba csomagolta a nyugtatót: – Nincs semmi baj! Aludj nyugodtan, kisfiam!

Tessék elképzelni, hogy mi, háborús gyermekek, milyen felületesen tanultunk a gimnáziumban. Én történetesen elégséges (hármás) osztályzatokkal bukdácsoltam egyik osztályból a másikba. Nyugodtan ráfoghatnám a háborúra gyenge előmenetelemet, de feleslegesen tenném, hiszen volt az osztályomban néhány irigylten kitűnő tanuló, akik szintén a háborús éveket élték. Szüleim s jómagam azzal vigasztalódtunk, hogy majd minden másképp lesz a háború befejezése után. Rossz jel volt azonban számunkra, hogy a negyedik osztálynak csak a felét járhattam ki, tekintettel az egyre rosszabb helyzetre a magas minisztérium meghatározatlan időre felfüggesztette a tanítást, s ha a gimnáziumot második otthonomnak tekintettem, akkor azt is mondhatnám, hogy a miniszteri bejelentés után félig máris hajléktalanná váltam. Ezen azt kell érteni, hogy attól a naptól kezdve a szüleim csak ebéd és vacsora idején láttak. A gimnáziumot a végtelennek tetsző mező és az örökös csavargás váltotta fel. Másféle értelmezésű Don Quijote-küldetést vállalva magamra, a Szívos-szögi gyermekeket Sancho Panza szerepére kárhoztattam, segítettem velük a háború miatt egyedül vagy özvegyen maradt parasztasszonyokat. És hogy a kalandos cselekedetekből se maradjunk ki, kíváncsiságból betörtünk a Bornemissza

család kriptájába. Szüleim abban reménykedtek, hogy a világháború befejezése után visszatérhetek második otthonomba, de nem így történt. A megnevező gimnáziumi tábla kicserélésével nyilvánvalóvá vált, hogy a szép, tornyos épületet már csak a szlovák iskolába íratott magyar gyerekek tekinthetik második otthonuknak. Kirekesztetten élhettem tovább Don Quijote-szerepemet, amelybe beletartozott a háború végén szélnek eresztett s befogott ló is, amely azonban csak Sancho Panzának lett volna jó: póni volt az istenadta.

Beletartozott persze jó apám sokféle elgondolása is, hogy az elvadult magyar-üldözöses helyzetben mit kezdjen velem. Kőművesmester lévén kitalálta, hogy tanuljam ki mellette a házépítés tudományát. Inaskodjam nála mindaddig, amíg kőművesegéd nem lesz belőlem. Megpróbáltam a dolgot, de nem ment. Akkor beszélt egy meleghegyi emberrel, fogadjanak magukhoz szlovák szóra. Nem volt kedvemre való az elgondolás. Egy hónap sem telt el, és hazaszöktem. Apámnak nem maradt újabb ötlete. Belefáradt a küzdelembe. A rimaszombatiak azonban felráztak tespedtségemből. Ha apám az aláírásával hitelesített fogadalmat tesz, hogy Magyarországon taníttat tovább, kiállítják számomra a negyedik gimnáziumi osztály elvégzéséről szóló bizonyítványt. Ezután lépett közbe segítőleg az Egek Ura, aki jól látta fentről, hogy ha nem avatkozik bele a sorsomba, egészen begyepesedik az agyam, a végén az írást-olvasást is elfelejtem. Összehozott egy gyors találkozást velem és a szomszéd falusi Bán Bódi Elemérrel, aki ötödéves tanítóképzős életére készült Sárospatakon. – Megvan a négy gimnáziumi osztályod? – A kérdésére bólintottam. – Akkor mire vársz? Csapj fel szeptemberben pataki diáknak!

Mondhatta volna azt is, csapj fel a határon átszökdő diáknak, ahogyan ő tette, vagy éjszakai bagolynak, amikor sem én nem látom a fináncot, sem ő engem. Lehetett volna nem hallgatnom rá? 1947 szeptemberében elsőéves tanítóképzős lettem, s olyan csodálatos épület állandó lakója, amelynek azóta sem láttam párját. Apám nem hitte el, hogy gyökeret tudok eresztetni a híres-neves Bodrog-parti kisvárosban. Abban meg egyenesen kételkedett, hogy a távoli, más országbeli alma materben termővé és befogadóvá képesek tenni begyepesedett agyam. A múltó évek és a velem csodát tevő tanárok elfelejtették a kételkedését. A sárospataki iskola nemcsak a szorgalmas tanulás vágyát ébresztette fel bennem, hanem az olvasását is. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móra, Tömörkény, Móricz és a népi írók könyvei kerültek a kezembe. Világ- és földrajztörténetre s minden tudnivalóra megtanítottak, még a szép iskolai dolgozatok írására is. Magyartanárom egyformán értékelte a tartalmat, a helyesírást és a külalakot. Ez utóbbi a gyengéjének számított. Valósággal belerajzoltam hát a betűket a dolgozatfüzetbe – egyszer olyan jól sikerült, hogy a tanárom ugyanolyan büszkén hordozta körül az osztályban, mint egy dicsőséges hadseregparancsnok a győzelmet jelképező kardját. Két felejthetetlen évet töltöttem Sárospatakon, s ez a számomra rendkívül gazdag két esztendő lett további életem meghatározója,

alakítója. Megfogott ennek a nagy múltú kisvárosnak és tanítóképzőjének a sugárzó szellemsége, az a bizonyos, sokszor felemlegetett pataki szellem, amely engem is mélyen megérintett. Ne csodálkozzon hát senki azon, hogy földi pályafutásom végéhez közeledve egyre gyakrabban jut eszembe a minden volt és leendő pataki diák nótája: „Bodrog partján van egy város, / Én is laktam benne. / Százszor volt ott a szívemnek / Kacagó jó kedve. / De sok álmot, sok örömet / Suttogott az iskolakert / Bólingató fája! / Deresedő öreg fejjel, / Könnybe lábadt két szememmel, / Ma sem bírok a szívemmel, / Ha gondolok rája.”

Gábori Kovács József

Syntax error

Még belegondolni is.
Sejteni, hallani, látni,
fokozatok egymásbajátságával
bíbelődni, csak mert van

két szabad percem,
vagy gyűrűbe csenni a második
percem, hideget sokadszor csurgatni
csigolyán, míg kiszökik belőled:
persze, igazán,
míg a halál el nem vál,
aztán ingerkedni tovább, felcicamázni
a lét zavarát, egyezeregyszer falat
festeni, húzni dunyhát, agyamat, rágni magamban az
instant sorokat,

majd öledbe múlva inni a nesz lét,
mit a szád pereme félve terít szét,
s karóba húzni a perc-katonákat,
míg élő montázsunk végre kifárad,

s fekvé keresztben a matracon, ágyon,
szófán, asztalon, áfonya-száron,
szalmahalomban, *réti*-fatönkön

csenni magunknak percnyi porondot,
s lenni időnként újra bolondok;

míg a programot újra betöltöm.

Korpa Tamás

Kant mester a tengerről álmodik

Torna felett repedt el a tenger központi boltozata; csapdosta vad hullámain, zöldes rojtjait lebegtette a felhők közül. Egy biedermeier-pillanat.

A Dekkán-fennsíkon láttam ily összegubancolódott szeleket, égtájakat, égöveket üvölteni. Az egék csatornáján kettős kötéssel biztosítva eresztették a meghegesztett Bárkát. Spielberg és Vilnius között kiszakadt a vitorlából egy vászongalamb a Skandináv fenyvesek irányába, majd hirtelen koordinátákat váltott s belefűrődött a sztratoszférába. Többé sohasem láttam gesztenyebarna szemét –jól emlékszem.

Gyakorta mondogatták: Königsberg partjaihoz bilincselték a tengert. Sose láttam a martalóc apályt, ahogy kitakarja a korhadtt hajóroncsokat szemlére délután három órákor. A tenger itt van a nyomomban, utánam lohol, agancsos viharokat ringat tér és idő állandó viszonylagosságában biztosan. A tenger a szemedben kéklik, búgó kagylóhéjjak őrzik ujjlenyomatát. A felhők közé folytatták a tengert: függőlegesen hullámszik az északi sarkon, vagy talán csak a bizonytalanság tükröződik vissza a jégről.

Olvad a Hold, vékony sarló, Amazónia fáiba beletörnének fogai talán. Holnap ár lesz, vagy megsüllyednek a tektonikus lemezek s beszívja a magma a tengert, csillapítani szomját. Ősrobbanás lesz: amit nem láttam sose volt, csakhogy álomban nagy víz lehettem, hömpölyögtem a partokat űzve. Königsbergtól néhány lépés a kikötő -egy hajóra sem emlékszem egész életemben. De a gesztenyebarna szemű vászongalamb az én utamat járta, s a szemem volt maga a tenger.

Mezei Gábor

A hibái érdekelnek

a meszelés hibáit nézem,
a hibái érdekelnek a
szűzhónak a ház mögötti téren.

a szűzhónak a csillanása körül
fekete a lyuk.
a tér, a csend akadozása.

a meszelés hibái érdekelnek
a szűzhóban a fekete
lábnyomok, apró hibák

az emeletről. apró hibák
a lépések amerre
elhaladtál, amerre hátrahagytál.

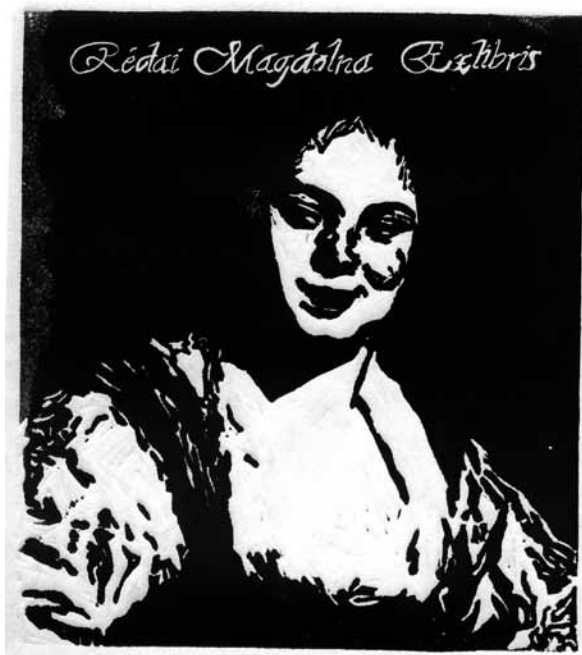
Ilyen egy vers, amiben a halál

Mogyorósi László

Fésű

Ahogy az izgalomtól kiszáradt ajkak
keresik egymásba kulcsolódva
az éltető nedvességet,
ahogy a nyirkos tenyér
felszárad egy női combra feszülő harisnyán,
végigszánt a combok között,
mint a fésű fogai a frissen mosott hajban,
hogy az elektrosztatikus vonzás
káoszt hagyjon maga után –

napjaimban helyükre igazította a dolgokat,
mikor távolodott, hozzátapadtak,
szanaszét állnak sorsom szálai.

Rédai Magdolna linómetszete

Lászlóffy Csaba

Az utódok avagy a költő esélye

„Olyan minden könyv, testvér, mint egy legyűrt betegség.
De az, ki hozzád szólt, ott van a mélyben.”

(Lucian Blaga)

Árvíz után újabb istencsapás:
marad fülükben egy-egy szó talán?

Mennyi ismeretlen kifejezés, gondolja a lány; még hogy: kígyó a *kalangyában!* – (tetszik neki különben a három-ujj vastag csúszómászó, feszülő testén a foltokkal). Attól a szótól is zavarba jött, ami állítólag a végzete volt annak a rusztikus költőnek: *eretnekhit!* „Naná, még elpusztulok, érzem, ha nem ihatok valami jégbehűtött fincsi italt, egy kólát, vagy tonicot vodkával. Ez a csobán «friss» és «üdítő» kútvízzel kínált; mosolyra állt a szája (bajszja, mint ősi zuzmó), amint hozzátette, hogy: *Elhiheti a kisasszony, hogy itt falun született volt az öröklét...* Lenéztem az ócska kútba: békanyál csillogott körben a kővájatokban, brekegést is hallottam, esküszöm! Szóval itt élt az a dilinós öreg!” – szakad ki az autóstoppra váró nagyvárosi csajból egy megkönnyebbült sóhaj. És szánakozva gondol a rég halott költőre, akire rárothadt a termés, miközben, mondják, fonnyadtlevél-erezetekből jósolt s olyan címeket írt a versei fölé, mint például: Hérakleitosz a folyónál; közben a hegyekből lezúduló árvíz mindent elvitt, még a ceruzáját se találta meg a nyúlós iszapban, mely bugyborékolva feneketlen-mély bugyrába süllyesztette a döglött borjúba rekedt bőgést a máktejjel altatott kínokkal s a Szűzanya képére festett földöntúli szomorúsággal alaposan elkeverve.

Palágyi László

megváltás

azt mondd hajlongnak előttünk a mezők
azt mondom fújja őket a szél,
nézed a tájat az ablakon át
nézem az ablaküveget –
eddig sem eszme sem megszokás
semmit meg nem oldott csak elintézett

de álmodtam már tyúkot repülni az égen
én nem tudtam hogy ezen illik nevetni
csőrüket madárijesztőkbe vájták a varjak
gyufaszálak lángoltak föl a skatulyákban
és nem angyalok álltak a mozgólépcsőkön
de az emberről úgy mállott le a szerelem
mint a vakolat egy pesti polgárház faláról

azt mondd darabokra hullott
mert még a kezdeteknél tartasz
amikor még, hogy el ne vesszünk
szép csendben mindent elneveztünk
s nem érzed a törmelék megváltásszagát

Szathmáry Zoltán

Az Idő

Sűrű ködként mindent ellepek
körülölelve, magamba fogadlak:
nekem előre - hátra értelmetlen.
Semmi kezdete, végtelen minden,
Én vagyok a nappal s az éjura,
múlás, teremtés egy-egy léptem,
nyomomban olykor semmi
nem maradhat egészben, épen,
lehet az érc avagy gránit
finom porként hinti a szél,
ahogy pallosom lesújt
m i n d e n r e,
mi eddig békésen élt,
s majd talán élni fog.
Nem döntök, végrehajtok.
Palástom árnyékába burkolva
törékeny lett most a kemény,
fakó, mi egykor színes volt.
Csókom nyomán fogynak a szavak,
mélyülnek sok arcon a ráncok,
mégsem tiszteltek, nem vigyáztok,
apró szemként a homokórában,
inkább kevesebb ideig halandóként,
pedig Én vagyok a legnagyobb Úr!

Tóth-Máthé Miklós

Az első kalapom

Abban a tanévben a Humán Internátusban laktam, és már nagy legénynek hittem magam, pedig csak a tizenötödik évem felé közelítettem 1951-ben. De hát aki pecúrként kezdte Patakon, és ráhúzott már csaknem öt telet, az joggal hihette, hogy már-már a felnőtt státuszt ostromolja. Ehhez még hozzájárult meglehetősen színes múltam is, hiszen a Humán Internátus már a harmadik lakóhelyem volt, az Angol Internátus és a tanítóképző kollégiuma után. Ez utóbbiban ugyan csak egy tanévet töltöttem, de a legkülönösebb esemény mégis ott esett meg velem, mikor is egy egér belefialt a télkabátom külső, nagy zsebébe. Mi tagadás, temérdek egér rohagált ott akkoriban, mert, ha jól emlékszem, valahol búzát is tároltak az épületben.

A Humán Internátus liberálisabb szellemiséggel bírt, mint a szomszédos Angol, ahol keményebb, regulárisabb módszerekkel idomították a növendékeket. Az eredményeket tekintve biztosan megvolt ennek is a haszna, de a diák mégiscsak jobban kedveli a szabadabb légkört, amely a Humánban Palumby Gyulának volt köszönhető. Mivel érte ezt el? A humorával, melyet mint az internátus igazgatója sem hagyott a kapun kívül, hanem ezen posztjában is igyekezett kamatoztatni. De mert jó tanár is volt, a diákjainál is megengedhetőnek tartott egy-egy humorosabb beköpést, és olyankor ő nevetett a legjobban. Egy ilyen elmerőppentyűmmel – a korai sikert megjegyzi az ember – én is nagy tetszést arattam egy esti összejövetelen, ahol éppen Oszlopos Simeonról volt szó.

– Milyen kár – mondta Palumby –, hogy az a keresztény aszkéta inkább kiment a sivatagba, és harminc évig ott ácsorgott egy oszlopon, pedig bizonyára hasznos tagja lett volna a társadalomnak.

– Oszlopos tagja – szoltam közbe, mire olyan röhögés harsant fel, hogy Palumby sokáig nem tudta folytatni fejtegetéseit. Már csak azért sem, mert ő maga is hahotázott, hiszen legalább annyira díjazta a diák humorát, mint a sajátját.

És bizonyára ennek a liberális szellemiségnek tudható be, hogy én is szabadabban kezdtem kialakítani a saját egyéniségemet. Ami elsősorban külsőségekben nyilvánult meg. Hiszen, mint említettem, nagy legénynek tudtam már magamat, és nemigen fűlött a fogam például a diáksapkához. Túlságosan kisdíakosnak éreztem, és ebből az attitűdből egyenesen következett a *kalap* utáni sóvárgásom. A felsőbb gimnazisták közül többnek is volt már kalapja, s ezáltal kétségtelenül felnőtttebbnek hatottak. Arról nem is beszélve, hogy apám is mindig kalapban járt, és ahogy kicsit csálésan, féloldalasán viselte, az nagyon elbűvölt, mert igen férfiasnak tartottam.

– Édesapám – rukkoltam elő, amikor Patakra jött papi gyűlésre –, kéne nekem egy kalap!

– Minek? Ráérsz te még kalapot hordani. Egyáltalán szabad azt egy diáknak?

– Már hogyan lenne szabad – bizonygattam –, a felsősök között szinte mindenkinek van.

– Na jó, de azok felsősök. Te még messze vagy attól és leszel, ha nem kapod össze magad a tanulmányaidban.

Ez a célzás a robotos iskolai hétköznapiakra persze nem lepett meg, mert apám csaknem minden társalgásunk közben a tanulmányaimra terelte a szót. És mert pap volt, néha egész kis prédikációt rögtönzött megjobbításom érdekében. Az indító mondat után most is egy ilyen következett, de amikor befejezte, megint csak visszatértem a kalaphoz.

– Édesapám – kezdtem egy mély lélegzet után –, ha megvehetem a kalapot, azt egyfajta előzetes jutalomnak tekintem, és cserébe jobban odafigyelek majd a tanórákon is.

– Biztos ez? – nézett rám, de akkor már mosolyogva. – Mert ha nem, én leveszem a fejedről és odalököm az első kutyának, amelyik az utamba kerül.

Ekkor már tudtam, hogy nyert ügyem van, és amikor a százast is a kezembe nyomta – nagy pénz volt az akkor! – már csaknem felnőttnak éreztem magam. No, de hogyan tovább? A kalapvásárlás nem akármilyen művelet, ahhoz partner is kell, külső szemlélő, aki helyben hagyja, vagy éppen nem a felpróbált fejfedőt. A kalap nélküliek közül senki sem jöhetett számításba erre a posztra, csak egy olyan kalapos felsős, akinek a kalapja nekem is tetszett. Ez ugyanis kellő biztosíték volt arra, hogy jó ízlése van. Hosszas töprengés után N. Pali mellett döntöttem, két okból. Először is, mert barátomnak tudhattam, annak ellenére, hogy két osztállyal felettem járt. Másodszor és főleg azért, mert az ő kalapját tartottam a legtetszetősebbnek. Sötétszürke, jól bejáratott, felül szabályosan kerekre gyúrt, szalagja mentén már erősen szalonnásodó, tehát a kalapok családjában előkelően patinás. Magamnak is valami ilyet képzeltem el, csak vadonatújban.

– Örömmel társulok hozzád – egyezett bele Pali –, de arra ne számíts, hogy Patakon tudunk venni. Jó kalapot csak Újhelyben találunk, oda kell átmennünk a kisvonattal.

Az ötlet tetszett nekem, hiszen így összeköthetjük a kalapvásárlást egy kirándulással is. A kisvonattal meg egyébként is szerettem utazni, mert nagyobb társánál sokkal hangulatosabb volt, nézelődésre alkalmasabb, ahogy lassan, döcögve furakodott előre a hegyek között.

Az utazásra egyik hétköznapi kora délután kerítettünk sort, bizonyára elkéredzkedtünk a szilenciumról ez ügyben, de arra tisztán emlékszem, hogy szép októberi időben történt. Kellemes langymelegben ballagtunk az újhelyi főutcán, amikor Pali hirtelen megtorpant.

– Van egy kis bökkenő, öregem – mondta, miközben tekintetével kutatva körbevizslatta a környéket.

– Mi az? – bámultam rá.

– Hát csak annyi, hogy fogalmam sincs hol van a kalapos, vagy valami olyan bolt, ahol a tökfedőket árulják. Tehát mindenképpen érdeklődnünk kell. Tudod mit, komám, ott van az a cukrászda, menjünk be oda! Fejemet rá, hogy útba tudnak igazítani.

Bementünk a jó krémesillatú helyiségbe, ahol Pali azt javasolta, együnk is valamit, mert mégse járja, hogy csak úgy kérdezősködjünk. Beleegyeztem persze, mert én is megkívántam valami süteményt, elhessentve aggodalmamat, hogy az a pár forintos kiadás, még igazán nem veszélyezteti a kalapvásárlást.

– Na ez jól esett – mondta Pali, amikor kellő mennyiségű édesség bekebelezése után kijöttünk a cukrászdából. – Állítom neked, hogy ilyen remek franciakrémest csak itt lehet kapni. Aztán a rigójancsi se volt utolsó.

– Nekem is nagyon ízlett a somlói habos galuska – csettintettem a nyelvemmel jóllakottan bandukolva tovább, amikor néhány háznő odébb Pali megint csak lecövekelt.

– A fene egye meg – csóválta a fejét –, elfelejtettük megkérdezni, hol van a kalapos. Látod, milyen marhák vagyunk, pedig azért mentünk be a cukrászdába. De nem baj – pergette körül a pillantását – abban a kocsmában biztosan tudják. Különben is olyan szomjas lettem erre a sok süteményre, hogy muszáj leöblítenem egy pofa sörrel. Te nem így vagy ezzel?

– Mehetünk – rántottam a vállamon nagyvonalúan, és indultam a jó kalappal bíró felsős után a kocsmába.

Mit mondjak? Amikor estefelé vidám hangulatban visszazötyögtünk a kisvonnattal Patakra, mindössze húsz forintom maradt a százasból. A többit otthagytuk Újhelyben anélkül, hogy megtudtuk volna, hol a kalapos vagy az üzlet, ahol a fejmagasítókat árulják.

– Te öreg – lesett rám Pali, amíg az iskolakert sétányán tapodva tartottunk az internátus felé – csakugyan kéne neked egy kalap?

– Hát persze, hiszen arra kaptam apámtól a pénzt.

– Az enyém tetszik neked?

– Nagyon – szakadt ki belőlem őszintén, míg pillantásom végigpásztázta a sokszor megcsodált, patinás, már-már muzeális kalapot.

– Akkor eladom neked – kapta le Pali a fejéről. – Itt van. Adsz húsz forintot, és a tiéd.

Belekotortam a zsebembe, kihalásztam a maradék húszast, és cseréltünk. Pali a pénzzel, én meg a kalapjával a fejemen tértünk vissza az internátusba.

Aztán, amikor ismét Patakra látogatott apám, már a Palitól vásárolt kalappal büszkélkedve vártam az állomáson.

– Ez került száz forintba? – kérdezte rögtön, és a nyomaték kedvéért még felé

is bökött. – Ez a szutykos, zsíros tökfedő? Hol szerezted? Vagy találtad a szemé-
ben?

– De édesapám – mondtam sértődötten –, nagyon jó kis kalap ez. Tessék meg-
nézni, már bejáratott. – Elhallgattam és utána tettem, mint egy varázsszót. – Pa-
tinás.

– Hát ami azt illeti, valóban az – nevette el magát apám –, de azért, ha lehet-
séges, ne ebben gyere majd haza, mert ilyet a faluban már a kondás sem visel.
Megértettük egymást?

Bólintottam erre, és mentem apám mellett. Az ő fején is kalap, az enyémen is.
Az első kalpom. És követhették azóta újabbak, szebbek, nagyobb szélűek, patiná-
ja csak annak az egynek van. Mert kopott, megszalonnásodott karimája alól máig
cinkosan kacsint elő az a nagy legény, az a pataki diák, aki valaha voltam.

Herczeg István grafikája

Vass Tibor

Valahogy nézése

A könyvek pakolásánál valahogy mindig a halottak
könyvei borulnak ki élém.

Megérint,

valahogy túl sok a halottam, vagy a véletlen túl sok,
ami élém hozza a kiborulásokat.

Valahogy megállok a pakolásban, lapozok,

olvasgatom a dedikációkat,

megérintenek,

elképzelem valahogy a már halott kezét,

élve hogy írta a sorokat,

mögé képzelem a halált, rá a szövegre,

meg bele is.

Valahogy így fogják olvasni a könyveim,

illetve hát nem azokat,

hanem az általam összeírt oldalakat,

akiknek beleírva adtam, küldtem,

ha költöznek, valahogy máshová rendeznek,

kiborulok, túl sok véletlen,

vagy túl sokak halottja.

Valahogy elképzelem a halott kezét,

azaz az élőt, amikor írja,

előttem írja-e épp,

látom-e, ahogy mozog a már halott kéz,

vagy postán küldi, nem a halott kezét,

s akkor nincs az íráshoz jelenet,

az írás van csak, az érintés, a *valahogy* nézése.

A nézés ellentmondást éleszt, halasztani a kérdést
nincs okom, miért hidegek a kiborult könyvek,
mindenük hideg,
és mégis miért mintha melegek,
egyáltalán, miért nem értem, mit üzen a tétova üzenet.
Mitől a hófok idétlen ingadozása.
Miért nézem utána, ettől vagy attól a halottól van-e könyvem,
s ha igen, írt-e bele kéz.

Könyvem kevesebb volt, halottam se ennyi.
Tán nem kéne egy idő után költözni,
ülne meg minden halál érintetlen, a fekhelyén,
nem kéne valahogy elképzelnem a halált,
hogyan borulnék elém,
játszanám-e a hideg-meleget,
hová is rendezném az érintett, kiborult könyvemet.

Zsirai László

Őszi elégia

Felébredek, álmosodik a táj:
a köd széltépte fákra ül –
Előbb csak fénypont, majd állomás.
S fékező vonatkerék sikolt,
simuló síneket köszörül...
Megérkezem megint
mint egy idegen,
aki mindenkit ismer itt,
csak őt nem ismerik –
Esik.

Váci versét választom védelemül;
sorait homlokomra vakolja az idő, belül:
„Magányos lesz a sorsa még itt
sokáig annak, ki szeret.
Ki mindenkit ért – azt nem értik,
s nem bocsátanak néki meg”.
Az ősz abroncsa fáj,
elálmosodik a táj.

Bugyi István grafikája

Madár János

Végül

Az embernek végül se háza, se hazája.
Se világot megváltó szava. Nyelve alatt
csak elhagyott tájak. Szülőföld csöndje
és hava. Didergő lelke az égig ér,

élte – ha volt – csak ennyit ér.

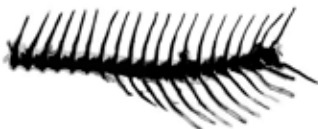

Bugyi István grafikája

Tari István

A BESÚGÓ FIA

laza
laza és liberális
haza
időnként haza akar
menni
mintha abban bárki is
aka-
dályozná Mindenről van
okos
különvéleménye még
Isten
létezését is – ha kell –
elmé-
letileg bizonyítani
tudja
csupán a földhöz nem ért
amit
büszkén hangoztat: tudja
meg az
egész világ mennyire
balfék
ő és esendő mint a
nagyok
akiknek a bánata
is nagy
csak nagy lehet akár az
övé
mert akkorára nőtt oly
nagy az
ő bánata hogy még a
balga
besúgottak ivadé-
kait
is lebilincselheti

Cseh Károly

Forradalmak negatívban

*Kannás Alajos
emlékének*

körbegombolva virággal állig
egy-egy emlékmű márvány vagy gránit
vacog szürkén a téren a parkban
mindegy március vagy október van
minden árvállik korhad meg porhad
senki sem vallat senkit hogy mondd csak
megérte-e itt megélni váltig
ha a virág csak dériben világlik?
némák a kövek némák a holtak
negatívban mind a forradalmak

Sóhaj Hatvan felé

B. F.-nek

nincsen a szívben
már olyan karám
hová az öröm kései nyáját
hazaterelhetné fentről a fény
október halk avarán

Ősz a strandon

Október
apadó ege alján
kései
fürdőző vendég
sütkérezik
a bronzló gesztenyefa

Korfirkák

Kong március

*Utassy Józsefnek,
odaátra*

Ellopták
a bőség
kosarát is.

Lábjegyzet, magyar módra

Világossal kezd
itt hajnallani mindig –
hejtől a hajhig.

Forradalmak ülep(edt)én

Zászlónk volt lyukas
egykor – most a gatyánk lesz.
Leülepedtünk.

Szent Mihály napja után

Kardok keresztje
a kék térképen két csík –
szelíd csatahely!

Másodvirágban

Léptek a járdán

Szürke spalettán
az ősz legszebb esője:
tűsarok koppan.

Másodvirágban

Cseresznyevirág
október delelőjén –
asszonyi blúz nyit!

Leveles álom

Rőt-arany csónak
csorog velünk – vízesés
szeles levegőnk.

Serfőző Simon

1956 a versek tükrében

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár jóvoltából nemrégiben olyan verskéziratok kerültek kezembe, amelyek az 1956-os forradalom és szabadságharc évében születtek, s amelyekért szerzőik börtönt, meghurcoltatást, lelki sérüléseket szenvedtek. A megtorlás okozta testi és lelki sérülések, ha idővel behegedtek is, a fájás időről időre felsajdulhatott, végérvényesen aligha tudták kiheverni. S nem is tudhatták, arról gondoskodott az 1956-ot követő hatalom, amely a szovjet tankok segítségével évtizedekre befészkelte magát ebbe az országba.

Fiatal életeket tett tönkre azzal, hogy amerre pályájukon elindultak, arra az útra többé nem, vagy csak nagy nehézségek árán teheték újra lábukat. Járhatták a kerülőutakat, félreszorítottságukat érezhették minduntalan. Bűnhődniük kellett.

Miért is? Mert lélekben együtt vonultak Budapest fiataljaival, együtt éreztek velük. Mert azt akarták, amit ők s az ország: függetlenséget, a szovjet csapatok kivonását, megszüntetését az erőszaknak, az emberekre ráuszult brutalitásnak. S mert a bolsevik diktatúra viselt dolgait megírták verseikben, az igazság világgá kiáltásának vágyával, lelkesülten. Amit az új hatalmi berendezkedés nem tűrhetett. Nem volt inyére az őszinte, tiszta szó.

A Szolnok Megyei Bíróság aktái közül a Levéltár részére átadott három szerző – Balogh László, Érczkövi Zoltán és Szöllősi Etelka – verseiből ez sugárzik, ez a nyíltság, bátor kiállás hitük, meggyőződésük mellett, a költeményeknek ez az igazi erejük. Amelyek, mint a népi hatalom elleni izgatásra alkalmas bizonyítékok kerültek annak idején lefoglalásra. Szerzőiket ezek alapján ítélték el, hurcolták meg, törték meg pályájukat.

Kétségtelen, hogy az adott művek igazságtartalmuknál fogva valóban lelkesítőleg hatottak, s alkalmasak voltak olyan érzések felkeltésére, amelyek az embereket összekapaszkodásra és tettvágyra sarkallták. Tudatformáló hatásuk volt. A költemények széles néprétegek véleményét, vágyait fogalmazták meg. Úgy érezhették, hogy a szerzők közülük valók. Mint ahogy azok is voltak. Egyikük friss tanári diplomával került Tiszaföldvárra, a helyi gimnáziumban tanított, a másikuk vízügyi dolgozóként élte a kétkezi emberek világát, míg a harmadikuk első osztályos gimnazista volt akkoriban.

Nem mindegyikük életútjáról vannak pontos értesüléseink. Talán azért nem, mert kiemelkedő jelentőségű költővé egyikük se tudta felküzdeni magát. Tehetségük nem volt elég hozzá, vagy az elégséges erő hiányzott belőlük, hogy a perifériákra utasításuk hátrányait leküzdjék? Azokból a versekből, amelyek megmaradtak, nem lehet pontosan kiolvasni.

Talán Balogh Lászlóban volt meg a legtöbb elszántság, hogy igazi költővé váljon. Ez nem is az ötvenes évek elején vagy közvetlenül az 1956-ban keletkezett versekben nyilvánul meg elsősorban, hanem a sokkal később születettekben. Amikor már túl van a börtönéveken, az egyik Gabonaforgalmi Vállalatnál töltött zsákfoltzó munkán, a megélhetésért vívott ádáz küzdelmeken, s Rohodra kerül általános iskolai tanárnak.

Évek telnek el, amíg újra a versírás felé fordul. Nyelvészeti és helytörténeti tanulmányokat ír. Jóval később ébred föl benne újra a költő.

Első verseit 1948-ban írja. De már ekkor kitűnik hazája iránti elkötelezettsége: „Hazám – neked szentelem életemet.” (Fohász). A népével szemben viszont számonkérően lép fel, nyilvánvalóan felrázó szándékkal: „Szentföld, amelyen élsz...” „Te mégis hagyod, hogy hazád más tiporja?” S amit egyik megszálló hatalom se kívánt soha a leigázottaktól: a leigázók dicsőítését, *Kényszer* című versében ez ellen tiltakozik:

Nem akarom, de tennem kell,
ha nem csinálom, baj!

Az utcán le s fel masírozok,
mert a kényszer hajt.

Még iskolás diák ekkoriban. A menetelést gyakoroltathatták az osztállyal, amelybe járt, hogy majd ha eljön a nagy nap: április negyedike, május elseje, a tribün előtti felvonulás fegyelmezetten történjen.

Előfordult, hogy egy-egy iskolai osztályt magánúton kényszerült elvégeznie, hiszen napszámos édesanyja mellett dolgoznia kellett. Húszéves, amikor ilyen sorokat vet papírra: „az én életem szörnyű álom volt”. S abban reménykedik, hogy „Egyszer a sors keze majd kifinomul, / nem játszik ily rúttul, ilyen konokul” (Búcsúzóul).

Az idill alig-alig tűnik fel. Ritka pillanat, amikor a költő észreveszi a Szamos mellett legelésző apró kislibákat „őrizve még apróbb kisgyerekekkel”. Ám egyszer csak a mélységes csendbe egy hang rivall: „Traktorok zúgása hallik a mezőn...”, „nem sokáig lesz itt idilli a világ”, állapítja meg. Felszámolják az egyéni gazdálkodásra épülő paraszti világot. Jön a téesszervezések ideje, a földek kisajátítása, egybeszántása, a kuláklisztázás, kitelepítés, mint ahogy az rendre be is következett.

Úgy érzi, hogy övéinek segíteni csak úgy tud, ha sorsukat megírja. Ha megéneklí, hogy kenyeret, húst nem adhat, mert „ilyenfélét még én se kapok. Gondolatok másat, ne ilyeneket, ne mindíg a hassal vesződjetek” (Mit gondoltok rólam).

Ugyanebben a versben a bíráló hangja is megszólal: „Elzengem, mint zengtek... mily boldog az ember, / szabad a világ.” Holott az ellenkezője az igaz. Nem boldog

az ember, s nem szabad a világ. Csak ezt sulykolják hangszórókból, újságból, rádióból. A hazugságot akarják igaznak elhítenni. S a költő igyekszik a valóságra rádöbenteni. Leleplezi az övéi között előforduló hiszékenységet: „Megtanuljátok azt, / hogy mit hoz a terv, / de azt nem tudjátok, / hogyan s mit visz el.” Nyilván az ötéves tervről beszél, ami ámitás volt, maszlag, hiszen folyt az emberek kisemmizése és az ország kirablása, amit sokan igyekeztek másképpen látni, a becsapottságukat nem észrevenni.

Balogh László eszmélésétől kezdve nem hagyta magát félrevezetni. Tisztán látta a Rákosi korszak minden bűnét, galádságát. Látta a vidék lerongyoltságát, a tarthatatlan állapotokat. 1953-at mutat a naptár, amikor megírja rövid, ám egyik legszebb versét:

Új, ünnepi ruhában jártam szépen,
ameddig hittem, szerettem, reméltem.
Most tagadok, gyűlölök, nem remélek,
s elveim véres rongyaiban élek.(!)

Nem hisz „a szép szavak negédes zengzetében”. Ezt 1956. október 20-án írja, rá két nappal a forradalom kitörése előtt egy másik versében megállapítja, hogy „csak ritkán csillan az ősznek éjén csillag az égen.”

Nem kertel, hanem egyenesen fogalmaz. S hitelt érdemlően, hiszen megszenvedett évek mögötte, melyeket általánossá tágít. Tapasztalatai bizonyítékok rá, hogy az elnyomás nem csak őt érinti. Felhatalmazottnak érzi magát arra, hogy sokak nevében szóljon. Akinek útja egyenesen vezetett a hatalommal szembeni ellenszegülés irányába. „Látta őket, fegyvert hogy fogtak, / tömött sorokban hogyan robogtak.” S látta őket, „hogy hulltak sorba / vérázott testtel a pesti porba” (Honfiak voltak).

A pesti eseményekre azonnal reagál. Az előbbi verset október 24-én veti papírra, s ellentétben az abban megfogalmazottakkal, amelyben veszni látja a forradalmat, a 25-én keltezett versében (Újabb Világos készül) harcra, kiállásra buzdít: „Hadd jöjjön ránk a muszka had, / lesz küzdeni nekik kivel.” Hiszen „a nép végre élni akar”.

Egyértelmű, hogy Balogh László ki és mi mellett áll ki, s kiket tart gyávának, várva „gazember pártjuk szavát”.

Vannak, akiknek lóg az orruk,
S csitítják azokat, kik tesznek.
– E csendre intő sima szájak
Csak hazaárulók lehetnek!
(Vannak, akiket a vér nem izgat.)

Kemény szavak! S nem biztos, hogy igazságosak. Aki józanságra int, nem feltétlenül áruló. Főleg azután, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Nyugat csak uszítja a népet, segítségére nem számíthat. S azzal a túlerővel, amellyel a szovjet tankok rontottak rá az országra, egyedül, magára hagyva nem tud talpon maradni.

Az ellenszegülésnek vannak más formái is, mint a fegyveres harc. Erre Balogh László is ráérez, amikor *Diákjaimhoz* című versében arra biztatja a tanítványait: „legyen szemetek mindig éles, lelketek szépre, tette éhes, fejetek emelt, nyílt a homlok...” Akkor az ország több bizalommal nézhet a jövőbe, hiába „ömlik, zúdul a Vörös Ármádia” (Mivé leszel?).

Az elkeseredett düh újra 1956. november 5-én horgad föl benne, legalább is versben ekkor ad neki hangot. Valószínűleg előző este hallhatta Kádár János beszédét, vagy csak ekkor jutott el hozzá az a téves hír, hogy Szolnokon megalakult a munkás-paraszt kormány. Ami legendának bizonyult, hiszen az Moszkvában alakult meg, amit a költő nem tudhatott. Ezért intézi szavait Szolnok népéhez: „Hová lett Zounuc dicső népe, / s Damjanich csatájának hősei?” Szolnok behódolt, írja a költő, nem tesz semmit. Az első és a negyedik versszak utolsó két sorában azonban már a kérdésben vádat fogalmaz meg:

...hogyan lehet, hogy a múlt magyarja
magát csúf árulónak nőtte ki?
(Szolnok városának.)

Szolnok népe nem volt áruló, nem úgy, mint mások. Tudjuk, kik. Persze érthető a költő mérhetetlen keserősége, amikor „...a szív megszakad, / e szörnyű kínra és szörnyű sebre / nincsenek nyugtató szavak.” Hiszen „Nem mi hajoltunk, / erőszak tört le...” bennünket (Jegyzetek). Belátja: „Nem volt elég erő lerázni / nyakunkról a vad zsarnokot...” (Agónia). De megjósolja: „Nem lesz itt nyugta idegen népnek, / amíg e földön magyarok élnek!” (Jegyzetek). Eltűrt lehet ideig-óráig, azután mégis csak hurcolkodni kell, mint ahogy a törököknek, osztrákoknak. Győzött a haza akkor is, most is, noha akarata csak évtizedek múltán jutott érvényre. A porból föl-emelkedett a magyar zászló.

Ismeretes, hogy a hatalomra kerülő új rezsim a forradalomban résztvevőket fasisztáknak, csöcseléknek kiáltotta ki. Balogh László az igazság kimondásával vág vissza *Megtiltás* című versében: e nép „minden lehet a világ előtt / csak nem jogáért küzdő magyar!” Ezek a sorok nem a beletörődésről szólnak, csupán tudomásul vételéről a pillanatnyi helyzetnek, amely azonban örökre szólóan nem fenntartható. Ezzel a meggyőződéssel üzen haza édesanyjának: „Ne fájjon néked hazámnak gyász! / Lelkünk az ellen le nem igazta...”

Már akikét nem. Mert 1957. május 1-jén a zászlódíszbe öltözött Budapesten tíz-

ezres tömeg vonult fel, éjjenezve a Munkás-paraszt kormányt, Kádár Jánost, a hős szovjet hadsereget. Sokan „megtértek” akkor. Nagy számmal lehettek az éljenzők között, akiket kivezényeltek, s mentek, mert féltették a mindennapi kenyerüket, magukat, gyerekeik jövőjét. Szívükben azonban nem feltétlenül álltak át, esetleg csak jóval később, akkor is inkább számításból, mint meggyőződésből. A többség biztosan nem. Ami 1956 októberében, novemberében történt, végérvényesen nem irtódott ki az emberek emlékezetéből.

Megőrződött az igazság, hiába volt minden ellenpropaganda. Megőrződött Balogh Lászlóban is. Pedig neki súlyos árat kellett fizetnie meggyőződéséért. A forradalmi eseményekben nem vett részt. Verseket írt, s azokat terjesztette az iskolában, újságban jelentette meg. Ez volt minden „bűne”. 1956 karácsonyán elutazik a megyéből. Az ezután született versei helyszínül Tiszabecset, Milotát, Csetfalvát jelölte meg. Három verset írt ekkoriban, *Tisza, te hű, Ködös, könnyes* és a *Túl a Tiszán* címűeket. Ez utóbbiban arról ad hírt, hogy Tiszabecsnél másodmagával nekivágott a határnak. A szolnoki rendőrségi fogdában írt önvallomása szerint édesanyjával rokonlátogatóban járt Sonkádán. Innen kellett volna átmennie Kárpátaljára. Valóságosan azonban nem tette meg ezt az utat. Nem is tehetette volna, mert az ukrán-magyar határon egy percig sem szünetelt a határőrizet.

Szőlőhegyről fújja a szél című versét Bandics Istvánnak ajánlja, a helyszínmegjelölésből derül ki, hogy az illető Kárpát-Ukrajnában, Benén lakik, de ahol a költő akkoriban fizikailag bizonyosan nem fordult meg. Talán később sem. A felső Tisza mentén született versei minden bizonnyal az ezen a tájon hallott híreken alapulnak.

Tehát nem állná meg helyét az a feltételezés, ha akadna ilyen – hiszen Balogh László sem tesz ilyen megjegyzést –, hogy fogolyként a Szovjetunióba hurcolták volna. Se prózai vallomásában, sem verseiben nem történik erre utalás. Talán nem is tudott róla, hogy szovjet katonák a forradalomban történő állítólagos részvételükért több száz letartóztatott embert vittek ki marhavagonokban Munkácsra. Az ottani börtönből azonban Kádár János kérésére – nehogy olyan hírek terjedjenek el idehaza, hogy az oroszok újra magyarokat visznek a Gulágokra – hamarosan kiszabadultak.

Érdemes ide idézni Balogh Lászlónak azt a versét, amely december 26-ai keltezésű Benéről, ahová nyilvánvalóan csak odagondolta magát. A költemény összefogott, tömör, erőtől sugárzó, talán az ebben az időben írt munkái közül a legsikerültebb:

Öreg szőlőhegyek
kopott kupolája,
ködös, könnyes, kéklő szemmel
néz le a Tiszára.
Magyarosan néz le,

fakas-szememet nézve,
 míg körötte
 zsarnok ölte
 magyaroknak vére
 kiált fel az égre.
(Ködös, könnyes, kéklő szemmel)

Az unokaöccsének „csöppnyi csöndes megnyugvással” Sonkádrol ír 1957. január 4-én. Ám 11-én megírja a *Munkások! Magyarok!* című versét, bizonyítva ezzel, hogy semmi csüggedés nincs benne. A megnyugvása pedig csak pillanatnyi lehetett. A szónokias költeményt „a Debreceni Vagongyár derék, bátor és magyar dolgozóinak” ajánlja, emlékeként az 1957. január 1-jei sztrájkjuknak.

Tíz nap múlva Debrecenben keltezi legújabb verseit. Amelyekben kritikai megjegyzéseket fűz a Népszabadság című lappal kapcsolatban, szövejtésekbe bocsátózik: a Magyar Szocialista Munkás Párt szónokainak szavai valójában mit jelentenek, mit az a négy betű, hogy MSZMP, vagy például a briganti szó mit takar:

Kádártól tudtam meg,
 hogy ez is mi vagyunk...
(Briganti)

Ebben az időben – január végén – már minden bizonnyal számolt a felelősségre vonásával. A pufajkás sereg felsorakozott a nép ellen. De hát, írja hetykén Balogh László:

Nem is magyar, kit meg nem ver e
 sötét magyar kor janicsárja!
 Nem is ember, ki botjuk súlyát
 szorított foggal ki nem állja!
(Nem is magyar...)

A verset talán önbiztatásul is írhatta, hiszen kollégáját, dr. Varga Lajost minden ok nélkül a nyílt utcán verték meg a pufajkások, s előre tudta, a verést ő sem úszhatja meg. Nem is úszta meg, mint ahogy a börtönt sem. Két évet kapott azokért a versekért, amelyekben tanúságot tett a bolsevik diktatúra embertelen természetéről.

A forradalmat hiába verték le, Balogh László továbbra is megmaradt felelősen gondolkodó, a magyar népnek elkötelezett, a szabadság eszméjét hirdető értelmiséginek. Versei elsősorban dokumentumértékűek. Erős bennük a publicisztikus felhang. Éppen ezért az igazi költészet magaslataiba ritkán tudnak felemelkedni. Sok-

szor egyenetlenül fogalmaz, s túl direkten is, kevésbé a líra nyelvén. De ezzel együtt is tanulságos olvasgatni a verseit. Példamutató személyiség volt, egyenes jellemű. Érdemes a megbecsülésünkre.

A másik két letartóztatott – Érczkövi Zoltán és Szöllősi Etelka is, ez utóbbi szinte még gyerek volt – ugyanolyan áldozatai voltak a hatalmi leszámolásnak, mint Balogh László. Nem volt kímélet egyikük számára sem. Igaz, hogy Érczkövi és Szöllősi Etelka börtönbüntetésének végrehajtását felfüggesztették, de például a fiatal diáklányt az ország összes középiskolájából kizárták. Levelező tagozaton se tudott leérettségizni, erre vonatkozó kérelmét elutasították. Pedig letartóztatása előtt kitűnő tanuló volt, többre érdemes, mint hogy gyorsíróként dolgozzon.

Törekvő, okos lány lehetett. Irodalmi önképzőkört is azért szervezhetett, hogy tájékozódjon, tanuljon, olyan ismeretekhez jusson, amelyek újak, ismeretlenek számára. Versein átüt a naiv báj, korának megfelelő színvonalon ír, akárcsak Herbály Krisztina, aki egyik osztálytársa volt, s szintén érdekelte az irodalom, meglehet éppen Szöllősi Etelka nyomán. Az ő egyetlen versét is „rendőrkézre juttatta” az iskola valamelyik tanára. Tettére bizonyára büszke lehetett.

Kiemelkedő költői tehetség egyikük esetében sem mutatható ki. Ami figyelemre méltó Szöllősi költeményeiben, az a lobogó fiatalság elragadtatott kitarulkozása, fölszabadult hite a szabadságban. Bizakodása a jövőben, hogy „felébreszti az alvók ezreit / Szabadságvágyas ifjak tettei!”

Az 1956-os időkre emlékezve azonban már így ír:

Egy évvel előbb még dúlt a harc a földön
Elesett magyarokra emlékezni bűn
S ki ellenzi ezt, számára ott a börtön.
No de ez már mindegy, kommunizmust élünk.
(*Évforduló*)

Meggyőződése, hogy „...e díszes rendnek is egyszer vége lesz, / Idejét letöltve temetőbe nyugszik...” Jóslása bevált, valóban ott nyugszik. Jó helyen.

Érczkövi Zoltán a forradalom előtt párttag volt. Ebből következően sok olyan benyomás érthette, ami meg-megtévesztette a tisztánlátásban. Például Mindszenty-ellenes verset írt, ráadásul olyan általánosítással, hogy azzal minden magyar egyet ért, ami nyilván nem fogadható el. A hercegprímás lelkére apellál, ... „Feltéve, hogyha van...”

Egy másik versében a munkásból lett káder magatartását bírálja, akiből papírba vesző bürokrata vált. De azon túl, hogy mit képvisel, milyen érdekeket, s kik ellen azzal a tettel is, hogy jól megüli a bőrfotelt, arról nem esik szó.

Egyes költőkhöz című versében már jogos, noha kinyilatkoztató mondatokat fogalmaz meg:

Ti a zsarnokhoz írtatok
Nemrég még verseket,
Csodálatos, hogy ily hamar
Fordult a nyelvetek...

Ezzel a lendülettel írta meg a *Hősi ének a pesti srácról* című versét is. Mégis, mert a sorok közé beemeli az 1956 előtti élet mikrokozmoszát, a pesti srác napközis mindenapjaira utalva, a sivár tavaszokra, vagy azokra az időkre, amikor még az ábécét tanulta, magasabb régiókba tudta emelni a költeményt, amely Balogh László három-négy versének színvonalával mérhető. S talán az sem túlzás, ha e két költő néhány műve akár az ebben az időben született – a harcokban résztvevők heroikus nekifeszüléseit dicsőítő – versek közé is beemelhető lenne.

Te pesti srác,
Te napköziben nevelkedett apró kamasz,
Te, kinek élte mindössze
Vagy tizenöt sivár tavasz.
Te, kibe már az ÁBC-vel tömték az ideológiát,
A szovjet tankok vad tüzeiben
Zengted a szabadság dalát.

E sorok olvastán a *Füveskert* antológia költői jutnak eszembe, Béri Géza, Kecskési Tollas Tibor, Gérecz Attila például, vagy a nem ebbe a költői csoportba tartozó Tamási Lajos, a *Piros a vér a pesti utcán* című vers költője. Ők idézték meg ilyen egyértelműen, tiszta szívű önfeledtséggel az 1956-os forradalmárok mindenre elszánt küzdelmét.

Érczkövi Zoltán azonban egy másik versében újra eldobja a sulykot. Azokról mond lesújtó véleményt, akik látván a forradalom bukását, a valószínűsíthető megtorlás elől külföldön keresnek menedéket. Érczkövi „gyáva százezernek” festi le őket dátumozás nélküli, *A deportálásokhoz* című verse. Pedig fontos lenne tudni, mikor írhatta, elképzelhető, hogy azon nyomban, amint híret vette, hogy az oroszok Kárpátaljára hurcolnak magyarokat. Érczkövi egyenesen a kormányt szólítja fel, hogy nyújtson segítséget.

Mi találtunk sínek mellett
Ledobott cédulát.

Egy asszony sír és könyörög...
Értesíti urát...!!!

Sírt a lelkünk a robogó
„Jaj-vonatok” nyomán...!!!
A „Himnusz” zengett kifelé
Zár ablakok során...!!!

Íme, amiről Balogh Zoltán nem írt verset, írt Érczkövi Zoltán. Csetlő-botlók a mondatok, mégis érezni, micsoda belső feszültség, indulat volt a költőben, s ez átsüt a versen. Megrázó erővel hat az olvasóra.

A Legfelsőbb Bíróság peranyagához ceruzával írt két versét csatolta – valószínűleg a maga számára mentséget keresve –, amelyek egyikében a tőkét nevezi meg ellenfelének (Hitvallás). A másik verse már nehezebben megfejthető (Elkülönülés.) Nem tudni, kire, kikre gondol, amikor ellenségének mondja magát annak, „...ki ma csak egy magyart véres kalandokba dob...”. A nyugatról jövő uszításokra céloz? Netán azok ellen emel szót, akik további harcra és ellenállásra buzdítanak? Kiállásra az önfeladás ellenében magukért, másokért? Vagy a fölszemes áldozathozatalt tartotta elkerülendőnek?

A versek tükrében három sors tűnik elénk. Azoknak a sorsa, akik 1950 tájékán, illetve közvetlenül a forradalom és szabadságharc ideje alatt a maguk adottságai szerint versben fogalmazták meg gondolataikat. Tele voltak hazafias érzéssel. Fölszabaldultnak érezték magukat, végre kinyilváníthatják véleményüket, hazaszeretetüket. Hangot adtak igazságérzetüknek, szabadságvágyuknak. A megtorlással ezt kellett elhallgattatni. Ezt Pesten és vidéken. A magyar irodalomban ennek a hangnak nem volt szabad megszólalni. Ezt tiltották, aztán túrték, és soha nem támogatták. Az más irodalom volt, nem 1956 szellemiségéből gyökerezett. S nem az irányadó magyar költészet hagyományából.

Sem az 1956 előtti, sem az azutáni hatalom nem mert szembenézni önmagával. Különböztetni kellett volna tetteivel, magyarellenességével s a valósággal, amely tele volt hazugsággal. A tiszta igazság a lukas zászlók alatt szólhatott csak. Azután már csak sugdosó szavakban lehetett róla hallani. S a legnagyobb költőink versei mellett azokéból lehetett kiolvasni, mint amelyeket Balogh László, Érczkövi Zoltán és Szöllősi Etelka írtak. S persze oly sokan még szerte az országban. Tették ezt az adott pillanat lázában, mit sem törődve a következményekkel, a taroló leszámolással.

Gál Sándor

Feljegyzések elmenőben

(Napló – 2010)

Március 1. hétfő. Viharos böjti szél söpörte Kassa eltakarítatlan szemetét, téli történetét. Már ha ma van még ilyen történet. Vagy csak a maradandó szemét posztmodern értelmetlensége...

Ennek ellenére mintha végre tavaszodna.

Március 2. kedd. *A történelem hitelvesztése abból fakad, hogy nem azok írják, akik megélték.*

*

Másolom a katonaidőt, s az előbbi mondatot hetekkel ezelőtt, a hatvanas évek eseményeit felidézve írtam le. Mert azóta az elmúlt századról annyi ostobaságot összehordtak a „történészekké” emelkedett levéltári aktakukacok, hogy a „hiba-igazítás” sok-sok oldalas könyvet töltene meg. Persze, ha egy keveset gondolkodnának is gigantikus munkájukat végezve, rájöhetnének, hogy még ma is élnek hiteles szemtanúi a „kutatott” kornak, s hogy őket is megkérdézhethetnék. Mert hogy a megdohosodott, megsárgult és hitelesnek vélt levéltári iratok zöme nem a valóságot rögzíti, hanem azt, amit abban az időben annak hitettek el. Ami úgy „hiteles”, hogy a valósághoz alig is van köze. És ma ebből dratyvásszák össze a történelmet – a mi történelmünket is. Félelmetes *látni és megélni, hogy egy fiatal nemzedék miként távolodik az igazságtól – szülei, nagyszülei történelmétől...*

Március 3. szerda. Úgy döntöttem, hogy ezt a napot kihagyom, hogy nem írok ide egy betűt se. Mert minek? Jó ideje igyekszem a rák utáni napi kínládásokat elhagyni, s úgy élni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. De nincs rendben semmi. Fájdalmaim vannak továbbra is, és hiába nyelem az orvosságokat, nem segítenek. Az előbb is kimentem az udvarra, remélve, hogy a mozgás majd segít, de hiába az elszá-nás... És nem tudom, meddig leszek képes elviselni ezt az egészet. Nem tudom.

Pedig a csillagok mind a helyükön vannak!

Március 6. szombat. Néha úgy tűnik fel előttem, hogy ilyenkorra – estére –, amikor ezeket a gyorsjegyzeteket írom, a reggel, az ébredés – egyáltalán a *világosság* érkezése – akárha fényévnyi távolságra lenne. Valahogy az időben és a térben – vagy csak bennem? – a távolságok mintha megváltoztak volna, megnőttek – visszafelé.

Természetesen tisztában vagyok ennek az egésznek a *viszonylagosságával*, mégis valamelyest riasztónak érzem a változást. A távolodás gyorsasága mintha egy belső jelzőrendszer figyelmeztetése lenne: hogy jobban ügyeljek mindarra, ami távolodik tőlem, vagy amitől én távolodom...

Menthetetlen kételkedővé váltam minden megélhetővel szemben.

Ebből következnek a *kihagyások!*

Március 8. hétfő. A csípős hideg ellenére délelőtt kint dolgoztam: az elszáradt tavalyi virágokat takarítottam el, hogy ne csúfítsák az udvart és a kertet. A *Kortárs* és a *Forrás* márciusi száma érkezett meg. Az előbbiben egy, az utóbbiban több versemmel – valahány *A rák évadának* a része.

Délután a hími tó környékére mentünk Évával sétálni. Szenzációs látvány – több, mint harminc őzzel találkoztunk. Tele vagyok májusi reményekkel!

Március 9. kedd. Azt kellene valahogy megoldani, hogy a gondolatok az értelem koponyaburkából egyenest – szinte maguktól – kerüljenek rá a papírra. Az ember csak ülne kényelmesen a fotelben, valami jó, halk zene társaságában, s ami folyamatosan megjelenne „ott bévül”, ugyanolyan folyamatossággal kerülne a papírosra.... Micsoda időmegtakarítást jelentene ez! Megszabadítana az írásmásolás gályapadjától... Még elképzelni is hátborzongató, hogy mit és mennyit lehetne így elmondani arról a külső és belső valóságról, ami vagy amely évtizedek alatt rakódott le bennem – vagy akárkiben – a történelem hősakadásainak idejéből rétegről rétegre. És ami – mert nem lesz idő a leírására – menthetetlenül velem együtt tűnik el, itt a csereháti dombság egyik temetőmélyében.

Azt hiszem, még egyszer össze kell szedni magamat, hogy a legfontosabbakat – vagy amit annak gondolok ma – ide rögzítsem, ha nem egyéb okból, de valamiféle magam-nyugtatózásra, hogy elvégeztem a legszükségesebbeket. Ha kívánhatnék valamit magamnak e márciusi alkonyatban, akkor ehhez kérném az Idő kegyelmét.

Március 11. csütörtök. Havazásban, latyakban: Kassa szemorvos. Ráment több mint három órára. A bal szemem rendben van, a jobbon – ezzel homályosabban is látok – kezdődő hályog. (Már néhány éve „kezdődő”). S megint a kiszolgáltatottságérzés, hogy így veszik el az idő bennem, velem s általam... Persze, ez így nagy számárság, mert *idő nincs!* Egy fűszál vagy egy elefánt nem él időben. Mert a biológiai folyamatok nem az ember mérte idő függvényei. Egy kérész létezése órákban mérhető – ennyi a kérész biológiai teljessége: születés-párvás-halál. Ehhez mérten egy ember élethossza már-már a mindenség idejével vethető össze. Amíg azt az *átmeneti eseményt*, amelyben a jövő múlttá enyészik, nem leszünk képesek rögzíteni, addig az *idő mint realitás, fölfoghatatlan marad.*

Na igen! Megint belegabalyodtam ebbe a mindenség tereiről alakavargó kuszalékba. Kezdek végleg elbutulni!

Hát persze...

*

Az irodalom életét az írók és a művek alakítják, s nem a kritikusok! A kritikusok mindig *valami után vannak*, míg az írók *mindig valami előtt*. És ez olyan különbség, amelyet illene tiszteletben tartani.

Március 13. szombat. Leírni a test megváltozott valóságát. Hogy például a jobb kezemen, a hüvelyk- és a mutató ujj felett elágazó verőér lüktetését nem érzem, hanem látom! Látom a lüktetését – ahogy a szív a vért löki a végtagok legtávolabbi részeibe. És így tovább. A körmök növést, színük változásait, az ízületek megduzzadását és fájdalmait. Együtt! Feladat, a rák utáni idő változásainak tükrében. Ha befejezem Az Egy és az Egész utolsó fejezetét, megpróbálom még ezt a „mikrovilágot” leírni – részekként és általában.

Halálomig tartó föladat – mert minden percben változik.

Március 14. vasárnap. 1848-ra emlékeztünk a buzitai temetőben a határ mindkét oldaláról idejött magyarokkal.(Ünnepi beszéd.)

Március 16. kedd. Tegnap este bent voltam Kassán a márciusi fogadáson. Ünnepi „modern” zene, tele improvizációs „elemekkel.” Kodály meg Bartók, gondolom, felriadt rá a túlvilágon. Megismerkedtem H. Gy. alkotmányjogással, aki földim – komáromi. Ezen kívül pedig Éva évfolyamtársának H-nak unokatestvére.

Ma pedig a legkedvezőbb fejlemény, hogy a kioperált gyomrom helyére készített „valami” teljesen rendben van, szépen összeforrott, nincs gyulladás – és egyáltalán: odabent megtörtént a szervek metamorfózisa. Az orvosnőm szerint egy év múlva újra ellenőrzi, s ha marad a mostani állapot, akkor már csak kétévenként kell ellenőrizni.

Ami – ha összeadom – már így is legalább három év időhaladék – vagy orvosi optimizmus. Mindegy, honnan közelíték hozzá, megnyugtató az eredmény – ha úgy tetszik, igazi győzelem a rák felett. (?)

Március 19. péntek. Nekiláttunk a kert rendbetételéhez. Felástam egy darabot belőle, Éva pedig a rózsafákat metszette meg. Jó kint lenni, de az ásás még mindig „nehéz” a hasizmainak. Egyébként amióta a „katonásdit” befejeztem, egy kicsit megszükkült bennem valami, de az is lehet, hogy elfáradtam. Az azonban közeli föladat, hogy folytatam, illetve hát megpróbálom folytatni az emlékezést, a pozsonyi éveket – talán azt a címet kellene adni ennek a résznek, hogy *Az albérletek*

irodalma. Vagy: Az Idegen város – de ezt inkább Kassára gondoltam korábban. Persze, nem ez a legfontosabb, hanem hogy leírjam ezt a múltat. Azt hiszem, hogy ma már van esélyem erre!

Március 20. szombat. Szép tavaszi nap. Délelőtt ástam, délután hagymát és borsót ültettem. Este pedig nagy tüzet raktam, s elégettem a lemetszett venyigét, meg a futórozsa tüskés ágait. Rendesen elfáradtam, ahogy évekkkel ezelőtt is így a napforduló idején. S mindezt ma este már idekint írom a verandán, a „nyári íróasztal” mellett!

Március 21. vasárnap. Igazi tavasz érkezett, derűre ború, kevéske szél, lassú esőpermet. Sikerült befejeznem a lugas metszését, s így a tavaszi munkák nehezen túl is volnánk. Ami pedig az irodalmat illeti, rövidesen nekifogok a pozsonyi éveknek. Az nagyszerű lenne, ha az év közepéig annak is a végére érnek.

... Csak a márciusi erdő hiányzik – a szalonkázás ezerszólamú percei-órái. Sajnos, a tavaszi szalonkázást a világ legprimitívebb műhelyében áttették októberre, feltehetően olyan ember-formájú barmok, akik erdőt ha moziban láttak, akik... Na, ezt nem folytatom!

A napokban olvastam végig S. Beckett hosszú értekezletét M. Proust-ról, aki Beckett szerint „a kárhozat és megváltás kétfejű szörnyetegét: az Időt vizsgálta meg.”

Herbert Spencer – jóval Proust és Beckett előtt (Alapvető elvek) azt írta, hogy „tér és az idő teljességgel fölfoghatatlan.” (55. o.) Ha elfogadom Spencer állítását, akkor Proust ezt a *fölfoghatatlant* „vizsgálta meg.” Legalábbis Beckett így látja. Valamit, aminek „alakja párhuzamosok végtelen sorával is ábrázolható...”

Már néhányszor elhatároztam, hogy az Idő kérdését teljesen elhagyom, nincs értelme foglalkozni vele, mert nincs rá megoldás. Végül is az egész kérdés két szóba sűríthető: IDŐ NINCS!

A NINCS IDŐ lehet valóban a „kárhozat és a megváltás kétfejű szörnyetege.”

Március 22. hétfő. Volt bennem egy jónak vélt verssor, de kint felejtettem az erdőben, szalonkázás idején. A fölparázsló fahasábok mellett ülve pedig – a zsarátnok apró csillagokat röptetett felém – arra gondoltam, hogy másfél évvel ezelőtt létezésem horizontja zéró értékűvé vált. Onnantól újraszámolom a napokat, a reggeli fény kinyílását, s estéli elmúlását – a megfoghatatlant és megnevezhetetlent. Ami úgy van, hogy nincs!

S hogy ezt így tudom.

Március 23. kedd. Nekifogtam a kert „benépesítéséhez.” Sárgarépa, petrezselyem, hagyma, hónapos retek és salátamag került a földbe. Rá pedig gyomirtót permeteztem.

Közben pedig mindenféle hiábavalóság járt a fejemben, irodalomról, háborúkról, hadvezérekről, különböző, bár laza összefüggések láncolatában. Például, hogy a huszadik század írói oly mértékben újították meg (?) az irodalom egyes műfajait, hogy minden korábbi „definíció” használhatatlanná vált. Ha nagyon sarkítva fogalmaznék, akkor oda jutnék, hogy *minden lecsupaszodott és szöveggé redukálódott!* Hiszen alig lehet különbséget tenni a mai „regény” és az értekező próza között. (Na, azért van!) De a „vers” is csupán s z ö v e g! Zömmel... A sokféle irány és elmélet hívei és ellenzői között szinte feloldhatatlan akadályok – vagy csak: látzat-akadályok? – tornyosulnak. Igazából nincs *se befogadás, sem elfogadás*. Feltehetően ebből következik korunk szellemi sivársága, nemkülönben a folyamatos tudati szegényedés. Úgy tűnik fel előttem, hogy van i r o d a l o m, de nincs élő k ö z e g, amelyben továbbsugározhatna – már ha van egy adott műben bármi lehetséges továbbgondolható – ami érték, s ami használható is egyben.

Le kéne mindezt részletesebben írni, hogy utána – vagy általa – bekövetkezzen bennem az *irodalom csendje*.

Van, lehet ilyen?

Március 24. szerda. A mai nap legfontosabb feljegyznivalója: a múlt heti „gyomorröntgenen” vett szövetminták negatívak!

Hihetetlennek, már-már csodának tűnik, de én győztem, s nem a rák. Hogy ennek a „győzelemnek” mennyi a holnapra szóló ideje, megjósolhatatlan. A *haladék* minden napébredése ajándék, amelyet kellő bölcsességgel illene fel- és kihasználni. A szándék nem is hiányzik, a „bölcsesség” azonban olykor soványka. Ám az a lényeg, hogy létezik jövő idő, vagy az a valami, ami annak mondható – ami haszonra fordítható. És ennél többet m o s t egyetlen nap sem ígérhet.

Március 25. csütörtök. Az este még kicsit hűvös itt a verandán, de néhány mondat leírásának az erejéig elviselhető az itteni ücsörgés. A nap nagyobbik részét a kert rendbetételével töltöttük el. Gereblyezés, takarítás, meg a kipusztult fű pótlása a ház előtt és a fák alatt. Valami keveset írtam is, meg olvastam. Hozzá kéne fogni a pozsonyi éveknél, de valahogy nem tudom elszánni magamat – lehet, hogy a tavasz, a kinti valóság a tétovaság oka.

Dél körül Dobos L. hívott, közel fél órát beszélünk mindenféle dolgokról-gondokról. A Fábry-hagyaték kérdése is szóba került, Zoltán bácsi halálának negyvenedik évfordulója kapcsán

Ezzel együtt nyelem a pirulákat, mert ég az egész bensőm, kutyául kínoz a feltörő cikória-keserű áradat...

Március 27. szombat. Elgondoltam egy verset ma délután – egy igen hosszú ver-

set, amolyan eposzi áradásút, és egészen egyszerűnek tűnt a megírása, szinte magam előtt láttam, ahogy a verssorok egymás alá igazodnak a papíron. Valami olyan éreztem, hogy ami utánam jön, később megelőz, hogy ami tudott, valójában ismeretlen, akár a hóval borított bazalt hegyormok... Volt magassága és mélysége – és tere! – amely azonban, miként a teremtés előtt az Úr lelke, lebegett, kitágult, majd összezsugorodott. Egyazon időben tűnt súlyosnak és könnyűnek és különös fényt sugárzott, s a négy égtáj felé vetültek az árnyak. Volt saját hangja és saját csendje.

Csak ideje nem volt

Időtlen a vers – a nincs-idő. A halál.

A megírhatatlan. (?)

Március 29. hétfő. Megpróbáltam a tervezett Fábry-előszót megírni, de rendszeren elakadtam. Így hát ez holnapra vagy holnaputánra marad. De lehet, hogy meg se írom. Mert ha jobban belegondolok, kiderülhet, hogy önmagamat ismétlem majd. Annak pedig semmi értelme se lenne.

Este a tavaszi telihold olyan közel volt hozzám, hogy akár meg is érinthettem volna...

Hideg sugárözön!

Március 30. kedd. Találtam ma is egy mondatot – a lapon lévő jegyzet szerint föltehetően a Nagyvilág valamelyik 1990-es számából való –, amit érdemesnek találok a megőrzésre. V. Jerefejev írta – azt hiszem egyik versében – a következőt: „egyetlen jövő marad: a múlt.”

Ha – természetem hozzá a húsz évvel ezelőtt olvasott mondathoz – leírjuk most e z t a „jövőt”.

Tele van minden ragyogó sötétséggel!

*

Ezt pedig Ezékiel mondja: „... a napok csak haladnak, ám semmivé lesz minden látás.” (Ezékiel könyve 12.22. – 788. o.)

Április 2. péntek. Heidegger sűrítménye: „ Minden kérdés keresés.” „Ezt megelőzően azonban – mondja más helyen – értelmeznünk kell az *időt* mint azt a horizontot, amelyen belül létmegértés egyáltalán lehetséges.”

Ha az első idézet – „Minden kérdés keresés.” – az időre (is) vonatkozik (ható), akkor ebben mi lehet a „keresés” lényege? Ugyanis az *i d ő* – emberi alkotás. A természet nem ismeri az általunk megalkotott időt. Az organikus világ a saját ritmusában létezik – születik, él, elmúlik... Ez egy – vélhetően – önmagába záródó ritmus. (Kör?) Az általunk alkotott időrendszerben persze van logika. De képesek vagyunk-e befogni értelemmel például tíz fényév realitását?! Túl ezen: a fény sebessége sem biztos, hogy

állandó, s egyszer, valahol a fény is lelassul, megszűnik – így haladása is viszonylagos.

Ebben – vagy az ilyen – dimenzióban a létezés maga ugyan így-úgy értelmezhető, de a világmindenség meglétéhez viszonyítva jelenléte és jelentősége egészen elhanyagolható.

Mindebből kihámozható, hogy ma egészen jó napom volt.

Heidegger iszonyatosan nehéz, s egyben iszonyatosan izgalmas olvasmány.

Kaland a javából!

Vagy – kudarc?

Április 9. szombat. Elveszett néhány napom. Fájdalmaim voltak – vannak. Képtelen vagyok folytatni...

Április 10. szombat. Nem sok értelmes dolog történik velem mostanában, de talán pontosabb, ha azt írom: nem történik semmi. Persze, kérdés, hogy a *fájdalom* önmagában történésként fogható-e föl? Maga a folyamat: ahogy lassúdad kezdődik, és fokozatosan erősödik... És csak elviselni lehet, ellene védekezni nincs semmi esély, se mód. Éjszakánként ezek a fájdalmak ébresztenek több mint másfél éve, s fárasztanak fizika és szellemi vonatkozásban hasznavehetetlenné. Mintha minden leírt szó a teremtés törmeléke lenne!

Április 11. vasárnap. Az Istennel álmodtam. Végtelen pusztaság közepén ült, anyaszült meztelenül, borzasan, borotvátlanul, mellkasán fekete szörpamacsokat borzolt a szél. Nagyon nyomorultnak, magányosnak és nagyon szenvedőnek láttam. És nem volt fölötte ég, és hiányoztak a vizek is. A végtelen pusztaság homokját, elszáradt növényeit szelek görgették sok irányba. Mindeközben pedig az Úr mintha beszélt volna, lehunytt szemmel, de ajkát semmi hang nem hagyta el. Olykor megpróbált fölemelkedni, de minden kísérlet után visszahanyatlott a puszta, kiégett földre. Mielőtt végleg eltűnt volna az álombéli látomás, úgy tűnt fel előttem, mintha kegyelemért könyörgött volna. De lehet, hogy káromkodott.

*

Utólag írom ide: nem jó egy ilyen álom. Ha az álombéli Teremtő ily nyomorult lett s már megszólalni sincs ereje, mivé lesz, amit megteremtett a maga képére és hasonlóságára?!

Egyébként igen ritkán szoktam álmodni – évente kétszer-háromszor. Az elmúlt hetven év alatt azonban most jelent meg álomban először az Isten. Egy Isten-rom!

*

Csak hogy megmaradjon: ma volt a Költészet Napja. Hozzáfűzni valóm e nyomorúsághoz: tavaly ősz óta egy sornyi vereset se írtam. *(Folytatjuk...)*

Bíró József

1KETTŐ3

(1)

SZŰZ 'kit mély álmában ...
 nem ANGYAL *lepett* meg - :
k é n y e s - / - szép öléből
 ... p o k o l r a - menesztett

kihányó - / - kegyes sors ...
 erőim' ... serkentsd fel - :
 ISTENRE bízd - *döntsön* -
 ... épp' - / - mikor' veszejt el

 szoktatom ... **m a g a m a t** ...
 minden ... *t ú l i* - csendhez - :
 amíg még nem késő - (!) -
 ... , KENYÉR - (*r é*) ' ... lehessenek

(KETTŐ)

... 'rothadott ... avarból ...
 - : fölsejlik ... *volt* - arcom
 ... kásás - sós - havakból ...
 - : nincs ... 'mit jószoltatnom

[- ... *beforgatom* ... *porhüvelyem*' ...
 - : sarlós - HOLD - ... - ölébe
 ... *túléltető* - ... - *lélegzetem*' ...
 - : fénypermet - ... - fölébe -]

... hite's - sorsom ... fáklya ...
 - : menekítem ... vég're
 ... gyötretésem - lángja ...
 - : rálobban ... zord égre

(3)

kerub - madárrá - ... - feketülök ...
 - Theo Lode de Leede ... számolj ! -
 füstszín' - felhőkbe - ... - menekülök ...
 - *aknapulzusszámütemre ... táncolj ! -*

macskahelikopter ... hull ... tenyerembe
 ... fülvédőm' - ... - halászsas tépi ...
 higanycsepp pöttyen ... zsíros - kenyeremre
 ... szögesdrót - *fejdíszem ... fénylik ...*

[- hóbörög ... véres - *taplósárkány*
 : tarlótűz ... dobszólót - *kormol* :
 ... rab - magyar piheg ... póri - párnán ...
 : kaszaél ... selymeket - ... - *korhol* :

só - fehér - szekerce - (...) - *süvegel* vőfélyt
 ... pizskekrém - bolygók ... hullámsírba hálnak ...
 derékig - ... - ombolyos ... 'mit mutat a hó - kép
 ... köszvényes favágók ... fűmagot fálnak ... -]

mustárgáz nem leszek - (...) - *határsáv* maradok
 - veritékem - ... - *kiüt* ... *globneolib* - *szélsradjobb* - pengén -
 ... csonka - címer alatt ... lőtt - sebet katatok ...
 - *meztelen* - tériszony ... mosolyog rám ... szendén -

„Születtem, elvegyültem és kiváltam..”

Mátyus Aliz beszélgetése G. Komoróczy Emőke irodalomtörténésszel

– *Először az életutadról szeretnék kérdezni. Talán minden emberre igaz, de egy nő esetében vitathatatlan a család, a személyes élet meghatározó volt a pálya alakulásában. Hogy egy szilárd és harmonikus háttér mit eredményez, a te életműved jól példázza.*

– Valóban. Voltaképpen az egész életem szerető és segítő családi közegben telt. Ma már világosan látom: azt, hogy a nehézségek ellenére ki tudtam tartani pályámon, és végül eredményesen zárhattam le, mindenképpen a családi háttérnek köszönhetem. Szüleimnek, majd férjemnek – annak az érzelmi biztonságnak, amelyben életem telt. Számomra kezdettől fogva nagyon fontos volt, hogy mindkét síkon (családi és társadalmi) helyt tudjak állni, és össze tudjam hangolni feladataim a saját benső törekvéseimmel, szakmai elképzeléseimmel.

Viharos történelmi időben telt gyermekkorom – utólag mégis „békésnek” és boldognak látom. Budapesten születtem 1939-ben (bátyám, Géza, 1937-ben). Édesapánkat, dr. Komoróczy Györgyöt – volt Eötvös-kollégistát, a Magyar Országos Levéltár szakmailag ekkor már neves levéltárosát – ugyanez évben nevezték ki Abaúj-Torna vármegye főlevéltárosává. Így a család 1940-ben Kassára költözött; öcsém, György 1940 őszén már itt született. De a háború csakhamar éreztette hatását: az 1942-es kassai bombázás, valamint a gyakori légitámadások időszakában sűrűn kellett levonulnunk az óvóhelyre (a nagy bérház pincéjébe). Mindez mégis úgy maradt meg emlékezetemben, mintha a „játsszóterén” lettünk volna; hiszen a házbeli sok kisgyerek vidáman játszott a pincében is. Volt úgy, hogy a karácsonyt is ott kellett töltenünk; szép fát állítottunk közösen, játékokat kaptunk – nem maradt rossz emlékem erről sem. Édesapámat – mint tartalékos tisztet – be-behívták hadtápszolgálatra, de ez nem okozott zavart, hiszen egy-két hetes kiképzés után mindig hazatérhetett. Azonban 1944 őszén az oroszok az egész csapattestet fogságba ejtették, s elhurcolták a Kaukázusba. Sokáig hírt se nagyon kaptunk róla; aztán jött az üzenet: ahova a levéltárat viszik, mi oda menjünk, ha kiutasítanak bennünket Csehszlovákiából. Mert, hogy kiutasítanak, az természetes volt. S valóban, 1945 kora tavaszán egy tehervagonban sok száz magyarral együtt kitoloncoltak bennünket; Hidasnémetinél átdobtak a határon, s ki-ki mehetett, amerre látott.

A levéltár Magyarországhoz tartozó anyaga (az abaúji részleg) Szikszóra került – a többi Kassán maradt. Mi Göncruszán húztuk meg magunkat egy ismerős családnál. Pár hónap múltán kaptunk egy szükséglakást a szintén kitelepített Patay grófék

gazdasági épületében. Édesanyám – magyar–földrajz szakos középiskolai tanár – a helybeli református osztatlan elemi iskolában taníthatott; ide jártak fiútestvéreim is. Én pedig a közeli katolikus iskolába, ahol még abban az évben (1945 májusában épp, hogy betöltöttem a hatodik évet) meg is kaptam az első osztályos bizonyítványom – hiszen írni és olvasni már Kassán megtanultam, otthon. Hogy viszonylag derűs éveink teltek ebben a kis faluban, annak volt köszönhető, hogy az emberek szeretettel és segítőkészen vettek bennünket körül. Mi pedig a szomszéd gyerekekkel sokat játszottunk, kirándultunk, lejárunk úszni a Hernádra.

Édesapám 1948 őszén tért haza az egyik hadifogolytranszporttal, soványan, elgyötörtén. „Jézus hazahozott hozzátok” – mondogatta. Mintha véget értek volna a viszontagságaink. Rögtön felvette a kapcsolatot az Országos Levéltárral, és szolgálattételre jelentkezett Szikszón. 1950-ben megpályázta a debreceni levéltár épp megüresedett levéltárosi állását, lakást is kaptunk, így 1950 nyarán Debrecenbe költöztünk. Édesanyám először egy általános iskolában kapott helyet, majd 1954-től a Kossuth Lajos Gyakorló Gimnáziumban lett vezetőtanár történelemből.

Az általános iskolát már Debrecenben fejeztem be, középiskolába a Kossuthba (volt Dóczy) jártam. Kitüntetéssel érettségiztem 1956-ban, tizenhét éves koromban rögtön fel is vettek a KLTE bölcsészkarára magyar–orosz szakra. A történelem azonban – ezúttal szerencsésen! – most is beleszólt az életembe: a második félévben már felvehettünk egy nyugati nyelvet is, így magyar–német–orosz szakos lettem.

1956 ősze rendkívül megrázó volt mindannyiunk – akkori egyetemisták – számára. Október 23-án, szép napos délelőtt önfelédten felvonultunk végig a városon, de délután már halottunk is volt: a felvonulók közé lőttek. Én ekkorra már hazamentem. Hosszú szünet következett az egyetemen, a tanév csak 1957 januárjában folytatódott.

A bölcsészkaron kiváló tudós tanáraink voltak: a régi, alapos képzettségű, magas műveltségű, a szaktudományban elsőrangú professzorok (Bartha János, Bán Imre, Kálmán Béla; a német szakon Némedi Lajos). A fiatalabbak (tanársegédek, adjunktusok: Julow Viktor, Kiss Ferenc, Koczogh Ákos, Kovács Kálmán) is az ő szellemiségüket vitték tovább, szilárd esztétikai és etikai élettudatra, ideológiamentes irodalomszemléletre nevelve bennünket. Csak most, fél évszázad múltán tudtuk meg – aranydiplománk átvételekor – Filep Tibor *A politikai rendőrség Hajdú-Biharban III/III. – 1911* című könyvéből, hogy mindannyian rendőri megfigyelés alatt álltak (a történelem tanszék oktatóival egyetemben). Egyenes tartásukért, politikai bátorságukért és nyílt, őszinte véleménynyilvánításukért folyamatosan, egészen a rendszerváltásig zaklatták őket. Ma már egyikük sem él.

Számomra a tanári pálya igazi, mély *elhivatottságot* jelentett. A mi korosztályunkból még a legjobbak, legolvasottabbak, a nemzet és a kultúra iránt a legmélyebben elkötelezettek mentek bölcsészkarra. Ismertük az akkoriban „indexen” lévő írókat,

az erdélyieket, a hazai népi és urbánus irodalmat, rajongtunk a Nyugat költőieért; pályázatokon, TDK-ülésszakokon eredményesen szerepeltünk, és hittünk a kultúra szerepében, mint a nemzet „megtartó erejében”. 1961-ben kitüntetéses diplomával végeztem. Évfolyamtársammal, Gődény Endrével ez év augusztusában házasodtunk össze, s Győrbe mentünk tanítani. A férjem nézte ki Győrt, és én azt hittem, a mennyországba kerültünk, annyira tetszett. Kulturált volt, nyugatias, világvárosnak érezte az ember. Én az egyik „tekintélyes” gimnáziumban kaptam állást, rögtön osztályfőnök is lettem, boldog várakozással kezdtem el a munkám. (Első, s így legkedvesebb osztályom érettségi találkozóira mind a mai napig visszajárok.)

Azonban csakhamar jöttek a nehézségek, amelyek az életkezddéssel természetesen velejárnak, de amelyekre az ember ifjúkorában nem gondol.

1963 őszén született első lányunk, Andrea – s mivel az albérletünkbe nem vihettem őt, szüleimhez kellett Debrecenbe hazamennünk a rövid szülési szabadság idejére. A hat hónap leteltével egy kollégánk vett magukhoz pici lakásukba, szíveségből. Ha a gyerek beteg volt, s én hiányoztam az iskolából, igazgatóm szigorúan megintett, fogadjak valakit kislányom mellé. No de miből? Így csakhamar kénytelen voltam iskolát váltani: 1964 őszétől egy szakmunkásképzőbe mentem tanítani. Ott szerencsémre „emberibb” volt az iskolavezetés, csak kilenc órára kellett járnom, a délutáni foglalkozások alól felmentettek, ha probléma volt a gyerekekkel, helyettesítettek. Még ez évben sikerült szövetkezeti lakáshoz jutnunk, amelynek „beugróját” kevéske fizetésünkből fillérről fillérre raktuk össze – nagyon boldogok voltunk, hogy sikerült! 1965 őszén megszületett második lányunk, Judit. A sors kegyelméből ezeket a viszonylag nagy terhelésű éveket ebben az iskolában minden komolyabb konfliktus nélkül sikerült „átvészelnem”. Az ottani légkörért a mai napig hálás vagyok egykori kollégáimnak (akik közül néhányal még ma is tartom a kapcsolatot.) Ott tanultam meg igazán jól tanítani, mert az anyagot *érdekessé* és *élvezhetővé* kellett tennem, hogy a más irányultságú szakmunkástanulók megszeressék az irodalmat, és olvasóvá váljanak. Jól éreztem itt magam.

E nyugodt és békés időszaknak végül is szakmai ambícióim vetettek véget. Mikor már a lányok cseperedni kezdtek, éreztem, hogy igényesebb, magasabb szintű munkára vágyom. 1969 őszén egy közgazdasági szakközépiskolában kezdtem a tanévet. Ekkor már „hivatalosan” is könnyebb lett a fiatal anyák helyzete. (Bevezették a gyest, majd a gyedet, s heti egy szabadnap is „járt” annak, aki visszament dolgozni.) Férjemre – aki ekkor már nem tanított, hanem történelmi, tudományos munkákat fordított a Gondolat Kiadónak angolból, oroszról – minden probléma megoldásában számíthattam; szoros „életszövetségünk” biztonságos hátteret nyújtott ahhoz, hogy a tanítás mellett most már kutatómunkába kezdhessek.

Elsősorban a kortárs magyar irodalom érdekelt, hiszen *a mi életünkről* szólt. A tananyagot némiképp „átszabtam”, a magam elképzelései szerint válogattam a taní-

tandó művek közül (túl a kötelező olvasmányokon); tehát nem maradtam a szigorúan vett tantervi keretek között, s a feldolgozásban is különféle kreatív módszereket választottam. Egy-egy Illyés-, Kassák-, Nagy László- vagy Weöres-vers bevitelére az órára (különösen megzenésített formában, magnón vagy lemezen) nagy vihart váltott ki – nem a tanulók, hanem a tanárok körében! Ugyanis az iskolavezetés mindenről mindig tudott, ami az órán történt: kifaggatták a gyerekeket, s a munkaközösség-vezető és a párttitkár gyakorta felelősségre vont „renitenskedésemért”. Az osztályaim rajongtak az irodalomért – ez is „baj volt”: azt mondta az igazgatóm, hogy a szaktantárgyokról elvonom a tanulók figyelmét. Miután 1973-ban részt vettem az ELTE-n egy féléves szakmai továbbképzésen, amelyet *kiválóan megfelelt* minősítéssel zártam, kezdtek rám „ellenségesen” tekinteni. Mikor pedig 1974-ben az ELTE XX. századi Magyar Irodalom Tanszékén cum laude doktoráltam, s a továbbiakban rendszeresen feljártam az irodalomtörténeti tanácskozásokra, vitákra – valóssággal vörös posztó lettem mind igazgatóm, mind kollégáim többsége szemében. Soha nem kaptam meg az előírt (tehát „hivatalból járó”) előléptetést, se jutalmat, s kezdtek minden módon akadályozni a magasabb szintű tevékenységben. Végül is megfagyott körülöttem a levegő, s már tudtam: megint tovább kell lépnem.

Talán mindez magyarázatot ad arra a kérdésre is: miért éppen az avantgárral kezdtem elmélyültebben foglalkozni. A szellemi ellenállásnak azt a megnyilvánulási formáját láttam benne, amely a véres XX. században *vér nélkül* szembeszegült mindenfajta diktatórikus hatalmi formációval. Kifejezetten *korszerűnek* éreztem az avantgárd magatartást, sőt helyénvalónak azzal a valósággal szemben, mely az 1970-es évek derekára (az újabb erős politikai „szigorítások” időszakában) kialakult körülöttünk.

1975–1976-ban az MTA Irodalomtudományi Intézetében két tanévre szóló ösztöndíjat kaptam. (Ezt kifejezetten középiskolai tanárok számára létesítették, hogy a *tanítás mellett* részt vehessenek a kutatómunkában is.) Így már „legálisan” foglalkozhattam az avantgárral, elsősorban a Kassák-életművel. Kaptam kutatói engedélyt a Széchényi Könyvtár *zárt anyag osztályára*, sőt jelen lehettem az intézeti vitákon is. Publikálni persze nem nagyon tudtam: a témának sok ellenfele volt, főként legfelső pártszinten. Ugyanakkor néhány „segítőm” is akadt (Béládi Miklós, Illés László, Markovits Györgyi, Pomogáts Béla személyében).

1979 őszén pályázat útján sikerült bekerülnöm az akkoriban (1976-ban) szerveződjött csepeli Tanárképző Főiskolára. (Ez akkor még az Egri Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként működött, csak 1983-ban lett az ELTE Tanárképző Kara.) Itt már XX. századi világ- és magyar irodalmat tanítottam. Kassákot is természetesen.

Négy évig vonattal jártam fel Győrbe, de ez nem okozott nagy gondot, mert az óráimat két egymás melletti napra tették, s a bátyáméknál alhattam, majd 1981-től édesanyámnál, aki megözevgyülvén Pestre költözött. Férjem segítőkész türelmének köszönhetem, hogy az a pár év, amíg mindnyájan fel tudtunk költözni (lakáscsere

útján, 1983 karácsonyán) nagyobb zökkenők nélkül telt el. Közben Andrea lányunk Győrben a Révai-gimnáziumban érettségizett (1982), a pécsi tanárképzőre ment magyar–történelem szakra, majd amikor már fent laktunk Pesten, átjött a mi főiskolánkra. Végzés után (1986) az ELTE kiegészítő magyar szakán folytatta tanulmányait. Judit lányunk már Pesten az Apáczai Csere János gimnáziumban érettségizett (1984), majd az ELTE-n tanult tovább magyar–angol szakon.

1980-ban nyújtottam be a Tudományos Minősítő Bizottsághoz kandidátusi diszsertációm (*Kassák és a magyar avantgárd mozgalom*), amelyet – bár vizsgáimat „kiváló” minősítéssel tettem le – egészen 1989-ig nem bocsátottak vitára. Szabolcsi Miklós, a TMB elnöke azt a feltételt szabta, hogy először publikáljam az anyagot. Csakhogy éppen ez volt lehetetlen: Kassák mindenütt „gyanús” volt. Ennek ellenére a főiskolán már azt és úgy taníthattam, amit és ahogyan én akartam. (Bár nyilván itt is voltak „megfigyelők”, de ennek soha semmilyen következménye nem lett.) Sok szakdolgozóm volt mindig, tudományos diákkört vezettem, gyakorta szerepeltünk eredményesen az OTDK-n – olykor Kassák-témával is! Volt tanítványaim közül néhányan azóta már Kassák-témában kutatnak, s megszerezték a PhD-fokozatot.

Így végül az 1980-as évek végére „szinkronba” kerültem önmagammal. A rendszerváltás eufóriájában boldogan éltem meg, hogy a pártdiktatúrának vége, az irodalmi élet végre szabadon kibontakozhat. A TMB új elnöke, Mádl Ferenc professzor elővette a régi, félretett, „leblokkolt” értekezések ügyét, és dolgozatomat – másokéval együtt – vitára bocsátotta. 1989-ben sikeresen megvédtem értekezésem, 1990-ben elnyertem a kandidátusi fokozatot, s kineveztek főiskolai tanárrá (addig docens voltam). Megnyíltak végre a publikálási csatornák – sorra jelentek meg tizenöt–húsz évvel korábban készült tanulmányaim, majd könyveim. 1993-ban az MTA Köztestületének tagja lettem, azóta rendszeresen részt veszek különféle konferenciákon, előadásokat tartok, s aktívan bekapcsolódtam az Írószövetség munkájába is. 2001 őszén – az ELTE Tanárképző Karának átszervezésekor – nyugdíjba mentem, s azóta lelki-szellemi frissességben otthon dolgozom, számítógépen magam készítem könyveim.

Lányaink férjhezmenetele (1989), majd unokáink születése rendkívüli örömet, sok-sok új élményt jelentett számunkra. Férjemmel együtt sokat segítettünk a gyerekek körül – hoztuk-vittük őket, óvodába, iskolába kísértük, jöttünk-mentünk velük kirándulásokra, nyaralni. Ma is igen sokat foglalkozunk velük, jóllehet már nagyok. De a család élete így teljes.

Andrea lányunk az ELTE tanítóképző karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén tanít, megszerezte a PhD-fokozatot, rendszeresen publikál, részt vesz szakmai konferenciákon. Férje, Gajdó Tamás ismert színháztörténész; több könyve jelent meg már – a Színháztörténeti Múzeum kiváló munkatársa. Fiuk, Tamás a Németh László Gimnázium nyolcadik osztályába jár; törekvő, jó tanuló, szereti a sportot. Főleg a történelmi témájú könyvek érdeklik.

Judit lányunk a Szent István Gimnáziumban tanít angol nyelvet; járt már Amerikában, Angliában, Írországból pár hetes továbbképzésen; szereti és élvez a nyelvtanítást. Férje, Horváth Zsolt a Történettudományi Intézetben dolgozik; PhD-disszertációját a műegyetemisták '56-os szerepléséről írta. Két nagy fiuk van: Ágoston másodéves egyetemista az ELTE szociológia szakán; öccse, Benedek a Piarista Gimnáziumban tizedik osztályos. Mindkettő fegyelmezett, kiváló tanuló, érdeklődésük sokirányú, s tudatosan készülnek jövőbeli pályájukra.

Mindhárom unokánknak még ma is van havonta egy „unoka-napja”, amikor külön-külön eljönnek hozzánk, s beszámolnak előmenetelükről, sikereikről s problémáikról. Hosszan elbeszélgetnek nagypapjukkal – én pedig finomakat főzök nekik. Így élő marad a szeretet-kapcsolat velük, s nem szakadnak el a családi kötelek. Egyfajta szellemi-lelki „fellegvár”-ban érezzük velük magunkat, távol a napi politika viszállyaitól s egyéb gondjainktól.

– *A továbbiakban szeretném, ha kicsit részletesebben beszélne irodalomszemlélet kialakulásáról és szakmai pályafutásod jelentősebb állomásairól. Ötvenéves korodra az irodalomtudomány kandidátusa lettél. Publikációiddal jelen vagy az irodalmi életben. Az MTA Köztisztületének tagjaként ismert és elismert „szakembere” vagy az avantgárdnak.*

– Mint már említettem, én hagyományos irodalomszemléletet kaptam a debreceni egyetemen, „lázadóvá” csupán a pályakezdésem körülményei tettek. A Kassák-életművel valójában csak fiatal tanárként találkoztam: 1964-ben kezembe került – mintegy véletlenül! – a párizsi *Magyar Műhely* Kassák-különszáma. 1967-ben olvastam a Kassák nekrológokat az irodalmi lapokban, s megismertem Bori Imre korszakos jelentőségű Kassák-publikációit a *Tiszatáj*-ban.

Ettől kezdve tudatosan kezdtem foglalkozni az életművel, amihez óriási segítséget adott Bori Imre 1972-ben megjelent *Az avantgarde apostolai: Kassák, Füst Milán* című könyve. Kassák Lajos *Összes verseinek* kétkötetes gyűjteményét 1970-ben édesanyámtól kaptam meg, aki már az 1930-as években olvasta az *Egy ember életét*; s mint a korszak polgári értelmiségének zöme, végtelenül tisztelte Kassákot, aki a munkásság magas szintű irodalmi képviselőjének számított akkoriban. (Mint ahogy Illyés és Veres Péter a parasztság.)

Amint a költeményeket „egyvégtében” (szinte regényszerűen) végigolvastam, rádőbbszemtem: ez a költő az újabb magyar irodalom egyik legfüggetlenebb, szuverén személyisége, akitől van mit tanulnunk az életvezetés bátorsága, a belső szellemi erő kibontakoztatása és a mindenféle társadalmi manipulációnak való ellenállás tekintetében! „Élj szíved törvénye szerint, szorongás és pátosz nélkül” – üzenete; „légy jóban önmagaddal, ez a legfontosabb” (*Magatartás* című verse.) Ennél többet senki sem mondott még nekem a személyiség szuverenitásáról; mintegy megerősített abban, amit én is helyesnek gondoltam. Ezek után már bátrabban be-bevittem az osztályba

egy-egy Kassák-verset irodalomórára, és őszintén meg voltam döbbenve, amikor a munkaközösség-vezető ezt „bűnömül” róttá fel! Mintegy dachból szenteltem egy fejezetet készülő doktori disszertációmban Kassáknak. S mikor a győri ifjúsági házban a fiatal költők *Kassák Kollégiumot* szerveztek (1974–1975), igazi érdeklődéssel vállaltam el annak irányítását, a közös kiadványok gondozását. Természetesen naiv fejjel akkor még azon is elcsodálkoztam, hogy a pártbizottságon mindezt felelősségre vontak bennünket. Hiszen mi a *szocialista* Kassákot akartuk csupán mélyebben megismerni, s az ő szellemiségét megismerve beszélgettünk-vitatkoztunk arról, hogy milyennek kell(ene) lennie a *valódi* demokratikus társadalomnak. Részben aztán ez is oka volt annak, hogy Győrből el kellett jönnöm.

Mindezek hatására akkor már végérvényesen elhatároztam, hogy az avantgárdal akarok foglalkozni a továbbiakban („majd én bebizonyítom az igazamat!” felkiáltással). Az már nem is lepett meg, hogy az Irodalomtudományi Intézetben a legellentétebb véleményekkel találkoztam e kérdést illetően. Az viszont igen, hogy a TMB irodalomtudományi tagozatának elnöke, Szabolcsi Miklós – aki látszólag avantgárdpárti volt (de csak a nyugati neo-lázadások kérdésében) – milyen élesen támadta Kassákot (elsősorban a kommunista mozgalommal való vitái miatt). Mindez az 1970-es évek végén, amikor új avantgárdvirágzás volt nálunk is kibontakozóban! Szabolcsi kandidátusi értekezésem benyújtásakor 1980-ban azt mondta, hogy előbb publikáljam nézeteimet, majd aztán vitatkozhatunk róluk.

Igen ám, de hol, hogyan? Bármelyik szerkesztőségbe vittem Kassák-anyagot, bármelyik egyetemi tanszék oktatójával beszélgettem nehézségeimről, mindenütt elutasításban volt részem. Utólag úgy látom, hogy „veszélyesnek” gondolták a Kassák-téma bolygatását. Csak férjem megértő, segítőkész objektivitásának köszönhettem, hogy nem morzsolódtam fel a hiábavaló küzdelemben. Így még elszántabban nekiláttam, hogy feltárjam a régi és az újabb Kassák-vitákat, a munkásmozgalomból való „kitaszítotttságának” okait.

Nagy szerencsém volt, hogy Tamási Lajossal (a *Piros a vér a pesti utcán* szerzőjével) és az általa Kassák MUNKA-körének szellemében irányított Olvasó Munkás Klubbal (OMK) már az 1970-es évek derekán (a győri Kassák Kollégium révén) kapcsolatba kerültem. Tamásinak az 1950-es évekből személyes emlékeiből sok mindent megtudtam Kassák helyzetéről, a magát „szocialistának” mimikrizáló pártállam vezető kultúrpolitikusaival (Révai, Lukács György) való vitáiról. Tamási intenciói alapján kezdtem kutatni Kassáknak a szlovenszkoí Sarlósokkal, az Erdélyi Fiatalokkal és a kárpátaljai szociográfiai kutatókkal (Balogh Edgárék csoportja) való kapcsolatát, s feltártam a Kassák körüli viták okait, a kommunista mozgalom Kassák emberformáló programját támadó elutasító szemléletének gyökereit.

Miközben Kassák a MUNKA-körben a „kollektív individuum” nevelésén fáradozott, addig a párt vezette kommunista mozgalom a jól manipulálható, „egyenirányított” tö-

meg-ember kialakítását tűzte célul, aki bármikor bármire „mozgósítható”. Természetes, hogy a párt ilyen koncepciója mellett Kassák „ellenségnek” – a *Platform-tervezet* (1931) szerint szociálfasiszta renegátnak – számított a munkásmozgalomban. Ezért állították félre 1948-ban, a „fordulat évében”, s haláláig (sőt még utána is!) „veszélyesnek” ítélték nézeteit. Ezt végül is csak *A szellemi nevelés fórumai* című könyvemben, 2005-ben sikerült publikálnom, mert az „aczélos” kultúrpolitika nem engedte e kéréseket felszínre jutni. A Kassák-körből az 1930-as években kirajzott festők (Ámos Imre, Kepes György, Korniss Dezső, Schubert Ernő, Vajda Lajos), az egész Szentendrei Iskola (45 után), s az ő nyomdokaikon felnövő fiatalok (Bálint Endrétől Kondor Béla nemzedékéig) ugyancsak háttérbe voltak szorítva. Az avantgárd képzőművészeket és költőket egyaránt ellehetetlenítették a pártállami diktatúra egész időszakában, amikor a „lázadás” szellemét minden eszközzel megpróbálták kiirtani.

De nem lehetett. Ezért hamisították és mérgezték meg a művészeti életet, ezért alakult ki az a kontraszelekcíós értékrend, amely mindmáig érezteti hatását. És sajnos, aki minderről beszélni próbált, azt a legrafináltabb eszközökkel fosztották meg a véleménynyilvánítás jogától („publikáljon, ha tud”). Ahogyan Nagy László írta *Mennyegző* című korszakos versében az 1960-as években: „Testet ölthet az Ige, ha tud”. Sokan felőrlődtek emiatt, én azonban nyugodtan váraкоztam, tanítottam, kutattam, mert lélekben biztos voltam benne: eljön még az én időm!

S valóban. A szerencsés fordulatot a Kassák-centenárium hozta meg. Az OMK 1987-ben kiadta *Kassák az emigrációban (1920–1926)* című könyvem, a disszertációm rövidített változatát. Azzal, hogy a könyv napvilágra került, megtört a jég köröttem. Az ELTE által szervezett Kassák-émlékkonferencián a *számozott versek*-ről adtam elő. Ekkor találkoztam személyesen a párizsi Magyar Műhely alkotóival (Papp Tibor, az unokatestvérem 1956-ban menekült el az országból), megismertem az újvidéki Új Symposion experimentális költőit. A következő években sikerült publikálnom értekezésem legfontosabb fejezeteit, így már nem volt akadálya, hogy vitára bocsássák. S miután sikerült megvédenem, 1990-ben megszilárdult helyzetem az ELTE Tanárképző Karán. 1995-ben végre megjelent a teljes disszertációm, amelynek címéül Kassák-sort adtam: „*Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam*”. Ez az élet-mottója is (*Sírfelirat* című verséből). És úgy éreztem – az enyém is ez. Ekkor már a Magyar Műhely alkotóival is foglalkoztam, s az új-avantgárd néhány képviselőjével. Az *avantgárd metamorfózisai* című könyvem 1996-ban jelent meg, és ennek már – avantgárd körökben is – sikere volt. Ettől kezdve többször részt vettem alternatív találkozókön, költészeti bemutatókon – s immár számomra is élőbbé váltak az új műfajok (happening, performansz, hang- és vizuális költészet stb.)

Egyre jobban érdekelt ekkoriban a nyugati emigráció élete, amelyről Határ Győző könyveiből tudtam meg a legtöbbet. *Anibel* című regényéről a győri *Műhely* számára készítettem recenziót, ami a szerzőhöz is eljutott – ekkor kerültem vele személyes kap-

csolatba. Felkért, hogy foglalkozzam vele, s aztán postán – csomagonként – elküldte nekem teljes életművét. 1994-ben jelent meg filozófiai munkáit feldolgozó első könyvem *Felvonásvég a világszínpadon* címmel. Majd az 1996-ban megalakult Digitális Akadémia engem jelölt ki a téma „szakértőjéül”, így természetesen alaposan el kellett mélyülnöm újabb köteteiben is. Így született meg 2003-ban *Bízom dolgom az Időre* című Határ Győző-monográfiám. Ma már úgy látom: Határ Győző tágas, szabad szellemisége és az a vitriolos – mégis könnyed! – ironia, amellyel ő az egész XX. századot kezelte, s az a hatalmas műveltség, amely műveiből árad: páratlan az egész újabb magyar irodalomban. Ő valóban hitelesen jelenítette meg azt a „felvonásvéget”, amit az ezredfordulón átélünk, és amelyet – úgy tűnik – nem is igen követ újabb „felvonás”, se „feltámadás”. A világszínpadon inkább csak marionett-figurák mozognak ma már.

Kassákhoz persze nem lettem „hűtlen”, mindmáig foglalkozom vele, főként az újavantgárd kapcsán. Jelenleg a teljes XX. századon végigvonuló avantgárd *folyamat* „feltérképezésén” dolgozom.

Egyik legmélyebb élményem, mondhatnám: sorsfordító élményem volt, amikor 1996-ban a hungarológiai kongresszuson Rómában *Biblikus témák Kassák költészetében* címmel tartottam előadást. Elég nagy visszhangja volt, s a felkészülés során sok vonatkozásban még az én Kassákkal kapcsolatos ismereteim, sőt szemléletem is módosult. Az egész költészetét áttekintettem az adott szempontból, s meglepődve tapasztaltam, mennyi bibliai példázatot, újszövetségi képet használ. Bizonyos értelemben saját önarcképét is „jézusi”-ként formálja meg. Édesanyja, Istenes Erzsébet szentírásismerő, imádkozó asszony volt (bár írni-olvasni sem tudott, gyermekeinek sokszor mesélte a bibliai történeteket). Rádöbentem, hogy Kassák „új ember”-konceptiója s a szellemi nevelés morális alapjai, maga a „kollektív individuum” – mint a közösségből kinövő, a közösséget reprezentáló személyiség – a Szentírás fogalomrendszeréből nőtt ki, csak *evilági* értelmezésben. Kassák hitt abban, hogy az „újjászületett ember” – a „kollektív individuum” – építi fel majd az igazságos, demokratikus társadalmat, legjobb erőit a közösség szolgálatába állítva. Ez nem azonos a „messianisztikus” kommunista mozgalom illuzorikus jövőhitével – ellenkezőleg: egy reális, gyakorlati cselekvési program. Bár Kassák sohasem volt vallásos, de ateista sem; Jézust mint „keresztthordó” s a maga útját következetesen végigjáró embert példának és mércének tekintette (a maga számára is – amint ezt sok verse bizonyítja). Ezméihez haláláig ragaszkodott – s ez volt Kassák szemében a legfontosabb érték. Számára Jézus az *egyértelműséget testesítette meg*: konzekvensen haladt a maga útján – a „keskeny úton” – egészen a keresztthalálig.

II. János Pál pápa személyesen fogadta Castelgandolfóban a hungarológiai kongresszus résztvevőit, megáldott bennünket, és hangsúlyozta a magyar–lengyel nép összetartozását s a katolicizmus szerepét a társadalmi megújulásban. Kiemelte azt is, hogy bármiféle „közösségi” újjászületésnek csakis az isteni szellemhez, a szeretet-

parancshoz való hűség és az embertársainkkal való *szolidaritás* lehet az alapja. Ha Európa nem tér vissza keresztény gyökereihez, menthetetlenül elpusztul. S akkor összeomlik az egész kétezer éves európai civilizáció.

Ugyanarra figyelmeztetett hát, amire Határ Győző művei: „felvonásvéghez” közeledünk. *Vagy* elpusztulunk – *vagy* megtanulunk gyökeresen másként élni. Csak amíg Határ Győző minderről *ironikusan* beszélt, a kereszténység szemléletét képviselő főpap *tragikusan*, mégis reményt sugárzón: megváltozik (megtér/újjászületik) az emberiség.

– Szeretném, ha beszélnél még azokról a munkáidról, amelyekben a saját nemzedéked és az azt követők jelennek meg!

– Az 1990-es években kezdtem mélyebben foglalkozni a saját nemzedékem és az utánunk jövők költészetével. Természetesen korábban is számon tartottam a jelentősebb csoportosulásokat, a kiemelkedő egyéniségeket, különösen a Kilenceket, de mert – hozzám hasonlóan – ők sem igen juthattak szóhoz, nem éreztem eléggé kiérleltnek a költészetüket. Negyvenéves korukon túl is „fiatal költőnek” számítottak, ami jól jellemzi a Kádár-kor kulturpolitikai anomáliáit: akinek a *hangneme* nem tetszett a pártkorifeusoknak, azt minden eszközzel (főként elhallgattatással) megpróbálták háttérbe szorítani. Mikor sok huzavona után megjelent végre az *Elérhetetlen föld* című antológiájuk (1969), mellbe vágta Rózsa Endre sorai: „Az ember már a dolgokhoz terepszínű pofát vág; / De van-e joga – gondolkozz! – feladni minden álmát!” (*Az elveszett csatatér*). Én ugyanezt éreztem, ugyanezzel a kérdéssel viaskodtam már évek óta, s akkor eldöntöttem: nincs joga! Hiszen a talentumokat azért kapja az ember Istentől, hogy forgassa, gazdagítsa, megsokszorozza őket a közösség, a társadalom javára. Nem az a „bűnös”, aki ki akarja bontakoztatni tehetségét, hanem aki őt ebben akadályozza. Ettől kezdve folyamatosan figyeltem rájuk; s végül is az ezredfordulóra „állt össze a kép”: 2010-ben jelent meg A „*tűrt és tiltott*” *határán* című könyvem, amelyben velük és néhány más – az én szememben fontos! – költő életművével foglalkozom, akik, hozzájuk hasonlóan, csak alig-alig vagy egyáltalán nem juthattak szóhoz.

A legjelentősebb közülük *Buda Ferenc*, aki hatalmas életművéhez mérten igen későn, csak 2005-ben kapta meg a Kossuth-díjat. Pedig '56-os versei, amelyekért börtönben is ült, valamint a rendszerváltás ellentmondásosságát megörökítő „déli-bábos” álmaink újbóli szertefoszlásának tragikumát feltáró, erős sodrású költeményei megrendítően hitelesek, pontosak. Háttérükben felsejlik az egész „fátumos” magyar történelem.

A többiek is mind pontos diagnózist adnak az ezredforduló szomorú valóságáról – ki áttételesebb (Kálmán Mária, Czilczér Olga, Baán Tibor, Koppány Zsolt), ki szociografikusabb (Benke László, Bokor Levente, Madár János) eszközökkel. Évtizedeken át hallgatásra ítelve, mellőzve, elismeréshez soha nem jutva, fél-életre kárhozatva: ez volt a közös sorsa a tisztánlátóknak. A „cenzorok” nyíltan soha sem mondták meg senki-

nek, miért közölhetetlen a munkája – de rejtetten mindig ott bujkált szavaik mögött a rosszálló mosoly: hát csak egy kicsit kéne hazudnod, szépet mondanod, csak néhány valóságtöredéket kellene kihagynod, elhallgatnod; próbálj megalkudni – s akkor érvényesülhetsz! Aki „nem alkuszik”, annak soha nem lesz helye a nap alatt!

Természetesen az „írástudók” mindnyájan ettől a (Határ Győző kifejezésével) „hazugság-összjátéktól” szenvedtek. Valódi megmérettetésről szó sem lehetett; aki felszínre került, csak hazugságok árán maradhatott fenn.

Az avantgárd pedig teljesen kiszorult az irányzatok versenyéből: nem kellett sem a népi, sem az urbánus köröknek – se a hatalomnak. Kiemelkedő személyiségeiről igyekeztek tudomást se venni – mint Kassákról annak idején. Így hát underground helyzetbe szorítva búvópatakként kereste a maga helyét. Ma már tisztán látszik: a korszak egyik legfontosabb irányzata volt.

Az 1960-as években hallani lehetett már happeningekről, performanszokról. Én mint tanár – az állásom veszélyeztetése miatt – nem vettem, nem vehettem részt ilyen jellegű megmozdulásokon. De a győri Kassák Kollégium mégis adott belőlük némi ízelítőt, elegendőt ahhoz, hogy a továbbiakban figyelemmel kísérjem ezeket a jelenségeket. Galántai György *balatonboglári kápolna-műtermében* (1970–1973) rendszeresen összejöttek az experimentális művészek, az 1970-es évek derekán pedig már – minden *tiltás* ellenére! – országszerte működtek alternatív klubok. Ekkor terjedt el a happening mint műfaj – amely valójában a *konceptuális művészet* egyik érdekes, látszólag rögtönzött (valójában előre végiggondolt!) megnyilatkozása. Újvidékről Ladik Katalin, Szombathy Bálint, a hazai, akkori fiatalok közül Balaskó Jenő, Tóth Gábor, Szkárosi Endre, valamint az új-avantgárd festőnemzedék (Fajó János, Hajas Tibor, Jovánovics György, Konok Tamás, Lakner László, Gáyor Tibor, Maurer Dóra, Szentjóby Tamás) ekkor „futott fel”. Erdély Miklós körül pedig az *Iparterv* és az *Indigó* csoport fiataljai merész kísérletekkel egy egészen új művészi beszédmódot alakítottak ki. A Csáji Attilával közösen létrehozott *Szüirennon csoport* fényművészeti kísérletei világszerte híres művészeti ággá fejlődtek. Voltaképp itt keresendő a kozmikus művészet gyökerei, amelynek egyik fontos megnyilatkozása a csillagász Grandpierre Attila „csillagzenéje”, a *Vágtázó Halottképek* együttes koncertjei.

Itt-ott egy-egy véletlenszerűen fel-felbukkanó híradás, esetleg egy kurta újságcikk azért olykor jelzést adott ezekről az új jelenségekről; tehát az érdeklődők tudomást szerezhettek róluk. A Fiala Művészek Klubjában és az Almássy téri Szabadidő Központban pedig rendszeresen tartottak experimentális költészeti bemutatókat; jölköhet állandó rendőri ellenőrzés mellett, besúgók hadával körülvéve.

Azért mégis zajlott az avantgárd élet! Az 1980-as években már többet lehetett róla hallani; különösen az ELTE bölcsészkarán, ahol Petőcz András nyíltan avantgárd alkotókört, vizuális költészeti bemutatókat szervezett. A párizsi Magyar Műhely első legális hazai összejövetelén (*Schöffner-seminárium*, Kalocsa, 1986) jelen volt szinte

minden jelentős hazai és határon túli experimentális művész – de természetesen majdnem ugyanannyi beszervezett informátor is! Besúgók hada figyelte a rendszerváltás körüli években is, hol s hogyan jönnek össze, miről tanácskoznak a nyugati magyar irodalom képviselői, s hogyan „bomlasztják” fel a jól kialakított régi struktúrákat, hogyan hódítanak vagy nem hódítanak teret maguknak az experimentalisták. Csakhogy a pártállami struktúra s a mesterségesen kialakított művészeti hierarchia ekkor már bomladozóban volt avantgárd bomlasztás nélkül is!

A rendszerváltás bizonyos értelemben fordulatot hozott az alternatív művészet hazai megítélésében, sőt térhódításában. A *Magyar Műhely* hazatelepülése (1990), a Műhely-találkozók nyílt, immár legális szervezése, az alapító szerkesztők (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) köré gyűlt ifjabb nemzedék megerősödése (1995-ben át is vették a stafétabotot az Atyáktól) mind-mind afelé mutatott, hogy az avantgárd – a hagyományos népi és urbánus csoportosulás mellett – polgárjogot szerez magának a hazai művészeti életben. De ez nem olyan egyszerű! Mindkét „szekértábor” mindmáig élesen elhatárolja magát tőle, s gyanakvással tekint – épp úgy, mint végig a XX. század folyamán – az új formakísérletekre, új műfajokra, az új művészetszemléletre; de leginkább az absztrakció felé hajló konceptuális művészetre. Pedig az absztrakció a művészet lényegéhez tartozik – amint azt a legősibb kultúrák (egyiptomi, maja, azték, kínai művészet, sőt az európai gótika is) bizonyítják. Épp ebből a feltevésből kiindulva született meg immár húsz éve az avantgárdnak „testvér-ági” leszármazottja, az *Expanzió-csoport*, amely az ősi szakrális hagyomány és a modern művészeti törekvések egybekapcsolását tűzte célul.

Ezeket a folyamatokat szeretném tehát még feltérképezni. Úgy vélem, ha sikerül a magyar avantgárd hagyomány évszázados vonulatának a kontinuitás és a diszkontinuitás jegyében alakuló hullámmozgásának bemutatása, a kassáki örökség metamorfózisainak feltárása – akkor végre helyére kerül a köztudatban is mindeddig „mostohagyerekként” kezelt experimentális művészet.

– *Nagy életmű áll mögötted, s terveid is vannak. Hogy nézel rá minderre?*

– Úgy érzem, nem volt hiábavaló az életem: mindkét síkját sikerült harmóniába hoznom önmagammal. Megvalósítottam, amire ifjúkoromban vágytam. Idén voltunk ötvenéves házaspár, s ez év októberében vettem át az aranydiplomám – mindez egyfajta lezárása az eddigieknek. Ha Isten engedi, az avantgárd-folyamat rajza után még Kárpáti Kamilról írt tanulmányaimat szeretném monográfiává bővíteni. Őt is a korszak egyik igen jelentős költőjének tartom, aki a reneszánsz hagyományt a szürrealizmussal beoltva, egészen sajátos eszközökkel tudott/tud börtönélményeiről, korunk labirintusáról és a belőle kivezető Ariadne-fonal: a szerelem, a szeretet erejéről szólni. Ma, a széthulló életek világában, igen fontos megtartó erőt jelent(het) az ő költészete, az utána jövők számára (is).

– *Köszönöm a beszélgetést!*

Kis Pál Isván

Elhullajtott szirmok

... Dsuang Dszi mester álma ...

Talán érzed, ahogy megérint a szemem,
belém borzong édes párnaszusszanásod,
csendező imámat hunyt pilládra teszem,
remélve, hogy álmom ébredésre váltod,
s ha ébrenléted csitul tűnő álmaidra,
álomittas szemmel magamra ébredek,
látva, hogy az álmod álmomvalóm írta,
úgy hunysz azzal újabb ébredésbe,
tágult pupillával leszek én a szemed...

... egy női akt előtt...

Ha e formát is csak jeltárgy-képnek látnám,
köthetném a szóhoz, ami csak egy hangsor,
rejtjelezhetném, hogy megadjam a kódot,
ami nem érvényes csak ott, és csak akkor.
De mondd, miért szőném mindazt üzenetbe,
ami, így is kódolt, s megformált tartalom,
mért is kéne könyvek lapja közé rejtve,
mintha lehetnék a kövek bölcsessége,
az öröknek üzent szavakba oltanom?

... időzés ...

Látod, az órát is legyőzi az idő,
örökös járása végül mégis véges,
ha elkopik, megáll, elhagyja az erő,
szemétre hajított árva semmivé lesz,
s az a néhány kerék, eltört öreg rugó,
a finom szerkezet csupa-csupa rozsdá,
hogy benője a zöld, a folyton megújuló,
az örök természet, a nem múló anyag,
amely úgy tesz, mintha ő az idő volna...

Fazekas István

Néhány mondat a boldogságról

Boldogok a nyári éjszakák,
ha a frissen mosott füvek haját fésüli a szél,
mert a felborzolt illatú asszonyok csókjaitól
szétfolynak ilyenkor mind a csillagok.

Boldogok az utak és a járdák,
ha kedvesem hazatérő léptei kopognak,
mert az angyalok ilyenkor
láthatóvá válnak.

Boldogok a párnák és a takarók,
ha parázsló sejtjeim a szerelem ringató ölében
a remegő örömtől hirtelen összetörnek,
mert utána elalusznak a vágyak.

Boldogok a szellős alkonyatok,
amikor meztelen kedvesem sétálgat a kertben,
mert lábnyomán megcsókolják egymást
a rózsák és a kardvirágok.

Töredék

Mikor szájában
már a szavak is haldokoltak,
töviskoronája kicsit
félrecsúszott.

Az asszonyok fekete könnyeket sírtak,
a százados a kő-bokrok tövében
sisakjából vizet ivott.

A közeli réten ezernyi pillangót
ringatott a csend.

Zúzmarás, őszi szonett

Az ősz előtt lehajtom fejemet,
mit nem érthetek, maradjon titok.
Szőlők erén a halál ered meg,
lüktetni lágyan mégis áhítok.
Ledől a Nap és támad a sötét,
ringnak a rétek, a tört nádbugák,
botorkál csak a fáradt öröklét,
úsznak a fellegek, mint a kutyák.
Köd-folyók partján ül a nyugalom,
égi súlyoktól lassul meg a vér,
dermedten állva hallom, hallgatom,
a kintornás fagy verklije zenél.
És nyílik a föld, húz az őserő,
csontom csontoddal ott lent összenő.

Koós Gábor linómetszete

Bárdos József

Strófák a „szubjektív világirodalom”-ból

Lao-ce

Belülről	Az ember
szól	végre
egy	föl-
égi	tekint:
hang:	ragyog
a végső	a nincs:
rend:	a tao
a jing,	te
a jang.	king.

Az ezeregy éjszaka meséi

Megcsalatott Sahriár: gyilkos bosszú éve jár.
Térítsd vissza úgy, mint egyszer véres Ahasvérust Eszter,
Sehrezád, te jöjj, s mesélj! Vár reád még ezer éj:
s míg a szívünk egyre reszket, rajzolj mesés arabeszket.

Cervantes

(alias Don Quijote de la Mancha, a búsképű lovag)

A szélvitorla föl-le: röpülsz, zuhansz, röpülsz.
De Sancho, mondd, az égre, mért jó, hogy lenn csücsülsz?
Ha jó a próba perce, a gaz Tükör-lovag,
A sorssal víni mersz-e, ha örültnek mutat?
Gonosz Merlin varázsa ott lenn is megtalál.
Dulcineám ne lássa, ha fáj a bús halál!

Virginia Woolf

Ha lány ölébe vonz a vágy, ha lelkedig borzongod át,
ha lány vagy is, kit érdekel, ha melle, ajka, térde kell;
S ha ő a férfi, ő vesz el, ha kell, hát érte nő leszel,
Orlando módra át koron, nemem s Konstantinápolyon,
és nem kell több teória, csak ő, csak ő.
Victoria.

Samuel Beckett

álma

vége Godot szól:
én vagyok
Estragon és Vladimir
és közben az ég hamukék
s porlik alá hamuként.

Fazekas József

Míg tangózva járod

Becsapás – tudom – minden nyár
elillan hűtlenül a fénysugár
lámpát gyújt fölénk millió csillag
tétováz párál – s marad a bánat
csak magadban hallod a halk zenét
míg tangózva járod szerteszét
a vágy szorító oltárán át
vetítve múltad száz zuhatagát
barát cimborá hithű-oltalom
mohazöld színben lassan átkarol
s nyugalmad ő lesz – a végtelen
mit nem fejtett meg még senki sem
szeresd szeresd a drága kedvest
reményt világot egyedül ő fest
föl-le világod
bíbor forróságod
tengerében.

Itt fenn a hegyen

Itt fenn a hegyen
fürdök a széllel
nem mérgez hír
kupec és kufár sehol sehol

itt fenn a hegyen
betakar erdő-levélen
pihenő csend
a világ lent ég-zeng

itt fenn a hegyen
minden út rámlél
foltját a tisztás
hangját az óriás
tölgynek csak én hallom

itt fenn a hegyen
egével a végtelen
csillag-nyugalma parázslík
hogy viszem fényét
a mélybe magammal.

Van Gogh-tájakon

Jártam Van Gogh-tájakon
 láttam hogy szó ruhát a fény
 búzamezők és gomolygó ciprusok
 közt egymást karolva égig ér
 kocsit udvar romos ház
 néz egy szalmakalapos hű paraszt
 lengeti aszott száraz karjait
 buszunk dudál nem lassít szalad
 amott egy távoli zengő lila csík
 illatos tábla- pántlikás levendula-
 szemem és tudom csábítón ingerli
 s üzen most messzi flört-bálokba
 egy kis átereszt hajlott hátú hídja
 szemembe bódul milyen magányos
 a napsugár-szőnyegben ringó táblán
 tán épp itt zuhant el az örült táltos
 meredten nézem a végleg tűnő tájat
 szín fény s illattá gyülemlik bennem
 egy méregzöld ciprus ág visszasusog
 ma rád fénylett arcával a végtelen
 vidd vidd titkát távoli tájakra
 hol monoton gyürkőzik az élet-arató
 bennünk csak a fény a fény örök
 minden más fájás és múlandó.

Ünnep

Ünnep
 merre vagy
 ahová nézek csak látszat
 légy miénk is
 értünk születél
 esőköny keresztvizében
 utca mámorában
 mennydörgő visszhang
 lélek-barikárdján
 ünnep
 a minden voltál
 ég föld
 Isten-áldás
 országláz
 ne szürkülj a parádék
 napnyugta-hamujába
 mutasd föl magad
 hadd lássuk
 szent arcodat
 mi
 a vesztesek
 a folyvást becsapottak
 az ígéret-kosztosok
 ünnep
 ünnepelj velünk
 itt a mélyben
 röptsd föl szívünk
 zengés magasába
 csak mi élünk örökké.

Varga Tibor

„Két világ határán néma báb”

László Ernő költői életműve

Elég a csendet megkaparnom,
domb dorombol és völgy visít,
zsibongás kél a Rába-parttól
Kissomlyóig s a Marcalig.

Elég az időt megkarcolnom,
vér és szomorú dal csobog,
asztag ég, jég ver, had bitangol,
s arrébb Berzsényi háborog.
(Kemenesalján 4.)

Azok számára, akik csak kicsit is tájékozottak irodalmunk történetében, aligha cseng ismeretlenül Kemenesaljának, hazánk e parányi tájegységének neve, hiszen éppen a fenti versrészletben is felvillanó, vulkánuszívű költőóriás nevével szokás együtt emlegetni. Keleti határát a lassan Győr felé bandukoló, itt még szinte csak pataknyi Marcal folyó fémjelzi, nyugaton pedig a Kemeneshát lankás dombjai. Két vulkanikus tanúhegy is kiemelkedik az amúgy majdhogynem sík tájból, egyik a Berzsényinél is fel-felbukkanó Ság, a másik ennek kisebb testvére, a versidézetben is megnevezett Kissomlyó, amely e sorok szerzőjének sejtése szerint *A közelítő tél*-ben is felködlik, bár megnevezetlenül, hiszen Egyházashetye szőlősgazdáinak is itt van, annak idején a nagy költő apjának is itt volt a birtoka. A furcsa vulkanikus háromszöget a Somló zárja be, az viszont már túl van a Marcalon, nem tartozik Kemenesaljához. A Somló közelében helyezkedik el Iszkáz, amely a huszadik század máig ható alkotóművészt, Nagy Lászlót és testvérét, Ágh Istvánt küldte a magyar költészetbe. Megjegyzendő itt, hogy Csöngé, Weöres Sándor szülőhelye is túl van Kemenesalja nyugati határán.

E tanulmány kifejezett tárgyából fakadóan tehát csak a szűkebb Kemenesalja térképére kell tekintenünk, annak irodalmi múltjára, s ekkor egy furcsa sejtés keríti hatalmába az embert. Azokon, akik innen jöttek, mintha valamiféle átok ülne. Berzsényi mennydörgő szavát a másik költőóriás, Kölcsey hallgattatta el 1817-ben emlékezetes, bántó és lesújtó recenziójával, későn döbbenve rá tragikus tévedésére, és már csak a költő „sírja fölött zeng(hetett) az engesztelő szózat”. Ám ki hallott a mai emberek közül Kunoss Endréről, Egyházashetye másik szülöttéről,

Berzsenyi ifjabb kortársáról, Vas vármegye hajdani tiszti alügyészéről, akinek költői szavát Káloz község temetőjének földje fogadta magába. Bizonytalan kutatási adatok szerint ő írta volna a napjainkban is gyakran hallott Hullámzó Balaton tezején kezdetű dal szövegét. Ha most innen, Egyházashetye felől megyünk tovább, mindinkább megközelítve a Ság hegyet, Köcskön át Kemeneskápolnára jutunk. Héra Zoltán emléke fogad itt bennünket, akinek életében megjelent kötetei egy-némely recenziókban még visszhangot is kaptak, haláláról tudósítottak az irodalmi lapok, ezzel napirendre is tértek afőlött, hogy élt. Vajon hallanánk-e ma a cell-dömölki íróról, költőről, kritikusról, Németh Andorról, ha neve nem bukkanna fel újra meg újra József Attila társaságában? A Ság hegyet körülvevő irodalmi kört így zárja be Mesteri, Kemeneskápolna közvetlen szomszédja a hegy nyugati lábától pár száz méterre. Mesteriben született 1939. március 25-én László Ernő.

Döbbenetes a csend, ami őt életében és halálában egyaránt körülvette. Épp olyan némán távozott, mint ahogy élt, végakaratóban is csak a legszűkebb családjának tagjait akarta a koporsója mellett látni. Ám épp ez a végakarát sejtet a múltból olyan titkokat, amelyeknek megfejtésére csupán kísérletet tehet ez a tanulmány, egyértelmű és bizonyítható válaszokkal nem szolgálhat.

Miért élt oly csendesen, miközben költői szava mintha egy Berzsenyi vulkán-torkából szakadt volna ki, ugyanúgy zengett volna el a puszta felett? Miért, hogy életében szinte senki sem ismerte el, holott a hetvenes évek elejéig sorra közölte verseit a Kortárs, az Új Írás, az Élet és Irodalom, a napilapok vasárnapi mellékletei? Mit mondhat nekünk, még élő utókorának az a tény, hogy éppen a hetvenes évek elején hallgatott el, s harminc évig nem adott hírt magáról?

Születése, egyetemi évei szerint a Hetek néven ismert költői csoportosulás tagjával egyívású. Egyik ifjonti (az alább taglalandó kötetben nem szereplő) versében Búzás Andort, Baranyi Ferencet, Ágh Istvánt, mint baráti, alkotó szövetségeseit nevezte meg. Miért, hogy személyes találkozásunkkor közülük ketten is (Baranyi, Ágh) hiába kérdeztem, László Ernő nevére sem igennel, sem nemmel nem válaszoltak? Ugyanúgy viselkedett kérdésemre Bella István és Rózsa Endre is. Miért nem lehetett László Ernő a Hetek nyolcadikja? Megtagadta tán, hogy „csatlakozzék a hadhoz?” Valamiért nem illett volna közéjük? Érdekes, hogy a Hetek csoport tagjai közül épp annak a nála három évvel ifjabb Serfőző Simonnak az emlékeiben ködlött fel a név, aki nem a budapesti egyetem hallgatója volt. Tény, hogy verselésében, kompozícióiban tán sokkalta inkább követi a hagyományokat, mint a nevezett nemzedéktársai. A hagyományok kor szerinti megújítása - mintha ez lett volna az ő költői programja. Formai igényessége Berzsenyit idézi, kortársai közül talán Baranyi Ferencel, a fiatal Bella Istvánnal rokon, s szinte már a misztikum határát súrolja a tény, hogy mindössze három és fél hónappal később követte a sírba nevesebb kortársát.

Kérdés kérdést követ, minden válasz újabb kérdést vet fel. Még a hatvanas években addigi verseit kötetbe szerkesztette, és *Szemben a csillagokkal* címmel leadta a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Bizonyos, hogy ezzel kiszolgáltatta magát a kor ismert kultúrpolitikájának. Ma már nem titok Aczél elvtárs kiléte, a nevéhez fűződő három „T” betűs kategorizálás. Minden kiadandó könyvhöz két lektort rendelt a jogszabály, s ama lektoroknak egészen más volt a feladatuk, mint a mostaniaknak. „Vélemény” kellett írniuk, s egy-egy verseskönyv véleményezésében nem az emberi, költői, esztétikai értékek kapták a prioritást, hanem az esetleges politikai előnyök vagy hátrányok. László Ernő e sorok szerzőjének személyesen tett nyilatkozata szerint ama kötetének kijelölt lektorai Juhász Ferenc és Jobbágy Károly voltak. Isten malmainak lassú őrlése közben innen is, onnan is kapta a szóbeli biztatást; nagyon szép kötet, szólhat majd belőle a költő. Aztán lassan elhaltak a hangok, s a *Szemben a csillagokkal* kézírata eltűnt a kiadó süllyesztőjében.

Több mint harminc év hallgatás után azon kevesek számára, akik azelőtt is hallották a költő szavát, szinte robbant a hír; a Széphalom Könyvműhely gondozásában, *Ropog az égbolt* címmel megjelent László Ernő negyven év költői terméséből való, válogatott kötete. Akkor, amikor a költő testét belülről már rágni, emészteni kezdte a gyilkos kór, mégiscsak elzenghetett a mennydörgő szó, de már az elhamvadt ifúságra való rádöbbenés keserűségével.

A költő maga nem szólt soha arról, miért fúlt hamvába a negyven év előtti, kötetbeli megszólalás lehetősége. Igazi titkát a sírba vitte, a recenziósnak nincs tehát más módja a rengeteg kérdés megválaszolására, mint az életműkötet verseinek megvallatása.

Ha a kádárista kultúrpolitika három „T” betűs kategorizálásából indulunk ki, máris zavarba jövünk. Bizonyos, hogy László Ernő nem tartozott a támogatott költők táborába, különben nem gördítettek volna akadályt a *Szemben a csillagokkal* kötet megjelenése elé. Ha tiltották volna, elszórtan sem jelenhetett volna meg az említett lapokban. Tehát eltűrték? Így vetődik fel az egyszerűnek tűnő kérdés, ám a válasz ennél bonyolultabb. Nem volt harcos ellenzéki, sőt, némely versei, mint például *A régi házról* című, amelyben a lebontott otthon helyére újat épít a család, tökéletesen illeszkedni látszik a kor – a hatvanas évek – társadalomfilozófiai vonulatába. Mondhatnánk akár szocialista realistának is, miközben a költői tehetség ügyes fordulatokkal kerüli ki a sematizmust. Az új, a földből magasabbra növekvő házat nem a szocializmus vívmányaként aposztrofálja, legfeljebb áttételesen, az asszociáció szintjén gondolhatott erre az olvasó. Az „aczélizmus” azonban képtelen volt asszociálni. Személyes találkozásaink alkalmával órákon át olvasta fel a verseit, akkor még ifjú tanárjelöltként, később tanárként élvezhettem remek kompozícióit, költeményeinek muzsikáját. Ám az elsüllyesztett kötet címadó versét csak itt, ebben az

életműkötetben ismerhettem meg. Mintha akkor féltett volna tőle, pedig kértem, de a felolvasását kis zavarral, szépen kikerülte. Ma már értem, miért nem jelenhetett meg ez a vers még külön, egyetlen lapban sem. Mondottam; a költő nem volt harcos ellenzéki, de a vulkántüzi föld szülöttét időnként elragadta az indulat.

Bújtunk apáink oldalához,
suháng-korunk még sistereg.
Meggörkölődött lelkünk héja,
emlékeink égetett sebek.
S ki kérdi meg, ha hamvad a tűz,
fájt-e cserjének, gyenge ágnak,
múlt bűnökhöz, bűnös múlthoz
mi köze az ifjúságnak?
Szemben a tiszta csillagokkal
ki vet kínjainknak véget?
Mi köze van a tegnaphoz
e megperzselt nemzedéknek?

A „megperzselt nemzedék”, igen... Ahogy László Ernőnek, úgy a Hetek valamennyi tagjának is a gyermekkorán zúgott át a háború, „suháng-korukon” pedig 1956 októbere. Költői indulásuk az azt követő évekre tehető, nem csoda hát, ha az aczéli kultúrpolitika különös figyelemmel kísérte őket. A budapesti egyetemisták 1962-es *Tiszta szívvel* antológiájának szerzőit rapportra rendelték, intették őket, vigyázzanak a szavaikra. László Ernő nem volt köztük, tán külön, önálló pályát készült építeni magának. A *Szemben a csillagokkal* kötettel kívánt a szélesebb olvasóközönség elé lépni, hitte, hogy egy párton kívüli lektor majd az esztétikai értékek szerint ítél. Csalódnia kellett, nem tudta, hogy Juhász Ferencnek is kötve van a keze. Évekig tartott a kézirat körüli huzavona, míg végül beteljesedett a sorsa. Úgy tűnik, hogy László Ernő költészete nem fért bele a három kategória egyikébe sem. Tűrték, támogatták rendszertelen megjelenéseit, ha azokban a verseiben nem lépett át bizonyos határokat, de önálló kötetkompozíciójával már falakba ütközött.

Hibát követne el a recenzens, ha a „múlt bűnök, bűnös múlt” költői szintagmának pontos értelmet kívánna adni. A politika azonban éppen a pontos értelmet kereshette mögöttük, s mintha megijedt volna az indulattól, amellyel a költő a tiszta csillagok fényébe merítve arcát „tiszta szívvel” szegezte nekik a kérdéseit; mi köze mindezekhez az ifjúságnak?

Ezek után maradt az időnkénti, rendszertelen megjelenés egészen az elhallgatásig, hogy aztán harminc éven át élje meg a „bójalét” gyötrelmeit.

Én nem akartam soha bója lenni,
két világ határán néma báb...

A szigorú szonettformából valósággal kikiált a költő, s szinte adódik a párhuzam Berzsenyi „lekötött kalózával”, „néma hattyújával”. Berzsenyiről is azt tartja az irodalomtörténet, hogy két világ határán élt és alkotott, a felvilágosodás klasszicizmusa felől mutatott előre Kölcsey és Vörösmarty romantizmusa felé. Kemenesalja huszadik századi költője ugyanúgy két világ, a sematizmus és az igazi esztétikai értékek határán egyensúlyozott, távozása előtt tán megadatott neki, hogy ne hallgasson „örökre hideg vizekben”, ám úgy tűnik, hogy nemzete tán észre sem vette az égő költői szónak e halál előtti, utolsó fellobbanását.

Aknay Tibor

Ilhana

Az öregember ült az ágy szélén és figyelt. Az utca felől különös hangok jöttek, nem a naponta megszokott ismerősök. Mintha megfordult volna a világ. Az volt a legfurcsább a dologban, hogy a tegnapiak teljes eltűntek. Sem a zöldséges furgonját nem hallotta, sem a tejszállító tartálykocsit, de még a szemközti éjszakai bárból alkalmasint kidobott vendégek eleinte hangos, távolodóban egyre csendesülő méltatlankodását sem. Valami történt. Tegnap este feltűnt ugyan, mintha másképpen nyikorogna a régi falépcső, de csak pillanatnyilag foglalkoztatta a jelenség.

Az öregember az ágy fejénél levő éjjeliszekrényről fölvette szemüvegét, kissé előre dőlve botjára nehezedett, majd felállt és az ablakhoz ment. Lenézett a félemeletnyi mélységben húzódó utcára. A szemközti járdán egy lány hegedült. Félig álló, félig ülő pózban, hátát a házfalnak támasztva. A muzsika szelíd elszántsággal kúszott fölfelé, maga mögött hagyta a lány előtt elhaladó járókelőket, akik ha megálltak is egy pillanatra, szinte azonnal továbbmentek. A lány lábánál, a járdán heverő hegedűtokban alig-alig volt némi aprópénz, talán azt is ő maga tette bele, hogy vonzza az adakozókedvet. A hegedűszót leszámítva csöndes volt az utca, a kora délelőtti fény kemény árnyékot vésett a fiatal arcra. A hegedülő lány legfeljebb húszéves lehetett, sötét haját hátul összefogva hordta. Az öregember – akárha radar lett volna – aprólékos gondnal pásztázta az utcát, de a lányon kívül senkit sem látott. Csupa ismerős látnivaló, már tegnap, egy hete, egy éve is itt voltak, nem érdemes vesztegetni rájuk az időt. Azaz, az emeleti megfigyelő észrevett valamit a járdára tett hegedűtokban: egy sajátosan összehajtott fehérés-fémes tárgyat. Hogy jobban lássa, kezével kört formált szeme elé. Az ismeretlen dolog egy összezsukható fehér bot volt, a nem látók legismertebb segítsége a látók világában.

Vak muzsikus – jegyezte meg magának az öregember, mindenfajta sértő él nélkül. Száraz, tárgyilagos tömondattá állt össze a két szó, tökéletesen lefedve a valóságot. Minden más, ennél bővebb meghatározás csak árnyalta volna a lényegét. Vak muzsikus, ismételte az öreg, kissé dünnögősen, kicsit hümmögősen – pedig milyen fiatal még. Azzal visszacsoszogott az ágy fejénél álló éjjeliszekrénykéhez, kivett a fiókból némi aprót, majd visszament az ablakhoz. Már-már azon volt, hogy ledobja a lánynak az összeszedett pár forintot, sőt egyik kezével az ablakot függőlegesen kettéválasztó fában megkapaszkodva, már lendítette a másikat, amikor meggondolva magát visszahátrált a szoba belsejébe.

Az utca túloldalán álló lány abbahagyta a zenélést. A hegedűt óvatosan tokjába téve egy táskából föliába csomagolt szendvicset vett elő. Hátával a fal hosszában végigfutó peremnek támaszkodva enni kezdett. Az öregember megjelent a nyitott lép-

csőházajtóban. Kissé oldalazva, előbb az egyik, utána a másik lábával megcélozta az alsó lépcsőfokot, majd megpihent. Pár pillanat múltával előlről kezdte a műveletet. Ott állt a járdán, szemben a lánnyal, aki éppen befejezte az evést. Az öreg elindult, át az úttesten. Lassan, alig észrevehető lépésekkel közelített a túloldalon levőhöz.

A lány újból játszani kezdett. A melódia eleinte semmilyen érzelmet nem csiholt az öregből, ám ahogy telt az idő, egyre ismerősebbnek vélte a dallamot, már-már mozdult volna botjára támaszkodó lába, emlékezetében hibátlan lett a ronggyá foszlott szőttes. Nem először hallotta ezt a muzsikát, érezte a régen feledett világ hangulatának különös, fájdalommal elegyes ízét. Gyermekkora szólt hozzá hegedűből, ahogyan a vak lány vonójával újra és újra megszólaltatta a húrokat. Arcukat eltakaró, feketébe öltözött asszonyokat látott és dús legelőkön nyájára vigyázó, időtlen arcú pásztort. Szinte hallotta, amint a völgybe lefutó patak hullámai a meredek part köveire csapódnak. Már egészen közel volt a lányhoz, már úgy hallotta a zenét, mintha saját magából szólt volna.

– Miért ezt játssza? Hol tanulta? – az öreg szavai érdes ívet húztak a két ember közé. A lány leeresztette a vonót. Arcát a hang irányába fordítva csak ennyit mondott:

– Nagyapa szereti.

Különös, idegen hangsúllyal hallatszottak a szavak, az első szótag erőteljesebb volt a többinél. A lány folytatta:

Nagyapa régen lakik Boszniában. Te is nagyapa?

A kérdés váratlanul érte az öreget. A lány közvetlensége egyszerre volt zavarba ejtő és természetes. Mintha egy távoli családtag lépett volna eléje, akit nagy hirtelen nem tud hová tenni az ember.

– Igen. Nagyapa – majd lélegzetvételnyi szünet után hozzátette:

– Nagyapa voltam.

– Voltam – ismételte a lány az öregembert. – Miért voltam? Már nem nagyapa?

Az öreg nem válaszolt. Mit is mondhatott volna? Az emlékezet mélyrétegeibe temetett dolgok csak nagy fájdalmakkal születnek újra a világra.

A lány megérezhetett valamit a férfi hallgatásából.

– Sajnálom. Igazán. Nem szereted, ha emlékezel?

Az öregember hallgatott egy darabig, majd kissé közeledve a lányhoz, a markában szorongatott pénzt a hegedűtokba ejtette.

– Szépen játszik. Köszönöm. Olyan, mint az unokám. Ha felnő, ő is hegedülne.

A lány felemelt jobbával lassan közelített az öreg arcához, majd mintha lepke szállt volna egy virágsziromra, megsimogatta.

– Hiányzik neked?

A férfi először csak némán bólintott, majd észbekapott, hogy a mozdulat önmagában értelmezhetetlen a lány számára.

– Igen. Csak nyolcéves volt. Nagyon beteg. Most huszonnégy, de ez csak bennem van. Mindig nyolc marad. Nem lehet felnőtt, soha többé.

– Akkor most játszom. Csak neked. Nem pénzért. Csak úgy. Mert te itt vagy nagypapa, az enyém Boszniában nincs soha.

– Meghalt?

– Meghalt. Nagypapa is, apa is. Háború volt.

– Katonák voltak?

– Nem harcolt nagypapa. Mentünk az erdőbe gombáért, robbanás, meghalt. Én nem látok.

Most az öreg lépett közelebb a lányhoz, bátortalan mozdulattal vállára téve a kezét.

– Hogy hívják?

– Ilhana.

– Szép név. Mit jelent?

– Zene varázsol.

– Olyan, mint Ilhana.

– Nagypapa, mi a neve?

– János.

Egy darabig mindketten hallgattak, majd a lány játszani kezdett. Az öreg eleinte állva hallgatta a hegedűszót, azután leült a fal tövébe.

*

A lány leeresztette a vonót, az utolsó hangfoszlányok elrejtőztek a ház oldalán fel-futó vadszőlő indái között. Az utcában megint csend lett.

– Hol van, nagypapa?

Az öreg nem válaszolt. A lány visszatette a hegedűt a tokjába. Összecsukható fehér botjával tapogatni kezdett maga körül.

– Megvan, nagypapa! Miért hallgat?

Az öreg lassacskán eszmélt vissza a valóságra.

– Otthon voltam. Még álmodtam is. Boszniáról. Ünnepeztünk és maga hegedült.

– János nagypapa ott volt régen?

– Bihácson születtem 1913-ban. Ötéves voltam, amikor Magyarországra jöttünk.

– Nagypapa nagyon öreg. Biztosan fáradt. Kell pihenni.

A férfi megpróbált föltápaszkodni az aszfaltról, de visszacsúszott a fal mellé. Pár pillanatig erőt gyűjtött és ismét nekiveselkedett, ám ezúttal sem járt sikerrel.

– Ilhana, kérem, segítsen. Nem tudok felállni.

– Nagypapa fogja Ilhana vállát, jó?

A világtalan bosnyák lány és a majd kilencvenéves magyar férfi néhány bátortalan lépést megtéve átjutott az úttesten, és megállt az öreg házának kapujában. A férfi levette kezét a lány válláról.

– Köszönöm, hogy segített. Szívesen meghívnám. Maga jó lány.

– János nagypapa kedves, de Ilhana fáradt. Megy haza szállásra.

– Holnap eljön, ugye? – majd hozzátette: szeretném.

A lány arcán könnyű mosoly futott át.

– Eljövök. Biztosan.

Az öreg lassan araszolt fölfelé a falépcsőn. Arra gondolt, milyen nagy játékmester is az élet. Meg arra is, hogy leginkább akkor kap ajándékot az ember, amikor jószerivel már nem is számít rá.

*

Másnap az öregember a feketerigókkal ébredt. A vasárnapi fürdést előbbre hozta – még csak péntek volt –, megborotválkozott s miután teljesen elkészült, belenézett az erősen vakfoltos tükörbe.

– Nem is rossz, te vén zsvány, így a sír szélén egyensúlyozva.

Odavitt egy hokedlit a nyitott ablakhoz, leült és várt egy darabig. Nem számolta az időt, volt belőle bőven. Odalent, az utcácskában épphogy elkezdődött az élet. A sarki vegyesbolt tulajdonosa kampósbotjával ütközésig tolt a vasredőnyt, ő nyitott ki legkorábban, hozzá már reggel hattól jöhetett, akinek arra volt dolga. Aztán sorban a többiek: hétkor az üveges, de csak egy órára, hogy felvegye a rendeléseket, mert utána elment házakhoz dolgozni, és csak délutánra jött vissza, megcsinálni a reggel beadott darabokat. A Light Club nevű éjszakai szórakozóhely ajtajára a biztonsági ember feltette a méretes rézlakatot. Minden úgy történt, ahogyan történnie kellett.

Negyed tízkor a sarkon feltűnt a lány, bal vállán a hegedűtokkal. A házzal szemközti járdarészen letette a tokot, kivette a hegedűt és játszani kezdett. Lassú, szólóindaszerűen burjánzó muzsika jött elő a húrokból, egymást ölelve kapaszkodtak mind magasabbra és magasabbra a hangok, hogy azután némi tétovázást követően végleg szertefoszoljanak az utca egyik végében álló szakadozott kérgű nyárfa lombjában. Időközben az öregember is leért a lépcsőn. Ott állt a kapuban, szemben a lánnyal.

– Jó napot, Ilhana!

– Dobar dan, nagyapa!

Mindketten nevettek. Az öreg kicsit döcögve, köhögve, a lánynak mintha üvegharangok lettek volna a torkában.

– Már biztosan jó napom lesz – mondta az öregember.

A lány nem válaszolt. Újból játszani kezdett. A férfi felkapta fejét a melódia hallatán. Hiszen ez magyar muzsika! Azzal eleinte csak magának, később egyre hangsúlyosabban énekelt: Szép a rózsám, nincs hibája...

A lány csatlakozott az öreghez: Moja mala nema mane... és énekelték ketten ugyanazt, mindegyikük a maga nyelvén.

A férfi leült a lány mellé. Érezte a fiatalságát, az illatát, a kettejük közötti – egyelőre kimondatlan és magyarázhatatlan kapcsolatot.

A zene elhallgatott. Ilhana is leült a falhoz, a járdára. Szótlanul, csak a keze rebbent bátortalanul a másik felé, hogy azután leszálljon az öreg tenyerére.

– János nagyapa szeret énekelni?

Az öreg érezte kezében a lány szívverését, ahogyan keveredik a sajátjával.

- Ilhana, unokám.
- Dragi djed, dragi moj djed!

És a lány beszélni kezdett előbb magyarul, majd a saját nyelvén, izgatottan, csapongva, amilyen a nektárnak örülő pillangók röpte. Az öreghez nem jutott el a szavak értelme. Az egészből csak annyit fogott föl, hogy Ilhana, akit unokájának nevezett, most boldog, s ezt az állapotot meg akarja vele osztani.

*

Már órák óta ültek a járdán, hátukkal a falnak támaszkodva. A nap egyre magasabbról sütött, egyre melegebben. A lány táskájából előszedte szendvicseit.

- Egyél, nagypapa.

Amikor végeztek, az öreg megjegyezte:

- Ihatnánk valamit. Van hideg söröm a hűtőben. Jó lesz?

Ilhana bólintott. Elindultak fölfelé a nyikorgó falépcsőn. A fordulóban az öreg szuszszanásnyira megállt, majd újból nekidurálta magát. Az ajtóban még megkérdezte:

- Nem baj, hogy felhívtalak?

A lány válaszképpen megszorította az öregember karját.

- Vezess, nagypapa! Szeretem megismerni, hol vagyok.

*

Az első alkalmat követően Ilhana többször meglátogatta az öreget, egyre otthonosabban mozgott a lakásban. Együttléteik során többnyire az öreg kanapéra húzódtak, egymásnak támaszkodva – mintha a gesztus maga jelentené a biztonságot. Ami az időtöltést illeti, leginkább beszélgettek, de a hosszús közös hallgatások sem mentek ritkaságszámba. Ha két ember között létrejött a szeretet köldökzsinórja, melyen át kölcsönösen áramlanak az erősítő impulzusok, már a másik pusztja jelenléte is örömet okoz. Így sorjázta a hetek, a hónapok, egyik a másik után.

Egy alkalommal – már erősen ősze fordult az idő – az öregember és a lány a kanapén ülve figyelte a kinti világot. A férfi nehezen vette a levegőt, egyre gyakrabban köhögött is, szárazan, mint a lombját vesztett ág pattanása. Ilhana néhány párnát tett a derekához, majd hozzásimult, hogy saját melegét kölcsönözze az öregnek. Estére felment a férfi láza, a homlokára tett vizes ruha szinte gőzölgött a sárga lámpafényben.

- Ilhana, szólj a szomszédnak, hívjon orvost!

A lány becsengetett az átellenben levő lakásba, ahol egy szikár öregasszony lakott macskáival és kaktuszaival. Az öregemberrel amolyan semmilyen viszonyban volt, a köszönésen kívül talán nem is szóltak egymáshoz.

- Jó estét. János nagypapa lázas. Kéri, tessék orvost hívni!
- Az öregasszony végigmérte a lányt. –

– Nem is mondta az öreg, hogy még egy unokája volna, azon az egyen kívül. Magát hogy hívják?

- Ilhana.
- Szóval Ilona. Ne beszéljen tájszólásban. Hívom a körzetit.

Az orvos, magas, nyurga fiatalember, úgy félóra múltával megérkezett. Megvizsgálta az öreget, majd közölte a diagnózist:

– Tüdőgyulladás. Hívom a mentőket, kórházba kell mennie, János bátyám. Maga szedje össze a szükséges dolgokat – fordult a lányhoz.

– Az öregember már az öntudat határán egyensúlyozott. Megpróbált szólni a lányhoz, de csak összefüggéstelen szavak jöttek elő a szájából. Az egyetlen értelmezhető hangsort makacsul ismételte:

- Ilhana, unokám.

A mentő a közeli kórházba vitte az öreget. Ilhana egész úton a kezét szorította.

- Ne halj meg, nagyapa, mi lesz velem, ha meghalsz?

A kórterem ablakaira egy hatalmas nyárfa lombjain át vöröslőn vetült a kora reggeli fény. János, az öregember csöndesen aludt, az ágy végében levő széken a lány bóbiskolt.

- Jó reggelt, Ilhana!

A lány összerezett. Felemelte a fejét, mintha körülnézne a helyiségben. Még nem ébredt egészen fel, de az öreg másodszorra is szólította:

- Jó reggelt, unokám! Mikor jöttél?

- Ilhana nem jött. Ilhana maradt nagyapával, vigyázta egész éjszaka.

*

Az öreg szemében jókedvű fény csillogott. Arcán elsimultak a ráncok, láznak, roszzullétnak nyoma sem látszott. Ahogyan – félig fekvő, félig ülő helyzetben helyet foglalt az ágyon, mindennek kinézett, csak betegnek nem.

- Ilhana, mondanom kell valamit.

- Baj van, nagyapa?

– Gyenge vagyok, Ilhana. Elszállt az erőm. Add ide a kezed, hadd kapaszkodjam beléd.

A lány két kezéből fészket rakott az öregember kékeres, hideg ujjai köré, úgy babusgatta, dédelgette, mint anya újszülött gyermekét. Közelebb húzódott a férfihez, fejét ölébe, mint bölcsőbe vonva, ringatta, ringatta, közben ilyeneket mondogatott:

- Nagyapa, nagyapa, gyógyuljál meg nagyapa!

Meg azt is, hogy:

- Mit csinál Ilhana, ha nem lesz nagyapa?

A kedves hang, a lány érintése újból álomba ringatta az öreget. Ilhana is elbóbiskolt, így ő sem vette észre a kórterembe lépő ügyeletest.

- Jó reggelt! Alszik a betegünk? Maga hozzátartozója?

- Jó reggelt. Bocsánat, éjjel nem aludtam. Ő a nagyapám.

Az ügyeletes orvos közelebb ment az öreghez. Megtapintotta a pulzusát, hümmögött valamit, fejét csóválta, majd így szólt:

– Ez bizony gyöngé. Kisasszony, a nagyapjának nagyon kevés az ideje.
 – Meg fog halni?
 – Igen. Nem tudom, mikor. Néhány óra, néhány nap, legfeljebb egy hét. Az ilyen öreg órát már nem lehet felhúzni.
 – Maradhatok, doktor úr?
 – Ameddig csak akarja.
 Az orvos kiment, a kórteremben négyen maradtak. A lány, az öregember, a remény és a halál.

*

Ilhana csöndesen üldögélt az ágy végében, sötét szemei szinte a saját lelkét fűrészték. A férfi aludt, félig nyitott szájjal vette a levegőt. Csend volt, a lány úgy érezte, szíve most egy gőzkalapács erejével ver. Az öreg váratlanul kinyitotta a szemét.

– Itt vagy még?
 – Nagyapa, hát persze, hogy itt vagyok.
 – Elhoztad a hegedűdet?
 – Hazaszaladok. Tíz perc, nem, csak öt. Rohanok.
 A lány elviharzott. Bejött a reggeles nővér.
 – Hogy van, János bácsi?
 – Öregesen, egyre öregesebben. De nem panaszkodom. Egyszer úgylis el kell jönnie.

– Miről tetszik beszélni?
 – A vén kaszásról. Már látom, ahogyan a pitvarban toporog.
 – Ugyan már! Meglátja, táncolunk még az unokája lakodalmán – de a nővér is tudta, igaza van az öregnek.

Közben visszaért a lány.

– Mit játsszak, nagyapa?

Az öreg szemhunyasnyit gondolkodott, majd rákezdte:

– Szép a rózsám...

Ilhana állához tette a hegedűt, énekével csatlakozott a férfihez. Az öreg hangja szinte szárnyalt, az arca egészen kipirult. Aztán egyszerre, mint vércsétől földre vágott galamb repülése, úgy szakadt félbe az ének, a szó. Az öregember visszahanyatlott a párnára. A lány letette a hegedűt, megcsókolta a pergamen-arcot.

– Isten veled, nagyapa.

Azzal újból kezébe vette a hangszert és játszott és játszott, egyre sötétebb, egyre szomorúbb melódiákat hívott elő a húrokból. Férjüket, kedvesüket, gyermeküket sirató bosnyák asszonyok, lányok jajszava, siratóénekének fájdalma töltötte meg a kórtermet. Az ablak előtti nyárfán sorakozó varjak merev kiáltozással kísérték a hegedűszót.

Szűk Balázs

Ötvenhat (A) lyukas zászló nélkül

Interjú Kovács Klaudia filmrendezővel

Az egri születésű, Kosztolányit, Adyt „szerető alázattal” olvasó Kovács Klaudia színész-előadóművész, rendező, producer, író 9 év után, 2007 novemberében az Amerikai Filmintézet Mérföldkő Szelekciójában debütált *A lyukas zászló (Torn from the Flag)* című Sony 900 HD kamerával forgatott, első egész estés dokumentumfilmjével. A Hollywood Reporter szerint a film „a magyar felkelés eddig legalaposabb, hajszálpontos krónikája.” Más mértékadó szakmai értékelés is a legismertebb magyar dokumentumfilmnek tartja, a világ legsikeresebb 1956-os témájú filmjeként, beleértve az összes elkészült játékfilmet is. Erőteljes, új szempont az is, hogy a film hangsúlyosan vizsgálja az USA szerepét, felelősségét a *forradalom és szabadságharc* alakulásban. A filmben megszólaló Habsburg Ottó világosan látta, hogy „A hidegháború döntő ütközete itt játszódott le Magyarországon.” Négy éve folyik Magyarországon az az érthetetlen, a nagypolitika és egy szűk szakmai elit által gerjesztett lejáratás és még inkább elhallgatás, amely mind a mai napig lehetetlenné tette a négy kontinenst bejárta, 20 fesztiválra meghívott, nyolcszor díjazott, 2009-ben a „Legjobb Dokumentumfilm” Oscarjáért versengő film magyarországi hivatalos premierjét és forgalmazását, a nemzeti érzésű nagyközönség és a történelmi amnéziára ítélt ifjúság előtt való bemutatását.

– *Elvileg a tiltás használ egy szellemi terméknek: növeli művészi és marketingértékét, bővíti közönségét, szélesíti kontextusát. Bacsó Péter A tanú című filmjével is így jártunk: kérdéses esztétikai értékeit a mai napig elfedi kikezddhetetlen mítosza. De elérkezhetünk ahhoz a ponthoz, amikor a kényszerű megvárakoztatás valami nem tisztázott bűnösség vagy lelkiismereti fék következtében kioltja az érdeklődést, létrehozva a felejtés kollektív homályzónáját? Mi történhetett A lyukas zászlóval?*

– Nem mennek el olyan messzire, hogy „nem tisztázott bűnösség vagy lelkiismereti fék” esete forogna fenn – kinek a részéről? Inkább a patópálos „Ej, ráérünk arra még!” mentalitás, valamint a letűnt rendszer kövület-bürokratáinak különböző posztokon való jelenléte az akadály, akiknek nyilván nem érdekük, hogy ’56-ról világos, tiszta, korrekt képet kapjon a nagyvilág és a mai magyar fiatalság. Vétkesek ebben a Los Angeles-i magyar konzulátus jelenlegi diplomatái is azáltal, hogy sokkal kevésbé eredményes filmeket szponzoráltak, több általuk rendezett filmfesztiválon – mintegy szándékosan kicsinyítve ’56 és a film nagyságát.

– *Őn elsősorban a világ minden magyarjához, a fiatalok médianyelvén kívánt*

szólni a katalizátor-forradalom által átformált világról. Ezért is izgalmas a konfrontáló szerkezet: az egymással szembeforduló nemzetközi politikai rivalizálás (1945–91) és az egyenrangú emlékezők tiszta és alázatos vallomásainak egymást váltó szólamai. Játékfilmes elem izgalmas szála is segíti a nézőt a rekonstrukcióban. Kérem, beszéljen egy kicsit részletesebben erről, hiszen csak egy internet-előzetes töredék dramaturgiájában ismerjük alkotását.

– A történelem során számtalan dráma játszódott már le, amikor az emberek megmérettettek – akár az életük árán is. Vértanúk, áldozatok milliói igazolják: van, amikor állást kell foglalnunk. A film készítése során tudatosan törekedtem arra, hogy egy-egy politikai vagy katonai döntés, illetve cselekmény ábrázolásának részeseként láttassam a résztvevők indítékait, mentális világuk természetét, melyből esetleg történelmi jelentőségű döntés fakadt. Példának említeném Hruscsov agóniáját a magyarországi bevonulással kapcsolatban.

– *Érdekes a mű műfaji komplexitása: szociálpolitikai, történelmi dokumentumthriller. Egy másik definíció szerint: „ávós filmnoir”. Nem zavaró ez a széles skálájú megnevezés?*

– A film elsősorban történelmi dokumentumfilm, amely egyéni életeken és érzésvilágokon keresztül is tükrözi a történelmi eseményeket roppant érdekesítő és dinamikus módon. Ezért Amerika egyik vezető kritikusa dokumentumfilmthrillernek nevezte. A régi dokumentumiskola vontatott tempójához viszonyítva, ezt a műfaji megnevezést feltétlenül elismerésnek tekintem.

– *A film három operatőr összehangolt munkája: Zsigmond Vilmosé, Kovács Lászlóé, valamint Honti Zoltáné. Milyen volt a közöttük lévő munkamegosztás? Milyen koncepcióra épült a film érdekes, feszes tempójú látványvilága?*

– Tudatosan törekedtünk a képek drámaiságára és intenzitására: a 90 órás muszterben 50 interjút vettünk fel; a válogatásnál nem annyira az érdekes történet (hiszen nagyon sok hasonló jellegű volt), hanem az előadásmód, a lebilincselő aspektus számított. Kovács László rendkívüli tehetségének, szaktudásának és bátorságának köszönhetjük a világítás nivósságát. Honti Zoltánnak pedig a munkamorálja és szívóssága érdemel elismerést, aki Kovács Lászlót helyettesítette, amikor „Lacink” egészségi állapota miatt nem tudott a forgatáson jelen lenni.

– *Milyen álló- és mozgóképes archív anyagokat applikált a portré és helyszíneképek közé? Tudomásom szerint bekerültek ebbe az interaktív filmszövegbe a filmfőiskolás Zsigmond Vilmos és Kovács László Budapesten forgatott, rejtett kamerás felvételei, amelyeket a határon csempészték ki, életüket kockáztatásával. De a felvételek közt láthatjuk Mikó József áldokumentumos, Molotov-koktélos utcai snittjét, amit a CBS saját, eredeti mozgóképeihez utólag vetetett fel Kaliforniában.*

– Megtiszteltetés volt, hogy felhasználhattuk Mikó József, Zsigmond Vilmos és Kovács László '56-os archív felvételeit. A legnagyobb mennyiségű anyagot az

Amerikai Nemzeti Archívumtól kaptuk, amelyek többsége közkinccs, azaz bárki ingyen használhatja. Ugyanezekért a felvételekért a Magyar Nemzeti Múzeum nem áttartott volna – még nemzetközi viszonylatban is – elképesztően borsos árat számolni. Később ugyan kellett tőlük anyagot vásárolnunk, de aláírtak velünk egy titoktartási szerződést, tehát nem hozhatjuk nyilvánosságra, mennyit kaptak tőlünk – úgy látszik, kellemetlen nekik... Segítségünkre volt még az Orosz Nemzeti Archívum és több kisebb amerikai archívum is. Sőt amerikai családok, egyházak, alapítványok asztalfiókjából, szekrényeikből, pincéből kerültek elő önzetlenül eddig sohasem látott fotók. Egyébként egy perc archív anyag \$6000 (hatezer) dollárba (!) is kerülhet, a mi filmünkben pedig kb. 55 percnyi archív felvétel van.

– *A lyukas zászlót eddig két fórumon lehetett látni: Magyarországon először 2009. július 25-én Egerben vetítették, a III. Slow Filmfesztivál nyitófilmjeként, nagyközönség előtt (két fesztiváldíjjal és egy kristályvázával „megrakodva” távozott a film) és Budapesten az Uránia Nemzeti Filmszínházban (2009. május), szűk szakmai körnek (döntéshozók, forgalmazók) vetítve, korrekt kritikai visszhang nélkül, a helyszíni-informális, egyöntetűen kiváló minősítés ellenére. 2010-ben a 41. Magyar Filmszemle nem vállalt felelősséget a kópia épségéért s az esetleges kalóz másolatok kiszivárgásáért. Az egri és a budapesti Uránia mozik mégis megtették, igazodva a nemzetközi előírásokhoz! Hogyan emlékszik ezekre az eseményekre?*

– Hirtelen jött az egri meghívás, és segített az, hogy a Slow Filmfesztivál hivatalos nyelve az angol volt, tehát nem volt szükség profi magyar feliratozású kópiára. Fantasztikus siker volt: a nyár kellős közepén, egy vidéki városban telt házzal ment egy '56-os dokumentumfilm! Olyannyira telt házzal, hogy az előtérben is ültek-álltak emberek, és másnap a vetítést meg kellett ismételni a nyelvi kihívásoktól függetlenül! Mind a két vetítés végén állva tapsolt a közönség, akik között voltak külföldiek is, többek között ausztrálok, új-zélandiak és németek. Csodálatos volt, végtelenül megható, mert lehetett érezni, hogy a szívekben '56 szelleme lüktetett. Egerbe ott és akkor nemcsak hazamentem, hanem hazaérkeztem. Az urániás szakmai vetítés 180 fokos fordulat volt. Magyar forgalmazókat és politikai döntéshozókat hívtunk meg (kb. 150-et), hogy megmutassuk nekik a magyar dokumentumfilm-gyártás eddigi legsikeresebb filmjét. Kb. 15-en jöttek el, ebből 5 családtag és barát volt. Mindenkinnek nagyon tetszett, páran ígértek fűt-fát, aztán síri csend...

– *A filmterv majd az elkészült film 13 éve való „elfektetése,” befektetése; a Los Angeles-i és chicagói konzulátusokról való kitiltása jogi értelemben nonszensz, mert többszörösen kimeríti a „hátrányos megkülönböztetés tiltása” /70/a §(1)-(3)/ és az „egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség” (2003. évi CXXV.) törvényi passzusainak megsértését. Lehet-e nemzetközi bírósághoz fordulni ez ügyben?*

– Az illetékes magyar tisztségviselők hozzáállásától függ, milyen jogi szintre

kerül a film ügye. Teljesen érzéketlennek tűnnek a film magyarországi helyzetével kapcsolatban, holott pontosan a nemzetet előre mozdító döntések meghozataláért kapják a fizetésüket – a magyar adófizetők pénzéből. Bizonyos jogi lépések már folyamatban vannak ez ügyben. Az Amerikai Külügyminisztériummal és a külföldi sajtóval is kapcsolatban állunk, készen arra, hogy a törvény által érvényesítsük jogainkat, ha nem születik megoldás a nagyon közeli jövőben.

– *Egyedülálló az a nemzeti és nemzetközi civil összefogás, amely a film létrejöttét és bemutatását (mozi, televízió, DVD, iskolai és társadalmi forgalmazás) kontinensektől független övezi. A hivatalos Magyarország miért nem tud erre egyetlen lehetséges és megnyugtató választ adni? A lyukas zászló lesz a 21. század „A tanú”-ja?*

– Feltehetően a hivatalos Magyarország nem azonos vagy nem azonosul a nemzet érdekével. Nem új keletű jelenség, de a „rendszerátalakítás” után többre számítottak az emberek és a művészek is.

– *Miért nem magyar film A lyukas zászló? Holott magyar a témája, helynevei, helyszínei, szimbólumai, alkotói, szereplői és részlegesen nyelve is. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Filmirodája „magyar filmalkotás”-nak minősítette; a párizsi és a lengyel bemutatókon is így tekintették.*

– Ízig-vérig, minden lényeges vonatkozásban magyar a film – ezt három év hercehurca után még Magyarországon is elismerték. Ha Romániában vagy Szlovákiában készült volna hasonló nemzeti témájú produkció, azt az illető államok feltétlenül magukévá tették volna egy nano-másodpercen belül, sőt kötelező tananyag lenne. De ami más népeknél természetes nemzeti érdek, nálunk az sem működik. Úgy tűnik, túl sok a belső ellenerő, amely szabotálja a nemzeti érdekelt-ségű törekvéseket.

– *2011. március 31-én levelet küldött utolsó erőfeszítésként a nemzetközi paramétereknek is megfelelő magyar fordítás és a forgalmazás dolgában a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Mozgóképművészeti Főosztályához. 13 pontban foglalta össze a bemutatási kötelezettség kritériumait. Elképzelhetőnek tartott egy premiert 2011. október 23-án, az 55. évfordulón, Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínházban. Nemleges válasz esetén kérte a részletes indoklást az elmaradás okairól. Vajon 1956. 56. évfordulóján is száműzött, hazájából kitiltott film lesz A lyukas zászló? Kinek a ságyene ez? Kit terhel a felelősség?*

– Öt hónap után érkezett válasz, így sikeresen lekéstük immáron az 55. évfordulót is! A levélben biztosítottak minket az erkölcsi támogatásukról. Ettől teljesen lázba jöttünk... Továbbá említettek lehetséges jövőbeli támogatást is, de ahogy Petőfi írta találóan: „A beszéd akármilyen szép, csak beszéd, és [még] nem tett.” Az évek folyamán sok mindenkit megkerestem, rengeteg emberrel tárgyaltam a Kultúr-, Oktatásügyi- és Külügyminisztériumból, a film támogatását és/vagy for-

galmazását illetően (Orbán Viktor miniszterelnök; Szócs Géza, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Kulturális Államtitkára; Martonyi János, a Magyar Köztársaság Külügyminisztere; Bokor Balázs Los Angeles-i főkonzul; Magyar Bálint; Hiller István volt kultuszminiszter; Bogyai Katalin; Rainer M. János és az 1956-os Intézet; Németh Zsolt; Horn Gábor; Víg József osztályvezető, Külügyminisztérium; Magyar Történelmi Filmkuratórium; Sólyom László volt köztársasági elnök; Göncz Kinga volt külügyminiszter; Somogyi Ferenc amerikai nagykövet; Szajda Szilárd főosztályvezető, Magyar Parlament Miniszterelnöki Hivatal; Vass Lajos államtitkár, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium; Foktoi János; Mécs Imre volt országgyűlési képviselő; Martha Schneider, Orsós Jakab László, a New York-i Kulturális Intézet igazgatója; Kálnoki-Gyöngyössy Márton helyettes államtitkár, Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Mozgóképművészeti Főosztály stb.) – kézzelfogható eredmény nélkül. Döntse el az olvasó, hogy felelősek-e ezek az emberek? Az USA nyugati partján élő magyarok közötti terjesztés elmaradásaért elsősorban a Los Angeles-i konzulátus vezetése a felelős, hiszen még annyit sem tettek meg, hogy a Facebook oldalukon tájékoztassák a vetítésekről a honfitársainkat.

– *Milyennek látja a magyar kultúra helyzetét a mai Magyarországon? Egy ilyen hitelvesztés, amely által a lyukas zászló a kulturális diplomácia szigorú megítélése alá került, nem befolyásol-e negatívan más területeket?*

– Nem hinnem, hogy a film szigorú vagy bármilyen megítélés alá került volna. Hanyagságról, tunyaságról és az illetékesek döntésképtelenségéről van szó. Bár nem ismerem teljességében a kultúrhatalmi-pénzügyi összefonódásokat, de kizártnak tartom, hogy az ilyen életképtelen viselkedés ne befolyásolna negatívan más területeket is.

– *Az ön filmje mindent megtett, hogy a magyarokról ne egy „idült pesszimista” vagy „lovagló betyár” ideálképét rajzolja meg a konzum-nagyvilágnak, hanem a 20. század hőstét, aki szembeszállt a Gonosszal, bár tudta, hogy egyedül marad akaratával, mint addig is annyiszor!*

– Így igaz! Ügyeltem a tárgyilagosságra, és a film egyik ki nem mondott célja volt, hogy segítse a külföldet abban, hogy hiteles képet kapjon a magyar emberek szabadságszeretetről és áldozatkészségéről.

– *Mit jelent ma Hollywoodban a magyar identitás Latinovits Zoltán rokonnaként? A Heves Megyei Hírlap 1999. szeptembe elsejei számában erről így nyilatkozik: „Akaraterőt és dacot... büszkeséget [...], mert itthon elutasítottak, és az álmodat mindenképpen valóra akartam váltani.” Ma is vallja ezt?*

– Művészi hitvallásom változatlan, hiszek abban, hogy az igazi tehetség előbb-utóbb utat tör magának. Nem én vagyok az első, sem az utolsó, aki úgy döntött, hogy a kicsinyes bozótharcok és protekcionizmus helyett a szabad művészi kibontakozást elősegítő környezetben valósítja meg önmagát.

A lyukas zászló fesztiváldíjai:

- Mérföldkő Szelekció (Amerikai Film Intézet), 2007.
- Arany Filmtekerecs-díj (Legjobb Operatőr Kovács László és Honti Zoltán), Tiburon, 2008.
- Közönségdíj 3. hely (Legjobb Dokumentumfilm), Indianapolis, 2008.
- Legjobb Film-díj, Minneapolis, St. Paul, 2008.
- HD Filmfesztivál (Fődíj), Beverly Hills, 2008.
- Arany Sas Díj (Legjobb Független Dokumentumfilm), Washington, 2009.
- III. Slow Filmfesztivál (Eger Város Különdíja, az Agria Televízió Különdíja, Eger MJV Önkormányzatának Különdíja), Eger, 2009. július 31.

Horváth Ödön

Itt volt

A ködből hófehér szarvas bukkant fel;
hétágú agancsa közt égő gyertyák
lobogtak. Ránk tekintett, s mintha hívna,
ég felé tartott szájából elbődült.

Csönd lett. Látványa szertefoszlott. Vártuk,
hátha ismét előtűnik, de többé
már nem jelent meg. Az egész olyan volt,
mintha álmodtuk volna, pedig tudjuk,

nem volt álom. Színtiszta valóságot
láttunk: kitapinthatóan közélről
vehettük szemügyre csodás alakját,

hallhattuk hangját. Valami azóta
eltörött bennünk, alig-alig alszunk,
kábaságunkból gyakran rettenünk fel.

Ugyan ki ad?

Ide érkeztünk, most itt állunk körben,
kéz a kézben; mozdulatlanul várunk
valami égi csodára, miközben
egyre feltűnőbb gyámoltalanságunk.

Félünk megszólalni, de nem is lenne
jó megtörni a ránk szakadó csöndet,
így együtt egy dolognak van értelme,
elodázni mindent, ami ködös lett.

Ki fejt meg bizonytalan jövőnket?
Ki értelmezi az igét számunkra?
Ki adja vissza csökkenő erőnket?

Az évek óta bennünk lakó szörnyet
ki hajtja ki belőlünk, ki ad újra
hitet, reményt? Mindennap s egyre többet.

Véghelyi Balázs

Ő temet: az Úr

*Bozók Ferencnek,
az Azúrtemető költőjének*

Érthetetlen ez az érdem:
mért vagyok itt, sose kérdem.
Mondják: a Biblia mítosz.
Én még hiszek a mesékben.

Utóirat

Szilveszter este
mondtam, amit várt. Másnap
lehullott a hó.
Felhőn álmodtuk
át a tavaszt. Ringatott
az ébredésig.
Távoli fények
vakítottak, ha nyáron
néha előtűnt.
Ősszel elhagyott.
Sáros faleveleket
dobtam utána.
Háromszor hullt le
azóta a hó: ruhánk,
szívünk nem sáros.
Karácsony táján
látjuk még egymást, ahogy
a hóemberek.

Első színpad

Nem volt testvérem,
de játszottam én egyedül is.
Nem is egyedül,
csak magamban – magammal.
Néha leterítettem
egy rongyot a szőnyegre:
az lett a színpad,
és egy alufóliával bélelt
fakanál a mikrofon.
Verseket mondtam,
énekeltem,
még ünnepi beszédeket is
kitaláltam a közönségnek.
Mindig nagy sikerem volt.
Azóta is ezt játszom,
de már kevesebb sikerrel.

Tüzes Bálint

A lét, a lét, a lét

Minden kezdet
eredet
gyökerekkel élettanban
rájönni erre szükség
és ennyi a művészet
örökké önmagáról szól
forma szín és ének
ami immáron
mindenkié volt van lett
csillagot zár keretbe
marad nem megy semerre
mindig lesznek örök őszök
megörökölt lőportüszők
ábra üzen reggelig
eljutunk a mennyekig
a jelen felad régít múltat
nem állni meg a kapuk előtt
mégis ki oldja fel majd a
holnapot a várt jövőt

Bogárlét

víz föld tűz ég
hol lángokádó
hol áttetsző kék
mai létünk
holnap emlék
áthatol bőrön csontokon
együttesük a fájdalom

És végül

az ármánykodásnak
véget vet az Isten
a párhuzamos
zavarban
mit keresek itten

áldd meg követődnek
végtelen oszlopát
hogy az őrangyala
ne kövessen el hibát

megmaradjon nekünk
égi vezérlőül
mikron a létünk
más időkbe szédül

fent van az alul s lent van fenn
örökkéig végtelen

Mindszentekkor

Ahogy az elindultak
Visszaintenek
Tenyérben maradt
Kézmeleget hoz
Feléd a szél

Lehet ősz
Jöhet tél
Fohászuk hozzád ér
Köszönöm Istenem
Hogy övéik lehettem

Szekeres Mária

Neked adom

Istenem! Neked adom éhségemet,
ezt a fog-csontkoccanást,
a hiányt, mely űz és lábadoz
terel. Neked adom a kinyújtott
kezet az üres szobában,
s a képzeletet, mely bolyong
magában. Neked adom az érintésedet,
az imát, mely érthetetlen
mégis elér, s a tekintetet,
mely szenvedésemen pihen.
Ó, szenvedéseim,
melyek oly könnyűek,
fülledtek, s tüll éritésűek,
melyek a mélybe hullnak,
s érthetetlen kitágulnak
napjaimban. Neked adom,
Uram, és köszönöm a súlyt,
mely másokhoz vezet,
s engedi meglátni tekinteted
O T T, hol sűrű az éj, a perc,
hol minden sötétségemet
Te szenvedted el.

Öntekintet

üres ablak a szemem.
befelé néz.
mint tavaszi rózsabokor,
rajta keresztül
felvillan töviskoronád.
álmodom talán?
de mégsem,
hiszen
zuhog bennem fájón
a vád:
valós szenvedésed,
s ez ima nélküli
magamba tekintés
öröktől
téged alá.

Szakolczay Lajos

A lét kozmosza

Kiss Benedek: Utak keresztje

Az út és a kereszt egyszerre a bibliai jelképtárra – ettől Golgota a Golgota –, és a pálya kacskaringóira: lejtőire s magaslataira utaló fogalmak. Mintha a megfeszítés valahol ott az Alföldön – így mondja egy helyütt a költő is, nomen est omen: Akasztón – kezdődött volna el. S a katasztrófa-versekkel, ezekkel a kései, a történelmet, a társadalmat, európai helyünket, a rendszerváltás furcsaságait megénekelő darabokkal ballagna a végkifejlet felé.

Az út én vagyok, mondja Krisztus, csak rajtam keresztül tudtok eljutni az Atyához. Ez az istenhívő istentelen is, a kanyargó országutakból nyakára nemegyszer korbácsot fonva, azt hitte, hogy az ének megválthat mindentől. Sőt a kegyelmek kegyelme. Dalolt, dalolt – a legkülönbözőbb formákban, ám mindig ugyanolyan intenzitással –, hogy megválthassa lelkét. Megválthassa anyját és szerelmét (a szerelmek szerelmét, vagyis feleségét), a tikkadó, esőre szomjazó földet és nincstelen gyalogosait, az elárvult, mert méltatlanul – sokszor éppen a költőtársak „ügyködése” árán méltatlanul – köpöcsészébe sodort hazát.

A nyarakat és a teleket, a test és a lélek önépítését s kedélyét szolgáló Szent György-hegyi univerzumot. Azt a darabka földrészt, amelyet Badacsony, ez az élő koporsó éppúgy meghatároz, mint a Szegedi Róza-házba áthajló, és Kisfaludyval egyetemben a hajdani költőtársakat csiklandó venyige. Idevonzódik, káprázatos gazdagsággal, a bolgárok földje, amelynek a műfordító példás szorgalommal szedte gyümölcseit, és ide Berzsenyi rétje a félredobott, kikalapátatlanul hagyott kaszával. Ez az a földrész, ahová Nagy László csikájának vihánc-szabadsága éppúgy áthallatszott, mint Weöres Sándor ritmusba ritmust oltó kozmikus éneke.

Ám a lélek a mindenség kifinomult rezgéseit hallván sem váltódott meg.

A dal – egyszer örömforrásként, másszor Sinka István balladáinak mélyrétegébe leszivárogyva – újabb és újabb drámák forrása lett. Mert végtelenül fájt.

Eshetett, fújhatott, szivárványolhatott, csorbíthatta kés, megszentelhetette rezgő akác, az ének tette a dolgát. Épített. Mert gazdája nem ismert akadályt – noha akarva-akaratlan szenvedett az árkoktól és a szocialista építés hevében elszórt aknáktól –, fölült a világ lovára, s mit se számított, hogy cirkuszi manézsbba vitte-e jó dolga, vagy Recsk és Katyn vérgőzös, a követ a csonttal összekeverő udvarába, hangok szimfóniájába préselte bánatát.

Mert Kiss Benedeknél – Isten a megmondhatója, emberi tulajdonság – az öröm is bánattal van érezve. De eme alaptulajdonságán mindannyiszor átugorva, jölle-

het a sírás göröngyei csontkeményen koppannak, tud – és mer is! – határtalanul fölszabadult lenni. Magányos hegyi éjszakáin nem véletlenül tekerte ki Csokonai Vitéz butykosának a nyakát – a rokokós tánclépések evvel szilaj legényessé „szelídültek” –, hiszen az égen látott csillag félelmeinek sötétjébe világított.

Evvel átszakadt az a bizonyos gát. Az ihletet nem tiporták el többé a társadalmi ügyek (a hatvanas években vagyunk!) sok helyről indult hernyótalpasai.

A csavargó *Csavargóéneke* hittel teli – ezzel indul a csaknem félszázad verstermését egybefogó *Utak keresztje* című gyűjteményes kötet –: „Arcod csalánnal veri ki a szél, / indák kötöznek, gáncsol a gyökér, / szemedbe szúr a sunyi falevél. // Azért is menni, sugár-szabadon!” Hittel teli, ám jelzi a veszélyeket. Kádár és pribékjei, hiába vagyunk jócskán az 1956-os forradalom eltiprása után, még akasztanak. A világos költői szó, ellentétben a *Tűztánc* „örömdalaival”, gúzsba van kötve. Ezért is volt oly nehéz a kilencek (egyetemi csoportosulás) lírikusainak az útja.

Elérhetetlen föld. Miért elérhetetlen? S ha nincs valóságos csatatér (lásd Rózsa Endre remekét!), a megátalkodottak miért akarnak harcolni? Talán azért, mert – miként Nagy László mondotta volt – „a torkon vágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül”. Ezt viselte a „keserű dalos” Kiss Benedek is. Közúzalékkal a torkában. A *Szóltan vagyok* az antológiának és az első kötetnek is jellegzetes darabja. Állapotrajz, ami a meg nem nevezett, ám sugallt, eme szorító érzést *kiváltóra* hullt vissza. „Tömtek engem, tömtek deres / kövel, vassal – mindent lenyeltem! / Ezért süt föl sok dögletes / sebhely lázvert tekintetemben. / Szóltan vagyok? Hát így van ez. / Kővé lesz a kőevő ember.”

De a bedagadt torok, szerencsére, csak látszólagos. A nem rózsás hangulat ellenére is bozsog a vers. A paraszti s az organikus létet földidéző (bújtató, kiemelő) kép – „csonttá száradt kenyér e föld, / ernyed, dagad” (*Tavasza hangolt himnusz*); „Bíbic vijjog, sebes szárnya / mért csapkod szemem tavába?” (*Békarikató*); „felhőkben, az Isten ínyében / villogtak aranyfogak” (*Zord egek*); stb. – eme költészet aranytallérja. (Bár az öregkori istenkeresésben nem kell bujtatni a szót, hatása mindmáig tart.) Láthatni a Balassira (*Jegyváltás*), az Adyra (*Sziget*) és József Attilára (*A csönd fekélyei*) utaló szómozgást is, de a fiatal poéta számára a leginkább meghatározó élmény Nagy László és Juhász Ferenc lírája.

S ugyanolyan, ha nem nagyobb, intenzitással a magyar népköltészet. Hangulati erejével, szimbólumrendszerével, balladisztikus homályaival. Az elbitangolt édesapát – sok évtizedre rá jön a fölmentés – a *Citerahúrok* átokimája siratja, de olyan költemények boltozatát is feszíti a népdal ritmusa, képszerkezete, mint a *Hívogató*, a *Legenda*, a *Vadkácsamítosz*, a *Kettőző madrigál* és a *Zuzmócsánkös paripák*. Minthogy a poétának jó füle van a zenére, a zenei élmény – a fűszál igézetében is fokról fokra növvő, tisztuló Bach és a természet legegyszerűbb instrumentuma révén ugyancsak érzékletes muzsika („szolmizál egy gyöngyvirág, / a Nap lantja

pendül az égen”) – valaminő hallatlanul gazdag benső érzelmi tartomány megmutatására szolgál.

Megannyi, itt nem tárgyalt érték mellett a pályakezdő kötet (*Gazdátlan évszak*) két nagy nyitással szolgál. Az egyik a ma nem annyira – akkor se volt – divatos honszerelem tudatos megvallásában nyilvánul meg, a másik a Kárpátok koszorúzza „tejtéstvériség” hangoztatásában. Az elsőben szürreális mozzanatok teszik még láthatóbbá az élménykört: „Tudom én, járnál / zöld mezőben, / s tombolsz álruhásan! / Járod, / halált köpül a lábad / anyák tején, / véred szurokká kondenzálva / borulsz az idő ravatalára, / veszel, szegény, / a tiéd mégis, Világnagy-Árva, / vér legyen bár, / üszökvért mályva, / eltékozolt vér / a kezeden!” (*Magyarország*). A másodikban egy csaknem ária igényű szólóadal adja a „történelmi” bűnre való rámutatás – milyen április, ha kényszerrel ünnepeltetik *az?* – furfangosan is fájdalmas keretét. „Csontos égtáj ez, rimája télnek, / ködkontyot tűző, vénhedt, pogány, / hogy mint magamba, égre nézek: / latinná szült szép, barbár anyám. // terem bennem a narancs idő, / pirulnak dolgos, vidám nyarak – / itt sunyi vág, kény, vád, temető. / Ha falak dőlnek, Déva-falak – / nem fogy a sírás a Kárpátok alatt! // Itt ha tavasz, hát április az, / kegyetlen ünnep, / bukó panasz csak, dehogy vigasz! / büntetés, büntett! / virágkonfettis szél ha jó, pestis / nyomul vele, / még alig zöldül az ág, beleöszül / pár levele!” (*Cavatina*).

A metaforává duzzadt életes szó – sokszor bevallott vagy bevallatlan életérzések esszenciája – az, ami fogva tartja. Minthogy született költő, éneke dús, élménnyel teli. Amit lát – az ihlet optikája éles –, az a paraszti létből és a természet törvényeiből kiolvasható, egyszerre plasztikus és kedélyvilágában pontos *kép*. Számára a lányok tükörhalak, a giliszták húshüvelyek, a nyár kígyómarás, a haj és a szem – kedveséé – büröksisak, illetve ördögpile, a szerelme indiánmadonna, a szembojár tüzes csillagfókusz, a nagy kerek kék ég halárlinglispil, Mária öle vérlobogás, a szó döglött kárász.

De ha a *Juharc sillagból* (1968–1973) is ideírok egypár jellegzetes képet, szófordulatot – hadd jegyezzem meg, a gyűjteményes kötet szerkezete, jóllehet tematikus ciklusa is van (*Versek Katinak*), jobbára az időrendre épül, de ciklusai nem, vagy csak részben azonosak az egyedi kötetekkel –, még inkább látni a költői gondolkodás, szóképzés, a műveltségélményből is merítő találékonyság elevenségét. (Ez a természetesség, valamint a kifogyhatatlan asszociációgazdagság – részben – alapja lehet a későbbi tárgyias, illetve intellektuális, a humort gyakran groteszkbe fordító verseknek.)

Zápolya uramék asztalán koppan az ének („Halál: mit veszel rajtam, / oligarchás betyár?”), kiszikkadt sorssal és kiszáradt szemmel hordja az utak keresztjét („Alföld! Virágos csonttanya!”), s mikor fölmagánylanak az éjszakák, szemei is koldusodnak. Avval, hogy lubickol a szóteremtésben, a versmondaton túl az egyedi arc

is formálódik. Látomásának egyik csúcsa – sok ilyen van az életműben –, a hó (világító, kínzó fehérségével?) – gyöngyházborotva (*Adalékok*). S közvetlenül idevonható a *Madrigálok fejhargon, visszhanggal* című ciklus *Ordas karácsonyának* kíméletlen szóképe is: „Karácsonyol bennem a tél / villog Heródes kése”. Vagy az irodalomból, természetből párolt döbbenetes állapotrajz: „Apollinaire-kék, húslila ősz van. / Halál gyúlik a tehénhúsban” (*Arcom rétje*).

Eme rövid kritika gerincét, akár tanulmányterjedelemre méretezve, adhatná a költő liliomos kertjét megfekvő, sőt egyénítő szavak: a hó, a vér, a kés stb. használatának, versmondaton belüli szerepének a vizsgálata („a hold véres az égen”). Ez irányú találó „kíméletlenségében” Kiss Benedek fölöttébb Nagy Lászlóval és Buda Ferencsel rokon. Viharos, zúzmarás, a káprázatban is a végletességet látató kedélyvilága – hiába járja, bár kiszolgáltatva mindennek, „a rakéta-kakukkos időt” – a bor és a semmi fölött köröztén is a halál közelében landol. Igaz, nem – nem mindig! – „halállal suvikszolt lakkcipőben” jár, miként az *In memoriam D. Thomasban* írja, de a lét (nem kevésszer örömpillanatokkal is édesített) poklát, benne a közösség és az egyén vesszőfutását, kozmikusságában is személyes tragédiaként éli meg. Ettől a lázalomtól súlyosul a könyörtelenül egyszerű kérdés: „Vér sötétjében, / sötét vér éjszakáján / hová?” (*Fehér mező*).

Az életmű egyik nagy versét, a XX. századi magyar líramezőben is viritó *Böjti szél* című poémát azok a, jobbra már említett líradarabok – esetenként is a többretegű hagyományt, a jellemrajz más-más vonását és a „verscsinálás” különböző fortélyait mutató költemények – alapozták meg, amelyekben esszenciaszerűen, a tömörítés láttató erejével ott van egy öntörvényű világ, groteszkre ekkor még keveset adó, de a drámát viola-éjjel szegélyező látomásbokra. Amely minden zűrzavar ellenére „csöndtornyokon” áll, s bár sziszegő alapként az Alföld-élmény (gyermekkor) keretezi, megmarad a káprázat hideg-meleg hevénél.

Huszonöt éves fiatalember álmodja bele magát a lobogásba, s bár játsszék csontciterán („zabáltam mocskot, ködöt”), himnikus áradással kinyilvánítja a „menetelő fák”, vagyis az emlékezetből föltörő életjelkép-jövészimbólum elevenségét. „Tavas, tavasz! Mit hozol rám: / ítéletet vagy kegyelmet? / Ha nem tetszik, öljetek meg, / de míg látok: / virágszóval menetelnek / szemeimben / az akácok!” (*Tavaszi kérdő- és felkiáltójelek*). Persze ebbe a lángos lobogásba, amelyet a „virágszó” csak fölékesít, minden drámaisága ellenére jövőépítő gesztussal beleértetik a halott ősök (Don-kanyar) jégbakancsainak mindmáig idehalló kopogása is.

Nem véletlenül kezdődik, a József Attila-i számadást kottázva, a *Böjti szél* eme nyugodtságában is fölrázó bevezetéssel: „Csak ami hullt, / csak ami múlt, / az a jelen. // A történetem. / A történetünk. / a történelem”. S avval, hogy az egész Kárpát-medence ki van tárva a *böjti szélnek* (az ének itt az önvizsgálaton jóval túllépő gesztus, ítékezés!), kötődésünk oldott kötele, ugyanakkor fogságunk börtönrácsa

ugyancsak hangot kap. A Húsvét nélküli szél borzalma – a megfeszítettetés még várhat? – „távvezetékek gitártüzében” semmisíti meg a „nyárfák orgonasípjait”.

S mielőtt a „zsibbadt anyaföld” magára nézne, kérdezhetetlen kérdés és nyugodt állapotfölmérés vezetni föl, teszi egyértelművé a játszma valódi tétjét: „elhamvadunk-e magunkba zárva, / láz betöretlen ménjei? / húsvét nélküli temetőkön / dobogunk a halál rétjein”. A költői sors nehézsége éppen abban leledzik, hogy „szolgál az ének és kiszolgáltat”, ám a bajvívó erkölcsisége megköveteli (Balassitól Nagy Gáspárig megannyi tisztességes poétára égett rá ez a gúnya), hogy ha szükséges, a lelkiismeret lármafajaként riasszon, „És nép, te költészet fogától véres: / kígyó a faág is! játékszerűl / sárkányországot hogy szültél hát / magadnak, én gyönyörűm!” A személyes sors a szürrealista képek „valóságbokrával” elegyedvén lassan közösségi sors lesz – a modernséget jelzik a modern, a technikai civilizációt előrevetítő képek („Kapcsold ki szélpásztás lokátoraidat, Isten!” stb.) –, s ezt a fölfejlődést a hangok sokfélesége, a történelmi, hiedelemvilági-mítoszi és a megannyi népköltészeti betét fölöttébb segíti.

A Magor királytól és az ismert gyerekdaloktól Cézár „üdvözléséig”, és a világot elborító hatalmi téboly leleplezéséig – még a Semmi lengedező kendője is belefér – változatos iramot diktál a költő. Versbeszéde megsemmisítő vihar, hiszen az „ostoros széltől” átvéve az üzés, az ítélezés, a sodró erejű vallató számonkérés parancsát, maga mond ítéletet. Az elandalító, ám megsebzett gyerekdalok hangulatával szemben itt Jeremiás lelkiismeretébresztő dörgedelme a hatásos. Ekképp! „Igazság: keserves igazunk, ó, / rúgottborjú-nyögés! / Tudomány üdvözöllek: / fölszabadítod a bennünk lekötött / isten-atomokat, teremtesz, gyógyítasz: áldunk, / s no persze, hogyne, üdvözet néked is, Cézár, / morituri te salutant: üdvözöllek, hatalmi handabanda, / rakéatechnika, fasizmus, bomba: rég várt és egyetemes / degeneráció-kokkusz, stupidság-baktérium, / szánkat begyomosító némaság-spóra!”

Bár, lassulva az iram, a Földanyához intézett imádság előtt a költő még (még egyszer!) tudatosítja bennünk, hogy veszélynél nagyobb a ránk törő rossz bizonyossága – „fejünk fölött / örök ítélet / veszendőség vasa csörög” –, és a lezárást előkészítő zsolozsma sem lehet más, mint valaminő hitben fogant varázsének. Itt még, ellentétben az öregkori versek Szent György-hegyi kozmoszt tágító, biblikus mosollyal az Urat magához ölelő istenszólításával, a költő direkt módon nem idézi meg a Fennvalót, „csupán” a világméretűre kiterjesztett anyát szólítja. „Föld! Meghasított mellű Gaia! / védj magad, édesanyánk! / Varácsolj énekké, varácsolj dallá, / madarat bimbózzon fölénk az ág, / Orfeusz-sípon / az árvaság!”

S a böjti szél, az ostoros böjti szél ezen a tájon is a szabadulást hozza – illetve a „dzsungelből” való szabadulás reményét –, akárcsak azok a nagy versek (Juhász Ferencnek *A tékozló országától* Nagy Lászlónak viharos *A Zöld Angyal*áig meg-

annyi a példa), amelyek létfaggató gyötrellemmel ítélőszék elé állítják a kort, történelmünket és nem utolsósorban a madáchi gondok kelepccéjében vergődő egyént. S ha a lángból való menekülést, valamiféle oldódást nem is, a vers „megpörgését”, a szakaszokra bontott életöröm és a hagyományvilághoz való – csaknem gyermeki – ragaszkodást, az én-központúság csillag irányú kiterjesztését hozza két ciklus; a *Szemem parazsa mellett* (1972–1981) a groteszket komolyabban megszólaltató, a reneszánsz kori igazságkeresés örömtáncát (közel a máglya!) maszkos én-vizsgálatá emelő *Alkony, hatalmas* (1980–1985).

Mindkettőben ma is emlékezetes a költőpályát meghatározó versek csokra. Ha csupán egyikből a címadót, a *Sinka zsákját*, a *Létem, temetőmet*, a *Mi közöm hozzatok emlékeim?*-et, a másikkól a *Számvetés-féle, félútont*, a *Jeszenyin anyjának fényképét*, a *Metszeteket* és – nem utolsósorban – a briliáns *Bruno-dalokat*, a lírai én megannyi alakváltozását intellektuális erővel és invencióval követő versek ciklusát említem, már sejtetem az élményköltészet (amelyet meghatároz a jól körülírható hagyományvilág) további rétegződését, és a történelmi talárban tetszelgő, ám nagyon is a ma felé fordított félgroteszk hitvallás nemzetek fölötti igazságát. Nem föltétlen szükséges – kiragadott a példa – a *Metszetek* rémisztő táj- és állapotrajzát („Csak csínján a borotvával – éles a penge, és / zuhog most kint az eső. / Tankok szántanak, repülőgépek vetnek – / halál arat, merre a szem lát”) a *Bruno-dalok* témát (halálhörgést, menekülést, útvesztőket, megváltást stb.) föl villantó mottójával összevetni („Giordano Bruno akár Moszkvában is élhetett volna”), hogy érzékeljük a költő megkeseredését. Az örömláncolatok véges végtelenjében ugyan van (található!) rokonokat összekötő kapocs – Jeszenyin anyja ugyanazt az imádságos kenyeret dagasztja, amely honi költőnk édesanyjának is szentség (a *Kenyeret anyám úgy eszik* talán Kiss Benedek legszebb verse) –, de a fájdalom körei ezzel nem kisebbednek. *G. Bruno végső győzelme* – a jól megválasztott bibliai jelképrendszerrel – ezért is lehet *ars poetica*-jellegű kinyilatkoztatás. „Nem vonok vissza, uraim, semmit! / Végesnél tágabb a végtelen hit, / eszméim fonálán a horgot / Isten megpedzette – nem háborgok, / én éreztem őt s ő tudott rólam, / pedzette horgomat az élet-tóban, / próbára tett és próbáját állom, / mert a végtelen óceánon / ő a halász s a hal én vagyok, / de győzelem lesz, ha Isten kifog. // Csak ember voltam, de annak tiszta. / Uraim, nem vonok semmit vissza! / Rakjátok a máglyát, nem szólok többet. // Megégek, / uraim, / de nem halok meg!”

Az alföldi homok – egyeseknek létsivatag, másoknak magatartást formáló oázis – „szigorát” megtartotta („Asszonyról, / Istenről, / Hazáról / alföldül érzek, / alföldül gondolkodok” – *Járok nyárban*), mintha „édes szülője” harmatos esőivel és a dülőút ráncait megülő, égető-perzselő porfelhőivel arra biztatná, hogy csak az igazat írja. Ebben az idealizált, ám nagyon is komolyan gondolt konokságban rejtve ott szunnyad egy, a századokból is éles Petőfi-kép, a síkság, a róna szerelme-

sének példája, a szép, szilaj gyermekkor szabadságát megidézően, s ugyanakkor ott dörömböl Vörösmarty zúzmarás szava („Madarak tébolydái az erdők, / az ősz, arany kalitka, / rájuk zárul” – *Őszülő Föld*). Ki ne érezné, hogy a *Széchenyi imája* és a *Petőfi lázálma az eljövendőkről* – mindkét vers a *Szűkülő szemmel* (1985–1994) című ciklus karakteres darabja – politikai parabola. Főképp az utóbbiban válik egyértelművé – ekkor félig-meddig ébredezőn is még csak 1986-ot írtunk –, hogy a hatalom mennyire reszketett 1848 gyújtólángjától. „Március tizenöt – / ezer a gumibot. / Ezer a gumibot – / március tizenöt. (---) Március tizenöt – / zászlódísz a város. / Világlik a sötét. / Sötétlik Világos.”

Ha emlékszünk a Nagy László fordította Federico García Lorcára, pontosabban a *Cigányrománcok*, abban is az *Alvajáró románc* organikus díszletére („Zöld, szeretlek, zöld, imádlak. / Zöld szél. Zöldbe borult ágak” stb.), akkor fölöttébb becsülhetjük költőnk Mester (mesterek!) előtti főhajtását. „Zongorám ama orgona, / mi hajt anyám háza előtt: / hol narancs-szín, hol meg lila, / de legtöbbször: Lorca-zöld” (*Zongorám egy orgona*). Ilyen tisztelgés a Kormos István híres versére felelő *Piros delfinek uszonyaival* is. De számtalan más klasszikust ugyancsak ünnepel. Főképp József Attilát kedveli – a korai *Kazal aljából* vallomása később is törvényerővel bír: „Józsefattila-fa... / Ültetnék erdőt, / hazát ültetnék abból a fából” –, de a ma jelesei is részesülnek humorral teli szeretetéből (*Rímek kavargása* című ciklus).

Csaknem mindannyiszor úgy lép be a természet katedrálisába, hogy „öröm bozsgatja”, vagyis *bemájusol*. A hangulatos tájszavak, illetve az egyediségről valló, saját kútfő alapján képzett igék (duhhan, gomolydul, örvénylünk, tornyulunk, elpillézlik, koldusolnak, fölmagánylanak, karácsonyol, báránylik, jánosbogarazzák, elmesszül, elduhhog stb.) természetesen nem akadályozzák a metaforák, a plasztikus képpé érett „óarany” szóbokrok verstani szerepén túli, járulékos elemként is fontos növekedését. Van, hogy annyira beleszeret a villámlást fénycsatornák játékaiként láttató találmányába, hogy egy korai vers, a *Zord egek* metaforikus – az organikus létet a szakrálissal összekötő – „igyekezetét” („felhőkben, az Isten ínyében / villogtak aranyfogak”) a későbbiekben szó szerint megismétli (lásd a *Kisborjú* első strófáját).

De egy költőt sosem a technikai tudás, a formabiztonság, a számtalan módon, vagyis invenciózus gazdagsággal kinyilvánított nyelvi erő határoz meg – noha mind-mind elengedhetetlen építőkövei az életműnek –, hanem gondolkodása, életeszmenye, szavainak hitele. Kiss Benedek népi lírán való edzetsége később a József Attila-i létfilozófiával (*Eszmélet*) párosult – ennek ellenére számára Nagy László és Juhász Ferenc költészete mindvégig ösztönző, a paraszti létet modern életérzéssel vegyítő példa –, hogy az idősebb korban hatása alá kerülhessen annak a panteisztikus (?), a szakrálishoz a fűszálak és a szőlő felől közelítő, Dosztojevusz-

kij és Tolsztoj bűnös büntelenségét, illetve az egész világra kiterjesztett, irgalommal teli jóságát valaminő „kozmoszi éneknek” halló életérzésnek, amely ott búvik meg a Badacsonyi bazaltorgonáiban, Szent György-hegy éjszakai csillagtérképén, a kedves, a feleség áldott ölében – micsoda szerelem sátorozza ezt a sok évtizedes együttlétet –, és nem utolsósorban a műveltségtoronyok emeletein.

Aki a fa lombozata alatt ül – „hallgatom nagy diófák csendjét – / hallgatom szívdobogásomat” (*Nyáresti delírium*) –, az mindennél jobban tudja, hogy az őt (kedvenc szava) körül bozsgó végtelen lét egyszer csak fölszívódik a *nem-létbe*. A figyelmeztetés ezért mintha már túlról jönne, előkészítvén a bölcs búcsúszózatot. „Emberek, hová rohantok! // Bukik a Nap, ám e zsvajjos / ősz udvarán / települünk a kifakult porcfű / pokrócára – még / langyos a Föld! Préselgessük el / szívünk borát, / szánk csurgóján / csobogjon hangzó ének, csepegjen bánat, fohász” (*Az ősz udvarán*).

A *Havazás mögött* (1992–2000) verseiben még nem láthatni a kitántorgás előtti pillanat mámorát, mert az *Újgazdag mosolyok*, a *Szarvas-ének* (a szabadságdalként ismert kolinda itt megfordítva!), a *Hamuka-ország*, vagyis a rendszerváltó szabadsággal levakarhatatlan melléktermékként megtermő *kín* még nagyon is gyötri áldozatait („Beköp a döglégy, / hold-ló vizez ránk, / de mégis hősen, / sörétszeplősen: / vagyunk az ország” – *Szarvas-ének*). Ebből az állapotból nem a *Japáni versek* és a *Bakafánt mellé tűzz kacifántot!* kétségkívül szellemes görbe tükre emel ki, hanem az *Öreg tókéék közt* megannyi bölcs, a borospohár koronát égre vetítő verselixírje (a címadó költeményen kívül a *Tavaszi lázban*, a *Jelenés*, a *Korai halottak*, a *Partyra készülve*) és az *Októberi tücskök* (1990–2005) olyan jeles darabjai, mint az *Apám kertjében*, a *Kenyeret anyám úgy eszik* és a *Szép magyar boroknak dicséreti ciklus* „vércsepp-ajakkal” tüzes borversei (*Szentgyörgy-hegyi olaszrizling; Száraz szamorodni; Villányi oportó* stb.).

Azt gondolnánk, hiszen az alkonyatba hajló életkor akarva-akaratlan megtermi a maga *őszikéit*, hogy a *Szomorún és boldogan* (2002–2007), valamint az *Apokrif litánia* (2007–2009) című, ezúttal is könyvterjedelmű „fejezetek” (összefoglaló ciklusok) a lélek megnyugvásáról és az éjszaka bársonyára kifekvő költő megcsendesedéséről fognak tanúskodni. Evvel szemben az „Isten csavargóját” a groteszk fénytörésében különösen furcsa XXI. század eseményei vagy eseménytelenségei (*Együgyű dalocskák; Kápók; Hekatomba; K.u.K.-udvar*), a félbe-negyedbe tört (mert töretett!) történelem gyász-feketéi (*Trianon?; Katonatemető; Borzongás egy film után; Ha mi nem leszünk; A Történelem mint végrehajtó; A Hőember-hadtest*) és a bennünket veszélyeztető, nyomasztó katasztrófa formái izgatják (*Az idő faroka; Globalizmus; Szenzitív hordák; Mái próféta mondja*).

Ezek is, de más is!

Elsőként a gyúanyag összetevőit említsük, a dühöt, a kifigurázást és a szóval

történő megsemmisítést. Szó se róla, Kiss Benedek – a kádban lévő szőlőfürtök helyett az erkölcsstelenséget s a megrészegült világot taposva – itt is, ezekben a versekben is költő. Ám az alkony, nincs bölcsebb a természetnél, a megnyugvás palástját is ráteríti nyughatlan fiára. Elsőbben köntösformában érkezik a szívét és elmét a szeretet groteszk köszörűkövén megvidámító meleg – gondoljunk csak a *Rímek kavargása* fullánkos, szellemes íróportréira és az őket kiegészítő líradarabokra (*Nevek Panteonja; Balassiáda; Rímek kavargása*) –, ám a későbbi palástformát a megannyi Istent szólító vers uralja. Meg azok a kései, szintén a feleséghez íródott szerelmes versek (*Katinak, tág szemekkel; Feleségemnek; Hogyan szeress?; Éggel teli; Te vagy a békém*), amik himnikus áradással ahhoz a virágzó kerthez kötik az *örök nőt*, amelyet az e témában ugyancsak perzselően fölemelő – az öszszegyűjtött versekbe külön beillesztett – fejezet mutat.

Az imazsámoly, mert többnyire bazalt az alapja (térdelője) – mindig a Balaton környéki csillagsátor ihleti a gyónást –, megszedi az áldozatát. Nem kínál könnyű, sem mire se jó kegyelmet, de közelebb visz a megtisztuláshoz. Ha a *Színed előtt állni* vagy a *Miserere!* nyitó versszakait idézem – „Színed előtt állni, Uram, / hebegve, mint narkós, makogva, / Színed előtt állni, Uram, / rongyokban, törten, Krisztussá kopárodva”, illetve „Édes Nagyúr, világodat / nem értem, de / imádlak érte. / Lázongás, harc volt az életem, / s jólesik most / a béke” –, azonnal látni a megtörttség fokozatait. Még nem a golgotai sötétséget – a bűnös büntelent még mindig kínozza az eldöntetlen: valóban hisz-e az Istenben –, ám egyre inkább a közeledő kereszt árnyékát.

A perlő hadmozdulat, mert a hitetlennek nincs menekvés, semmit sem ér – „Uram, Te semmivé tettél, / s adtad érte a Mindenség kacatát. / A bolond legény is jobban járt ennél: / ő néha szemedbe lát” (*Áldozat*) –, viszont a föltámadás, akárcsak reményként való óhajtása, a Vele-egy lélekállapot kívánása széttörheti fensőbbségünk bilincset. „Megtörtünk, hisz ő is megtörtetett, / nyögjük, hogy mért hagyta el engem. / S ő akkor biccent és mindig / újjászületik értünk / az örök Betlehemben” (*Betlehem örök föltámadása*). A Döbrentei Kornélnak ajánlott *Litánia* – Nagy László József Attila-geisztusát is imafokozóvá téve – megrázóan vall a magára talált lélek kegyelmi állapotáról. „Hogy az emberáruulás mocskát, / napjaink minden poklát / purgatóriumnak láthassam, / s a rettenetet szép szóval bírja le a szám, / add meg felháborodott lelkemnek, Uram, / ki élsz és uralkodol – Ámen.”

Összetett, reményeiben is sajtó líraarzenál.

Azzal, hogy Kiss Benedek a *lét kozmoszát* írja – élve az emberlét titkain túl az isteni törvényszerűségek feszegetésével, és megélve a folyamatosan rázuhanó egyéni és társadalmi drámák minden rezdülését –, az egyik legteljesebb lírai univerzum tulajdonosa. Elsőrangú költő.

(*Holnap Kiadó, 2010*)

Szergej Jeszenyin

Nem hulló lomb-arany terít be...

(He ветры осыпают пуши...)

Nem hulló lomb-arany terít be
színével erdőt és hegyet.
A láthatatlan sátor kékje
ont csillagzsoltár-permetet.

Látom, amint kék köntösében
a drága szűzanyácska lép
gyors röptű fellegen, s ölében
viszi isteni kisedét.

Viszi, hogy újra megfeszítsék
feltámadott Krisztus fiát:
„Menj, gyermekem, nem vár, csak ínség,
s éj-nap lakod lesz pusztaság.”

Én indulok, hogy megtaláljam,
és minden vándort így lesek:
Az Úr küldötte álruhában,
ki nyírfabottal kéreget.

Tán szembejön, s nem ismerem fel,
és a titok ki sem derül:
A fák közt kerub szárnya rebben,
s a földön éhes Jézus ül.

1914

Tűz iramlott kéklőn szívemen...

(Заметался пожар голубой...)

Tűz iramlott kéklőn szívemen,
feledésbe tűnt a honi távol.
Most először ért a szerelem,
búcsúzó hát oly sok léhaságtól.

Elvadult kert voltam, semmi más,
nem kellett, csak lányok teste, csókja.
Túl sok volt a tánc, sok az ivás,
mely ifjúkorom eltékozolta.

Ó, csak hadd csodáljam arcodat,
arany-barna örvényét szemednek.
Nehogy másnak tartogasd magad,
s nehogy azt az elmúltat szeressed.

Lépj be, drága, könnyű-karcsú lány;
konok szívvel bár tudnád, te kedves,
hogyan tud szeretni egy vagány,
s hogy tud lenni jámbor, engedelmes.

Elhagynám a kocsmás életet,
még a versírást is sutba dobnám,
csak megérinhetném kis kezed,
átsimítván hajad őszi lombján.

Örökké a lépted követem,
hívjon honi táj, köd ülte távol.
Most először ért a szerelem,
búcsúzó hát oly sok léhaságtól.

1923

A vihar

(Буря)

Rezdült a falomb, lendült a juhar,
aranyos levelek pora szétlebegett...
Zúgott fel a szél, a vadon csupa jaj,
visszhangra zizegtek a sárga füvek...

Kicsi ablakon úzve vonít a vihar,
füzek ága simítja homály üvegét;
fejük elbillen, hadonászik a kar,
lesi mind szomorún, mint kél a sötét.

Felhő feketéllik a távol egén,
s dühös árral üvölt a garázda folyam;
sűrű cseppet ver föl esős meredély:
ahogy izmos kéz dob földet, olyan.

1914–15

(Erdélyi Z. János fordításai)

Anasztazia Jermakova

Villám kutya két élete

1

„Jó kan és erős” – ezek voltak az első szavak, melyeket először jegyeztem meg életemben. Nem tudtam, hogy mit jelent az, hogy szó, de felfogtam, hogy ezt nekem és szeretettel mondják, és hogy valamilyen érthetetlen, de mindenképpen létező viszonyban van azzal az óriási kézzel, mely megvakart a fülem tövéénél, és bele-dugta az orromat az ennivalós tálkába. Aztán megtudtam, hogy ennek a kéznek a tulajdonosa a gazdám, és hogy kora reggel elmegy valahová, és csak este jön meg, és hogy van neki egy pár szürke bolyhos papucs, és rettenetesen nehéz termé-szete.

„Veled nem lehet kijönni. Rettenetesen nehéz a természeted” – mondta neki a nő a hajcsavarokkal a fején, aki állandóan tett-vett valamit a konyhában, csodálatos illatokat teremtve benne, és amikor jött az este, bement a gazdival a szobába. „Nehogy ez a dög bejőjön” – mondta, és becsapta az ajtót. Hogy mi az a „dög,” nem tudtam, mint ahogy azt sem, hogy mit érez a nő iránta, de a hangja nem volt különösebben mérges, de kedves sem.

Azt a szót, hogy „hajcsavarok,” valahogy rögtön megértettem, mint ahogy azt is, hogy azért van rá szükség, hogy a nő szőre a fején hullámos legyen, és hogy a nő, akit a gazda feleségnek hívott, szép legyen. Bár ha engem kérdeznek, akkor őszintén megvallom, nekem sokkal jobban tetszik a sima szőrű fajta, és szép pedig ez a nő, akárhogy igyekezett, sehogy sem lett. Van a szomszédban is egy nő egy pudlival – az igen! ... De a gazda a szomszédnőt sosem hívta feleségnek, és még csak rá sem nézett.

Életemnek már első napjaiban is sok mindent megtudtam. Például hogy a szerelem az, amikor a gazdi liheg a másik szobában, és nyikorog az ágy. Ilyenkor én, mivel furdalt a kíváncsiság, odalopóztam az ajtóhoz, s az orromat az ajtórésbe dugtam, hogy megérezzem, milyen szaga van a szerelemnek. Ó! Ilyen szaga egyetlenegy lötynek sem volt, amit a gazditól kaptam. Ez a szag borzasztóan vonzott, de ugyanakkor félelemmel is eltöltött. A sötétség szagát, az éhség szagát éreztem, az éhségét, mely soha semmivel sem csillapítható. Annyira felizgatott, hogy elkezdtem panaszosan nyüszíteni a számomra érthetetlen titokzatos vágy miatt, amiért a feleség egyszer jól pofán vágott a seprűvel. Ezt pedig, mindenki tudhatja, mi, kutyák, kimondottan utáljuk. „Te szégyentelen! Takarodj!” – kiáltott rám a nő. Ami a *takarodj* szót illeti, azt jól ismertem, és büszke vagyok rá, mert a gazdám is gyakran szólít így, amikor – ahogy ő mondja – „túl hangos vagy.” Ez egyik legfőbb jó tulajdonságom. De az a szó, hogy *szégyentelen*, végleg és örökre teljesen érthe-

tetlen maradt számomra, és mindig összefügg a sötéttséggel, az ágynyikorgással és a lihegéssel.

De amit végképp sohasem értettem, az idő volt. „Nincs időm,” mondta elég gyakran a gazdám a feleségnek. Ez hogy lehet? A gazdinak épp az nincs, ami a legfontosabb? ... A legszükségesebb? ... Hisz az idő az öröm, amikor a gazdi veled van, és a szomorúság, amikor nincs.

Az idő, amikor a gazdi elment, volt „a reggel.” Amikor megjött, „az este,” a sötétség és szégyentelenség ideje pedig „az éjszaka.” S mindez állandóan ismétlődött.

Minden, a gazdin kívül. Ő mindig más és más volt, sohasem ugyanaz. Tegnap például egész nap komor volt, esze ágába sem jutott, hogy játsszon velem, ma pedig, lám, azt játszotta, amit a legjobban szeretek: a „*hozd ide*” játékot. Ez abból áll, hogy a gazdi eldobja a botot, és én visszaviszem neki, majd ismét eldobja, és én megint visszaviszem, s tart ez egészen addig, míg a gazdi nem mondja, hogy „Villám, mára elég! Hazamegyünk.” Nekem viszont ebből a játékból sohasem elég. Különösen akkor nem, ha esik a hó. A világ ilyenkor fehéren kéklík, könnyű és nedves. Köröskörül fehér és leheletkönnyű pillangók szállingóznak a légben, melyeket sohasem sikerül elkapnom. Amint hozzájuk érek az orrommal, azonnal eltűnnek, és helyükbe sok új és ugyanolyan fehér pillangó kerül. S ezt a fogócskát a fehér pillangókkal télnék hívják. Sohasem voltam olyan vidám, mint télen. Ha futottam, egyszercsak azon kaptam magam, hogy – zsupsz! – mind a négy lábam szétcsúszik, s ott fekszem a hátamon a hideg és szúrós jégen! S ez olyan jó! ... De a gazdi valahogy nem szerette ezt a játékot. Ha elesett, mindig valami olyan értelmetlen szavakat dünnyögött, hogy a „krrr ... va anyád”, meg hogy „az atyauuu ... rrristen ...”, melyekkel, azt hiszem, mélységes elégedetlenségének adhatott hangot. Egyszer, mikor így elesett, még a sapkáját is elveszítette, s aztán sokáig kerestük, és amikor én végül megtaláltam valahol a bokrok között, a gazdi nagyon örült, és azt mondta: „Ügyes kutya vagy, Villám, nagyon ügyes!”

Nemrég még nevetni is megtanultam. Amikor megértettem, hogy a gazdi nevet, ha jól érzi magát, én is, amikor jól éreztem magam, próbáltam ezt hasonló módon kimutatni: felhúztam felső ajkam, s így láthatóvá tettem agyaraimat. De a gazdi ilyenkor azt hitte, hogy mérges vagyok. „Mi van veled, Villám? Kire haragszol? Macskát láttál?” – kérdezte.

Szóval, sok mindent sikerült megtudnom az utóbbi időben. Például, hogy majdnem ugyanahhoz a fajtához tartozunk a gazdival. Én collie vagyok, ő pedig Kolja. Erre roppant büszke voltam. Megtudtam továbbá azt is, hogy jó házőrző vagyok – azért hívtak így, mert ha valami ismeretlen hangot hallottam a bejárati ajtón kívül, és az nem hagyott aludni, akkor elégedetlenségemet hangos ugatással fejeztem ki. Megtudtam azt is, hogy rettenetesen falánk a természetem. Az a két kifejezés, hogy jó házőrző és rettenetesen falánk, nekem majdnem mindig ugyanazt

jelentette, csakhogy az első a gazdi szemében voltam a folyosón, a másik pedig a feleség szemében a konyhán, amikor pillanatok alatt mindent felfaltam, ami a kutyatálban volt, és ki is nyaltam mindent az utolsó cseppig. Mindig enni akartam, és furcsállottam, hogy miért adnak nekem mindig kevesebbet, mint amennyit megbírnék enni, s ráadásul még csodálkoznak, hogy mindig éhes vagyok.

– Mennyit bír ez a kutya falni! Hogy fér el benne ennyi? – mérgelődött a gazdi felesége. – Pillanatok alatt mindent eltüntet... S mindig éhes! ...

– Hadd egyen, adj neki még! Hisz férfi! – próbált megvédeni a gazdi.

– Minden pénzünkéből kieszik ez a dög. Semmit sem tudunk félretenni – mondta a feleség, és kikergetett a konyhából.

Sehogy sem értettem, hogy hús helyett miért kell pénz ahhoz, hogy én jól lakjam, és aztán miért kell azt félre tenni. Sok kérdés merült fel bennem akkoriban, és gyakran nem találtam rájuk a választ, de nem bántam, mert a gazdi velem volt. S ez volt a legfontosabb.

2

Nemrég kezdtem rájönni, hogy miért nem adnak nekem eleget enni. Minden pénz, amit a gazdi felesége „félre tett,” arra ment, hogy saját magának vegyen ennielót. S annyi sokat evett, hogy kezdett nőni a hasa. Minden hónappal nagyobb és nagyobb lett, és végül olyan lett, mintha egy olyan nagy gumilabda lenne benne, mellyel a nyáron játszottam a dácsán. „Minek eszik annyit, hamarosan kipukkad, de nekem azért sem ad semmit!” – gondoltam, s éreztem, hogy kezdek haragudni rá.

De a gazdi örült. Állandóan tapogatta a feleség hasát, még a fülét is odatette, s közben szélesen mosolygott.

– Szerintem már megmozdult ... – suttogta a feleségének, miközben alulról felfelé nézett rá.

– Igen, igen, már rúgott néhányat a lábával ...

„Egek, mi lehet ez? – gondoltam. – S vajon a gazdi miért örül annyira a felesége falánkságának? Bezzeg, ha én eszem, egyáltalán nem örül. És mi az, ami ott megmozdult, sőt rúg?” – értetlenkedtem, és próbáltam hasonló hangokat az én hasamból is kihallani, de semmit sem hallottam azon kívül, hogy korog a gyomrom az éhségtől.

Egy este a gazdi elvitte valahová a feleségét, aki aztán néhány napig nem is volt otthon, de aztán visszajött, és a hasa már nem volt nagy, de virágok voltak a kezében, és a gazdi egy kis lényt tartott a kezében, mely borzasztóan vinnyogott. Megijedtem. Csak nem árult el a gazdám? Csak nem hozott még egy kutyát a házba? ... Vajon nem voltam jó házőrző? Miért? Hogy tehetett ilyet? Elfordultam, mert nem tudtam elviselni, hogy a gazdi olyan boldog.

– Nos, Villám, fogadd szívélyesen a vendéget! Mostantól fogva te is felelsz Sa-

nyikáért. Vigyázz rá, nehogy valaki bántsa, hallod? – mondta a gazdi, és az orrom alá dugta az új kutyát.

„Szóval már neve is van – gondoltam. – De miért nincs semmi szőre, és vinyonyogni is valahogy nagyon hangosan vinnyog, szélesre tátja a száját és mind a négy mancsával hadonászik? És miért kell nekem rá vigyázni?” Azért úgy döntöttem, hogy végig szaglászom. Érdekes, majdnem olyan szaga van, mint a gazdinak ... Úgy tűnik, nem is kutya...

Értetlenül bámultam a gazdira, de ő már meg is feledkezett rólam. Arról beszélgettek a feleségével, hogy mit is kell venni Sanyikának.

A kis lény itt maradt, és velünk élt. Velem senki sem törődött, csak vele. Mindig róla és vele beszéltek, raccsolva és selypítve. Untam magam, és mindig a gazdi előtt lábatlankodtam, amiért mérges volt:

– Menj innen, Villám, nem látod, dolgom van!

Azóta mindig csak foglalt volt. Elvitt sétálni, de keveset, és játszani meg egyáltalán nem játszott velem.

Megijedtem. Különösen éjszaka félttem, az álmaim közti szünetekben. Mindig ugyanazt álmodtam. Hogy Sanyika óriásira nőtt, mint a gesztenyefák az utcán, és egész súlyával rám dől. Nem tudtam levegőt venni, de kiszabadulni sem tudtam. ... Ilyenkor felébredtem és éreztem, hogy erősen rángatóznak a lábaim, mert el akarok futni ...

És aztán megismertem a magányt. Olyan közel férközött hozzám, hogy komolyan félni kezdtem. Sírni szerettem volna, de ez volt az egyetlen dolog, amit egyelőre nem sikerült megtanulnom.

A gazdi felesége már két napja idegeskedett.

– Csinálni kell valamit azzal a Villámmal. ... Sanyika rosszul van ... Nem kap levegőt ...

– Kicsoda? Villám? – ijedt meg a gazdi.

– Egek, ki beszél itt Villámról! A gyerekről van szó, nem kap levegőt, fullad. Hová tettem a lázmérőt?

– Elmondanád végre, mi történt!

– Mindig mondtam, hogy ennek a kutyának sok a szőre. Még a szőnyeget sem tudom rendesen kitisztítani ... Vidd el valahová, hallod?! De hová is tettem ... Ebben a házban semmit sem lehet megtalálni ... Ja, itt van. Az orvos azt mondta, minden órában mérjük a lázát. És ha valami van, akkor a mentőt kell hívni ...

A gazdi hallgatott és üres szemekkel bámult a feleségére, aki Sanyika mellett sürgölődött.

– Hová vihetném? És mi köze van itt a szőrnek? Mikor kezdődött?

– Reggel. Jól van, jól van, ne sírj már, mindjárt megmérjük a lázacskádat, csi-csi, baba, hideg, ugye? Nem baj, mindjárt elmúlik ...

Sehogy sem tudtam megérteni, mi történik. Éreztem, hogy van valami Sanyikával, s ezért én vagyok a hibás. De hogy hol követtem el a hibát, nem tudtam.

A gazdi egész este telefonált. Sokszor rám nézett, de amikor találkozott a tekintetünk, elfordult. Ismeretlenekkel beszélt, és többször a nevemet is említette, még hozzá olyan hangosan, hogy oda futottam hozzá, mert azt hittem, engem hív.

– Mindenkit felhívtam, akit tudtam – mondta a gazdi. – Nem tudom, mitévő legyek. A szüleidnek nem kell?

– Már olyan öregek, hogy járni is alig tudnak. Minek nekik kutya?

– Akkor mit csináljunk?

– Csinálj, amit akarsz! Csak holnap már ne legyen itt az a kutya!

Néhány napig a gazdi mogorván járt, kelt, és szinte alig beszélt a feleséggel. Ma pedig oda jött hozzám, a szemembe nézett, és megölelt.

Nem tudtam, hogy a gazdi sírni is tud.

– Bocsáss meg, Villám, bocsáss meg ...

Semmit sem értettem az egészből, és csak a gazdi arcát nyalogattam, s éreztem a nyelvemmel valami nedves és sós anyagnak a keserves ízét.

– Szóval holnap elaltatod azt a dögöt, vagy pedig a gyerekekkel visszamegyek a szüleimhez – mondta a gazdi felesége.

A gazdi nem szólt.

Akkor hát nekem el kell aludnom? Ha csak erről van szó, akkor én máris megyek aludni, és még a vacsoráról is lemondok. Hacsak épp erre van szükség ...

Reggel a gazdival beültünk az autóba, és elvitt valahová. Egy ismeretlen nagy ház előtt álltunk meg, és bementünk. Nagyon sok különböző szag terjengett benne. De a legerősebbnek a félelem szagát éreztem.

Láttam, ahogy nyílik és csukódik az ajtó, és ahogy bemennek és kijönnek kutya-társaim gazdáikkal. Egy mellettem ülő pincsi elmagyarázta, hogy ebben a házban a kutyákat és a macskákat gyógyítják, ha valamijük fáj, és panaszkodott, hogy neki már egy hete beteg a gyomra.

De hát nekem semmi bajom. Akkor minek hozott ide a gazdim? Éreztem, hogy elkezdtem reszketni. Lehetséges, hogy csakugyan beteg lettem? Nem, nem, ez lehetetlen ... De miért nem mond a gazdim semmit? Gondolataim összezavarodtak, és csendesen szipogtam, és a gazdi lábaihoz bújtam. A cipőjén megolvadt a hó, és egy kicsit nedves lett, de én jól éreztem így magam.

Az ajtó ismét kinyílt, és gazdi húzni kezdett maga után a pórázzal. „Hová? Miért? – szerettem volna kiáltani. – Hisz nem vagyok beteg, nem kell engem gyógyítani!” De a gazdám még erősebben húzott, és én engedelmeskedtem.

– Mi a baj?

– El kell altatni.

Számomra ez csak két különböző hang volt: az egyik a gazdámé, a másik egy

idegené. A gazdim hangját jól ismertem, és mindig hittem neki. De most mintha nem is ő beszélt volna. Rekedt volt, és úgy hangzott, mintha távolról, az ajtó mögül jönne.

- Beteg?
- Nem.
- Nincs kinek odaadni?
- Nincs.
- Menjen a másik szobába – mondta az idegen hang.

S ekkor megértettem: nekem nem szabad tovább élnem ... A gazdi így döntött. Ez olyan egyszerű, és olyan rettenetes volt, hogy sírni kezdtem. Úgy látszik, nem is kell tanulni, hogyan kell sírni. Jön az magától.

- Nem! Várjon ... Én ... Azaz .. Tudja ... Én ... Elnézést ...

A gazdi összevissza dörmögött valamit, és a pórázt húzogatta. Aztán hirtelen az ajtó felé húzott.

- Menjünk innen, Villám! Gyere gyorsan! Gyere! Elnézést ...

Kifutottunk az utcára. Emberek mentek el mellettünk. A gazdi leült egyenesen a hóra, és lehorgasztotta a fejét. Megsajnáltam. Odamentem hozzá, és a vállára tettem a pofám. Megélelt, és a szőröm azonnal nedves lett.

3

Már jó ideje a gazdám dácsáján lakom. Ez a legújabb játékunk. Csakhogy ez a játék egyáltalán nem vidám, és már régóta tart. Szabályai egyszerűek: a gazdi felelése és Sanyika engem sohasem láthatnak.

Nyáron a gazdi elvisz a barátjához, aki egy másik házban lakik, s ősszel vissza-költözünk, és itt vagyunk a következő nyárig.

Most tél van. Alig változtam, csak már nincs kedvem a fehér pillangókra vadászni. Inkább csak a teraszon fekszem egy ócska elhasznált heverőn, és a gazdit várom. Hetente egyszer jön, sok ennivalót hoz. Itt hagyja egy embernél, akinek biztonsági őr a neve. Az őr ad nekem enni. Sokat eszem, mostanában sohasem vagyok éhes.

Néha még játszani is szoktunk a gazdival. „Hozd ide”, mondja és eldobja a botot. De most már nem tudok olyan lelkesen játszani, mint azelőtt. Néha nincs is kedvem a bot után menni.

Az idő csak vonszolja magát, és nem akar véget érni. Arra a hosszú bedőlt kerítésre hasonlít, amely mellett midennap elfutok. Nem tudom, mivel lehet ezeket a hosszú, hideg fehér napokat eltölteni, amikor nincs itt a gazdám. Egy ilyen napba minden belefér: a ház, az erdő, a felhők, egész eddigi életem, de még mindig sok hely marad üresen, de hogy minek, nem tudom. Nem tudok rá magyarázatot találni.

Megtanultam számolni a napokat. Ha összeadom az üres napokat, akkor kijön egy olyan, amelyik nem üres. Ez az a nap, amikor a gazdi velem van. Aztán ő elmegy, és én megint kezdhetem a napokat összeadni. Van egy olyan érzésem, hogy ha ezt nem teszem, a gazdi sohasem fog eljönni.

Időnként annyira sajnálom magam, hogy kezdek vonítani. Hosszan és sokáig. Reggel felé belefáradok az önsajnálomba, és elalszom. Annyira egyedül vagyok, hogy néha már a Sanyika is hiányzik.

Igaz, vannak barátaim. A biztonsági őrnek van három kutyája. Egyikükről sem lehet tudni, hogy milyen fajta, de nagyon barátságosak és vidámak. És ha már egészen eluntam magam, akkor hozzájuk megyek és elmesélem nekik az életemet. Mindig ugyan arról beszélek: a gazdiról, Sanyikáról és a bánatról. Mindig figyelmesen meghallgatnak, és együttéreznek velem, különösen az egyikük, a vörös Juli. Az én Julim.

Jól emlékszem, hogy amikor először játszottam vele, az a furcsa érzés támadt fel bennem, hogy jó lenne mindig, állandóan így játszani. És akkor egy távoli emlék jutott eszembe: a szerelem szaga, a *szégyentelen* szó, és a gazdi nehéz lihegése. Úgy tűnt, hogy mind ennek valamilyen köze van a vörös Julihoz, ahhoz, hogy milyen örömmel, a farkamat csóválva, futok eléje, mennyire fénylik a szeme, és hogy milyen sokáig és kedvesen szagolgatjuk egymást. Szégyellem bevallani, de néha gyakrabban gondoltam rá, mint a gazdira. Amint felébredtem, azonnal rohantam a barátnőmhöz, és aztán egy tapodtat sem tágítva egész nap mellette voltam. Nem tudtam magamnak parancsolni – Juli felől olyan édes illat szállt, hogy forogni kezdett körülöttem a világ, és az egész testem beleremegett. S akkor úgy elfogott az izgalom, hogy alig emlékeztem valamire, csak arra, hogy két lábammal erősen átfogtam őt hátulról, és azt tettem, amit a gazdi sohasem engedett meg nekem. Azelőtt, ha ilyen szagot éreztem valahol, és kész voltam akár a világ végére is elmenni utána, a gazdi szigorúan magához parancsolt, szorosra fogta a pórázt, és szinte húzott az ellenkező irányba. Sehogy sem tudtam megérteni, hogy miért olyan kegyetlen hozzám. Julival viszont minden olyan egyszerű volt.

Ám egy bizonyos idő elteltével Juli hirtelen megváltozott. Amikor megéreztem ugyanazt az illatot, de már nem olyan erősen, és megpróbáltam közeledni hozzá, Juli rögtön a két hátsó lábára ült, és vicsorított. Miért? ... Mi történt? Mivel bántottam meg? ... Nem értettem, és megsértődve félrehúzódtam, és csak járkáltam körülötte. Nekem semmit sem mondott, csak morgott, és kimutatta a foga fehérjét, ha közeledni mertem feléje.

Aztán ez az illat egyszercsak eltűnt valahová, és Juli ismét barátságos lett, és épp oly kedvesen játszott velem, mint azelőtt. S érdekes, nekem jólesett, hogy csak így játszhatok vele, mintha semmi sem történt volna közöttünk, és már nem is akartam vele azt tenni, ami nem is olyan rég még olyan lélegzetelállító nagy gyönyörűséget szerzett nekem.

Egy ideig minden úgy ment, mint azelőtt, de nagyon elcsodálkoztam, amikor észrevettem, hogy Juli hasa épp olyan nagyra kezd nőni, mint a gazdi feleségéé. Csak nem fog a világra jönni még egy Sanyika?! Lehetetlen! ... Hogy őszinte legyek, halálra ijedtem. Mert ha Julinak Sanyikája lesz, akkor minden elveszett. Állandó rettegésben éltem. De Juli, úgy tűnt, egy cseppet sem izgult. Úgy szaladgált borzalmas hasával, mintha mi sem történt volna, és jókedvűen nézett rám.

Szerettem volna elmesélni a bánatomat a gazdinak, de féltem, hogy akkor visszavisz arra a helyre, ahol a beteg kutyákat szokták elaltatni, és ezért inkább hallgattam. Türelmesen vártam, hogy jöjjön, aminek jönnie kell, és figyeltem. Tudni akartam, hogy mozog-e valami Juli hasában vagy sem.

És bekövetkezett. A biztonsági őr leterített a szoba sarkában egy régi bundát Julinak, és ő ijedt tekintettel feküdt és nézett rá. „Ne félj, ne félj, hisz nem először csinálod” – mondta neki az őr, megvakarta a füle tövét és kiment. Engem is kikergetett, és becsukta az ajtót.

Egész nap csak ültem az ajtó előtt, és megpróbáltam a Sanyika szagát megérezni. De a benti szagok egészen mások voltak, és hallani sem hallottam semmit. Az őr többször is bement Julihoz, mondott neki egy-két bátorító szót, s aztán megint elment, és én kezdtem aggódni miatta. Úgy gondoltam, biztos nagyon beteg lett, és nekem kell őt megmenteni. Kétségbeesetten kapartam az ajtót, és hívtam Julit, de ő nem válaszolt.

Nem tudom, hogy éltem túl ezt a napot. Szerettem volna Julival együtt meghalni. De este váratlanul kijött a szobából, élt, és semmi baja sem volt. A nagy hasa is eltűnt, de a szeme fáradt volt. Oda mentem hozzá, az oldalához dörgölöztem, de ő csak gyengén megcsóválta a farkát, és ásított. Ettől nagyon jól éreztem magam. Szerettem volna tetőtől talpig, azaz az orrától a farkáig végig nyalni, csak azért, mert élt és nincs semmi Sanyikája, és köztünk megint minden úgy lesz, mint azelőtt.

Amint a szoba kiürült, bement oda az őr, tett-vett ott valamit néhány percig, aztán kijött és egy zsákféleség volt a kezében. A zsák mintha gyengén vinnyogott volna, és mintha mozgott is volna benne valami. Juli meghallotta, hegyezni kezdte a fülét, oda ugrott az őrhöz, és elképzeltetetlen dolgokat művelt: panaszosan vinnyogott, hangosan ugatott, és mancsával megpróbálta elérni a zsákot. Az őr rászólt, elkapta az örvénél, visszavitte a szobába, majd rácsukta az ajtót. Aztán a zsákot elvitte valahová a ház mögé, és a vinnyogás hamarosan megszűnt.

El sem tudom mondani, hogy viselkedett Juli ezután! Össze-vissza rohangu az udvaron, mint egy őrült, szagolgatta a levegőt, nyüszített, kaparta a földet a szobában, ahol korábban a bunda volt, nem evett, nem játszott, s úgy nézett az őrré, mintha az valami nagy bünt követett volna el vele szemben. Igyekeztem megnyugtatni, amennyire csak tudtam. Kész voltam bármit megtenni az én Julimért,

de nem tudtam megérteni, mi az, ami aggasztja. Egész nap a nyomában voltam, és segítettem neki keresni valamit, ami már nem létezett. Hogy tudtam volna neki elmagyarázni, hogy a múltat már nem lehet megtalálni, mert az egyszer s mindenkorra eltűnt. ... Úgy sem hitt volna nekem.

De lassan, lassan mégis csak megnyugodott, és kezdtünk újból úgy élni, mint azelőtt.

Elmúlt néhány év, és mindent megszoktam: a sétákat, melyeket Julival szoktam tenni, azokat a ritka örömteli pillanatok, amikor a gazdival együtt lehetek, és a saját csendes bánatomat, mely az idő múltával egészen elviselhetővé vált. Most már nem szoktam idegeskedni minden apróság miatt, és Julinak is mind kevesebbet beszélek az előző életéről. Most már nagyon ritkán szoktunk játszani, és inkább csak egymáshoz simulva fekszünk valahol a napon, és nem gondolunk semmire. S aztán, ha már jó melegünk van, elalszunk.

Ortutay Péter fordítása

Kormos Brigitta linómetszete

Lisányi Endre

Cím nélkül

– *Balázs Péter és Eröss István Bódvaszilason készített alkotásai* –

Balázs Péter és Eröss István cím nélküli alkotásai a 2011-ben Bódvaszilason megrendezett, nemzetközi „MagtArt Természetművészeti Szimpózium” során készültek. A szimpóziumra befejeződött a falu műemlék magtárának felújítása, ami egyrészt otthont adott az alkotótábornak, másrészt az elkészült műveket itt tekinthették meg az érdeklődők, illetve a jövőben tágas kiállítóhelyként fog funkcionálni. „A Művészetek Magtára”.

Mindkét művész közös tulajdonsága az élet filozofikus szemlélete és mindketten az ember és környezete kapcsolatát vizsgálják. Talán ennek következménye a bódvaszilasi munkáikban megfigyelhető néhány formai hasonlóság, azonban, ami ennél fontosabb és értékesebb számunkra, azt a különbségekben találjuk meg: egyik lírai mű, epikai adalékokkal, a másik inkább epikai, lírai részletekkel.

A két alkotást, a műtermi munka, valamint a galéria kiállítóteréhez kötött bemutatás miatt, nem célszerű kizárólag a természetművészet sajátos elméleti közege-n belül értelmezni. A nature art-hoz ugyan több ponton kapcsolódnak, de attól független alkotásokként is jól definiálhatók.

„Talán az otromba erdők mögött
találok egy kicsi kunyhót,
ahol a fehér fenyőasztalkából
oltárt csinálhatok.

Ott egy Istent imád majd velem
a kunyhó apraja, nagya...”
(Dsida Jenő: Valami arcot viszek)¹

Balázs Péter alkotói tevékenységét a természet jelenségeinek koncentrált vizsgálata jellemzi.² Plasztikai jórészt az élővilág mágikus formáira vezethetők vissza. Geometrikus alakzatkonstrukciói leginkább a természet elemi erejű körforgásának energiáit raktározó akkumulátorcellákra emlékeztetnek. Ősmodellek. Máskor

¹ <http://mek.oszk.hu/00600/00640/html/verso3.htm#15>

² <http://www.pocem.hu/>

a térrel kísérletezik, a teret szerkeszti, teret „vág” ki térből, mikrokozmoszt a makrokozmoszból (Barlanglakások). Célja, hogy részjelenségek helyett az egymással összefüggő elemek egészet alkotó rendszerét kutassa.³ Ezért nem meglepő, hogy az egység gondolata visszatükröződik szinte valamennyi munkájában.

Alkotása első pillantásra csak azt jelzi, hogy *vagyok*, kevésbé azt, hogy *mi vagyok*, ugyanis nem mellékelte hozzá értelmezési segítséget, azaz nem adott címet. Ezzel egyrészt kizárta, hogy a cím szöveges üzenete a mű szerzteágazó, nem verbalizálható tartalmát felülírja, elhomályosítsa, másrészt felvállalta azt a kétoldalú lehetőséget, hogy a néző maga éljen a címadás szabadságával. Az alkotó ily módon szelíden „rákényszeríti” a szemlélőt arra, hogy az alkotást saját kulturális hátterén azonosítsa és értelmezze. A befogadói kompetenciától függő értelmezési kísérletek és címvariánsok kiegészíthetik és szélesebbre húzhatják, ugyanakkor – és ez a kockázata – el is homályosíthatják az eredeti értelmezési horizontot⁴. A befogadó és a mű mindenképpen egymás gondolati terébe kerül, még abban az esetben is, ha a művészi szándék és a befogadói értelmezés elcsúszik egymás mellett, vagy egyenesen ellentétes lesz.⁵

Tehát Balázs, amikor nem él a címadás lehetőségével, akkor nem rejtlezni akarja alkotását, és nem kíván besimulni egy közös művészeti vállalkozás csendes demokráciájába, és azt sem kívánja sugallni, hogy műve nem más, és nem több, mint a felhasznált anyagok önelvű rendszere. A „*Cím nélkül*” is cím. „*A Cím nélkül* műalkotás, a műalkotások pedig... tipikusan valamiről szólnak.”⁶

Amennyiben a Bódvaszilason látható alkotását a szobrászat (vagy az építészet) műfajába soroljuk, úgy elkerülhetetlenül fölmerül a térbeliség problematikája. Annál is inkább, mert a művész eddigi művészeti tevékenységének sarkalatos pontja a mű és a mű környezete közötti viszony analízisa. „A tér, a hely és a plasztika viszonyát, összefüggéseit kutatom munkáimban... A térfelfogás történetében lezajlott változást emelem ki... Számomra a személyes művészi alternatíva lehet... a terek szakrális állapotának visszaállítása.”⁷

³ http://www.art.pte.hu/files/tiny_mce/File/dla/2009-doktori%20tezisek/BalazsPTezisek.pdf

⁴ Kivételnek számít, amikor a cím nélküli mű karaktere annyira egyedi, hogy ezzel kizárja az alkotó a szándékával ellentétes értelmezési lehetőségeket.

⁵ „Az emberek a rájuk kényszerített érthetetlenségben valamilyen általános igazságra ismernek.” Arnold Gehlen: Kor-képek. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. 16. o.

⁶ Arthur C. Danto: Műalkotások és pusztá valóságos dolgok. In. uő: A közhely színeváltozása. Budapest, Enciklopédia, 2003. 17. o. Kiemelés tőlem. (Természetesen Balázs Péter alkotására nem vonatkozik az írásban szereplő J. abbeli kívánsága, hogy művét ne értelmezzék.)

⁷ http://www.art.pte.hu/files/tiny_mce/File/dla/2009-doktori%20tezisek/BalazsPTezisek.pdf Tegyük hozzá, hogy a tér jellegének megváltoztatása a műalkotás értelmezését is megváltoztatja, vagyis másképpen értelmeződik ugyanaz a mű pl.: szakrális térben és másképpen a galéria steril környezetében. Utóbbiban – bizonyos értelemben – az alkotás is sterilizálódik.

Tegyük hozzá – mintegy meghosszabbítva Balázs Péter gondolatmenetét – hogy a tér fogalma meglehetősen viszonylagos. Egy tér olyan, amilyen elméletet vonatkoztatnak rá, vagyis a Cassirer-féle teoretikus, mitikus, esztétikai tér, térszemlélet sem létezik tisztán, vagyis nem szilárd és nem teljes. Struktúráját „csak azon általános értelmi összefüggés által nyeri el, melyben felépülése végbemegy. Az értelmi funkció az elsődleges és meghatározó, a térstruktúra a másodlagos és függő momentum. Ami a különböző értelmi karakterű és értelmi eredetű tereket, a mitikus, esztétikai és teoretikus teret egymással összeköti, az egy tisztán formális meghatározás.”⁸ Az alkotás mindenképpen megakasztja a tér folytonosságát. Ez abban az esetben is így van, amennyiben a kiállított alkotást nyitott konstrukcióként, architektonikus rács-szerkezetként értelmezzük, vagyis, amikor a külső tér átjárja az alkotás belső terét, ezzel azt a hamis látszatot keltve, hogy a mű föloldódik az őt körülvevő és meghatározó térben. Éppen ennek a *nem feloldódásnak* köszönhetően jön létre az értelmezhető forma, amely természetesen azt a teret is értelmezi, amelyben megjelenik.

A formaként térben megjelenő műalkotás segítségével a világra reflektál, a világhoz való kapcsolatát jelzi, alakítja és tisztázza a művész. Balázs Péter számára a természeti környezet, a táj és a spirituális hagyományok együttese képezi azt a szellemi alapanyagot, amiből létrehozza a cassireri értelemben vett „valódi” és „aktív” alkotásait. „Minden valódi ábrázolás egy, a világhoz való új viszony, melybe az ember behelyezi magát, és semmiképpen sem csupán a világ passzív másolata.”⁹

Balázs feladatának tekinti a „visszaállítást”, ami az emlékeztetésen keresztül valósulhat meg. Alkotása, amely erősen magán viseli a hétköznapi kézműves jelleget, revitalizált, összetett szimbólum, amelynek segítségével a transzcendencia felé kíván irányt mutatni. A kézművesség láthatóvá tétele, sőt hangsúlyozása az archaikus kultúrákra való utalás, amikor a munka még rituálénak számított, amikor a tudás jelentős része a „kézen keresztül öröklődött”¹⁰, és amit menthetetlenül leváltott a jelenkor gépi kultúrája.¹¹

Bódvaszilason készített konstrukciójában, – amit éppen emlékeztető jellege miatt akár rekonstrukciónak is nevezhetünk – újra fölcsillan, az a – korunkból Munford által hiányolt –, találékonyság, amely szemben a haszonelvű társadalmakkal a szimbolikus kifejezésformákat képes összekötni az esztétikummal.¹²

⁸ Ernest Cassirer: Mítikus, esztétikai, és teoretikus tér. in: Vulgo, 2001. 1. 241-242. o., vagy <http://www.c3.hu/scripta/vulgo/2/1-2/cassir.htm>

⁹ Ernest Cassirer: <http://www.c3.hu/scripta/vulgo/2/1-2/cassir.htm>

¹⁰ Lewis Munford: A találmányok és a mesterségek. in: uő: A gép mítosza. Budapest, Európa, 1986. 98-99. o.

¹¹ U. o.

¹² Lewis Munford: A találmányok és a mesterségek. in: uő: A gép mítosza. Budapest, Európa, 1986. 119-120. o.

Az alkotás a környező erdőben található husángokból készült, amelyek kör alaprajzról indulnak, és szabálytalan, íveket, ívkezdeményeket alkotnak. A merevítést vízszintesen rögzített ágak szélességi körei biztosítják. Összhatása leginkább egy kunyhóra, illetve egy kunyhóvázra emlékeztet. Átlátható, legalábbis abban az értelemben, hogy a tekintet behatolhat a mű belsejébe. Föltárja önmagát, megmutatja belső világát, ami – és ezt fontos kiemelni – csupán jelképesen határolódik el a külvilágtól. Talán éppen a teljes áttekinthetőség érdekében nincs feltűnően kitüntetett pontja az alkotásnak. A belsejét vesszőre kifeszített, félköríves papírlap osztja függőlegesen ketté, de úgy, hogy miközben a két térrészt jól érzékelteti, aközben az átjárhatóságot nem szünteti meg teljesen.

Ami a külsőt-belső elválasztja és megkülönbözteti, az a vázszerkezet. A szerkezet önhordó, nem igényel külön támasztékot, vagyis a függőlegesen és vízszintesen egymáshoz rögzített faívek megtartják saját magukat. Alapja a kiállítótér padlója, tehát posztamenssel nincs kiemelve, így nincs elkülönítve abba a szférába, amely leginkább a hagyományos módon bemutatott műalkotások jellegzetes közege. Valóban a talajon áll (mint egy épület vagy egy ember), de a gravitációs erőt alig érzékeljük. A szobrászati anyag, vagyis az ágak, lendületes-rajzos használata miatt az alkotás vonalhálója súlytalanak tűnik. Lebegni látszik.

Balázs cím nélküli alkotásában megfigyelhető gesztusa hasonló, mint amikor az augur pálcájával kijelöli, térbe rajzolja, a szent kerületet. A megrajzolt építmény súlytalansága és nyitottsága – Spenglert idézve – szemben áll az apollói lélek „statikus mechanikájával” és – a katedrálisokat emelő – fausti lélekhez, áll közelebb „melynek összimbóluma a tisztán határtalan tér.”¹³

A kör alaprajzra fölépülő struktúra egyszerre idézi föl a pásztorkunyhók vagy a jurták formáját és középkori, forgó vagy kerek kápolnáink szakrális terét. Bár egyik az ember, míg a másik az isten hajléka, de mindkét léttér a centrum, a világtengely köré épített rend, a kozmikus tér másolata, „amelyet az ember önmagának épít, amikor az istenek példaszerű alkotását a kozmogóniát utánozza.”¹⁴ Alkotása a világ képe, ágakból hajlított yantra.¹⁵

Az építményjelleg és a sajátos szerkezet egyszerre magyarázza számukra az alkotás időhöz való viszonyát. Általános értelemben vett időfelfogásunk „mintegy architektúra szerint szervezi az időt, úgy osztja föl kronológiai mezőkre, ahogyan egy épület tömegei tagolódnak adott terv alapján.”¹⁶ Balázs konstrukciójára azon-

¹³ Oswald Spengler: A nyugat alkonya. Budapest, Európa, 1996. 1. kötet, 298–301. o.

¹⁴ Mircea Eliade: A szent és a profán. Budapest, Európa, 1987. 51. o.

¹⁵ Lásd Philip Rawson: Mantra and Yantra. In: uó: The Art of Tantra. New York, Oxford University Press, 1978. 59–83. o.

¹⁶ Henri Focillon: A formák élete. In: uó: A formák élete - A nyugati művészet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1982. 83. o.

ban nem a szubordinancia, hanem a centralitás a jellemző. Az alá-fölé rendeltségi viszony átadja helyét egy, önmaga függőleges tengelye (axis mundi) körül létező, vertikális építménynek és szemléletnek, vagyis a folyamatos időszemlélet az álló időnek.

A vázszerűség egyszerre jelenti az épülés és a bomlás állapotát. Amennyiben elfogadjuk Stimmel gondolatát, aki szerint a kész építmény nem más, mint a szellem és a természet egyensúlya, úgy ebben az esetben nem lehet megállapítani, hogy a szellem győzedelmeskedik az anyagon, és fölépít valamit, vagy – Stimmel szóhasználatát követve – a természet bosszút áll a szellemen, és a pusztulás ellentétes irányú munkáját látjuk.¹⁷ Tehát a mű, mivel nem érzékelhető rajta sem a pusztulás, sem a megvalósulás időben zajló folyamatának iránya, a rommá válás és felépülés kettős lehetőségének választóvonalán, az időfolyamon kívül helyezkedik el.

A mulandó, természetben fellelhető és rendkívül takarékos anyaghasználat az arte povera-t,¹⁸ a kunyhó, kunyhóváz motívum pedig Mario Merz juttatja eszünkbe, aki legendás „Igloo” alkotásait mintegy harminc éven keresztül készítette.

A jól megfogalmazható és bátran vállalható közös vonások figyelembe vétele mellett, – hiszen mind a kettő szimbolikus mű – a különbségek kiemelése hozza közelebb Balázs Péter munkáját.

Merz igluvariánsaiban – amelyeket legtöbb esetben különböző anyagokkal, vagy szöveggel egészített ki – a természet, mint számokra átírható, arány és növekedési elv jelenik meg.¹⁹ A prehisztórikus utalások és a természet misztikája ütközik Merznel a fogyasztói, elitista, technokrata társadalom gyarló létével. Korábbi művei a direktpolitikát sem nélkülözték.

Balázs Péter nem akar politizálni, kritizálni, és valószínűleg nem fog sorozatot készíteni alkotásából. Műve dialógus a művész és a számára elérhető és feleleveníthető hagyományok között. A dialógus célja és témája – ahogyan ezt a művész megfogalmazta –, a „vertikális érzékelés visszaállítása.”²⁰

Merz iglu elnevezésével ellentétben a kunyhót idéző forma számunkra sokkal ismertebb, ezért sokkal közvetlenebbnek érezzük. Megragadhatóbbá válik az al-

¹⁷ Georg Stimmel: Die Ruine. Eine Ästhetischer Versuch, in G. S., Aufsätze und Abhandlungen 1901–1908, II kötet. (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.) 124–125. o. Idézi: Moravánszky Ákos: arc’5 – Új Magyar Építőművészet melléklete. 2000. augusztus. 12. o.

¹⁸ A természetművészet számára valószínűleg elfogadható előd és hivatkozási pont az arte povera, és a koncept. Még abban az esetben is, ha a természetművészetet az elődök – ökoszemlélettel, land art, és earth art elemekkel bővítet –, jó értelemben vett parafrázisaként, vagy a jelenkor ökoproblémáihoz igazított változataként határozzuk meg.

¹⁹ Fibonacci számsor, aranymetszés.

²⁰ http://www.art.pte.hu/files/tiny_mce/File/dla/2009-doktori%20tezisek/BalazsPTezisek.pdf

kotás.²¹ Ugyanakkor éppen ez a közelség csapda is lehet, mert könnyen köznapi-ságba csaphat át, és ekkor műalkotás helyett felesleges ismétléssel, üres frázissal, formalizmussal találkozunk.

A másik lényeges különbség szintén tovább értelmezi Balázs alkotását. Mario Merz iglui „üresek”, tehát elvileg (és nem csak elvileg) helyet foglalhatok a műben, tartalomná válhatok. Balázs Merz-műveitől eltérő befogadói szituációt alakít ki. Alkotásának nem léphetek be a belsejébe, mert tartalmát átvitt és szó szerinti értelemben is magában hordozza. Vagyis művét lezártnak tekinthetjük, ami nem várakozik arra, hogy a szemlélő önmagával kiegészítse. „Fel van töltve”, mint egy kondenzátor. Belsejében, a papír íven, azonos mennyiségű ellentétes (pozitív és negatív) erő feszül egymásnak.

A fehér, jel nélküli papír (tabula rasa) mint empirista ismeretelméleti fogalom, utalás az emberre, de felismerhető benne a lunulába foglalt ostya is, aminek szakrális fehérségét elkülöníti, óvja és megmutatja – akár egy monstrancia – a husán-gokból hajlított kunyhó-katedrális.²²

A félkörív mentén vesszőkre feszített papír rendkívül sokrétű szimbolikájában megfigyelhetjük a maszkulin erő, a szoláris sugárzás, a falomb és a tűz megidézését, ugyanakkor bátran felfoghatjuk ugyanezt a papírt lunáris motívumként is, hiszen a belsőbe helyezett, még beíratlan, érintetlen hártypapír az építmény és az építménybelső világosan utal a feminin karakter jelenlétére.²³ A feminin-maszkulin vonások összefonásával, hatóerejük egyensúlyi helyzetének ábrázolásával Balázs Péter az ember és a világ kétpólusú egységét²⁴ mutatja meg.

Alkotásának értelmezési lehetőségei, egyre nagyobb körök mentén, mint hagy-malevelek csukódnak egymásra. Ehhez hasonlóan az atomi szintről induló mű körül újabb és újabb kapcsolódó burokként értelmeződik a kiállítótér, az épület, a falu, a tájegység stb.; magához öleli a természeti, kulturális, szociológiai, környezetet is összhangban a – civilizációkat és történelmi korokat összekötő – holisztikus egységfelfogással²⁵.

„Az emberek életérzésében mindenesetre
állandóan tapasztalható egy kettősség:

²¹ Az *iglu* szó és a kunyhó felismerhető formája két különböző asszociációs mezőt nyit meg, amelyek között természetesen vannak átfedések.

²² „A mágikus boltozatok... befednek.” Oswald Spengler: A nyugat alkonya. Budapest, Európa Kiadó, 1995. I. kötet. 300. o. A monstranciák felső része sokszor templom (épület) formájú

²³ Lásd Lewis Mumford: Menedék, falu és erődtípus. In: uő: A gép mítosza. Budapest, Európa, 1986. 19–20. o.

²⁴ Jin-Jang, anima-animus stb.

²⁵ http://www.art.pte.hu/files/tiny_mce/File/dla/2009-doktori%20tezisek/BalazsPTezisek.pdf

létezik egy velük szabályozott kölcsönhatásokban élő természet,
és egy olyan, ami kívül esik e határokon.”

(Lukács György)²⁶

Eröss István elismert természetművész itthon és külföldön egyaránt. Megfordult Európa nagyvárosaiban, Afrikában és több ázsiai országban. Ismeri a nagyvárosi életet és a kisközösségek hagyományörző életmódját. Utazásai során folyamatosan tanulmányozza az ember és a környezet viszonyát. Megfigyelései és felismerései meghatározzák művészetének jellegét, megszabják irányát. Alkotásain keresztül árnyaltan bemutatja a társadalmi és a természeti környezet összefonódásának jellegzetességeit, valamint a környezet és az ember bonyolult kapcsolatát, ami – bár rendkívül sokféle lehet, de – soha sem passzív. Ellenkezőleg! Dinamikus, folyton változó, minden pillanatban aktuális! Ideális esetben valódi dialógussá alakulhat ez a kapcsolat, vagyis megvalósulhat egy aktív egyensúlyi állapot. Sajnos napjainkat jobban jellemzi a megbomlott harmónia, amikor ember és környezete nem a párbeszéd kedvéért fordul egymással szembe, hanem, mert ellenfelek lettek.

Eröss a képzőművészet segítségével megkísérli analizálni és ábrázolni ezt a bonyolult viszonyt. Munkáiban szerencsésen keveredik az erdélyi-magyar néphagyomány és természetszemlélet, a keleti filozófia, a nyugati képzőművész önazonosság-kutató kérdéseivel. Természetművészete a művészeteknek olyan dialektusa, amit Magyarországon, Japánban, Indiában, Horvátországban, Koreában – és még hosszan sorolhatnánk -, egyaránt jól értenek, tehát csöppet sem helyspecifikus, hanem átfogó, általános. A nemzetközi figyelem, ami tevékenységét kíséri – többek között – azt bizonyítja, hogy alkotásai újszerűek és aktuálisak. Felismerhetjük bennük azt a szellemi rugalmasságot, amelynek köszönhetően remekül beilleszthetők, többféle kulturális közegbe is.

A környezet (ahol az alkotás megvalósul) az ott fellelhető és az adott helyre jellemző anyagokon keresztül részben meghatározza saját magát. A természetművész az anyagnak és környezetének ezt a kapcsolatát messzemenően tiszteletben tartja. A természetművészeti alkotások – jó esetben – az alkotás környezetére jellemző, az ott fellelhető anyagok felhasználásával (kombinálásával és alakításával) készülnek, azonban a kész mű sosem takarhatja el a kiindulási anyagot, vagyis a műalkotásban fölismerhető marad a környezet, azaz a kiindulási pont, ezért a kész mű, továbbra is rendkívül erősen képes kötődni ahhoz a közeghez, amelyben megjelenik. A természetművészeti alkotás, tehát nem pusztán egy már létező formakészlet átírása más anyagra és környezetre, ami szükségszerűen a forma át-

²⁶ Lukács György: A természeti szépség, mint az élet eleme. In: uő: Az esztétikum sajátossága. 2. köt. Budapest, Magvető Kiadó, 1965. 634. o.

alakulását is jelentené, hanem a felhasznált anyagon keresztül a forma visszakapcsolása saját kiindulási anyagához, származási helyéhez.

Az alkotásaihoz fölhasznált anyag Erőss számára sem halott, passzív matéria, ami arra vár, hogy a művész átszellemítse, hanem az élet körforgásában részt vevő sejtek halmaza, amihez értő érzékenységgel és csak olyan fogásokkal szabad nyúlni, amit a kézműves hagyományok évezredek alatt kialakítottak, és a további alakítást az a természeti környezet folytatja és fejezi be, amelyből az alkotás anyaga kikerült.

Erőss sok esetben saját testét is alapanyagként, közvetítő közegként használja. Ezekben a body art akciókban²⁷ minimálisra zsugorítja azt a távolságot, ami a kutatót a kutatás tárgyától, pontosabban a művészt az alkotástól elválasztja. Rendkívül személyes és ettől zavarba ejtő lesz ez a megfordított viszony, ez a szerepcserre, amikor a természeti környezet hagy fizikai nyomot az emberi test élő szövetén hasonlóan a szabadtéri tárgyakhoz, amelyeket az időjárás folyamatosan tovább alakít. Az alkotó, az alkotói tevékenység, az alkotás és az alkotás anyaga egymásba mosódik. Az emberi test hasonló lesz a szél hajtotta bambusztutajhoz, az esőben ázó, napon száradó fatörzshöz²⁸. Egyik sem az időtlenséget célozza meg, hanem a születésétől magában hordozott mulandóságot láttatja. Mégsem érezzük a lemondás, az örök visszaolvadás melankóliáját, mert ezek az alkotások – és ez általában érvényes a természetművészeti alkotásokra – nem akarnak szembeszállni az idővel. Minél erősebben hangsúlyozzák időlegességüket, minél kevésbé célozzák meg az ezer évekkel dacoló művek státuszát, annál inkább „kihátrálnak a dolgokból”, így mintegy érvénytelenítik az idő dolgok feletti uralmát. És a dologi lét helyett a folyamatos átalakulás sodrába kerülnek, ami bár formájában s végül anyagában sem tartja meg a műveket, a változás szakadatlan folytonossága mégiscsak megidézi – immár harc nélkül – az alkotások körül az időtlenséget.

Erőss számára az ember és környezete viszonyának vizsgálata a (természet)művészet optikáján keresztül, nem pusztán egy lehetséges kortárs művészeti vállalkozás, hanem a kultúra és a természet viszonyára feltett kérdéssor is egyben.

Úgy tűnik, hogy a kultúra és a természet kettősét leginkább az állandó szembenállással lehetne jellemezni. „Kultúra attól a pillanattól létezik, hogy az ember rájött arra, hogy karja a nyers kőbaltával felszerelten olyan dolgokra képes, mely különben hatáskörtén kívül esnék. Szolgálatára kényszerített egy darab természete-

²⁷ Természetművészet és a body art, illetve az akcióművészet kapcsolatával célszerű lenne egy terjedelmes tanulmányban foglalkozni, ugyanis meglehetősen tisztázatlan. Feltehetőleg ez az oka annak, hogy nem egyszer találkozhatunk a plagizálás határát súroló rossz utánzással, tartalmatlan és felesleges akcióművészetnek, (body artnak) titulált tevékenységgel, amelyeket a természetművészet védjegyével kívánnak hitelesíteni.

²⁸ Utalás Erőss István régebbi alkotásaira. Lásd: <http://www.erossistvan.hu/erossistvan.html>

tet.²⁹ Kultúráról mint egy közösség irányított magatartásáról akkor beszélhetünk, ha a természet birtoklása anyagi, erkölcsi és szellemi téren olyan állapotot teremt meg, mely magasabb és jobb, mint az, amelyet az adott természetes viszonyok nyújthatnak.”³⁰ Az alkotói tevékenység, vagyis a kultúra teremtése, szükségszerűen a természet megváltoztatásával jár együtt. De korántsem mindegy, hogy ez a változtatás milyen mértékű, és mi a célja, hozzájárul-e ahhoz, hogy megtartsuk vele a kultúrát, vagy végső soron annak felszámolásához vezet? Amikor a természetművészeti alkotások, ezt a napjainkra rendkívüli módon kiélezett viszonyt analizálják, akkor lényegében újra tárgyalják a kultúra-természet hegeli dichotómiáját. Az alkotó tehetségétől, éleslátásától függ, hogy milyen mélységben tudja ezt a viszonyt megérteni, és bemutatni, hogy megmarad az ellentét ismételt kimondásánál, vagy megkeresi azokat a pontokat a természetben és a kultúrában, amelyek egymásra vetíthetők, harmonikusan összeilleszthetők. A természetművész akkor találja meg leginkább önmagát, ha tisztában van azzal, hogy ő maga is kultúrát teremt, és ez minden esetben környezeti beavatkozással jár.³¹ Arról nem is beszélve, hogy a természetművészet csak egy már felépített civilizációs-kulturális térben képes művészetként megjelenni.

Eröss természetművészeti alkotásaira sem az a jellemző, hogy egyoldalúan „zöldpártiak” lennének. Munkáinak egy határozottan elkülöníthető csoportjánál³² jól megfigyelhető a kultúrát teremtő, a természetet alakító, technokrata emberi tevékenység és az emberi tevékenységtől független természeti elem egybefogása, annak reményében, hogy egymást kölcsönösen értelmezni tudják. Amikor újra és újra megkísérli együtt szerepeltetni és így, az összekapcsoláson keresztül értelmezni természet és kultúra összefüggéseit, akkor elkerülhetetlenül fölállalja az ismétlés ambivalenciáját is, hiszen egyfelől eltűnhet az egyediség újszerű, rácsodálkozásra kényszerítő, figyelemfelkeltő ereje, másrészt viszont éppen az ismétlésen keresztül tárhat föl számunkra eddig ismeretlen, mélyebb tartalmi rétegeket.

Ebbe a sorozatba tartozik a Bódvaszilason készített munkája. A vastag fenyőgerendákból, precízen összeácsolt architektonikus szerkezet megfeleltethető egy épületnek. Felismerhető benne a favázás családi házaknak és a népi építészetnek néhány eleme, pl.: a fatornácok karokkal rögzített oszlopsora. A szerkezet pontos

²⁹ Johan Huizinga: A holnap árnyékában. Budapest, Windsor, 1996. 34. o.

³⁰ Uo.: 37. o.

³¹ Akkor is, ha ez a beavatkozás minimális, és akkor is, ha tonnákat mozgatnak meg, sőt már akkor is, ha csupán a gondolatig jut el a műalkotás, bár ebben az esetben közvetlen beavatkozásról, nyilván, nem beszélhetünk.

³² A 2002-es és 2010-es abikói, a 2006-os gongjuí, 2007-es lidherodei, a 2008-as taipei, de a 2008-as gongjuí munkája is ide sorolható. Szerkezetileg hasonló a még csak tervként létező „Statikus golyó” - Szigeti Gábor Csongorral közös alkotás - (<http://epiteszforum.hu/node/15733>), de feltehetőleg a kész alkotás nem az előző munkák folytatása.

kivitelezése tervszerű mérnöki munkát, a természetes anyag átalakításához szükséges szerszámok meglétét, valamint a szakmai tudást egyaránt feltételezi. És ne feledkezzünk meg az emberi szándék hatóerejéről, amely a kézen keresztül megvalósítja a szerkezetet! Más szóval, az alkotás konstruált része hordozza magán és magában az emberi alakító tevékenység valamennyi jellegzetességét, az emberi jelenlétet. Ez a külső, gerendákból ácsolt burok az, ami feltételezi, hogy mögötte ipar, történelem, (nép)hagyomány, alkotó ember stb. található. Ha – romantikus fordulattal – Schlegel nyomán úgy tekintünk az építészetre, mint ami a zenével analóg, és épületként azonosítjuk az építészeti tudást feltételező konstrukciókat, akkor ez az ácsolt geometriai forma a műnek a zenei rendje, a dallam harmóniája. Ebben az esetben – a szám és a mérték miatt, ami közös nevezője a zenének és építészetnek –, akár szférikus is tárgíthatjuk a mértani szerkezet jelentését, vagyis a kozmosznak, a vitathatatlan, isteni rendnek jelképes átírását és megmutatását figyelhetjük meg, amit a kultúráját szerkesztő ember csak úgy képes megmutatni, hogy beavatkozik a természetbe, aminek romlott állapotát amúgy is számon tartja a judeokeresztény hagyomány.

A már említett kultúra-természet dichotómia az alakítás és a magától alakulás kettősét is jelenti. A szaporodó élő szövet saját törvényei szerint alakítja sorsát, formáját, struktúráját, vagyis a mértanival szemben az organikus, a halottal szemben az élő, a szerkezettel szemben a szervezet jellegzetességei is érvényesülnek. A zenei párhuzamnál maradván, egymást ellenpontosítják, egymásba kapaszkodva alkotják a műalkotást.

A szakmunkával elkészített külső burok, – a mesterséges architektonikus szerkezet – vékony acélhuzalokra felfüggesztett, súlyos fatörzset tart, amit apró facsapokkal tűzdelt tele a művész. A kiálló „ágacskák” összetartják a fatörzsen tenyésző penészgomba-szövedéket, amely a természet tényleges jelenléte a műben. Megtölti a szerkezet belsejét a szaprofita, heterotróf élet különös jelenségeivel. Hiszen a gombák, miközben a szerves anyagokat lebontják³³, éppen a szerves anyagok fölépülésének lehetőségét készítik elő. Az élő szervezetek lebontása és az élet fölépítésének előkészítése az élet-halál határvidéken jelöli ki különös szerepüket. Kemosztetizáló létük lehetővé teszi számukra, hogy képesek legyenek szélsőséges körülmények között, (föld alatt, sötétben, egyes fajok oxigéntől elzártan) képviselni az életet³⁴. Vagyis használata jelképértékű: az életnek a túlélő változata; esszenciális élet.

A tartószerkezet absztrakciója és az élő természet egymásba csúsztatása nagyon erősen a kert fogalmát idézi meg. A keretbe szorított természet – ami (esetünkben) szó szerint is függő viszonyba került az alkotó embertől –, mintha tovább

33 Természetesen ez csak a lebontó gombákra érvényes.

34 Gyergyószárhegyi „Penészes önarckép” című munkájában (2011) ugyancsak a fa és penész kombinációját használja.

értelmezné azt a gondolatot, hogy természetről és természetművészetről csakis a kultúra jelenlétében lehet beszélni.

Valójában azzal, hogy az élő és szaporodó anyagot Eröss egy geometrikus absztrakció keretein belül mutatja meg, visszakanyarodik a kertművészet alapijellegzetességén keresztül ahhoz a felismeréshez, hogy természet és művészet között meglehetősen nehéz elmosni a határokat. Mert, bár az angolkert, szemben a francia kerttel, arra tesz kísérletet, hogy az alakítás, az emberi beavatkozás láthatatlanná váljon, vagy legalábbis harmonizáljon, (és így váljon láthatatlanná) a természet organikus sajátosságaival, ám éppenséggel, ha mindez tökéletesen megvalósulna, nem lenne mű, hiszen az maga lenne a természet. Vagyis ha műalkotásként akar megjelenni, sőt ha egyáltalán láthatóvá akar válni a természetművészeti alkotás, úgy szüksége van arra, hogy az alkotás mint a természet kiszakított és átalakított, kicsiny darabja értelmeződjön. A kiszakítás pedig a határok megvonásával történhet. A kerteket – és egyúttal a zárt műalkotásokat – Leslie Forbes³⁵, találóan, a mezsgyék és kerítések által létező szubjektumként definiálja. A lényeg a határoltságban van. Ennek a lehatároltságnak, elkülönülésnek mintegy következménye a műalkotás, ami az emlékezés terének (azaz a kultúrának) hatalmas katalógusába³⁶ kerül. Vagyis a „világ nélküli”³⁷ ornamentikának, (a szabadon burjánzó természetnek – esetünkben a gombatenyészetnek –) a „világ alkotó” építészeti rész, (az ácsolt zenei keretvonal, mint kertnek a fal) biztosítja az önazonosságát.

A mű azon a ponton válik igazán izgalmassá, amikor óvatos, tapogatózó, kísérletező jelleggel a kijelölt határokat átlépve kinyújtózik az alkotás belső kertje (az élő gombaszövet), és a lehatároltság geometriai keretét, a zárt műalkotás fogalmát, némileg meghaladva kinyúlik a külső térbe a végtelen felé. Bár függősége nem szűnik meg, és a határok sem tűnhetnek el, ám az emberi kreativitást, az akár csak időlegesen is megszakadó vagy megnyíló határpontokon, kinövi az öntörvényű, szabadon tenyésző, természeti organizmus. Elindul a külső természet felé. Mintha csak az angolkert határai itt-ott leomlanának, és némi tétovaság után a külvilágban magára ismerne a belső világ és fordítva. Ez lenne az a bizonyos megfeleltetés, amikor a mű fölismeri saját előképét. Alkotás és természet egymásra talál, és ekkor történhet meg a hegeli dichotómia feszültségének föloldása oly módon, hogy az alkotás betölti mediátori szerepét a kultúra és a természet között.³⁸

³⁵ „Garden are an edgy subject, all hedging, fences and borders. Framing is the key. Containment.” Leslie Forbes: Landscapes of the imagination. Art review 2004/6. 66. o.

³⁶ Tzvetan Todorov: Az emlékezet hasznáról és káráról. Budapest, Napvilág, 2003. 19. o.

³⁷ Lásd: Lukács György: Az esztétikum sajátosságai. 2. köt. 410. o.

³⁸ Ahogyan azt Agnes Denes Tree Mountains című alkotásával kapcsolatban T. Mcevilley megfogalmazta. Thomas Mcevilley: Philosophy in the Land. Art in America 2004/11. 193. o.

András Zoltán

Kilenc haiku

Csók

Csókban fogant meg.
Visszaperelte végül
– csókban – a halál.

Rózsatűz

Mint piros öröm
pattan a hajnal burka:
rózsalobbanás.

Nász

Nászra dőlt a rét.
Párálló illatokban
párzik a tavasz.

Kozmosz

Táguló világ,
fényesülő csillagraj.
Feketülő szív.

Cunami

Hite törpe volt.
Kételyek szökőárja
elsodorta hát.

Tulipán

Éjre behunyja
kelyhét. Napcsókban nyílik
a déli verőn.

Orgona

Templomban fugák
örvénye. Ágak csendjén
illatfergeteg.

Méz

Íze a csóknak.
A hold csurranó fénye...
Pénzen kimérik.

Pillangó

Sziromszárnyakon
dús színekben pompázik
a sóhajnyi lét.

*Bárdos Attila***Belső végtelen**

Itt a számadás.
Hold a hetedik házban.
Költözés vár rám.

Fönn ragyog a Hold.
Fénye házakat borít,
lelket cirógat.

Odvas fa törzse
eleven ágakat tart.
Erős üresség.

Minden pillanat
azonnal a múlté lesz.
Nem több mint emlék.

Egyre mélyülő,
mégis mindig ugyanaz:
belső végtelen.

Csupa titok az,
ami egy kavicsban van.
Nehogy összetörd.

Nem foghatod meg
az elszállt pillanatot,
már nem ugyanaz.

Tört fényű kagyló.
Mégis, benne a tenger.
Moraját hallom.

Törött tükör is
megmutat önmagának.
Ismerjük egymást.

Szoó Dalma

A rabonbánok nyilai

Gál Elemér Héthavas című regényének elemzése

I. A Nyilak lelke

„Titkok egész láncolata rejtőzik ebben a könyvben, magam is sámánként rejtőzőm az elrélvülés nagy pillanatában, hogy megsejdtsem ősi múltunk titkait. A magyar őstörténet újabban feltárt hagyományaiból válogattam össze létfenntartó szellemi-lelki örökségünket, azt a megújulni képes hitvilágot, amely államalkotó nemzetté avatta a magyarságot...”

Csakis az író, Gál Elemér szavaival szabad indítanom azt az elemzést, amelyben megvilágítani kívánok néhány titkot a szereplők jellemfejlődéséről, a szereplők rendszeréről, a szerző munkásságának mélységes tiszteletével.

A megszámlálhatatlan költői kincs birtokában a regény egyik fő szimbólumát kiemelve nézzük a nyilak jelentőségét, a nyílveszők röppályáját, a nyilak lelkét. Nemcsak az egyes szereplők útja követhető nyílveszők röppályája szerint, hanem minden jó alkotás követi ezt a jellegzetes utat.

Zsögöd színrelépése előtt megismerjük a tájat, azt a csodálatos vidéket, amely az Olt völgye és a Kárpátok déli csúcsai – a Szent-hegy, Nagy-Somlyó, Sóvár, Odor magasa, Haromvár, ahol minden a helyén van, ez a Héthavas.

De nemcsak a regény címe, hanem minden szereplője, az emberek, (Zsögöd, a Tusnád, Rózsa nagyasszony, ...) a várak (Haromvár, Budvár, Sóvár...), a lovak (Üstök, Nap Lova) neve is beszédes, ezek is a jellemzés eszközei. Maga az író Gál Elemér vallja, hogy a célja: „ősidők nyelvi tanúi teremtsenek hangzásukkal korhangulatot.”

Zsögöd pedig az a név, mely sok más szereplő nevéhez hasonlóan földrajzi névből született (Csíkzsögöd a szerző születési helye).

Innen indul Zsögöd a főszereplő sorsa, akit az apja Odor, a toronyőr (várkapitány) aggódva vár az Árpád fejedelemtől hozott fontos hírekkel.

„Jönnek a magyarok” erre várnak a székely hadak.

És mielőtt még Zsögöd megérkezne, megérkezik a toronyba az ő nyílveszője, melyből apja rögtön tudja, fia megsebesült.

Az ősi fegyver beszél, megszemélyesül, mint oly sok tárgy a műben: életre kelnek e fák, a növények, a hegyek, a lármafák...

Feltárul a nyilak lelke: „Tudod, fiam, hogy miután elkészíted a nyílveszőt, helyet kér magának a lelkedben? És akkor a teremtés rendjében is. Zajtalan, mint a mádársuhanás, és tiszteli az erdők csöndjét. Meghajlik előtte minden: előre engedi

az ág, a falevél, és nem üt zajt sehol. Hanem a zengő nyíl jóval több ennél. Hangja van, mint akit megtanítanak beszélni. Ahogy zeng, azzal üzen is. Megérti az, aki-nek szól. Én azt olvastam ki belőle, hogy most az életért zengett ez a nyílvesző, és telibe talált. Jó, hogy helyemen voltam, az őrhelyen.”

II. A rabonbánok kincse: az emberi nagyság, méltóság és az igazi mély ér-zések

Az író Gál Elemér, aki maga is életével bizonyította az örök értékek csalhatalan-ságát, minden művével, de különösen a *Héthavassal* vallott hazaszeretetéről az ősi hitről, a székelység megmaradásának titkáról.

Ha ragaszkodunk az ősi hagyományokhoz, ha felkutatjuk ősünk értékmegőrző történeteit, feltárjuk a természetben rejlő mitikus nagyságot, tiszteletben tartjuk a múlt nemes törekvéseit, és erre alapozzuk jelenünket, talán erősebb jövőnk lesz.

A felfelé vezető utak, a nyilak röppályái magasra törhetnek, ha határozottan jó irányba célozunk.

Zsögöd sorsa

Zsögöd először hírhozóként, zászlósként jelenik meg, de egyre magasabb rangra emelkedik a cselekmény során, és nemes férfias viselkedése révén hadnagy, majd kapitány, sőt kisoronbánból nagy rabonbán lesz.

Közelítsünk emberi nagysága felé két irányból: Ajnád és Csenge oldaláról!

Ajnádhoz való viszonya nemcsak férfiúi szembenállásuk miatt lehetett volna ellenséges, hiszen egy leányt szerettek, Csengét, hanem származása miatt is.

Mégis amikor férfias viselkedésével Zsögöd egy magasabb pontra ér, akkor ke-rekedik lelki nagyságával Ajnád fölé: akkor, amikor Zándirhám előtt nem árulja el őt, akitől a nyilat a vállába kapta.

A két férfi igazi párbajt vív, és testvéri szerződésükkel sorsuk mesei fordulatot vesz: „Hát te is mesehős vagy? Én meg akartalak ölni, és te életet adsz. Ez a leg-nagyobb különbség köztünk. Én gazdag vagyok, enyém a fél világ, mégis te vagy a gazdagabb, Zsögöd, mert te olyat is tudsz adni, amit én nem tudok...Látod, ezt én is meg szeretném tanulni, ha lehet.

– Ha testvérek lennénk, talán igen,
És miért ne lehetnénk?”

A regény folyamán barátságuk egyre inkább elmélyül, bár a leány Csenge iránti érzésük férfias titokként végig háttérérezsként él mindkettőjükben.

Még Ajnád esküvőjén, ahová meghívottként vesz részt Csenge és Zsögöd, egy jelenet arról tanúskodik, hogy Zsögöd az asztal alatt is szorította Csenge kezét, nehogy elszöktesse valaki.

Ajnád egy másik lánynak tett esküt: Tusneldának, Linka asszony és Tusnád harkász leányának, akit elszöktetett. Őket is Bonaventura atya adja össze, aki keresztény szent ember. Az esküvőn Ülke táltos is vendég, aki bár csodálja a szent embert, akinek a mellén egy halott függ a kereszten, ő büszkeséggel viseli azonban a kardot, az ő műveleteinek felkent eszközét.

Zándírhám szavaival így jellemezte Ajnádót: „fogékony eszű, sokat látott fiú, aki hamar leteszi fegyvereit a szépség előtt... Kedveli a külsőségeket, Sóvár ura, s azért is irányítottam hozzád, ragadjon rá valami belőled, Zsögöd.”

Az igazi magasságot és méltóságot akkor nyeri el Ajnád, amikor Csomával találkozik, és a régi keserű emlékeik helyére új felismerések, új érzések lépnek:

– Nagyot vétettem ellened, Csoma, ...te lettél az áldozat... azonban egy isteni csoda kisegített bűnös életemből...

– Én is, hidd el, Ajnád, ez erőt ad, mint ahogy ez a kő, melyet Zsögöd nyomott kezembe Budvár börtönében: magammal hordom múltam egy darabját...

– Engem pedig két hiányzó ujjam emlékeztet, mitől óvakodjam. Te csak követ hordozol, én egy elmulasztott életet. A vesztett ujjak helyébe nagyobb kincset találtam, hogy hárman megint együtt vagyunk.

Jól mondod, Ajnád. Minden, ami elveszett, visszakerül egyszer Isten tenyerén...

Zsögöd és Csenge szerelme

Már az első találkozáskor, amikor Csenge lebukott a lóról, már akkor homlokon csókolta Csenge Zsögödöt, amiért Ajnád haragudott is rá. Második alkalommal pedig gyöngéden ápolta a leány a sebesültet, aki nem árulta el azt, hogy kitől kapta a nyílsebet.

Zsögöd igazi férfiasságára már ekkor felfigyelt a főrabonbán, aki szintén nagyra becsülte erős lelkét, igazi hadfi viselkedését.

Akkor leány miatt röppent a nyíl.

Zsögöd egyre többet gondolt Csengére, de úgy érezte, hogy nem méltó az ő szerelmére, hogy egy föld választja el őt ettől a leánytól.

A Fekete Fiú titokzatos alakja először elkápráztatja őt, de egyre inkább izgatják lelkét a kérdések: ki ez a csodalovas, aki alig ül a nyeregben, inkább fölötte lebeg, szinte repül. Miért olyan fehér a bátor lovas nyaka? Legyen ez csak az ő titka...

A Fekete Fiúval való fontos találkozás pedig a nagy harci jelenet során következett be.

A nagy döntő csatajelenet közben újra feltűnt a Fekete Fiú alakja, aki férfias bátorsággal győzte le Marát, Ménrót félelmetes hírű leányát, és szinte mindenki kővé meredve döbbsent rá, hogy a Fekete Fiú nem más, mint Csenge, aki Zsögöd

megmentésére érkezett. A **Fekete Párduc** pedig, Mara, bilincsbe verve került rabságba.

Ez a rettenetes viadal egyben a regény harci jeleneteinek is csúcspontja.

A kazárok hatalmas sereggel vonulnak Kisvár ellen, ahol Odor, Zsögöd apja újra nyilakat készít.

Itt jelen van **Apoltnagy-gyula** is, aki irányítja az összecsapást.

Megjelenik **Bihar vezér** is, aki átáll a magyar sereghöz, hiszen itt a helye.

Zsögöd, a Héthavasok harcosa egyre céltudatosabban és egyre határozottabban áll kapitányi feladatainak élén.

A Fekete Fiú és a Fekete Párduc titka

Először Ő kerül szembe Marával, a Fekete Párduccal (Mén Marót kazár fejedelem fogadott lányával), és élethalálharcot vívnak. Az utolsó pillanatban megjelenik a színen a Fekete Fiú, aki dárdával, karddal, majd fokossal száll szembe Marával. Ők is élethalálharcot vívnak, (hiszen a tét a szerelem), és amikor Mara megtántorodik, akkor a néma csendben a Fekete Fiú álarca mögül Csenge fényes arca tűnik elő.

A kézfogó

Ezután kerül sor **Bélbor** Haromvárbán tartott vacsoráján a kézfogóra a szikla-vár felső termében.

Amikor itt megjelent Csenge, Zsögödben megmozdult a rejtőzködő lélek és egyre erősebb lett a vágyakozás:

- megváltozott a füstös terem levegője,
- kilenc gyertyát helyezett a leány az asztalra,
- sötét haját gyöngyös párta koszorúzta,
- fehérlő arcán csak szája volt piros,
- bokrétás ruhája alól piros csizma látszott,
- melle hegye aranyérmek füzérét választotta el,

és amikor elhúzta a függönyt, a Fehérszarvas alakja tűnt elő...

Mint egy mesei fordulat, megjelent az Ajnád által elejtett híres nemes állat alakja. Csenge édes-bús dalba kezdett, és szarvaséneke elvarázsolta a jelenlévőket:

„Jár a szarvas – jár,
Havas erdők rengetegén
Fehér szarvas jár...

Fehér szarvas száll az éjben,
Csillagok közt feljövőben,
Kilenc ágú gyertyatartó
Szarva hegyén csillagot gyűjt...”

Hanem a titkok csak ezután derültek napvilágra, egyre több és több, melyekből kiderült Bélbor nemcsak egy vadállati erővel és furfanggal, hatalommal rendelkező rabonbán, hanem egy érző lélek, akitől a sors sok örömet megtagadott, gyermekáldás helyett halott fiúkat adott, amikor viszont Csenge felnőtt, feleségének Kесе Borbálának kápolnát építtetett, sőt miséző papot is hozatott neki.

Csenge felfedte Zsögöd előtt a családi rejtelmeket, és egyben szíve szerelmét is. Szerelmi kötésként piros és fekete fonalat simítottak egymásra.

A házasságra a háború után került sor, amikor Bonaventúra atya először megkesztelte Zsögödöt, majd Haromvár udvarán a székelő kapu alatt, előtt elhangzott a lánykérés és az eskü:

– Csenge! Kezed kérem, jössz-e hozzám?

Hófehér lovas vágatott ki fekete lován:

– Kezem adom életemmel – hangzott a válasz.

Szerelmük beteljesedése egy mesebeli éjszakán megtörtént. Zsögöd pedig kisrabonbáni öltözékében fél kézzel jó magasra tartotta feleségét, kit ezután tenyerén hordozott. Egyedül Ajnád volt, aki keserűen élte meg ezt a napot.

Tíz esztendő múltán két ikerfiuk: Emre és Áron valamint leánykájuk, Szerénke együtt várakoztak Kisvár őrtornyában, mint a kezdet kezdetén, várva Zsögöd érkezését.

Végetért a röppálya. A nyílveszők útja egymásba fonódott, a földbe visszatért.

A Zengő nyilak tüzes háborúja a Nagy-Küküllő két partján zajlott. A bolgár és úz seregek hatalmas nyílzápor áldozatai lettek. Budvár falai alá megérkeztek Töhötöm, a bajszos magyar vezér hadai is. Az ősi hun seregek szinte megidézték Attila király és Csaba királyfi nagyságát, legalábbis Zándirhám főrabonbán úgy érezte, hogy fehér lován nem érheti semmi vész.

Ez a hit és hadainak félelmetes ereje adott Zándirhámnak lelki erőt ahhoz, hogy korát meghazudtoló bátorsággal vezesse a harcot.

És hogy miként sikerült a nagy számbeli fölényrel szemben mégis győzni?

Mitől kaphatták a csodálatos erőt? A Babba Mária segített? Vagy a Csaba királyfi korából a Hadak útján érkezett Csoda?

Éppen az az elszántság ad magyarázatot a győzelemre, amely segített minden kilátástalannak hitt helyzetben (székelyeknek, magyaroknak, egrieknek, szigetváriaknak).

Ami pedig az ellenséggel való bánásmód becsületes nagyságát és méltóságát illeti, külön kiemelendő, hogyan bántak az idegen sebesültekkel a magyarok.

Sőt a regényíró még az ellenséges Kálóz alvezér emberségét is azáltal jellemzi, hogyan bánik rabnőivel és főfeleségével Hamirával, akit békésen visszaengedett Bellarad várába.

A döntő viadal után pedig méltó hálaadás következik:

„Két nap nézett egymással szembe: sámánok és táltosok állták körül az áldozati oltárt, tűzimádó lányok táncoltak, hegyek, vizek, fák és madarak dala zengett, morajlottak a kövek, és csillagok költöztek a földre. – Így készült a föl Zándirhám, a főrabonbán a hálaadásra: „– Imádunk Napisten, tegnap győzelmet, mára békét hoztál.”

És következett a nagy törvénykezés, a székely nemzet alkotmányának kőbe vézése hat kövérbe. Hat nemzetség zászlói lobogtak a várfalon.

Mindezek a fejezetek a nagy ősi kultúra hagyományainak fenséges erejét, fontosságát állítják a mai nemzedékek szeme elé:

így kell harcolni, és hálát adni a győzelemért,
így kell békét kötni, így kell az ellenséggel bántani,
így kell újrakezdeni és békében élni.

A Dózsa Elek által írt hősköltemény címszereplője ebben a regényben is főszeplő, ő az, akire fel lehet nézni, ő az, aki szakrális nagyság, testben és lélekben nagyúr.

A gondok kövei a csend asztalán azt mutatják, hogyan kell egyszerű és hiteles módon irányítani, számon kérni és példát mutatni a rabonbánok és a nép között.

A kövek tudnak beszélni, csak legyen, aki érti a szavukat.

A kő mint tömorféma a regény több fejezetében vezérmotívum, és figyelemre méltó a szakrális nevek, helyszínek megjelölésében: Haromkő, Egyeskö...

Zándirhám értett a rovás betűs pálcák olvasásához is, de méginkább a lelkek mélységeinek olvasásához.

Méltó volt a rabonbánok kincsének őrzésére, és méltó módon gondoskodott annak további sorsáról.

Időben, még mielőtt meghalt volna, igyekezett elrendezni dolgait: így került a rabonbánok tornyára még életében saját neve:

ZÁNDIRHÁM FŐRABONBÁN

877

Fő feladata az volt, hogy a székely Budvárt és Héthavas népét megóvja a kazár, besenyő és a bolgár támadásoktól és egyesülve Árpád magyarjaival egységes nemzetté kovácsolja.

Felesége is méltó volt hozzá: Rózsa nagyasszonyt azért nevezhetjük aranyasszonynak, mert jóra és szépre oktatta a családot. Aranyat ért minden szava.

Közben azonban nagyon megváltoztak az idők, a régi várbeli nyitott kapuk bezárultak, az emberek házakat építettek, befalazták a maguk titkát is abba, már csak az emlékek élnek. Viszont a kőnek, a földnek a lelke él ma is, élnek a legendák Kisvár, Haromvár és Budvár romja fehér felhők fátyolában őrzi a Héthavas titkát.

A mestermű mint olvasmányélmény, az írói nagyság

1. Gárdonyi Géza, aki szintén egri hősök levegőjét szíva tekintett vissza regényeiben az ősi dicső múltra, Titkos naplójában a *Mestermű* című fejezetben sok olyan megállapítást tett, amelyek egyértelműen igazolják Gál Elemér regényének múlthatatlan nagyságát.

Beszéljünk először az olvasmányélményről!

„Az olvasmány is élmény. A gyönyörködtető olvasmány gyönyörködtető élmény.” (G. G.)

Valóban a *Héthavas* egy múltat idéző, örömteli utazás Erdély hegyei, völgyei, havasai, várai felé.

- „Az olvasmány, amely bennünk marad, lelkünk részévé válik. A szép és nemes olvasmány: nemes, szép, és jó részévé.” (G. G.)

Maga a regény címe is már érzelmi telítettségre utal. A *Héthavas* szépen hangzó szó, tiszta, szép asszociációkat kelt. Jelentése a 18. századig a Hargita hegylánca, amelynek hét csúcsa van, legmagasabb a Madarasi Hargita. Egyben a hét misztikus számjegy is, amint a magyar népmesék fontos eleme.

„A szépirodalmi művek a kultúra virágai.” (G. G.)

A virágokat pedig csokorba kötjük, ezek a regénybeli lányok, asszonyok pedig a legszebb csokor virágai: Csenge, Tusnelda, Rózsa nagyasszony, Linka...

A magyar kultúra kincsévé válhat ezáltal az egész mű.

„Tárd fel a hétköznapi élet szépségeit! Minden szép, amit szeretettel néz bárkinek a szemé. Az ideál: szeretettel néző valóság.” (G. G.)

A számtalan részlet közül álljon most itt egy jellegzetes kép a férjét hazaváró Csenge izgatott órájáról:

„Hetek óta nincs hír ura felől, és Csenge nemcsak az esti szürkületben áll ki a vár fokára, hanem fényes nappal is többször fölszalad a mellvédre, onnan lesi az utat, porzik-e vagy csendes...Ezer közül is megkülönböztetné, melyik az a kis porfelleg, amely Zsögöd lova után fodroz a száguldó iram húzásában...”

Az írói nagyságról így írt Gárdonyi: „Minél nagyobb lobogásu az elme, annál nagyobb a szikrája a tüzésnek.”

Ezek a szikrák ma tüzeket gyújthatnak.

2. A regény költői alakzatai, stíluseszközei

Már a regény címe is összetett szóként többjelentésű képzetet kelt, a hetes szám mint mesebeli jegy elvezet az ősök számkombinációihoz, a történelmi múlthoz: a hét vezér vérszerződéséhez, a havasok pedig az erdélyi hófölte csúcsokhoz, a szakrális tájakhoz, a székelyföld káprázatos erdeiehez. Hiszen maga az író is első sorait a Hargita hegyről szóló verssel indítja.

Sőt az első mondat is már a múltba repít vissza: a fagyok havába.

A bölények nevei is mind jellegzetes ősi szavakat idéző állatnevek: Büzü, Szen-de, Rusnya, Csonka. De nem véletlen az sem, hogy a Zsögöd lovát Üstöknek hívják (mely olyan gyors és fényes, mint az üstökös), vagy a Fekete párduc Mara sötét erejét, éjjeli alattomos támadását, gyors rajtaütését sejteti.

De amint azt már a bevezetésben említettem, a főhősök nevei és a várak nevei mind földrajzi kötődésűek, valóságosak, ugyanakkor metaforikusak.

A költői stíluseszközök sokasága szövö át a történetet, mindig szemünk elé vetítve embereket, állatokat, tájat.

Csodálatos tájleírások varázsolják elénk a bölényes menetet a fejedelem udvarába, a rabonbánok kincset, a mesebeli drágakincset, de még ennél is megrendítőbb az a jellemrajz, amellyel az író az igazi emberi értékeket vetíti elénk: Zándirhám igazságos döntéseit, Zsögöd férfias bátor, becsületes harcát, Csenge titokzatos szépségét, Bélbor vad, mégis emberséges viselkedését. Szókincsében a regény igen gazdag és hiteles a székely őstörténet alapján.

A párbeszéddek valóságos összeütközések izgalmával az olvasó folytonos figyelmét irányítják, a szerelmi jelenetek pedig őszinte hangvételükkel szinte simogatnak, ölelnek. Zeneiségük költői hangzással az édes-bús melódiákat, az ősi legendákat keltik életre (Csenge Fehérszarvas éneke).

Befejezésül hagy idézzem újra Gárdonyi Géza szavait az írói nagyságról:

„Minden amiben gyönyörködünk, kapcsol a végtelennel.

Természeti szépségek, művészi alkotások, költészet.”

Csatáné Bartha Irénke

Ének a szélben

Vízcsobogás
kő – cimbalomnak
verődő dallam
ismerős ének
édes a fülnek
édes a szívnek

varázsmuzsika
idelopakodik
halkan

gyöngykavics – ágyon
ifjonti tájon
cimbalom húron
kaszaéleken
partnak verődő
visszaringó álom
ének a szélben
szívtáji dallam

Elhúzott fölöttünk a nyár

Elhúzott fölöttünk a nyár,
sápadt – kedvetlen a határ.

Elköltöztek rég a fecskék,
a gólyanép indulóban már.

Árvaság vert mindenütt tanyát,
fehér gyolcsban sír a harangláb.

Buzogányra támaszkodva biceg
a megrokkant bogáncs – sereg.

Elhúzott fölöttünk a nyár,
az égbolt is haldokló katáng.

Karácsonykor

Karácsonykor
hófehér a táj,
ajándékba kap
patyolat dunnát.

Csillag nevet,
a fák felett
Hold mosolyog:
a hóember orrára
jégcsap fagyott.

Az út mellett
ügyeletes angyal,
kezében hólapát,
nyulaknak takarít
utat talán?
Vagy az érkező
csodára vár?

Oláh József

Signatio Dei

... van, mert van fül meghallani
a csend ölén megbújó neszt,

és van, mert van váll továbbvinni
mindig bár súlyos a kereszt,

és van, mert van szem meglátni
az éjlepelbe burkolt fényt,

és van, mert van hang kimondani
a bennem burjánzó reményt.

Ügyetlen varázsló

Egy boldog hajnalon
mézet loptam
csengő fürtű akácvirágtól.
De – én balga varázsló-
görcsös ujjaim közt,
mint száraz gallyak közt a napsugár,
kicsorgott aranylón.
(Így titkos boszorkánykonyhámiban
íztelen-keserűn rotyog tovább
az életelixír.)

Nekem nem volt

Nekem nem volt ki megmondja mi „a jó, a szép”,
nem tanítottak etikettet, komolyzenét.

Anyám kórral küzdött, apám pedig a kórral
És enyhített idegen eszmék súlyán borral.

Kínlódva, becsülettel vívták meg harcukat.
Nemes „parasztglória” övezi arcukat.

Hiányosságaim nekik felróni nincs jogom
mert tanítottak hitet s kitartást felső fokon.

Galgóczy Zsuzsa

Csíksomlyó

Sólyommadár,
sólyommadár,
felhő-röptű lélekmadár:
Napba néző éles szemed,
büszke sólyom tekinteted,
országunkig vezess minket!
Hegyen innen, völgyön is túl,
égi-földi vándorlásom,
szárnysuhogás ül a tájon.
Éjre éj,
napra nap,
csillagok útját járó
 eget merítő korsó,
csobogásban csobolyó,
pütkösdi Somlyó-lobogó,
fűszál zöldjén áldott harmat,
otthonunkig mutass utat!
Játék, álom, ébredés,
kerecsenszárnyú születés,
halálvölgyben csontcsikó,
fényrács mögül táruló,
felhőtükrös ember, –
téridőre feszülő,
oldozásra
váró

Lőrincz György

„Az első az ige” – búcsú Makovecz Imrétől

Vannak emberek, akiknek átsugárzó szeretete beragyogja a mindennapjainkat, még akkor is, hogyha sohase találkoztál, sose beszéltél vele. Vannak emberek, akiknek biztató, bátorító jelenléte ott van fölötted, mögötted – mintha angyalszárnyak kísérnék lépteid –, s néha a válladra teszi a kezét, s azt mondja: jól van, fiam, így tovább!

Vannak emberek, akiket vérség nem köt hozzád, mégis, még meglett emberként is atyai szeretettel hallgatod, csüggsz rajta, úgy érzed, szavaival simogat, szeretetével megfüröszt.

Ilyen volt számomra a közlő soha nem látott Makovecz Imre. Móriczos bajszával, halk, de határozott, megfontolt szavaival, nyugalmával, az öntörvényű, karakteres s nemzetépítő emberek fajtájából való volt, aki jó időben és jókor szólott, amikor mi már azt kérdeztük: ez Magyarország? És amikor Csoóri Sándor szavai mellett szavai számunkra is hallhatóvá váltak, csak akkor kezdtük el hinni, hogy a népünkről vallott igazunk – amelyben melleleg egész életünkben hittünk – igaz! Felemelhetjük a lehajtott fejünket, hajlott, megroppant derekunkat, egymásba csúszott csigolyáinkat megropogtathatjuk, kiegyenesedhetünk. Mert azt mondta ki szentenciaként, az igazság eszenciájaként, ami cirógatta a mi szívünk, s megerősített veszendő hitünkben. Makovecz Imre Kós Károlyt tekintette példaképének, s a magyar organikus építészet megteremtője volt. Csodálatos épületei, szárnyas oltárai s szárnyas angyalai a vallásos hitben, a magyar mese-, rege- és mítoszvilágban gyökereztek, gyökereznek. És azokat összegezte, ötvözte csodálatos álomegységé. Ő maga így vall erről: „Kezdetől azt az épületet szerettem volna megépíteni, amely az emberiség előtt már állt.” A föld, az ég, a világmindenség egységét – mondhatnánk.

Ezt az épületet – az égig érő templomot – ha a valóságban nem is, lélekben Makovecz Imrének sikerült felépítenie. S nem azért, mert a legnagyobb építészek fajtájából való ember volt, nem. Makovecz Imre, az építésmester „léleképítő ember” volt, aki épületeibe, mint modern Kőműves Kelemen, beleépítette a lelkét, szellemét, mert tudta, vallotta és hirdette: az „ige az első”, s akinek a szavaira éppen ezért egy nemzet figyelt. És a mű – befejezetlenül bár, de – áll. Az organikus formákról pedig azt mondta: „Az a fa viszont a föld alatt ugyanakkora, mint a föld felett. A mélyben lévő rész, a láthatatlan gyökérzet élteti. Ilyen gyökérzet a magyar szellem. Az organikus építészet lényege is ez – nem arról van szó csupán, hogy szerves formákat rajzolgatunk.” Hanem, tehetjük hozzá, a táj, egy nép lelkéből fakad! Viszont el kell mondanunk azt is, a magyar organikus építészet megterem-

tője bár megépíthette a sevillai magyar pavilont, nem építhetett egyetlen jelentős épületet sem szülővárosában, a nemzet fővárosában. Szócs Géza államtitkár halála kapcsán úgy fogalmazott, hogy a „késői korok” aligha fogják megérteni, hogy Makovecz Imre miért nem kapott egyetlen jelentősebb megbízatást sem Budapesten. Ami viszont minket, székelyeket örömmel tölthet el, Csíkszeredának van egy csodálatos temploma, a helyiek szerint „szárnyas templom”, s a háromszéki Vargyasnak is. Olyan, amely a „táj lelkéből” fakadt. És ott van az oltár is, amely az ő hitéről vall a somlyói nyeregben. Tervezőirodája 2010-ben ment csődbe, hat embert kellett elküldenie, erről keserűen nyilatkozott: „Az ember le szállítja a munkát, kér egy teljesítési igazolást, majd elküldi a számlát. Pénz még sehol, az összeg negyedét viszont rögtön be kell fizetni az államkasszába. Aztán nem fizet a megrendelő. A következő sem fizet. Az APEH ekkor zárolja a számlát, két hónap múlva már a rezsit sem tudod fizetni, küldheted el az embereket.” Irodájának, a Makonának a felszámolása egybeesett azzal, hogy Rómában a La Sapienza Tudományegyetemen díszdoktori címet vehetett át. Erről így beszélt az építészfórumnak: „Ez egy rendkívül érdekes, ambivalens helyzet. Ott barokk ruhába fölöltöztetik az embert, nagy ünneplést rendeznek, és miközben ezt átéli, elkerülhetetlenül átéli azt is, hogy 75 éves korában bezárták a boltját.”

76 éves volt. A kitüntetéseiéről, vállalt és vallott feladatairól, művelődésszervező tevékenységéről most nem írok. De annyit azért még szeretnék elmondani: minket, székelyeket úgy szeretett, mint a fiait. A szülőfalum melletti Tolvajos-tetőről egy interjúban úgy beszélt, mintha gyermekkorában ott, velem együtt szedte volna a málnát.

A gyász, a részvét az önzetlen emberi szeretet csendes himnusza. Most téged gyászolunk nagy és fájdalmas gyászunkkal, Makovecz Imre!

Isten nyugosztaljon, szárnyas angyalok kísérjék lépteid!

Bérczessy Lajos

Sella turcica

Magas, szikár alakja kissé meggörnyedt. Ősz szakállá bondorodottan ápolatlan. Arcának vonásait kimélyítette az idő. Csak a szeme fénye világít valami olthatatlan tűzzel.

Tanár úr! – mondom önkéntelenül, kissé elbizonytalanodva.

Hökkenve rám függeszti nézését, és szemét kissé összecsuppentve mondja a nevetem.

(Úristen! – Harmincöt év – mondom magamban – ennyi év után, ezernyi diák közül is még tudja, ki vagyok. Hibátlanul. Rendkívüli elme! Az is volt mindig.)

Amikor magyarázott, olyan hévvel tette, hogy nem lehetett nem odafigyelni. A biológia volt az élete. Növénykertjét maga is szorgalmasan ápolta. Oltott, – vagy ahogy felénk mondták: ojtott – természet és szeretettel, kedvesen beszélt beérő tottyadt, piros húsú fügéiről, a falánk katicabogárlárvákról.

Az embertani résznél a szaporodási részhez jutván – ezerkilencszázhatvan-valahányban – külön tartott órát a fiúknak és lányoknak. De micsoda óra volt! A biologikumra épült, a szépség és szerelem és felelősségtudattal zárult. Egy életre szólt az intelem. A szőlőfürt volt a meséje, ami az embert jelentette. Ahogy arról is elcsipegetődnek a szemek, s a végén csak a csutka marad, aki elpazarolja szerelme szépségét, csak csutkaként jut el az élet szépségeihez – örömeihez.

Polihisztor volt. Soha nem maradt ki egy előadás, ahol Madách, Arany János szava ne szólt volna!

– Kérem, *Az ember tragédiája* filozófiai mű! Úgy olvassák! Gyönyörű gondolatokat lehet belőle tanulni – és mondta, mondta jellegzetes baritonján a nemes idézeteket. (Ma is tudom.)

Az emberi testről mint a természet remekművéről beszélt. Michelangelo újrafelfedezett arany metszés-arányait hozta példaként, és sorolta, ismételte százszor is a deskriptív anatómia tájait. (Milyen jól jött ez a mély tudásalap később egy-egy kollokvium, szigorlat idején!)

Az elnevezéseket, a leírók neveit is tudtuk. Ami legérdekesebb volt a sella turcica, azaz a török nyereg, az agyalapi mirigy háza. Egy valódi koponyán nézegethettük meg, mivel a szertári műanyag demonstráció nem elégítette ki a tanár úr koponyavarrati igényeit. (Egyik volt tanítványától kapta.)

Számos hozzá fűződő diákanekdota is keringett a Tanár Úrról igen, az én szótarlelkemben csak így íródik, naggyal! (Bár manapság minden léhűtő celebet letanáruraznak, lelkük rá.)

A gimnázium földrajztanára újonnan jött fiatalember volt. Telve lelkesedéssel, tudással (és némi tudás-átadási -fitogtatás-vággal is.)

Azt a szokást alakította ki, hogy háttal állt a részletes világtérképnek, és az osztály bemondására egy centi pontossággal megmutatta a kért földrajzi helyet, várost.

Az egyik jeles osztály nem lett volna diáksereg, ha nem tette volna próbára a tanár urat. Egy alkalommal is ment az izgalmas kereső-játék, amikor elhangzott az ominózus fogalom-kérdés az egyik diákszájából: Langerhans-szigetek. Ugyan fölsejlett a kérdés mélysége, de a hatás leírhatatlan volt. A fiatal tanár kezében megállt a máskor oly lendületesen bökö mutatópálca, céklavörös lett, és hebegve mondta:

– Ma-ma-majd a következő órára megnézem hol is van. Hamar vége lett az órának.

(A többi már egyik diák tanár édesapja mesélte el.) A földrajztanár bement a tanáriba, és a naplót az asztalra téve méltatlankodva mondta:

– Kifogtak rajtam a... a diákok! Nem tudom, melyik földrészen fekszenek a Langerhans-szigetek! Kínos csend lett. Osztottak a kollégák is a kudarcban. Tanár Úr megszólalt: – Nem is tudhatod, mert beugrattak téged az ebadták. Nem más az, mint egy sejtcsoport, amelyik inzulint termel a hasnyálmirigyben. Sose bánd – tette hozzá félmosollyal –, a diákok már csak ilyenek.

Régen volt.

Ma, itt az ócskapiacon áruló Tanár Úr szomorkás mosolyából már nem olvasom ki az egykori huncutkás együttérzést.

Egymás szemébe nézünk mélyen. Szinte önkéntelenül tör föl belőlem:

– Sella turcica.

– Emlékszik még rá? – kérdezte hitetlen – csodálkozással. Igen, az agyalapi mirigy fészke.

Elmereng. Beszélgetünk. Sokáig diákokat készített föl az egyetemi felvételikre. Néha azok látogatják meg, vagy küldenek hálálkodó képeslapokat a világ minden tájáról. Szerény nyugdíjából egyedül él, ezt egészíti ki a használt könyvek árusításával.

– Látja – mutat egy keménykötésű, kapcsos könyvre – ez a Hofmann-féle Világtörténeti elbeszélések, ezernyolcszáznegyvenhatból. Íme, az ajánlás benne: lucunda est memoria praeteritorum malorum. No, menne még a fordítás? – kérdezi inkább saját magát, mint engem. Igen Cicero, a régi bajok emlékezete már megszépül.

– Fogadja el! – nyomja a kezembe. Egy kuka mellé volt egy kupac könyv letéve. Onnan való. Megmentettem. Tudom, jó helyre kerül!

Mielőtt szabadkoznék, hirtelen elköszön. Egy új érdeklődő-vevő(?) jön, vele kezd el beszélgetni talán, mintegy a hálálkodás-zavar helyzetet áthidalandó momentumként.

Elballagok. Kedvenc Tóth Árpád-versem (*Szigeti emlék*) részletét idézem föl magamban: „Mily messze lehet az én ifjúságom...”

Karácsony lesz. Hó nélküli? Talán hideg.

Hozok Neki valami csekélységet ajándékba – villan eszembe.

Két hét múlva arra vitt újból az utam. Megyek a standhoz, ahol a kopott könyveket árulta – nincs ott.

Kérdezem a szomszéd árusokat:

– Nem látták a Tanár Urat?

Értetlenkedve néznek rám.

– Jaaa! Az a magas, szakállas, kedves úr? Azt mondják hirtelen halt meg – teszi hozzá az egyik árus szomszéd.

– Nem is tudtuk, hogy Tanár Úr volt...

Füstös-Simon Zsuzsanna

In memoriam J. A.

Megértem József Attilát.

Nem volt örült. Gyermekkorában megsérült a lelke, ami miatt kialakult egy ketősség a személyiségében.

Ez nem káros volt az Ő szempontjából, sokkal inkább hasznos. Ez a réteg, amit belülről épített fel magában, védte meg Őt a bántásoktól.

Így élt Ő burokból belülről, keresztúzból kívülről.

Sokan ezért skizofrén, szuicid hajlamú művészeknek tartják, ami a pszichiátria tudománya szempontjából bizonyára elfogadott tény. Kérdés az, hogy kit tekintünk örültnek. Azt, aki veszélyeztet másokat, és önkontrollja nincs, vagy azt, akinek az egója tudattalanul védekező mechanizmust hoz létre, a személyiség integritásának megőrzésére.

Ő jutott eszembe, amikor magamba néztem.

Sínen vagyunk.

„Ébredés” előtt

(Élet – halál – ébrenlét – alvás)

Mostanában egyre figyelem Ilmát.

Egészen szép, de látom, hogy belülről kaotikus. Nem éli, amiről beszél. Békéről, csendről, nyugalomról beszél, azt akarja elérni, és igaz, már csak egy hajszál választja el attól, hogy elérje, de néha ez a hajszál képezi a legnagyobb akadályt a felismeréshez. Ezért nehéz dolga van. Mégis könnyű is valamennyire, mert sokat van egyedül, amikor lenne ideje meditálni, gondolkodni, dolgokat átlátni, benső békét varázsolni. De erre még nincs kész. Túlzottan függ a külsőtől. Még elszántan követi a divatot, még forgolódik éjjelente, ha valami, amit nagyon szeretne, nem lehet az övé, még egészen gyerekes és evilági sokszor. Pedig ahogy elnézem, okos, művelt, intelligens, és végtelenül nőies, bájos arcát, látom – már igazán ott van az álom és éberség határán. Egy szikra talán – ugyanannyi, mint mindenki másnak, aki már a szívével él, és a lényegét látja – és semmi több nem kell neki ahhoz, hogy végre tisztán lásson, és belülről éljen. Amikor ránézek, a szememben mindig ugyanazt a sóvárgást látom. Akar máshogy látni, de még valami visszahúzza. Olyan ez, mikor a haldokló már nincs az élők közt – és ez a szemei-

ben látszik igazán – de még valami itt tartja. Talán gondolatok, érzelmek, fájdalmak vagy bármi, ami az életben fontos az embernek. Azonban amikor elengedte a visszahúzó dolgokat, annak látványos jelei vannak. Arca kisimul, szemei tiszták lesznek, és ekkor áll készen a halálra.

Igen, Ilmának is meg kell most halnia lelki szinten, hogy képes legyen az új életét igazán megélni. El kell engednie régi önmagát, hagynia kell, hogy újjászülessen.

Ha ez sikerül, igazán boldog, ragyogó és teljes ember lesz.

Látom, sikerülni fog. Már úton van.

Csaga Dániel linómetszete

Bene Zoltán

Családi kötelék

Közel egy évtizede rendelkezem mobiltelefonnal, ecsetelte Pósa rekedtes hangon, miközben az orrába túrt, elidőzött ott egy keveset, majd az előbányászott sűrű, viszkózus váladékot elmélyülten, egyszerűen ernyedetlen szorgalommal sodorgatta jobb kezének hüvelyk- és mutatóujja között, mégsem merném azt állítani, hogy meg-, hovatovább kiismertem volna a modern kor eme talányosan meghatározó vívmányát. Pósa kis szünetet tartott, jelentőségteljesen nézett az előtte ülő két zsenge ifjoncra, s ettől hirtelen, ki tudja, miért, az a pihés kiscsibe jutott az eszébe, *akit* gyermekkorában, baracktól maszatos képpel, ám fürge lábakkal inalva a szomszéd kertjéből, óvatlanul agyontiport. A parányi teremtés sárga pihékkel borított bőre úgy nyílt szét, akár egy műanyagba töltött Camping sajt, ha a földre helyezve rálép az ember valamelyik végére. Pósa undorodva hessegette el magától az emlékképet, s közben imígyen beszélt: nem ritkán egyenesen úgy érzem, *aranyoskáim*, valójában nem is én rendelkezem a készülékkel, sokkal inkább az velem. Kérdezhetnétek, hogy honnan eme baljóslatú érzület? Én pedig azt felelném, számos oka van – hacsak nem egyenesen számtalan. Például. Elöttem ismeretlen utakon-módokon, ám bizonyára megkérdőjelezhető tisztességű és titokzatos manőverek által megannyian jutottak zsebtelefonom kettő plusz hét jegyből álló, egyedinek mondott számsorának birtokába. Pósa ennél a pontnál, mintegy a nyomaték kedvéért az arca elé emelte jobb mutatóujját, melyen sárgászöld színben játszva remegett a váladékgalacsin. Bizony mondom néktek, folytatta lélegzetvételnél hatásszünetet követően, kezét ismét maga mellé ejtve, ugyanakkor hüvelyk- és mutatóujja sodorgató játékát szórakozottan indítva újra, bizony mondom néktek, nem csak ismerőseim, családtagjaim és barátaim hívnak föl időről időre, de egyre gyakrabban olyanok is, akiknek sohasem írtam le, mondtam meg vagy küldtem el a számom! Na, ja, képzelhetitek! Ezen utóbbiak leginkább eladni akarnak valamit, s kifürkészhetetlen erőktől és szándékoktól vezérelve éppen szerénységemet szemelik, helyesebben szólva, jelen helyzethez illőn: fülelik ki vevőnek. Hétfégi kikapcsolódást, ingyenes vagy minimum gyanúsán olcsó hitelt, ezerféle biztosítást, ilyen-olyan gépjárművet vagy valamiféle nélkülözhetetlennek vallott szolgáltatást kínálnak – az angol nyelvtanfolyamtól a mérlegképeskönyvelő-képzésen keresztül a csokoládés kényeztető masszázsig s még azon is túl. Az üveghegyen talán még egy hangyabokányival innen, de az Óperenciás-tengert bizonyosan messze meghaladva, *kedveskéim*, mosolygott a szemközt ülő, kissé talán ijedt tekintetű ikerpárra, akik ezúttal azt a kölyökkutyát idézték meg előtte, akit százszor átkozott el legelső albréletében

töltött legelső éjjelén, amiért a fölötte lévő erkélyen nyüszített szakadatlan. Eleinte ridegen és elutasítóan viselkedtem, ecsetelte tovább Pósa, a kéretlen hívások testetlen hangjaival szemben, ám ezzel korántsem szabadultam meg a csendes békességemet, féltve óvott nyugalمامat rendre meg- és fölzavaró csörgéseiktől. Ezért hamarosan taktikát változtatni voltam kénytelen. Azóta meghallgatom az első tíz mondatot a nem kívánt közlendőkből, majd tudatom az udvariatlan kellemetlenkedővel, hogy most ugyan bizonyos, nem részletezendő okokból nem érdekel az ajánlata, ám idővel talán fog. Válaszom nyomán a fülemben zümmögő tompa hangok minden alkalommal az iránt érdeklődnek: ha így áll a helyzet, mikor hívhatnának hát vissza? Erre a módfelett érzéketlen és felette rámenős kérdésre keserű pillanataimban, ismerte be Pósa, valami zaftos durvasággal válaszolok, máskor azonban, szelídebb perceimben, higgadt módon egy meglehetősen távoli időpontot jelölök meg: majd télen, esetleg nyár végén, lehetőleg jövő ősszel meg hasonlók. Ezzel a halogatással elérem, hogy kis ideig békén hagyjon a felülmúlhatatlan előnyökkel házaló telefonáló. Azonban, *lekecskéim*, amint, lezárva a beszélgetést, lenyomom a telefonom piros gombját, abban a minutában feledem el, mire és kicsoda akart rábeszélni, egyidejűleg az is kipottyan az emlékezetemből menten, hogy melyik időpontra helyeztem kilátásba érdeklődésem felébredését. Pedig ez a kilátásba helyezés, a telefonon engem abajgatók alantas természetéből fakadóan egy újabb alkalmatlankodó hívás lehetőségét hordozza magában. És az ilyesforma lehetőségek, nekem elhihetitek, sosem maradnak talonban. Természetes hát, hogy amikor a szavaimat nagy-nagy gonddal számon tartó telefonhangok ismeretlen, ám nyilvánvalóan pokolra való birtokosai újra keresnek, halványlila fogalmam sincs már arról, mit is mondtam korábban, s bizony gyakorta letagadom, hogy bármikor is tettem volna egyebet, mint kategorikusan elutasítottam az efféle szipolyozásokat, pumpolási kísérleteket, a gyalázatos sanyargatást! Azt pedig különös vehemenciával cáfolom mindig, hogy valaha is kértem volna újbóli nyomorgattatásom. Na, ja, *életeim*, kacsintott a fiatalokra Pósa, s ezúttal semmi egyéb nem ötlött eszébe róluk, mint saját zavara, amely akkor fogta el, amikor kinyitotta az ajtót, és ott állt a küszöbön ez a kettő. Először egy szót se szóltak, Pósa mégis rosszat sejtett. Amikor pedig előadták történetüket, Pósa úgy érezte, a sejtése rútol cserbenhagyta: ekkora bajt nem sejtett ő sohasem, ennél nagyságrendekkel kisebbre gyanakodott. Az agya kétségbeesetten zakatolni kezdett, koncentrálni próbált, időt nyerni, mintha életet... Nagy levegőt vett, azzal folytatta. Mivel nem is kérek én soha semmit. Én pusztán minden egyes esetben szabadulni akarok az erőszakos molesztálóktól. Ennek érdekében csúszik ki a számon ama bizonyos távoli időpont, amelynek elérésekor – esetlegesen / talán / tegyük föl, hogy – az életem olyan szerencsés fordulatot vesz, aminek következtében égető szükségét érzem elmenni egy kényeztető hétvégére

a duhajfalvi Ihajlakba, esetleg arra ébredtek, hogy nem élhetek sem muzsikaszó, sem szobanövény-biztosítás nélkül, vagy fülcimpa-masszírozásra szottyan kedvem, mert, mondjuk, lóg az eső meg a lábam. De egy szó mint száz, *kedves kis vendégeim*, az a nagy igazság, hogy én bizony, szégyen ide, szégyen oda, belegabalyodok saját füllentéseimbe, amelyeket az agyamba nyomuló telefonálgatók kényszerítenek ki belőlem, összevissza beszélek, menekülök, sunnyogok, lapítok, mint szar a fűben. Na, ja, persze, ez azért nem okoz számomra meghasonlást önmagammal! Aggodalomra semmi ok. Gond nélkül elviselem, ha méltatlankodnak a telefonomba költöző hangok, amiért meghazudtolom őket, és egykedvűen a vállamat vonogatom, amikor nagy duzzogva megorrolnak rám, végtére is csak a munkájukat végzik. Pósa egy szempillantásnyi időre megtorpant, majd magáról (és hallgatóiról) megfeledkezve elpöccintette a rugalmasan keményre gyúrt váladékgombócot, amely a riadt tekintetű ikerpár füle mellett elzúgva a tapétára, a számos furcsa paca közé rajzolt egy újabb, különös alakú foltot. Pósa pislantásnyit eltűnődött, mielőtt föltette a költői kérdést. Miért is meséltem ezt nektek, *jó gyermekek*? Ahelyett, hogy örvendeznék nektek, kakaóval kínálnálak titeket, és lecsót főznék, amivel megvendéghelhetlek benneteket. Disznózsírral főzök, avított alak vagyok. Hanem, tudjátok csak meg, én a lecsót kiválóan készítem, friss paradicsomból, ám kissé már szottyosodó paprikából, harsogó vöröshagymából, házi tojással. Hajnalban szedett, harmattal mosott szekfűgombával bolondítom meg, és mangalicakolbászt is aprítok belé. De ebből ti, *szegénykéim*, nem esztek... Ámbátor, tisztában vagyok azzal, ti nem azért jöttetek, hogy a főztömet faljátok... Ti engem akartok magamat, tetőtől talpig meg akartok szerezni, szőröstől-bőröstől kellenék nektek, vámpírfogaitokat a nyaki verőerembe mélyíténektek, szívátok a véretem, szörcsögve innátok az életem! Mert az, hogy először csak beszélgessünk, hébe-korba találkozzunk, az csak a kezdet, a furfangos csalétek, tudom én jól! Nem vagyok ennyire naiv hülye, *kispajtások*! Na, ja.. Először mindenféle elérhetőséget akartok tőlem, tárta szét a karját némiképpen felháborodottan Pósa, mondván, kérvén, igényelvén, hogy tartsuk a kapcsolatot egymással. Émelyítő mesétek felvázolása után ez a legelső lépésetek a behálózásomhoz. Pósa a fejét csóválta vadul, miközben tovább szónokolt. A hangja azonban nem dühösen, de határozottan szomorúan csengett. Azazhogy nem csengett. Örömtelen volt inkább és fancsali. Én nem adok semmi ilyesmit nektek, jelentette ki, ám lágyszívű férfiember lévén, ezt nem akartam durván és kíméletlenül, meztelesen és körítetlenül a szemetekbe mondani, ahogyan azt sem, ami mindebből következik! Na, ja... A két fiatal mereven bámulta Pósat, aki ettől úgy érezte, elfolyik az ereje, kifolyik a testnyílásain, lecsorog az alsó lakó fürdőkádjába, az hatat mos benne, majd leöblíti. Egyszer, képzeljétek, mesélt Pósa, egyszer egy gyönyörű lánnyal cseréltem telefonszámot, holott bizonyos voltam abban, az ilyen

csodaszép teremtések sosem fognak engem hívogatni. Mikor aztán ez a bizonyos mégis hívott, én éppen Hugó komámmal italoztam a sörkertben, a zajongásban rosszul értettem a lány szavait a készülékből, azt hittem, rám akar tukmálni valami elektromos lábmosót vagy tutibiztos fogyókúrafőzeléket, s azt találtam tanácsolni neki, hívjon egy év múlva. Másnap délelőtt, telefonom híváslistáinak ellenőrzésekor döbbsentem rá tévedésemre. Na, ja, *feleim*, ilyen is előfordul... De ne örvendeztetek, ne húzzátok mosolyra ajkaitok, mert ennek a történetnek semmi köze hozzátok és hozzám, azaz hozzánk. Ránk mindössze annyi vonatkozik, hogy én bizony soha a bűdös életben nem foglak hívni benneteket se telefonon, se egyéb módokon, egyúttal nyomatékosan kérem, hogy ti se keressetek engem! Semmilyen formában! Nem lesz köztünk beszélgetés, nem lesz együttes andalgás, a jövőnknek nincsenek közös pontjai! Az egy órával ezelőtt, meglehetősen zavarosan előadott, bizonytalan eredetű és indíttatású rokonságunk pedig maradjon csak homályban továbbra is, ott van az jó és méltó helyen! Oda illik. Na, ja. Most pedig menjetek Isten hírével, éljetez boldogan! No, menjetek, menjetek, *báránykáim*, míg ki nem hajítalak benneteket ebből a vendéglakásból, szúrta a szót fogai közt Pósa, azzal kitérta Gyula, a Fia, az érdemes al- és félvilági férfiú otthonának ajtaját, hogy az ikrek távozhassanak. Miután becsukta mögöttük, Hugó lépett elő a függöny mögül, s csak annyit jegyzett meg, pedig hasonlítanak is rád. Pósa felvonta a szemöldökét: na, ja...

Bertha Zoltán

Áfonyás fohászok

Petrőczy Éva: A patak éneke – Válogatott és új versek

„Sok, ég-simogatta / tetőablak / segít elébe menni / a tavasznak.” Megkapó metaforába foglalt remény-perspektíva: Petrőczy Éva egyik szép versének alapmotívuma ez. És ezt a lírai képet idézve jellemzi és méltatja a költő válogatott és új verseinek gyűjteményét az előszóíró Steinbach József, midőn így fogalmaz: „Ezek a versek 'tetőablakok', amelyeken nemcsak kitekintünk magunkból magunkra, hétköznapjainkból hétköznapjainkra, hanem közben 'kényszerülünk' felfelé tekinteni. E verseskötet 'tetőablak', *'kilátás a Mindenségre'*.” Darabjai pedig „tömör gyémántként vallanak hitről, örömről, bánatról, megfáradásról és újrakezdekről, emlékekről, családról, munkáról, villanásnyi élményekről.” És – tehetjük hozzá – élményszerű összefogottsággal, kötettszervező koncepciózussággal rendezve el a régebbi és újabb költeményeket az emlegetett tematikus, gondolati, hangulati övezetek szerint: a kultúrinspirációk telítette intellektuális futamoktól a korok, tájak, példa-emberek sugárzta üzenetekből ihletődő sorsvallomásokig, a familiáris életképektől az idő- és térutazások pillanatait felelevenítő, emlékvallató etűdökig, a klasszicizáló-epigrammatikus reflexióktól a hitvallásos példázatformákig, a történelmi villanóképektől a derűs-ironikus játékversekig. *A patak éneke*: a főcímet adó költemény máris Szenczi Molnár Albertre utaló poétikus credo, életigazító távlatokra vezető hálazsoltár: „Ifjú szarvas / tisztító szomjára / tükröm szüntelen / kívánkozik – // inni ha rámhajol, / fölkel a Nap; // Uram, te tetted, / hogy sötét / habjaim fölött // végre hajnalodik.” És máshol is élesen kiviláglik: az advent, a karácsony drámai megkülönböztetéssel kínálja a gonoszság közé vetett áhított jót és igazat: „Két szétdult / Betlehem helyén / épül a harmadik – / Add meg nekünk, Uram, / a születés / Heródes nélküli ünnepét.”

Verseskönyvében a szerző sugallatosan sorakoztatja fel tehát nagyívű költészetének legfőbb jellegzetességeit, változatos szépségeit, erényeit. Petrőczy Éva egyébként már indulásakor, a hetvenes években is nemzedéke legkiválóbbjai közé számított, aki feltűnő formakultúrájával és lírai érzékenységgel váltott ki azonnal osztatlan elismerést. Szerepelt többek között a fiatal szerzőket bemutató, Vasy Géza által szerkesztett mértékadó antológiában, az 1979-es *Madárúton* című gyűjteményben is (amelyet Kormos István megindító, korjellemző verse vezetett be: „Utánunk igazabbak jönnek /.../ Ők szavak első jelentését mondják, / és rendbe raknak mindent majd utánunk”). Az az erkölcsi-szellemi igényesség, szemléleti tágasság és nyitottság, műformai változatosságával és bravúrosságaival lebilincselő esztétikai minőség, amelyet ő képviselt, egybehangzó kritikai megbecsülést vívott ki – Vasadi Pétertől Szilassy Zoltánig

meghatározó irodalmár-személyiségek fejtették ki méltató véleményüket. Alföldy Jenő az egyetemes és a magyar költészet, művészet, kultúra birodalmában hiteles erudícióval és derűvel tájékozódó életességet emeli ki: a költő, „aki éli a műveltséget”, „úgy diskurál holt mestereivel, Hans Sachsszal vagy Kormos Istvánnal, mint aki szó szerint veszi a költést, mert hisz a 'kelj fel és járj' – lélemben megtörténhető – csodájában. Ez a hit nagy természetességgel szólal meg” nála. Kenyeres Zoltán pedig az „imaginista fantázia” működésmódját boncolgatja, s ugyancsak a legfontosabb karaktervonások között hangsúlyozza a személyes élményként átsajátított európai művelődéstörténeti hagyomány kitüntetett jelentőségét. És valóban: Petrőczy Éva költői arculatának, lírai világvilágának legnemesebb értékei közé tartozik az az egészséges és könnyed vitalitás, érzelmi és intellektuális szenvedély, amellyel a világ végtelen szellemi dimenzióiban is otthonosságot tud teremteni, ahogyan Názárettől a szatmári fatemplomokig, Péctől Heidelbergig, Sárospataktól Nagyváradig, a dunántúli pannon vidékektől a felsőmagyarországi vagy erdélyi hegyekig-falvakig-városokig, El Grecótól Van Goghig, Apáczai Csere Jánostól Csokonaiig, Szenczi Molnártól és Árva Bethlen Katától és Petrőczy Kata Szidóniától Csontváryig annyi mindent és mindenkiket képes újjáéleveníteni, amilyen érzéki és spirituális fogékonysággal vándorolja be a világkultúra külső-belső tájait, és köti össze a lelki szálakat vaskosan valóságos és elvontan kozmikus, hétköznapian emberi és univerzálisan erkölcsi, profánul tapasztalati és szakrálisan emelkedett értékszférák között. A primer és szekunder élményszerű vibráló harmóniában ötvöződik tehát, az apró életmozzanatok finom rajzolatától az átfénylő humanitás örök üzenetéig tágulnak a látványasszociatív költői szemléletesség határai, s ez a korlátlan és elfogulatlan perspektíva öleli át az antiktól a modernig, a Kelettől a Nyugatig, a nemzeti sorstörténelemtől az européer moralitásig megannyi örökséget a megtartó szellem teljességének. Jékelytől, Kormostól, Rab Zsuzsától, közvetlen mestereitől is ezt a feltétlen értékűséget tanulhatta, nemkülönben a szavak, a poézis ígézetéből fakadó igazságkövetés tántoríthatatlanságát. És mindemellett a „poeta doctus”-okra általában jellemző játékosságot, amely azután verseinek humoros kedélyében, maszkokat öltő rugalmasságában, szerepjátszó és alakváltó stílusvarázsában, a próteuszi lélekkalandok izgalmas fordulatosságában, a sokszínű versalkat sziporkázó villódzásaiban, a poétikai tömörség és miniatürizáló hajlam árnyalatos hatásalakzataiban, a cizellált, filigrán, míves formanyelv elemi szuggesztivitásában jut elsődleges érvényre. Külön erénye e versvilágnak, hogy az áradó mondanivaló nem teszi parttalaná és elmosódottá a megszólalást, mert minden egyes darabnak önálló kerete, alakja, zamata, helye van a többiek között. A formafegyelem, a műgond pedig megkapó szenzibilitást és távlatos absztrakciót feszít össze, így sűrítve keveredik hajlékony báj és veretesség, kellem és patináság, valami egyszerre ódon és üde atmoszféra, archaikus és friss, plasztikus és légies hangulatiság; „deákos” pallérozottság és életés derű. Vidám életkedv és elkomoruló kontempláció váltakozik

a „*Heléna báljára*”-tól a „*Hárfakalitrá*”-n át az „*Ez is történelem*” vagy a „*Képes beszéd*”, „*A bokályos házban*”, a „*Legenda, változatlan*”, „*A hetedik angyal*”, „*Donátus*” és a többi markánsan mély értelmű címet viselő sok-sok verseskötet lapjain, de mindig a kultúra időtlen és mindenoldalú sugárzásának közegében. És ennek a kifogyhatatlan élet- és művészetszeretnek a műfajteremtő lenyomata az a legutóbb megjelent lírai naplójegyzetfüzér is – a 2010-es *Áfonyahegyi jegyzetek* –, amely tarka önéletrajzi elemekkel fűszerezi az őszinte öntanúsítást, és rendkívüli hangulatossággal, jelentésgazdagsággal, szemléleti összetettséggel dúsíttja fel a bensőséges, reflexív, olykor csapongó vallomástételt.

A patak éneke: címe ez rögtön a mostani gyűjteményes verskötet első ciklusának is, amelyet a *Vallomás, eperrel, A Kálvin téri...* és a *Beszélő* követ. Számvetés, tűnődőmerengő retrospekció – ugyanakkor megújuló kedv és energiák feszülnek az összegzésnek szánt, kikerekedő ciklusokban. Bennük olyan antológiadaraboknak is minősíthető versekkel, amelyekben az élményszilánkok és az emlékfoszlányok áttetsző, érzéseken és hangulatokon gyorsan átpergő, mégis felkavaró folyamata vagy lenyomata kelt erőteljes és intenzív poétikus hatást; amikor nyugtalanító látomásfényeket gyűjt a képzelet és a gondolat, vagy a rövid szavak és mondattöredékek csipkefonatú szöttezésben fohásznyi-sóhajtásnyi, mély értelmű bölcsességfragmentumok képződnek; amikor az intimitás közelképeit a szellem világossága járja át, s bensőséges lényegül a történelmi és etikai értéktudat (*Lecke, Végrendelet, Az arany hattyú...*, *A Szent György-hegyen, Pataki virágének, Zsolnay zsolozsmák*). Mint Kányádi, ő is üzen *Jékely Zoltánnak, odaáttra*, s szembetegsége kapcsán *Áfonyás fohászt* küld az ég felé: „Áfonya kékje, áfonya hamva, / terelj színeket, kérlek, utamba, / simíts színeket szegény szemembe, / öregség-csillag most hogy kikezdte. / Öregség-csillag, azértse hályog, / azértse szürke, még látván látok, / Teremtő Isten, látom világod, / lássam eztán is, világra-éhes / szememben látás hadd rakjon fészket, / világ szennyétől engedj tisztulnom, / szent gyümölcs által fényre vidulnom.” Az érzékletesen elégikus életbölcseleti rezignáció és a vitális-kedélyes életszeretet hangulati transzparenciája egymáshoz simul, jelentéstartalmaiban és értékvonatkozásaiban kölcsönösen felgazdagodik, hogy aztán a nemzet- és a szülőhaza-szeretet mélyen és meghittén autentikus (mert a tisztánlátás társadalomkritikájával is felvértezett) ars poeticájában emelkedjen kortalan érvényű konfesszióvá: „Kufárkezdek cibálta / országom, engedd, / hogy mindig így / szeresselek, ahogy ma, / hogy számításból búzló / piacok helyett / kristályhímes hegyoldalon, / kokárdakövet böngészve / mondhassam végig / tor-komba visszanyelt, / hangtalan hűségeskümet” (*Hangtalan hűségeskü – Kis, geológ óda a hazához*).

(Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.)

Kaló Béla

Ámor mostohái

Fecske Csaba: A hús pogány éneke

Az erotika becsvágy és tükör, noha sokáig afféle bujkáló műfaj volt a magyar irodalomban. Bár már Janus Pannonius is írt latin nyelven erotikus verseket, valójában Adynál jelenik meg a honi költészetben a test s a vágy naturálisabb ábrázolása. Igazából Weöres Sándor a huszadik századi magyar líra érzéki vonalának legjobb képviselője, gondoljunk csak a zseniális Psyché betétverseire.

Szemérmes ember a magyar – mondják –, s illetén az időben nagyon kései el- és befogadó olvasó, gondoljunk arra, hogy már az ókori mediterrán művészetekben (s így a literatúrában is) parázna emberek és istenek lelhetőek fel, s a Szentírásban is ott rejlik a nem is annyira burkolt erotika.

Fecske Csaba, most már túl a hatvanon létrehozta szerelmi emléktárát, hiszen új verseskönyve, *A hús pogány éneke* a költő szerelmi életrajza. Érzéki biográfia ez a kötet, hiszen a gyermekkori szexuális élményektől kezdve a kései, sőt időskori valós-képzeltbeli erotikus képekig bezárólag feslik föl egy ember, egy lírikus szerelmi élete a maga realitásában s olykor a fantázia világában.

Különböző versformákban s gondolati ívében is nagyon változatos verseket kap a figyelmes olvasó. Olykor ruszतिकus, nyersebb, néha meg tartózkodóbb, sejtetőbb a költői hang. De ki tud világos különbséget tenni erotika, pornográfia és obszcenitás között? Talán csak a lírikusi tehetség egyensúlyérzéke, ízlése menti meg olykor a verset a közönségességtől. (Gondoljunk pl. Paul Verlaine hard-erotikus költeményeire, amelyek tömény obszcenitásuk ellenére is élvezhetőek.)

Fecske Csabánál mindvégig érezhető valamely enyhe irónia a nosztalgia mellett, amely megint csak a magyar férfigondolkodás sajátja, egyfajta keleti hím-örökség. Azaz az aktusok teljesen természetesen a férfi látómezejéből, olykor önző-egocentrikus szemszögéből exponálhatók; a pajzán-naturalisztikus részleteket persze olykor átszővi romantika, de összességében – ahogy a kötet cím is sugallja – húst, a nyers vágyat és az ösztönök játékát érezzük a sorok mögött.

Négy ciklusra osztódik a könyv, ez egyben a költő-férfi szerelmi életének kronológiája is. A gyermeki, s kamaszélmények után a felnőtt, majd az öregedő szerelmes figurája hívódik elő a mindvégig nosztalgikus, retrovilágú versekből.

A változatos formavilág (antik és ütemhangsúlyos időmértékes vers, szonett, szabadvers, ókori metrum) egyben egyfajta pastiche-élményt, költői játékot is sugall.

A vágy útja fél évszázad alatt – lehetne az alcíme a verseskönyvnek, melynek egyes betétdalai megbirizgálják az érdeklődő és kellően felajzott olvasó fantáziáját:

sárló kancaként hágatta meg magát
 arcomba zúdítva temérdek haját
 beborított akár a forró láva
 a kéjtől fuldokolva gyúrt magába
 azt hittem hogy fölfal csontomat töri
 szinte lyukat égettek rám szemei
 (Így volt nem így volt)

A rusztikusabb hangot ízlésesen keveri a költő a finomabb, játszóbb, sejtetőbb, az ínycsekeknek való darabokkal:

kettőnkhez lopva érkezett az este
 hegy-völgyeidért bejárta kezem
 a titkok titkának kulcsát kereste

örökre tán elnyelt a szemem
 beléd hatoltam vágytól feltüzelve
 bennünk fürdött meg a szerelem
 (Kamaszok)

Erotika... A tárgy alacsony, de csak azoknak, akik az erotikát annak hazudják, mert bennük alacsony maradt: igazi mélységében azonban ősösztön, vér és élet, tenyészás, egy a testtel és a szellemmel. Fecske Csaba versei nem mágiák, igazi és izgató szerelmi jelentések a távoli és közeli múltból.

A szerelmi emlékkönyv legérdekesebb darabjai talán az utolsó ciklusban találhatóak, ahol az öregedő férfi vall ábrándjairól, rögzíti lelkiállapotát a vágy terén a végső enyészet előtt:

még nincs veszve minden
 nem olyan öreg
 fűgén szedi a lábát a lépcsőn
 fölfelé fiatal nő nyomában

 a lépcsőn fölfelé egy nő után
 a cél szentesíti az eszközt
 s a kapkodó zihálást az Isten
 legyen irgalmas hozzá ne itt és ne most
 érje infarktus a kivillanó bugyi láttán
 (Fölfelé)

Ahogy a legtöbb férfi szerelmi zsarnok, úgy a jó költő is az, természetében, nyelvezetében és témaválasztásában is. Olvassuk tehát Fecske Csaba erotikus verseit ilyen meglátással, értőn.

Éleledő faun – tükör

Erdődi Gábor: A faun örök szerenádja

Tizenhat műfordításkötet után harmadik önálló verseskönyvével jelentkezett Erdődi Gábor, mikor a Napkút Kiadó gondozásában megjelentette *A faun örök szerenádja* című gyűjteményét.

Versfordításköteteit nevezhetjük szoros átköltéseknek, hiszen nála életérzés és személyiségek találkozásáról van szó, elsősorban Blake, Dylan Thomas vagy Yeats esetében, de szellemi vonzrokonság fűzi a „nagy oroszokhoz”, Jeszenyinhez, Oszip Mandelstamhoz. Versei pedig annak a lírai talajtornának részei (nevezhetjük empátikus maszkváltásoknak is), amelyet szerzőnk már régen nem bukolyak-bojtárként művel, nem véve tudomást a honi líra terepsüllyedéséről, s nem érdeklődik költői árfolyama iránt sem; csupán teszi a magáét.

„Erdődi-faun” táguló önképét, szélesedő versvilágát tükrözi ez a színvonalas kiállítású paperback kiadvány (dicséret érte a tipográfusnak, illetve a műszaki szerkesztőnek), hiszen a korábbi udvarlóversek, (ál)trubadúrlíra felől a bölcselet s olykor az ironia felé leng a költő szellemi ingája, mediterrán (görögös-latin-pannon) életérzést – kételkedést sugallva az olvasónak. S ha igazak sorai, hogy az „Enervált ifjúság/után jön/az energikus/öregség” – akkor az csak azt jelentheti, hogy évekkel ezelőtt elhatározta magában, hogy nem óhajt részt venni az öregedés folyamatában, s minden egyes évben csak fiatalabb lesz. Ergo: az idő nem ellenünk, hanem értünk dolgozik.

Ars poeticája *Álmatlanság – Óda (A faun álmatlansága)* című opusában kristályosodik ki, a vers olvasása – hallgatása közben két inger ér bennünket: a szavak – a hang megfelelő, mélyre ható rezgésével –, valamint a zene, azaz a zene hullámai. A szavak tartalma és energiája tudatküszöb alatti szóimpulzusként még akkor is hat, ha már nem halljuk (olvassuk) őket:

Miért hogy rég nem alhatok
Tán űz távolról tánc s a dal
és furdal valami titok
Mígnem szuflám szusszan és kihál
Míg kezem-lábam-szívem ép
Ím űz régről valami szép
Mit csak a lélek mélyre hall
mire tán nincs se tárgy, se ok
Miről tán magam se tudok

Mert olyan hosszú és termő az éjjel
Megküzdök szívvel s minden bajjal
Megküzdök új s új szenvedéllyel
De rólam leplet ránt a hajnal
Rövid létem hosszít az éj
Árnyként tőlem siklik a kéj
Míg rövid létem áldva ével
Míg hajnal nem hasítja széjjel...

S ha a kamasz halálódákat ír (egy olyan életkorban, amikor a haláltól a legmesz-szebb van), úgy a hatvan felé poroszkáló költő előtt immár kezd kitágulni a forma-világ és tematika egyaránt.

S aztán ironia és önironia. Erdődi nem szemléli elmélyült áhítattal – miként a leviták a tóratekeresztet – a körülötte nyargaló és egyre romló világot, parafrázi-sokban alakoskodik, olykor csak szösszeneteket ereszt el (versei többnyire rövi-dek, maximák, játékos-bölcs gondolattöredékek), kilépve a mindennapok nyűgéből és koloncából.

Költőnk boldogságkereső, akár Epikurosz; a cél az egyenletes kedély, az ataraxia, boldogságunkat ne a törtetés vagy a politika dágványába keressük – sugallja, hi-szen a mindenáron való érvényesülés vágya csak lehúz magába és benyel.

A faun tükre egyszerre világos, s olykor bonyolult arcot mutat. Olyat, amelyet az adott maszk megkíván. De ez a maszk többnyire hiteles és sokszínű s mindig őszinte.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2011.)

Oláh András

„Akkor is énekelni kell”

Benke László: Az Élet szerelme

Furcsa kettősség húzódik végig Benke László versgyűjteményén. Egyrészt nyomtatékosan jelen van a kötet címébe (*Az Élet szerelme*) is átemelt, mindent átható mélységű életigenlés, másrészt – ezzel szinte párhuzamosan – folyamatosan ott kísért a kudarc, a fájdalom, a hiány okozta (olykor pesszimizmusba hajló) keserűség.

„*Verseimmel igyekszem feltárni és tökéletessé tágítani a fogyatékos valóságot, csillapítani örökös nyughatatlanságomat, „a valóság mindent elsötétítő mély fájdalmát”. A megbékélést keresem, de nem azzal a valósággal akarom megbékíteni magunkat, amelyben élnünk kell, hanem a költészet valóságával, az evilági valóságnál egy magasabb, tökéletesebb valósággal. Agyérgörcs-hazánkban, infarktusországban, mint oly sokan, én is kinyúltam a halál oldalán, de a tudás, a szeretet és a kegyelem újraindította szívemet. Különösen azóta az Élet szerelmével ámulok, bizakodom és békülök*” – olvasható a könyv borítóján Benke László vallomása.

Az egyéni tragédia, a halál megélt közelsége erősen rányomja bélyegét ezekre az írásokra. Bár a költő látszólag derűsen, és lélekben megerősödve kerül ki a küzdelemből („...naponta kétszer is / kinevetem a settenkedő halált” – írja „Jobb a te csókod” című versében), mégis érezhető a sorok mögött az aggodalom: az élet véges voltával való szembesülés és az a szándék, hogy az élet hátralévő részében csak az igazán fontos dolgokra figyeljen, energiáit ne feccserelje fölösleges haszontalanságokra: „*Most így van ez. Így lát szemem. / S talán így lenne jó / napra nap, még a végső / besötétedés előtt.*” Számvetést készít, melyben fanyar keserűséggel állapítja meg: „*Az élet vizéért jöttem, / s halálig szomjazom*” (Tűnődés az örök folyó felett). Összességében azonban mégis a sokat megélt bölcsességével közelíti meg a kérdést: „*Álmaink határán / el-elszánjuk magunkat / méltó halálra, mint régen, / amikor még nem akartunk / élni mindenáron.*” (Költőtársaimhoz).

A másik tehetetel a költő életén a magány. Az elvesztett szerelmek. „*Paplanod dal takaróztam, / csaknem elégttem egyedül*” – írja az „*Ami van és nincs*” című versében. Majd fájdalmas sikollyal így folytatja: „...gyere vissza, / elromlok egyedül”. A kilátástalanság érzése fogalmazódik meg a „*Hogyan éljünk?*” című versében is: „*Hálódba kerültem, mint a hal, / de elengedtél: „szabad vagyok”! / Csakhogy ebbe a szabadságba / naponta szinte belepusztulok.*” A magány, a társtalanság más írásaiban is visszaköszön. A szeretet, a melegség, a társ utáni vágy fogalmazódik meg az alábbi sorokban is: „*Veled szeretnék / fehéredni, / cserépkályhám melegében /*

ízlelgetném / lelkedet / és testedet / és főztödet...”, illetve: „cserépkályhád melegéért / elmegyek erdei házádba újra”. Mindkét versben (Mint kertemben a hó, Képzelt szerelem) központi helyet foglal el az otthon melegére utaló cserépkályha-motívum. De hasonló szerepet tölt be költeményeiben az érintetlen tisztaságú hó is: „...érintetlen, / mint a hó, / belephetnél / s belephetnék.” (Mint kertemben a hó) „Havazz be fehérségeddel, / hadd simuljak / eggyé veled...” (Levél).

A dráma akkor teljeseedik ki igazán, mikor az egyedül megélt karácsonyról ír: „...egyedüllétem zavarában, / mégis reménykedve / várom fiaim és az unokáim. // Karácsonyi fenyőillatban / anyjuk is őket / várja / valahol. // Ha nem mentek / oda sem, / nem tudom, hova mehettek.” A végkövetkeztetés pedig egyértelmű: „Mindent egyedül kell megértenünk, Uram.” (Fenyőillatban)

Nem csoda tehát, hogy a költő átformálta életét, átfogalmazta életfilozófiáját („...a szeretet terve / már majdnem készen állt”), csakhogy itt már nem elégséges, ha csupán az „én” és „te” akarata érvényesül. Többről van szó. Olyan harmóniára van szükség, hogy „Isten is / kedvét lelje teremtett világában” (A szeretet terve). Isten jelenléte, a Gondviselésbe vetett hit adja az erőt. A költő, aki egy egész életen át keresgélte a kiutat, a létezés kulcsát, elérkezik oda, ahová minden ember vágyik, az isteni szeretet örökkévalóságának felismeréséig: „...te bennünk, mi benned, / virágok virága, / örök folytatás.” (Úton).

Az élet értelmét kutatja azokban a verseiben is, amelyekbe – közéleti témáik okán – már némi politikai felhang is vegyül: „...négy folyónk partján / s vesztett hegyeink közt / mi végre vagyunk még / maradék hírvivő maradék bohóca?” – írja Éltni infarktuszországban című munkájában. Két sorban megfogalmazott Alaptörvénye pedig („Szabadok leszünk, ha meghalunk. / De addig is élni akarunk.”) frappáns válasz a látványos jövőképpel kecsegtető, de megszorításokkal operáló hatalom arroganciájára.

Akadnak közvetlenül politikáló írások is a kötetben (pl. a 2006-os budapesti rendőrtettek kapcsán írott „A kormányomhoz” című vagy a „Beszéd”), ám ezek valójában nem mutatnak túl a konkrét eseményeken. Sokkal izgalmasabbak a szociografikus pontosságú leírásokkal indító versek (pl. „Nem bírom tovább / osztogatni / kis nyugdíjamat, // Európában / valamit tenni kellene, / lőni kellene, // de ki löne, / és kire?” – Nincs munka), de még átütőbb erejűek azok a költemények, amelyek elvonatkoztatnak a konkrét valóságtól (pl. „...aljas és gyilkos hatalmak / mosogatónője lettél” – VanVan és Európa).

Több vers állít emléket az 1956-os forradalomnak, s ezen keresztül a szabadság eszméjének: „Csapataink harcban állnak, / a kormány a helyén van...” / szólt az erkély, / s a magyarok ezt úgy értették: „itt az idő, / most vagy soha...” (Advent Bécsben, VanVannal), „Lerajzoló /.../ a szíven lőtt forradalmat” (A kép). Ugyancsak visszatérő téma a rendszerváltás korának hangulata – s a már akkor tetten

érhető „kijózanodás”: „A házakon magyar zászlókat lengetett, / lobogtatott a szél, / a vörös alkonyat vihart ígért, / én világméretű besötétedéstől félttem, / szorongta, mintha tudtam volna - /.../ hamis ez is, az is, / a temetés, az élő, a holt, / a támasztó is hamis, / az vagyok én magam is, / csak talán a gyilkos és a mártír nem az.” (Jó reggelt!)

Itt kell megemlíteni a korábbi kötetekben már publikált – de némiképp átigazított szövegű – nagy lélegzetű poémát, az „Ezredvégi játékok” című alkotást: „Ha már elénekelte Himnuszát és Szózatát a nép, / ha már a meggyilkoltak hosszú névsorát / felolvasta két színész / s a kikökkent időt / újra helyretolta az alacsony tömeg: / kié a mi nehéz szívünk, Uram, / s ki emeli fel? / / Mit ér ez a gyönyörű ország / annak, aki valahol egy nagy szeméthalom / alján vagy tetején / végre szabadon / kikaparhatja a saját csontját? / Te drága rabló és kirabolt Magyarország!” A versben nyomon követhető a rendszerváltás ellentmondásossága és az a kilátástalanság, amellyel a hétköznapi ember a lázas lelkesedés múltjával szembesülni kényszerült: „Mit ér az utca és mit ér a tér? / Mit ér a kövekre kiontott vér?”

Mint láthatjuk, Benke László költészetében egyszerre van jelen a magánélet és a közélet, a hit és a reménytelenség, a kiábrándultság és a józan bizakodás. Az egyéni sors drámája mellett (vagy azzal nagyon is szoros egységben) épp ezért megjelenik a társadalmi méretű számvetés igénye is. Több nagylélegzetű szintézisteremtő vers is születik. Ilyen a már említett „Ezredvégi reggel”, vagy a „Tűnődés az örök folyó felett” (amelynek elődje „Este” címmel szintén megjelent már Benke korábbi kötetében).

Mi mást is kívánhatna a recenzens, aki jó szívvel ajánlja az olvasók figyelmébe Benke László új verseskötetét, mint amit maga a költő is megfogalmazott „Fohász” című versében: „el ne ess / velem Uram”.

(Hét Krajcár Kiadó, Budapest 2011.)

Mák Ferenc

Haldokló magyar peremvidék

Göncz László: Kálvária

A magyar irodalom hét évtizedes hiányát pótolja Göncz László *Kálvária* című regényével. Hetven éve ugyanis, hogy nem született a Délvidéken a második világháború történetét feldolgozó szépirodalmi alkotás, aminek ugyancsak történelmi okai voltak. Az egypárti (ízlés)diktatúra idején legfeljebb a kommunista partizánok heroizmusáról lehetett írni – születtek is köteteket megtöltő Titó-himnuszok, partizánballadák és kommunista mozgalmi eposzok, nem nagy dicsőségére a buzgó poétáknak –, hiteles történelmi művek azonban nem kerültek az érdeklődők kezébe. A délvidéki – bácskai, bánási, drávaszögi és a muravidéki – magyarság szenvedéséről, megpróbáltatásairól és pusztulásáról szólni azonban nem volt szabad, a háborút veszttette népek ugyanis még panasza sem lehetett. Énekelhették volna háborús évfordulók alkalmával a fölszabadulás boldog énekét, de a magyar ember 1945 után nem volt felszabadult, nem volt boldog, és nem voltak kínjaihoz méltó énekei. 1944 őszén-telén a partizánbosszú tízezreket temetett a tömegsírokba, és a pusztulásnak ez az élménye – majd emléke – végig meghatározta a titói Jugoszlávia kisebbségi magyarságának életét. Pedig a nagy történeteink ott rejlenek az idők mélyén, csak ki kell bontani őket a homályból. S ezt a kommunista hatalom is nagyon jól tudta, ezért igyekezett hatalmi eszközökkel megfosztani alattvalóit az egyéni és a kollektív történetektől. Egy közösség ugyanis a történeteiben él, történeteiben leli meg életének értelmét, ezért az emlékezés hatalmas, legyőzhetetlen erő. A második világháború magyar emlékezete bizony erősen kikezdi a túlheroizált délszláv történelmet, a magyar emlékezet határozottan szembemegy a dicsőséges felszabadító mozgalom szláv hittételeivel. Amíg a partizánmítoszok döntően befolyásolták, legitimálták az egypárti diktatúra elnyomó hatalmát, nem lehetett szó a velük szembenálló történetek hangoztatásáról. 1990-ben ugyan oldódott a hallgatás, a kommunizmus bukását követően már (óvatosan ugyan, de) lehetett szólni a sok ezer kivégzett magyar ember tragédiájáról, mégis további két évtizednek kellett elmúlnia, míg végre megszületett a magyar mártírok regénye; jellemző módon nem is Bácskában – ahol a közösség még mindig küzd a pányvaival – hanem a Muravidéken, ahol a magyarság, úgy tűnik, őszintebben és mélyebben élte meg az emlékezés szabadságát.

A magyar kálvária történetéhez azonban kellett Göncz László, akinek népe iránti szeretete legalább olyan mélyen gyökerezik a lelkében, mint a tájhoz való ragaszkodása, s nyilvánvalóan e két hatalmas élmény alapozta meg a történelem

íránti érdeklődésének rendíthetetlen erejét. Mert abban, ahogyan könyveiben ő a Lendva-vidék múltjáról beszél, hatalmas erőt érez az olvasó, a népe fölemelését célul kitűző írástudó megingathatatlan hitét és szándékát. Csak a boldog otthonlét öröme tűzheti az író tollára a rácsodálkozás illetén sorait: „Szeptember végén gyönyörű a Mura folyó menti növényzet. Azon a szakaszon különösképpen, ahol közvetlenül a meder mentén kisebb erdőség, összefüggő cserjés és bokros övezet húzódik. A falevelek színe még nem tarka, de a sötétedő zöld viseletben pompázó természet árnyalatai jelzik, hogy közeledik már az október. A folyó a megszokottnál lassabban hömpölyög széles medrében, mivel a nyár közepétől ezen a vidéken nem esett nagyobb mennyiségű csapadék. Az égbolt lágy kék színű, mintha sok millió búzavirágot hófehér tejjel keverték volna össze. Mindez együtt káprázatos esztétikai élményt nyújt. Életre kelt és nyugtat, a gondterhelt emberre is kedvező hatással van.”

Göncz László az elmúlt évek során három történeti munkával bizonyította, hogy kiváló ismerője népe történetének: *A muravidéki magyarság 1918–1941* (Lendva, 2001), az *Egy peremvidék hírmondói – Mura menti életképek a 20. század első feléből* (Budapest, 2006) és a *Felszabadulás vagy megszállás? – A Mura mente 1941–1945* (Lendva, 2006) című kötetivel közössége hiteles szószólójaként mutatkozott be. Várható volt hát, hogy a „felszabadulás” fájdalmas szomorúsága is az ő tolla nyomán elevenedik meg. És valóban: az Alsólendva vidéke mintegy ötvenezer lakójának tragédiája sűrűsödik Göncz László *Kálvária* című regénye három főhősének sorsába, Varga Péter a szépreményű muravidéki magyar fiú, Klein Berta, a sorsüldözött zsidó lány és Gábor Dávid, a magyarság sorsáért is aggódó szlovén plébános valamennyien a szeretet emberei, akiket próbára tesz az emberi gonoszság – a háború. A történelem és az aktuális hatalmak mindent megtettek azért, hogy a magyar fiú, a zsidó lány és a szlovén plébános gyűlöljék egymást, ők azonban kiválasztottjai az időnek, az ő feladatuk a pokolból átmenteni a szeretetet az élet és a jövő eljövendő nemzedékei számára. Göncz László az író hőisével, Gábor Dávid plébánossal mondatja ki a saját meggyőződését: „Az emberi életben csak a szeretetnek van értelme, csak az emelhet fel embereket a közösségek buzdításának és vezetésének a jogára, a szép élmények érzékelésére, irgalomra, megbocsátásra és bűnbánatra. A legnagyobb boldogság akkor éri az embert, ha a jóistentől nagy szívet kap! Nekem e tekintetben szerencsém volt. Az ősz elköszönőben van, a fehér telet majd hamar felváltja a rügyező természet, amely mindnyájatoknak reményt és új lendületet hoz. Bárhol is érjen benneteket. A Fekete-erdő zöldellő fáiban, amelyeket annyiszor megcsodáltam, tavasszal én már aligha lelem örömet. Úgy érzem, hogy akkor már nekem másutt kell lennem” – jegyezte meg csendesén a pap, ami egyben csöndes búcsúja is volt attól a világtól, amely a jóság és a szeretet diadalához mártírokat követelt. És a halál-

táborok borzalmas élményével a háta mögött a zsidó lánynak is „meggyőződése volt, hogy csakis a szeretet mentette meg őt több olyan helyzetben, amikor már nem volt kiút, és élete gyertyájának a lángja kialudni látszott. Akkor mindig volt valaki, akit bizonyára maga az Isten küldött melléje, hogy segítsen neki.”

Göncz László – feledve és feledtetve a posztmodernitás valamennyi nyűgét és nyavalyáját – végre visszatért a magyar prózairodalom nemes hagyományához: történetet, történeteket mesél. Eleven, hiteles és életszerű eseményeket köt csokorba, hogy a táj valósága és az emberi vállalások dinamikája együtt teremtsen meg az idő hatalmas krónikáját. Érezni a regény szövegén az írói határozottságot: az emberi sorsokban igenis meg tudja mutatni a Muravidék életének nagyszerű lényegét. Tájéírásai erlagadóak, alakjai rendre hitelesek – s az író csak helyelközzel ad a szájukba olyan mondatokat, amelyekben az utókor ítéletére ismer az olvasó. Előfordul, hogy egy-egy helyzetértelmezés didaktikussá válik, ilyenkor a történész fölülkerekedik a szépírón. „A kommunista erők által irányított mozgalom a Muravidéken a magyar fennhatóság megszüntetését tűzte ki célul – írja egy helyütt –, azonban annak már a kezdettől ideológiai indítékai is voltak. A túlnyomórészt mezőgazdaságban és a kisiparban tevékenykedő szlovén származású emberek erőteljesen kötődtek vallásukhoz, ezért a lakosság többsége a háború első esztendeiben kevés rokonszenvet tanúsított a partizánmozgalom iránt.”

Kivételesen szép pillanata a muravidéki magyar prózairodalomnak a regény V. és VI. fejezete, amelyben a menekülő és üldözői elől bujdosó Varga Péter a tájban kibomló és a tájban megmutatkozó, hiteles emberi sorsokkal találkozik; mintha a „peremvidék hírmondói” mesélnék tovább a történeteiket. Halványabbak a zsidó lány történetével foglalkozó fejezetek, ezek a részek erőteljesebben mutatják meg az irodalmi élményeket. A *Kálvária* című regény szép fordulataiban megmutatkozó érzelmvilágával, lelassult fogalmi megnevezéseivel és autentikus nyelvi remegésével a haldokló magyar peremvidék sajátos terméke.

(Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2011.)

Sz. Tóth Gyula

„Halló! Keresek egy embert. Várok.”
(Sándor György humoralista)

Rácsok között szabadon

Vitéz Tóth Károly: ÜZENET – és mégis élünk (emlékiratok)

Október első vasárnapján betértem Hegymagasra, megtaláltam Lovas István barátját, Tóth Károlyt. Találkoztam a legöregebb magyar huszárral. Találkoztam egy Emberrel. Berzsenyi *A közelítő tél*-versmondás-konferenciáról jövet, éppen kapóra. Szombathelyen-Celldömölkön-Egyházashetyén, a sokszínű értelmezések sorában örömmel nyugtáztam: Berzsenyi a tájjal harmóniában élő, „maga az öregségére ráköszönő bölcsesség megtestesítője”. Kiváló költő, gazdálkodó is volt. Utólag is megerősítést nyert: a gazdálkodás költészet, bizonyítja Tóth Károly élete, mely egyszersemind dráma. Erről még csak halvány sejtéseim voltak ekkor.

A terepet részint ismerem, de inkább a Szent György-hegy szőlőskertjeit. Útbaigazítás után amolyan zsákutcába jutok, jófajta fából készült, frissen festett kapu zárja az utat. Itt lennék? Név és kapucsengő nincs, körülnézek. A szomszédban dolgozó fiatalembernél érdeklődöm, készséges, benyit a nagykapun. Ismerősen megy befelé, követem. A házban senki, bóklászik, majd int, ott kint, feljebb, ott dolgoznak. Kalauzom keskeny mosollyal biccent, elmegy. Két ember áll a kerítés mellett, egyikük, fiatal, létrán állva nagyobb kalapáccsal karót üt. Az idősebb a karót fogja. A beálló ütésszünetben megszólalok: „Bonjour, Monsieur!” Franciául, közvetítőm információja nyomán bátran tehetem. „Je cherche Tóth Károly. – Deux minutes” – szól vissza az idősebb. Ütnék tovább. Pár ütem után abbahagyják, még franciául hivatkozom, miért is vagyok itt, aztán persze magyarra váltunk.

Szép délelőtt volt, ültünk az öregmalom kertjében a Szent György-hegy lábánál, kisebbik fia, Botond is velünk, a kis fekete puli csöndesen heverészett a gazdi mögött. Vittem néhány könyvet, franciát is, válasszon. Korábról ismert párat, azokat félretettük, másokat meg azért, mert „nincs ideje”. Kandallóépítésbe fogott, lesz ott még szalon is. Azért könyv is maradt, a franciák mellett a Notesz 5., *Manó a hegy mögött*. Mert a „szalonba” kell a jó könyv, mert milyen jó is lesz majd körülülni a kályhát, s a pislákoló fényben „megváltani a világot”, ahogy a bajsza alatt meghúzódó somolygós érdeklődéssel irodalmi szeánszokra motivált.

A főváros felé autózva azon tűnődhetett az ember: mi az élet? (A közigazgatásilag kinevezett „főhely” szereti kisajátítani a gondolkodást és az érzést, szóval a tudást. Onnét, központi és különleges szerepet tulajdonítva maguknak, a „filozófusok” tudják a választ.) Minden filozófusok könyve helyett: Hegymagason meg-

lelheted. Már este beleolvastam az ajándékba kapott könyvébe, üzenetét vettem. Tóth Károly 1981 óta él ott, a Tóthi Lengyel család XVIII. században épített vízimalmát vette meg. „Egy malomból indult, s oda tért vissza, a természet szoros közelségébe, a régi kövekhez, a fákhoz, a lovakhoz.” Így zárja Wodianer-Nemessuri Zoltán a könyv ismertetőjét.

Az első malom kicsit arrébb, Zalában van (az sem működik már?), Martonfán. Az iparoscsalád fia az elemi iskola ötödik osztálya után a zalaegerszegi Deák Ferenc Gimnáziumba kerül, az érettségijét azonban jóval később teszi le és máshol: 1954-ben Innsbruckban. Nem jószántából került az iskolát. Szeretett tanulni, de tizenöt évesen besorozták a német Birodalom védelmére. A németországi kiképzés során találkozik a háborúval egy müncheni szőnyegbombázás formájában. Számára a katonáskodás rögtön hadifogsággal kezdődik: mielőtt hadra fogták volna, véget ért a háború. A kezdeti brit hadifogság „kedvező” állapota után zord helyzetek következtek, mígnem marhavagonokban hazaérkeztek. Szentgotthárdon át jött, miként arra ment, pontosabban vitték a kiképzésre. A szigorúan őrzött átkelőhelyen többször megfordult a későbbiek során. A „felszabadulástól” más várt, a demokrácia „csalóka reménye” rövid ideig tudta itthon tartani: az „éleződő osztályharc”, a „kulákhajszka”, a szerveződő ÁVO elől emigrált. Színes, izgalmas évek következtek: utazott (Ausztria, Németország, Franciaország), dolgozott, volt kizsigerelt mezőgazdasági cseléd Elzászban, jókedvű pincemester az Alpokban, szívesen lovászkozott, építkezéseken keverte a maltert. A tanulást is folytatta, a kései érettségi után beiratkozik az innsbrucki Egyetem Jogi Fakultásának közgazdasági szakára. Több nyelvet megtanul, ebben saját bevallása szerint sokat segített a még itthon elsajátított latin nyelv. Egy esetleges Amerikába történő kivándorlás is megfordult a fejében.

Kalandor lett volna? Elég fiatal volt ahhoz, hogy világot lásson. Ám őt erősen foglalkoztatta hazája sorsa. Kint világosan látta a Nyugat magatartását: Európa békésen fel volt osztva a hidegháborús években. Rövid helyzetelemzéseiben kitér arra is, hogy a nyugati államok mekkora hibát vétettek, amikor az első világháború után szétrobbantották a Monarchiát. Meggyőződése, hogy „mohóságuk nélkül rövidebb ideig tartott volna a nyomor, és az Osztrák–Magyar Monarchia változatlanul eredményesebben tölthette volna be a kelet-nyugat közötti egyensúlyozó szerepét”. Szintúgy lesújtónak ítéli a Nyugatnak az ’56-os magyar forradalom idején játszott szerepét. Döntő volt a vágy: szeretett volna tenni Magyarország felszabadításáért, a megszálló szovjettől való megszabadításáért. Kapcsolatot keresett a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségével, felvették a különleges csoport tagjai közé. Új szakasz kezdődött számára, előbb a kiképzés, majd a „bevetés”. Kétszer jön haza, a beszerzés nem jár sikerrel, itthon a félelem az úr, ha akad is vállalkozó szellemű ember, konspirációs tapasztalatlanságuk lebuktatja őket, ami-

be a besúgás is belejátszik. Ő is csak ügyességének és a szerencsének köszönheti, hogy kijut az országból. Ez a fejezet is bővelkedik veszélyes akciókban, kitalálni sem lehetne izgalmasabbakat, Victor Hugo képzeletéhez hasonlatos a cselekmény. De ez valóság. Tanulság van bőven: a hazáját szerető, a szabadságban hívő, kissé naiv fiatalembert, ha nem is kihasználják, de kellő szervezett támogatás nélkül „dobják be” a harcba. A vesztes kódolható. Tóth Károly látta: a külföldi szervezkedésnek nincs semmiféle gyakorlati haszna. Tisztában volt vele, hogy a védett nyugati pozíciókból botcsinálta vezetők a biztos halálba küldik a hozzá hasonló, tiszta szándékú, lelkes fiatalokat. Ráadásul ezzel veszélyeztetik az otthoniak életét.

Már konszolidáltabb életre készül, amikor kitör Budapesten a forradalom. Huszonhét éves. Amikor tömegek mennek Nyugat felé, ő hazafelé tart. És ezúttal elhagyja a szerencséje, elfogják, gyaníthatóan már régóta figyelték. Eddig tág határok között, szabadon mozgott, ettől kezdve bezáródnak a kapuk. Tizenöt évre ítélik, ebből mintegy tízet letölt. A helyszínek: a budapesti Gyűjtőfogház, Márianosztra, Vác, felváltva, ismétlődésekkel. A börtönvilág hiteles feltárása iszonyatos érzést kelt még olvasva is. Precíz leírások a helyekről, az állapotokról, napról napra, szinte óráról-órára követhetjük a történéseket. Jól ábrázolja az öröket, a smasszereket, kirajzolódik jellemük, még a lelkiviláguk is elővillan. A gyűlölködő, kegyetlenkedő bánásmód közepette szinte „kikapcsolódást” jelentett a munka. Az egyik keserveesebb, mint a másik: poliészterrel lefújt, szárítóalagútban hőkezelt kávékat csiszolt simára, a műgyanta émelyítő szagát belélegezve, a bányászbakancs-gyártás kikészítette a kezét, a kötélfonóban a gerebenezés iszonyúan elcsigázta az embert. (A kendert húsz-huszonöt centis acéltüskéken át fésülik, hogy megszabadítsák a pizsoktól és a pihéktől (börtli). Ily módon sima, egyenletes szálakat nyernek, temérdek kenderpor beszívás közben.) Érzékletesen jelenik meg a fogolytársak viselkedése is. Például a színész, Mensáros László a márianosztrai gerebenezőben, gyenge fizikuma miatt, csak társai segítségével tudta teljesíteni a normát, ezt viszonzva remekül elszórakoztatta őket a pokoli robotolásban. (Egy „előnye” volt ennek a fertelmes helynek: a smasszerek nagy ívben elkerülték, még az üzemvezető is ritkán jelent meg.) Érdekes követni, hogyan változik az ember magatartása a nehéz helyzetben. A cipőüzemben megállapított normát néhányan „eszelősen” túlteljesítették. Tóth Károly szomorúan értetlenkedett az önjelölt versenyhősök, javarészt diplomások, viselkedését látva, hiszen más tekintetben szolidárisak voltak a társaikkal, de ezzel a tempóval a rabtartóknak szereztek örömet, s maguknak némi dicséretet kicsikarva. (Neveket nem mond.) Az emelt norma később persze kötelezővé vált.

A börtönélet sivárságát, a nehéz munkahelyen vagy a szűk zárkában csak a rabtársak személyisége enyhítette, tette elviselhetővé. A szerző sorolja, kik voltak fogolytársai a különböző börtönökben, sokat tanult tőlük: Faddy Ottmar, a ferences

rendi atyát nagyon szerette, Gáli József, az író a görög mitológiáról tartott előadásokat, Antall István a francia forradalomról beszélt, Lupkovitz attasé úr földrajzi témákat választott, kiválóan beszélt franciául. Találkozott dr. Mizsei Bélával, az egykori kisközgazdász képviselővel, Ádám György közgazdásszal, dr. Perbíró Józseffel, a szegedi egyetem jogi fakultásának professzorával, Pallavicini őrgórral, azaz Pálinkás őrnaggyal, aki részt vett Mindszenty bíboros kiszabadításában, halálra ítélték. Nosztrán séta közben gyakran látta Déry Tibort és Háy Gyulát, Obersovszky Gyula, az író-költő zárkatársa volt, ő írt könyvéhez előszót.

Jöttek-mentek a rabok (hozták-vitték őket), cserélődtek, volt, akiket Tóth Károly mellől vittek el kivégzésre. Az 1963-as enyhülést követően sokan szabadultak, s közben másokat hoztak be: 1964 tavaszán „egy hórihorgas, esetlen mozgású, alig 18 éves kamaszt” is, Lovas Istvánt. „A 188 centis fiú rabruhájának ujja a könyökéig, nadrágja a térdéig ért. Azért kapott három évet, mert gimnáziumi osztálytársaival kormányt alakítottak (!)” (E sorok írója éppen ebben az időszakban az érettségire és az egyetemi felvételre készült. Nem döbbenet? Ez ment „bent” és „kint” egy hazában, egyszerre, szép reményekkel!) Az enyhülés időszakában a könyv szerzője már a fordítói részlegnél dolgozott, ahol nyelvtudását kamatoztathatta. Az egykori gimnazista rab- és fordítói munkatársának hangját jóval később a Szabad Európa Rádióban hallgatta, aki akkor már Ferenczi Zoltán néven szerepelt. (Az élet szövevényes szálai időnként összeérnek.)

Ebben, az olykor poloskainvázóval tarkított rémtörténetben rengeteg szereplő tűnik fel, ez a dráma sokszereplős, de nincs főhős, itt minden elítélt hős. A sok figura mellett rengeteg adat, hely, időpont gyűlik össze, nagyon pontos, feszes szerkesztésben. Csodáltnivaló, egyrészt a memória, másrészt a minden bizonynyal utólag elvégzett kutatómunka. Tényekről, emberekről van szó, pontosnak kell lenni. A szerző ért az elbeszéléshez. Az akciók számolatlanul sorjáznak, ki se lehet többet, cifrábbat találni. Az amúgy is fordulatossá cselekmények érdekes, pontos leírását lélegzetvisszafojtva olvassuk. Kevés szóval, szabatosan ábrázolja a cselekvők viselkedését, a lelki mozzanatok is követhetők, leírás, dialógus, elbeszélés váltogatja egymást, a szerző elmélkedő, tapasztalatokat levonó soraival. Sűrű dokumentumregényt, nagy, mozgó történelmi tablót kapunk, hiteles emlékiratot, kutatásra, tanításra valót. Pontosabban „emlékeztetésre”. John Lukacs nézeteit ideillőnek fogadjuk el, mert egy *személyes és résztvevő* megközelítésben nyert tudással kerülünk közelebb a benne-levőt is foglalkoztató megértéshez. (J. Lukacs: *Isten velem*, Európa Kiadó, 2009. fordította: Barkóczi András.) Tóth Károly nem meggyőzni igyekszik az olvasót: gondolkodni és látni, s ez már „teremtő tett”. Nála ez belülről jön, *felelősnek* tételezi magát, írása által felelősséget ruház ránk. (Az ábrázolt lét kiállja az *idő* próbáját, még Heidegger szerint is.)

Az olvasónak rengeteg kérdése adódik a döbbenet után. Köztük ilyen cseppet

sem tréfás: vajon Tóth Károly számolta-e a gyalog megtett kilométereit? Súlyos betegségek ment keresztül, volt rühes, az agyhártyagyulladás majdnem elvitte. Mi tartotta benne a lelket? A hit, a hazaszeretet és a remény. Szívós volt, edzette fejét, testét, jógázott, tornázott és imádkozott. A humor sem hagyta el. Szabadulása után nem akart bosszút állni, saját erőből megkapaszkodott, de élete ekkor sem volt mentes a fordulatoktól. Azért az fáj neki, hogy azok, akik az országot tönkretették, emberek sorsa felett döntöttek, megalázva őket, nem kapták meg méltó büntetésüket, még a rendszerváltozás után sem. (Neveket is mond.) Nem a boldogság vagy a boldogtalanság itt az alapkérdés, hanem a *gondolkodás*. Tóth Károly szüntelenül gondolkodó és mélyen érző emberként tár fel történeteket, nem dolgokról gondolkodik, hanem emberekről. „A gondolkodás teszi az ember nagyságát” – írja Pascal (Gondolatok, 346. – Pődör László fordítása.) Gyilkolás, zsidóüldözés, náci vagy kommunista terror, gyűlöli mind. Központi és különleges szerepet szánt magának a könyvvel, a könyvben, nem arroganciával, alázattal helyezve magát a középpontba, merthogy személyes résztvevő. „Az alázatosság és az önismeret biztosabb út Istenhez, mint az elmélyült tudós kutatás.” (J. Lukacs idézi: Kempis Tamás: Krisztus követése, I./3. Az igazság tanítása. – Jelenits István fordítása.)

Igazolódik, vannak még feltáratlan mozzanatai történelmünknek, az ilyen munkák segítségével kirakható a múlt. Megfilmesítést kíván! (Ez nem lövöldözős akciófilm lenne, a „történet” nem egy akcióra „épül”, és nem is szocialista realista regény, ez magyar realista mű. Ez nem divat. Életekre szóló nagy sorozat készülhetne belőle.)

*

Németh István Péter *A tapolcai kistérség kistükré* című, a Balaton Akadémia könyvsorozat 73. darabjának 33 települését izlelgetve, rá kell jönni, hogy van új a Nap alatt, még Hegymagason is. Nem feledkezhetünk meg Tóth Károlyról sem. A helytörténészek figyelmébe: felkutatandó a malom története, a malomőrző sorsa: „tipikusan magyar abszurd”. Vitéz egy ember, szó szerint, a Balaton-felvidéki Radetzky Huszáregyesület strázsamestere, tiszteletbeli parancsnok. Könyve adatbázis a kutatóknak, személyes története közös történelmünk. Lehetséges történelmi forrás, miután minden személy történelmi személy. A történelem pedig John Lukacs meghatározása szerint: „a rögzített és az emlékezetben őrzött múlt.” Az itt tapasztalt történelemismeret célja az igazságtalanságok csökkentése. A 18. században a történetírás az irodalom egyik válfaja volt. Azóta a tudomány fokozatosan kisajátította, a történészek kellően gyarapították, időnként kiszolgálva a politikát. Ideje visszatérni az irodalmi történelemhez. Tóth nem hivatásos történész, nem tetszeleg az „objektivitás” mezében, nem szakad el saját múltjának emlékeitől. Nemcsak megfigyelő, hanem aktív résztvevő, s így nem lehet leválasztani

arról, amit megfigyel, érzelem, kezelt indulat is feszül a könyvben. Olvasmányos, stilárisan gördülékeny. Kiválóan megfelel az emlékirat műfaji követelményeinek. „Reménykedő emlékeztetés!” Hatása alatt vagyunk Huizinga szavaival: „A múlttal való közvetlen kapcsolat érzése olyan mély, mint a legtisztább műélvezet, szinte eksztatikus érzés...”

Hálás vagyok, hogy Lovas István „összehozta” a találkozást. Nem vezetett „tév-útra”. Megtaláltam a felújított ódon malmot, benne a következetes életet. Gazdája, aki maga választotta eszméit, melyekhez keményen ragaszkodik, a szinte állandóan harci helyzetekbe sodródó megrögzött pacifista így vall: „A nyirkos, ködös őszi éjszakáknak megvan a maguk varázslatos békéje... a tájat megülő csendet csak a patakcsobogás, a falusi kutyák ugatása és a lovak horkanása visszhangozza. Változatosságnak ennyi is elég. Jólesik arra gondolnom, hogy egykori testi-lelki nyomorúságom mélységeiből ide kapaszkodhattam.”

(NOVOPRINT Rt. Dorog, 1955.)

Verók Attila

Célkeresztben a magyar szellemi kulturális örökség megőrzése

(Czeplédi László – Monok István: *De libris et bibliothecis.*)

Az arra fogékony szemlélő fájdalmas tendenciaként konstatálhatja manapság, hogy mind tágabb, mind szűkebb ismeretségi körében élő honfitársaink általános ismerete kulturális értékeinkről egyre csekélyebb. Az okok aprólékos felsorolása ezen a helyen nem hozna érdemi eredményt a jelen írás szempontjából, ezért tudatosan tartózkodom tőle. Következésképpen pusztán a szomorú tény megállapítására szorítkozom.

A helyzet kialakulásáért nem tehető egyértelműen felelőssé a sokszor és sok helyen kárhozottatott média, amely állítólag a lakosság szellemi elsatnyulásához és intellektuális érdektelenségének kialakításához nagymértékben hozzájárul. Biztosan ludas ebben a köz- és a felsőoktatási szféra által kisugárzott műveltségkép is. Az egyén szellemi renyheségre való hajlamáról pedig már ne is beszéljünk! Sajnos ezen a területen is érvényesnek látszik Czeizel Endre genetikaprofesszor olykor elhangzó szófordulata, mely szerint az ember „genetikailag lusta”. Miért lenne ez másképpen a kulturális aktivitás kérdésében?

Jómagam nem pesszimista hozzáállással szemlélem a világot, éppen ezért meg vagyok győződve arról, hogy a kialakult helyzet még nem végső, megváltoztathatatlan állapotot tükröz. Ha szélesebb társadalmi összefogás jönne létre, figyelemre méltó változásokat lehetne előidézni a magyar kulturális színvonal emelését célzó törekvésekkel. A vészmadarak azt mondják, kár energiát ölni ebbe a szélmalomharcba. Lehet, hogy igazuk van, mégsem tudok azonosulni ezzel az állásponttal. Ha körbetekintek, azt látom: annak ellenére, hogy ma bármiféle kulturális célzatú tevékenység finanszírozására közvetlen állami támogatást szerezni szinte hámvában holt gondolat, mégis egyre-másra bukkannak fel olyan segítő szándékú intézmények, szervezetek, társaságok vagy magánszemélyek, amelyek/akik – nem egyszer erejükön felül – készek akár anyagi áldozatot is hozni ilyen nemes célok érdekében. Vagy ha ez nem valósítható meg, másféle természetű támogatást nyújtanak. Példának okáért: helyet biztosítanak különféle rendezvények számára, képzési alkalmakat szerveznek az érdeklődők részére, kiadványok megjelentetéséhez járulnak hozzá valamilyen formában.

Az alábbiakban egy olyan példát szeretnék bemutatni, amely a fentebb felsorolt szempontok legtöbbjével pozitív módon kapcsolatba hozható. Talán megbocsát-

ják nekem, ha az *Agria* lapjain nem másról, mint egy egri kezdeményezésről szólnok részletesebben. Kiválóbb helyet a méltatásnak nem is kívánhatnék. A konstelláció egyszeri, és vélhetőleg huzamosabb ideig megismételhetetlen lesz. Ilyesmi ugyanis máshol nem figyelhető meg az országban.

Nem kívánom tovább csigázni a kedélyeket, belekezek a faktografikus leírásba. Az Eszterházy Károly Főiskola vezetése – felismerve a lehetőséget, és felkészülve a jövőben várhatóan felmerülő szükségszerűségekre – 2009-ben konzorciumi keretek között egy új szak létesítését kezdeményezte a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságnál (MAB). A szak a *Kulturális örökség tanulmányok* elnevezést kapta. A MAB támogatásra érdemesnek tartotta az elképzelést, így a nevezett szakon 2010 szeptemberében megindulhatott az egyetemi szintű (MA) képzés főiskolánkon. A hallgatói oldalról tapasztalható kereslet magáért beszél, és megerősíti a létrehozásban, valamint a jelenlegi megvalósításban részt vevő személyeket abban a hitben, hogy kezdeményezésük és fáradozásuk nem volt hiábavaló. Bár a létesítési kérelmet négy magyar felsőoktatási intézmény adta be közösen, mind a mai napig csupán Egerben alakult meg a szak gondozására hivatott oktatási egység, a Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszék. A képzés két szakirányon zajlik: a *Múzeumi és örökségi gyűjteményszervező*, valamint a *Borkultúra* szakirányon. Mindamellet, hogy az egész megvalósítás egyedülálló a maga nemében az országban, külön is ki szeretném emelni az utóbbi szakirányt, amely tipikusan egri vonatkozású, és mesterképzési szinten sehol máshol nem működik hazánkban. Létére és működésére büszkén tekint a régió borásztársadalma, az Eszterházy Károly Főiskola vezetősége és a szakirányt működtető szakemberek közössége. Ebben a formációban ugyanis biztosítva látják a regionális és helyi kulturális értékek megőrzését – legalábbis ami a hosszú távú szellemi fenntartást illeti. Persze igaz ez általában véve a teljes szakra is.

A fentebb nevezett fiatal tanszék rövid fennállása ellenére aktív tevékenységet tudhat már maga mögött: oktatói nemzetközi konferenciákon vettek részt, hallgatói tanulmányi kirándulások részesei lehettek (és lesznek még többször a közeljövőben is), vezetője, dr. Monok István az egyik legmagasabb állami kitüntetést, a Széchenyi-díjat kapta meg az idén, a tanszéken dolgozó munkatársak maguk is konferenciaszervezésbe fogtak, külföldi felsőoktatási intézményekkel és kutatóintézetekkel építettek ki kapcsolatokat, tevéleges kutatási tevékenységet folytatnak, közéleti előadásokat tartottak, kiadványokat jelentettek meg stb.

Ez utóbbi ponthoz kötődik ennek az ismertetésnek a megszületése is. Néhány hónappal ezelőtt ugyanis a Líceum Kiadóban Czeglédi Lászlónak, a főiskolai Központi Könyvtár főigazgatójának és a már említett Monok István tanszékvezetőnek a szerkesztésében napvilágot látott egy tanulmánykötet. A tanszék ugyanis megalapított egy kiadványsorozatot, amelynek a címe: *A helyi érték. Kulturális örökség*

tanulmányok. A sorozat két alsorozatra fog szétválni a következőkben: az egyikben hallgatói dolgozatok jelenhetnek majd meg, a másokban az oktatók mutathatják be legújabb kutatási eredményeiket. A sorozat a *Sectio Iuvenum* alsorozattal, azaz a hallgatói munkákból összeállított kötetel vette kezdetét. Amint az a közös főcímből (*De libris et bibliothecis*) is kitűnik, a szerkesztők az írott kulturális örökség hordozóinak és megőrzőinek, azaz a könyveknek és a könyvtáraknak szentelik figyelmüket ebben a tematikus kiadványban.

Az első számban olyan személyek írásai jelentek meg, akik szakterületüket valamilyen helytörténeti jellegű témának szentelték. Az öt szerző közül négyen az Eszterházy Károly Főiskolán szereztek főiskolai vagy egyetemi diplomát, egyikük pedig – ma is egri lakos – a Szegedi Tudományegyetemen örvendeztette meg egri vonatkozású dolgozattal egykori témavezetőjét és bírálóját. Minden autor legalább egy, de olyanok is vannak, akik több szállal kötődnek Eger városához. Mert itt élnek, mert itt van a munkahelyük, mert még itt képezik tovább magukat, mert ide húz a szívük. A kiadvány szerkesztői tudatosan választották ki őket és írásait. Ebben a számban ugyanis valamilyen szempontból kizárólag az egri szellemi értékekre szerették volna ráirányítani a figyelmet. A későbbiekben a szerzők és a témák köre kitágul majd, és – miután megfelelő lektori szűrőn átesett – bárki megjelentetheti saját írásművét a lapban, ha annak tematikája egy-egy földrajzi hely, népcsoport, etnikai vagy kulturális közösség helyismereti, művelődés-, illetve esztétikai és egyben írott kulturális örökségének bemutatására exponál. A lényeg: a helyi érték fontossága tűnjön ki a sorok közül! Enélkül ugyanis nem képzelhető el nagyobb regionális egység, például a magyar társadalom organikus szellemi és egzisztenciális fennmaradása sem. A helyi, éltető, kulturális sejtek táplálják a magyarság – itt most biológiai értelemben vett – szervezetét. Ügyeljünk tehát helyi értékeink fennmaradására, és minden lehetséges fórumon mutassuk be, propagáljuk azokat! Minél többször beszélünk és írunk róluk, annál nagyobb az esélye, hogy szélesebb közönség ismerkedik meg velük, amelynek soraiból néhány emberben felébredhet az igény az értékmegőrzésre, az értékek áthagyományozására, így biztosítva a folyamatos szellemi körforgást a magyar kultúrában.

Az alábbiakban nagyon röviden szeretném néhány mondatban ismertetni ennek a példaértékű kiadványnak a tanulmányait. Az első Gál Tibor tollából származik, és *Az egri Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi könyvei* címet viseli. A könyvtörténeti írás a 18. századi Eger szellemi miliójére koncentrálna, azt mutatja be részletesebben. Hasznos információkat kaphatunk belőle az első magyar orvosi iskola, a Schola Medicinalis Agriensis alapításának körülményeiről és működéséről, Eszterházy Károly püspök egyetemalapítási terveiről, valamint rövid áttekintést az orvoslás történetéről a görög-római világtól kezdve az arab és középkori, majd kora újkori európai időszakon át egészen a felvilágosodás koráig.

Megismerhetjük azt a fáradságos munkát is, amelyet a szerző kutatásai során a nevezett egri orvostudományi könyvtár egykori állományának rekonstruálása érdekében végzett, és érdekességeket olvashatunk ennek a gyűjteménynek a magyar vonatkozású nyomtatványairól.

A második tanulmány szerzője, Kun Zsuzsanna szintén egri témát dolgoz fel *A Theológiai Magyar Olvasó Társaságtól a Magyar Egyházirodalmi Társulatig* címen közreadott írásában. Ebből a levéltári és könyvtári forrásokon nyugvó szövegből képet kaphatunk az egri növendékpapság önképzőkörének és könyvtárának 19. századi történetéről, majd a kezdetek bemutatása után ennek a csoportosulásnak a 20. és 21. századi (utó)életéről, a diákszervezet működésében tapasztalható hullámvölgyekről és azok okairól, az önképzőkör könyvtárának fokozatos gyarapodásáról, összetételéről és működtetéséről, végül egy lehetséges állományrekonstrukcióról.

A harmadik tanulmány szerzője, Mizera Tamás messzebbre kalandozik *A Kárpát-medencei polgári könyvtárak vizsgálata. A mesterek könyves kultúrája* című dolgozatában. A történeti Magyarország nagyobb régióinak (Erdély, Felvidék, Nyugat-Magyarország) könyv-, illetve olvasmánytörténetét – egyelőre statisztikailag – vizsgálja a 16-18. századi nyomtatványok tükrében. Érdeklődésének középpontjában a mesterséget űző személyek olvasmányai állnak. Kutatásai során a szerző megfontolandó jelenségekre hívta fel a figyelmet, amely számot tarthat a könyvtörténész szakma érdeklődésére is. Erről a kutatás eredményeit összegező és a perspektívákat felvillantó, befejező részben olvashatunk.

A következő szövegben Hegedűs István gyönyörű helyre kalauzolja el az olvasót *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrassy család idősebb ágának betléri kastélykönyvtára* című tanulmányában. A község történetének bemutatása után az Andrassyakkal ismertet meg bennünket, és alaposabban is górcső alá veszi a család műértő, mecénás tagjait (Andrassy Lipót, Andrassy (III.) Károly, Andrassy Emmanuel). Az írásmű második részét a betléri kastélyban található könyvtár történetének és állománya statisztikai elemzésének szenteli, külön kitérve a gyűjteményben fellelhető értékesebb köteteknek.

A kötet zárótanulmányát Kozma Katalin jegyzi. *Nemzettudat és identitás. Magyarságkép a 19. század elején a korabeli német nyelvű sajtó alapján* című írásában ma is aktuális és erős érzelmeket kiváltó kérdéseket (patriotizmus, nemzeti hovatartozás) boncolgat. Ezt követően rávilágít arra a meghatározó szerepre, amelyet a hazai németiség játszott a magyar irodalmi életben és a nyelvművelésben a 19. században, majd röviden szól a cenzúrendeletek magyarországi hatásáról is. Megtudhatjuk továbbá, milyen kultúráközvetítő tevékenységet folytatott a neves Ludwig Schedius a dualizmus kori Magyarországon, végül pedig betekintést nyerhetünk abba, miként ítélték meg hazánkat a korabeli német lapokban. A

problémakör ma sincs másként, hiszen a média folyamatosan a külföldi lapokban megjelenő magyarságképre, az ország megítélésére fordítja a figyelmét. A tanulmány végén konkrét példákat is felvonultat a szerző.

Ismertetésem zárásaként elmondhatom, Egerben újabb lépés történt a fentebb vázolt kultúraátörökítő folyamatnak az életben tartására, a kulturális örökség emlékeinek feltárására. A kezdeményezés helyességét és a felmerülő, szükségszerű keresletet kulturális értékeink megismerése iránt mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy *A helyi érték* című kiadványt néhány hónappal ezelőtt történt megjelenése után változatlan formában ismét ki kellett adni. Ez okot adhat a bevezetőben említett optimizmusra, amely a kulturális-szellemi értékeinkre irányuló érdeklődés fokozódását, illetve a figyelem felkelthetőségét feltételezte. Ezek után már csak remélni tudjuk, hogy a kereslet megnövekedése a közelmúltban nem szalmaláng volt, hanem kitart, sőt növekszik a következő kötetek megjelenése után is. Bízunk abban is, hogy a két alsorozatban mindig lesznek olyan ifjú és szenior szerzők, akik minőségi írásaikkal folyamatosan ki tudják elégíteni a kultúrára éhes olvasóközönség intellektuális szükségleteit.

(Eger, Líceum Kiadó, 2011.)

Goron Sándor

alkonyat

most elmondhatnád
a táj
lélegzetét
a kő
álmát melyben
mozdulni kész

aztán
éneink
egyre mélyebb
zuhanásait
s
Istent
is
amikor
szótlanul
néz

emlék az anyaföldről

bizonyára
maradt még
egy emlék
benned

egy emlék
az anyaföldről

arról a földről
amely már igazán
csak a tudatban
létezik

psalmus

egykor
örökül
kaptuk
az isteni színek
palettáját

átfesteni
reményeink
csigaházát

most
vagyunk
mint féreg-rágta
alma

halál angyalának
jutalma

ó
Eli
Eli
Lama
Sabaktanu

apokrif zsoltár

lakozzál bennem
ne engedd hogy
megcsalattassam

vezérelj hozzám
minden fényedet
melyek frisseltetnek
s megnyitják előttem
az járhatatlan utakat

hagyd hogy érkezzék meg
végre a te igazságod
s hogy véget érjen az belső
háborúság s ínség

lakozzál bennem
ne engedd hogy
megcsalattassam

Farkas Gábor

Utazás

Pohárban bor az asztalon,
leheleted tiszta pára –
mosolyod az üveg szélén
lényeged kálváriája.

A mozdulat kontrol nélkül,
a hangod rezzenéstelen –
a pohárban a sűrű bor
finom, kesernyés végtelen.

Egyek vagyunk

egy földből vagyunk mi
s a törzsnek ágai
a törzset tartani
egymásba karolnak

mert egy szél tép
vagy épp ringat
minden törzset
tartó ágat

Nyomodban

egyetlen pillanat
vagy annak töredéke
a ravensbrücki fák alatt
mikor indulni kéne

inteni a reményre
érteni a zúgó hadat
mikor szeplőtelen
minden reszkető pillanat

Hierophania

Templomi csend az időben,
felparázslanak a szirtek...
Elveszni Benned egészen:
múltni a vágynak, a testnek,

a profán illúzióknak.
Hiszen ki tudja, ránk mi vár...
Mint folyón a vézna csónak –
szirtek közt élet és halál.

De néha kezded, oldalad
a sziklaszirten fennakad,
s én a csónakon e szirtbe

kapaszkodom – szent ereklye
múlhatatlan érzékesed:
élek, ha hallom igédet.

Szokolczay Lajos

Sorsvállalás és szakralitás

Rieger Tibor kiállítása a Párbeszéd Házában

A friss Magyar Örökség-díjas Rieger Tibor kamarakiállítása – csaknem húsz kisplasztikával és ugyanannyi relieffel – határozott plasztikai arcélt mutat. Avval, hogy a régebbi műveket egy-két új alkotás is szegélyezi, világosan láthatók az életmű főbb karakterei: a történelmi érdeklődés (1956; *Volt egy ország* – mindkettő 2011), és nem utolsósorban a hitben fogant szépségeszmény plasztikai módon való megjelenítése. Van úgy, hogy a két markáns arcél összeér – lásd a motívumhálózatában invenciózus *Koronázási palást* gipszmintáját vagy az 1956 emlékét földidéző szobor korpuzát –, de külön-külön is érződik az életmű jól megfontolt alapozottsága. A magyarsággélmény és a sorsvállalás tehát nem szakítható el a mélyről jövő hittől, a magatartás – az egyenes gerinc – a szakrális felé tájékozódó vagy épp abban megvalósult kifejezésformától.

A hely szelleme ugyan meghatározza a tárlat – a kiállított alkotások – gondolati körét, de szerencsére olyan szobrok is láthatók, amelyek távol esnek a két, főntebb jelzett vonulattól. Ami elsőre kitűnik: Rieger istenáldotta, némely szobra szerint talán a román–francia klasszikushoz, Constantin Brancusihoz köthető tehetség. A *Táncosnő* elementáris ereje, az *A szépség múlandósága* és a *Kati néni* című kisplasztikájának a palást által összefogott tömbélménye mindennél jobban jelzi eme kifejezés mód – statikus helyzet, a földvonzalom irányába fokozódó nehezülés – hatékonyságát. A *Táncosnő* szinte ruhaként viselt teste – rusztikus palástartal – és *A szépség múlandósága* nőalakjának elnehezedése – a szép arc kontrasztként funkcionál – olyan, olykor a drámát ugyancsak földidéző, értelmező gesztus, amely plasztikai nívumként hat.

Ebben a jobb híján „civil szférának” nevezett tartományban bizonyos szimbólumvilág és mítoszi rend vagy jelképrend helyett az ökonomikus, a figura zártnál zártabb világnak ható tömbjét még részleteiben sem megbontó ábrázolásmód él. (S ez tapasztalható az Urat a mélyből zenével szólító, a gömbélményt zsolozsmává avató *De profundis* esetében is.) A hegyeshalmi *II. világháborús emlékmű* attól megrendítő, hogy mindössze egy levágott – fekvő helyzetében iszonytató – fejből áll. Az arc részletezettsége, középpontban a lehunyt szemhéjjal, csak kiemeli a legyőzöttségében (akár mártír volt is) megalázott ember haláltusáját. A tömbélmény másutt ilyen elementáris erővel nem robban, hiszen az obeliszk jellegű rákospalotai *II. világháborús emlékmű* égbe kívánczó szürke márványoszlopa – vésett kalligrafikus halálmenetével – inkább felkiáltójelszerűségében hatékony.

A tizenhat gipszrelief (Pannonhalma) és az ugyancsak bibliai jelképszerűségében izgalmas két bronz dombormű (elsőbbben is a kör alakú *Utolsó vacsora* és a nem kisebb érvényű *Getsemáni kert*) plasztikai invenciója a szerkezetre is kiható – éppenséggel azt megteremtő – alakrendeződésben van. A rövidüléssel drámaivá váló mélység (*Salamon király templomot épít*), illetve a diagonális építkezés (*Illés az égbe megy; Mózes átveszi a törvényeket*) a barna kemény gipsztáblák sajátja, míg a bronzreliefekre a felszín tektonikai mozgása a jellemző. Ez utóbbit különösen a ragyogó, a kör alakú asztalt körbefogó „tanítványkoszorú” hullámvázán fedezhetni föl. A *Dante Purgatóriumából* című relief fekvő figurája földdomborulat – így válik érvényessé az ember különleges helyzetét tájköltészeté avató land-art.

Rieger kisplasztika-kollekciójának élén alighanem a csónak alakú *Ne féljete!* említhető. II. János Pál pápa bibliai eredetű, a fiatalokat biztató-ébresztő fölshólitása – vagyis az irodalmias címválasztás – ugyan hangulatilag meghatározza az „érzelemtengeren” hanykódó hajó és legénységének árral küszködő magatartását, ám mindezen utalás nélkül is, épp a plasztikailag kitűnően kiemelt karakterek révén érezni a megfeszítettséget – a leküzdhető, leküzdendő rosszal szembeni küzdelmet. A *Magyarok nagyasszonya* korona fölajánló gesztusában – sok Szűz Mária-ábrázolás mellett is – ott az a végtelen, az ország érdekében valaminő benső tulajdonsággá fejlesztett alázat, amely révén az alak kultikus kicsengést kap. Szobrászi fölfogásban ehhez hasonló, ám a forgástengely megdöntése miatt talán izgalmasabb is a *Madonna a Kisjézussal és az áldozati báránnyal* című kompozíció. A sudár alakok – létezik-e ilyen átszellemített gesztus? – a szellem magasabbrendűségét, fényét hivatottak szolgálni (az említettek mellett ugyancsak hasonló tulajdonsággal bír a *Jedlik Ányos és Czuczor Gergely* kettős portré). Az ülő *Teleki Pál* – paradox – épp evvel a nyújtott testtel éri el, állhatatosságát hangsúlyozván, azt a szellemi fölényt, amely kevés volt a borzalmak túlélésére, de épp elég a mártírsorsot magában rejtő búcsúzásra.

Az organikus élményt is hordozó *Jessze fája* az álomnál nagyobb „térkinövés-sel” éppúgy megbolygatja a teret, mint a szellős építkezésű *Égi mérték* – a magas vázszerkezetet valósággal szétfeszítő, egymástól távoli két alakjával. Hogy elhelyezésében a szintén az apszisban jelen lévő *Szent kereszt*tel, evvel a végtelenig csupasztatott-vékonyított (rajta mégis korpusz), vagyis átszellemített tárggyal harmonizál, a szobrász-rendező fantáziáját dicséri. Ugyancsak azt a bejövő látogatóval szembeni folyosó két szoborral való – nem akármilyen – ékítése. A *Ne féljete!* előtt éppen az az új, a régi Magyarország körvonalát formázó körelief foglal helyet (*Volt egy ország*), amelynek szögesdrót fészkeben egy nemzetiszínű szalaggal átkötött tojás ül. Rieger Tibor végtelen fájdalma egyben a bizakodást is magában rejt, amennyiben rájövünk: a tojás mint termékenységszimbólum valódi létezészencia.

Suhai Pál

A költészet hajdan és most

„A szent poézis néma hattyú,
S hallgat örökre hideg vizekben.”
Berzsenyi Dániel versére

Sűrít a német, ha költő, a magyar
költ, feltéve persze, hogy múzsája
engedi – akár gyerekkoromban
nagyanyám a tyúkot, ha egy-egy
kendermagos kotlani kezdett.
Ilyenkor *anyika* tyúkot ültetett.
Vagy nem, épp ellenkezőleg,
ha a fölhevült tojót az esővizes
hordóba merítette, „mit kotkodácsol
ez itt nekem!”, majd lábait összekötve
a padlászug poklába vetette.
Napokig ott hevert a szerencsétlen
a lépcső alatt a sötétben, étlen-szomjan
kockáztatva makacsságával egy-egy
újabb, kiadós hidegzuhanyt. Aztán
röpülhetett a többi közé. Némelykor
másféle költőmadárral is megeshet
ilyesmi. A padlászugról és a hideg
vizes borogatásról nekem is vannak
emlékeim, szólhatnék róluk magam is,
de nem teszem és nem mondok nevet.
Beszéljenek csak bütykös karmaim,
lábamon e mostoha sors elszarusodott
pikkelyei, s a tollam, hajdan oly fényes
tollam hogy csapzottan, hátamba ütve áll.

Radnai István

Hogy Júliára nem találna

eljön a megváltó hajnal
esővel elvonul az éj
széllel vagy köddel bajjal
ébreszt a kávé-kéj
ledöntöd tejjel forrón
kezed alatt billentyű
vagy kezedben ír-ón

a hajnal gyöngyszürke és hű

lepedődről hűtlen lepkék
akik egykor éjeken ellepték
távoznak immár szürke hajjal
tapogató kezed az árnyékon
amit gerjeszt a buja hajnal
várja hogy kapjon derékon

de csak a lumbágó ébred veled
mintha elverték volna rímét
kortyolod a magány keserű ízét
semmi sem édes cukrot neked
csak véred tárol s véredet
itt-ott a merevfallú véredények

meszességed kémleli a messzeséget
egy csont vagy ízület beleroppan
várod hogy szerelmed betoppan
szemafor állítja el a sebességet

képzeled mi lenne ha felszállt volna
idetelepülne baranya vagy tolna
vagy lepedődre terül az alföldi róna
szőke és vizét talán isszák
de nehéznek bizonyult az iszák
vörös alkonyig várod áradó folyója

sodorja-e még vissza hozzád
mennél s a hátadon visszahoznád
csak ne volna görcse púpja lumbágója
ébredj a kávétól balga imádója

Ködöböcz Gábor

„Székely keservest tenorban”

Újabb ecsetvonások Demeter József művészi-emberi portréjához

Az embernek és magyarnak egyaránt kiváló Demeter József (DeJó) a kortárs művészeti élet üde színfoltja, roppant karakteres, sok szempontból unikális személyisége. Egyebek mellett őszinte nyíltszívűsége, egészséges derűje, barátságos, önzetlen természete, tapintatos figyelme és erdélyi ősöktől örökölt bátor szókimondása, karakán véleményalkotása teszi őt az irodalmi találkozók, művészeti fesztiválok, kerekasztal-beszélgetések, írótáborok nehezen megkerülhető alakjává, nemegyszer központi figurájává.

Sokéves tapasztalat mondatja velem, hogy a jövőre negyvenéves fennállását ünneplő Tokaji Író Tábor elképzelhető ugyan DeJó barátunk nélkül, csak éppen az a fajta lélekteljes közvetlenség, emberi melegség és spontaneitás hiányozna, ami az ilyen találkozók végső értelmét és sava-borsát jelenti. Amikor ugyanis Demeter József portréfestésbe, grafikarajzolásba kezd, netán előveszi hegedűjét és rázendít egy nótára, esetleg még táncra is perdül, egy csapásra megváltozik a hangulat, másfajta dimenzióba kerülnek a dolgok. Vagyis színesebbé, élményszerűbbé, örömtelibbé válik az együttlét. Egyszersmind élhetőbbé is, hiszen az ő produkciója és kisugárzása révén hirtelen több lesz körülöttünk az oxigén; önfeledtnek, szabadnak és őszintén boldognak érezzük magunkat. A fölülmúlhatatlan tokaji borok kortyolgatása közben ilyenkor tényleg csak a derű óráit számoljuk, és valóban olybá tűnik, mintha zenélne bennünk a létezés öröme. Életünk ritka kegyelmi pillanatai ezek, amikor tetten érhetjük romlatlan szívünk örömittas ujjongását és a szabadság enyhe mámorát. Sok egyéb mellett talán ezért jár leginkább hála és nagy-nagy köszönet az ajándékmember Demeter Józsefnek.

A Marosmenti, dél-mezőségi Magyardellőről elszármazott és jó két évtizede a Kecskemét melletti Ballószögön élő Demeter József sokféle tehetséggel megáldott, széles ölelésű, reneszánsz típusú ember, aki rendkívül változatos élmény- és érzékenységformák jegyében tárja eléink a szűkebb és tágabb életvilág szívirványosan gazdag szötteését. A nemegyszer jelenlét- és emlékezetvesztésben szenvedő posztmodernkori ember – akinek hagyomány- és múltfelejtése óhatatlanul önfelejtést is jelent – valamelyest talán csodálja, de nemigen érti azt az értékvilágot, amely Demeter József tiszta forrásból táplálkozó verseiben egy minden ízében gyökeres, igazóően hiteles alkotói személyiségben ölt testet.

Mintha csak az európai kultúra egy Immanuel Kanttól ismert kulcsmondatát

hallanánk ki a szerző rokonszenvesen kedves világából: „Lelkemet két dolog tölti el megújuló csodálattal és áhítattal: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem”. Emellett W. B. Yeats, ír származású, Nobel-díjas költő ragyogó aforizmája is fontos útmutatásul szolgálhat az alkotó számára: „Az univerzum fölé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, és ez a kesztyű a nemzeti hagyományunk.”

Aligha találkoztam még Demeter Józsefhez fogható íróemberrel, akit annyira eltölt az írásaktus boldogsága, amikor újra és újra papírra veti a számára mindennél drágább és fontosabb szülőfalu nevét. A szűkebb szülőföld emberi, tárgyi és erkölcsi-szellemi világa olyasféle lebírhatatlan mágiával van jelen a *Napdalok*-sorozat írójának létszemléletében és világképében, mint például Gion Nándor műveiben a bácskai Szenttamás vagy mint G. G. Márquez *Száz év magányában* Macondo. Ennek megfelelően az egykoron „Kicsi Magyar-ország”-nak nevezett és a hatvanas években még szintiszta magyar településnek számító Magyardellő a létben való otthonosságot, a világ emberileg belakható teljességét jelenti. Ez akkor is érvényes, ha jelenleg éppen nem ott él. Miközben praktikusán öneki is úgy szól a feladat, hogy „minden rodostóban zágont” találja meg, aközben Mikes Kelemen lélekföldrajzát is nap mint nap magáénak tudhatja, hiszen Demeter József is olyanira szereti már Ballószöget, hogy sohasem feledheti Magyardellőt.

A Kaiser László vezette Hungarovox Kiadó gondozásában megjelent lírai szociográfiák (*Magyardellői napdalok I–II–III.*), illetve a hasonló élmény- és gondolatvilágot tematizáló, ballószögi napdalokkal kiegészülő legújabb kötet (*Hazatévedtem*) igen sokat elárul a szerző nyelvi tudatáról, költészetfelfogásáról, továbbá arról az esztétikai magatartásról, amely a versvilág egészét működteti. A *Napdalok* polifonikus nyitottságára és összetett jelentésszerkezetére fölöttébb jellemző, hogy vesztésleltárként, lamentációként, jövőfaggatásként, allegorikus példázatként, összmagyar sorsbeszédként és nemzeti létdemonstrációként is helytállóan értelmezhetjük. A fölnevelő és útra bocsátó tájhaza életre szóló gyakorlati konzekvenciája – a *Becsületes magyar-becsületes román* című vers üzenetével összhangban – az lehet, hogy nem nagy magyarnak, hanem jó és tisztességes magyarnak, nem heroikus embernek, hanem rendes embernek kell lenni. Mert ahogy azt Tamási Árontól is tudhatjuk: „Aki embernek hitvány, az magyarnak is alkalmatlan.” Demeter József műveinek erkölcsi-eszmei mélyrétegében ez a tanítás hangsúlyosan van jelen.

A korábbi pályaszakasz egyik legmaradandóbb darabja, a magyardellői mikrovilágot transzszilván tartalmakkal dúsító, a teremtő fájdalom költői hagyományát a metafizikai világérzékeléssel ötvöző, hagyomány és újítás szintézisére is remek példával szolgáló allegorikus poéma (*Ecetfaméz*) a líravilág egészére kiterjedő érvénnyel tudatosítja a kultúrhistoriai, kultúrantropológiai hagyomány fontosságát és megtartó erejét. A koncepciójában és kompozíciójában is kiváló, nagy mű-

gonddal kiérlelt, igen figyelemreméltó alkotás vágy- és célképzeteivel, jellegzetes metaforikájával és formarendjével is a későbbi Demeter-szövegek jobb és teljesebb megértését is szolgálhatja. Amint arra Bágyoni Szabó István is utal az *Ecetfaméz* (1991) című kötethez írott utószavában. Mintegy hangosan gondolkodva ugyancsak ő teszi föl a mindannyiunkhoz szóló kérdést: „Vajon ki fogja bemutatni költő-társunk új, immár az anyaországban megjelenő verseskötetét? És ki fog vállalni a költő hovatarozásáról?”

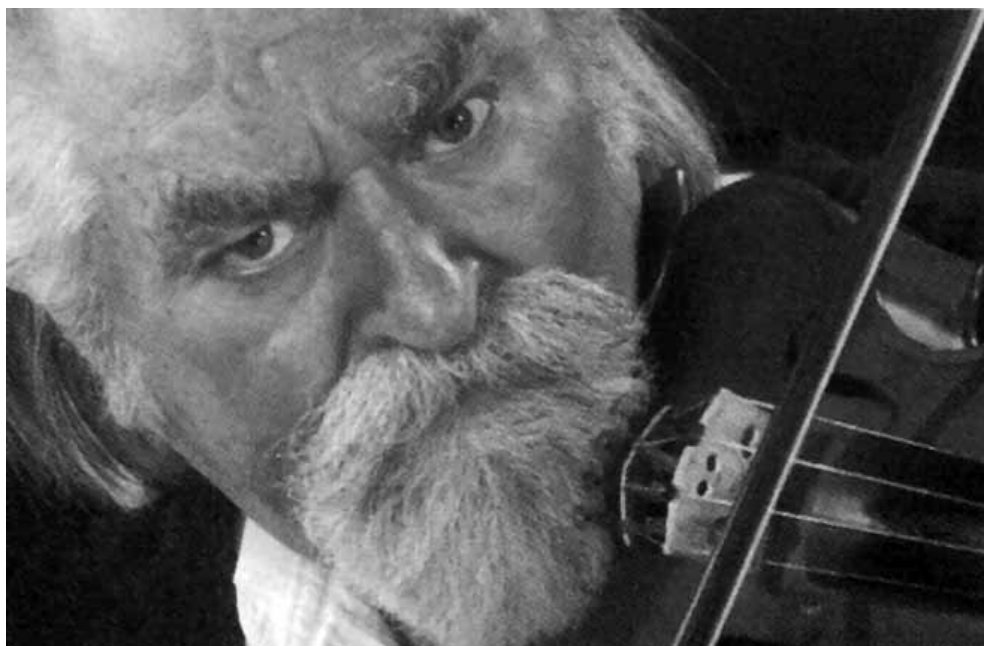
A mind inkább kiteljesedő pályáiv azt mutatja, hogy Demeter József alapvetően tájélmény felől induló költészete az időélmény megragadásán keresztül jut el a létezésélmény kimondásáig. Ennek során a lírai alany fokozottan természet- és valóságközeli szemlélete az archaikus folklór, az újító avantgárd és a költői mágia eljárásai által gazdagodva komplex élménytartalmak és egyetemes létfilozófiai üzenetek kifejezésére válik alkalmassá.

Az ezredfordulótól sorjázó verskötetek (*Ecetfaméz, Sziklaszószerék, Magyardellői napdalok I–II–III.*) a legújabb kötetel (*Hazatévedtem. Magyardellői-Ballószögi napdalok*) kiegészülve valóban olyan költői erényeket csillogtatnak, melyek nyomán – Bertha Zoltánnal szólva – teljesen indokolt „bartóki, kodályi ihletésű mélységperspektívákról és magasság-szférákról” beszélni. (Ráadásul a kötet elülső és hátsó borítóján Demeter József hallatlanul expresszív, nagy felidéző és megjelenítő erővel bíró *Tájakokalipszis I. II.* című festményeit láthatjuk, mintegy igazolandó az alkotó sokoldalú tehetségét.) A kötetet briliáns előszóval megtisztelő Bertha Zoltán a hajdani világot mágikus-poétikus módon újjávarázsoló sorslátomások kapcsán a következőt írja: „Az érzelmek kozmikussá lényegült erőteljessége üt át az ódai, a himnikus, a liturgikus, a balladai, az elégikus és rapszodikus, a profán és szakrális intonáció számtalan változatán, érzékletessé színezve egy népközösség vitális és szellemi létezőmódjának egész arculatát: a hétköznapoktól a csodákig terjedő érzékeny szemléleti és öntanúsító nyitottságának felemelő emberi minőségét.”

Ezzel összhangban és a korábbi recenziókkal (Bágyoni Szabó István, Ircsik Vilmos, Turai Kamill) egyetértve magam is úgy látom, hogy a saját növéstervére figyelő és példaszerűen organikusan építkező Demeter József verseinek az empirikus világot beragyogó mitikus holdudvara és az archaikus léttörvények megtartó erejéből fakadó szakrális aurája van. És mindezt a jelen kötetre vonatkoztatva: a létezés centrumaként és abszolút viszonyítási pontként megélt szülőföld, a szerelmes földrajz fundamentumát jelentő valóságos vidékek, az álom- és emléktekerek, a szellemi-lelki tájak zenei dramaturgia szerint megkomponált, szimfóniaszerűen fölépített lírai szintézise ez a könyv, amely a szülőföld és a haza, az itthon és az otthon kölcsönös feltételezettségére és paradox párhuzamosságára figyelmezve fejezi ki a lírai alany bartóki jellegű létérzékelését és világlátását.

A *Hazatévedtem* a külső és belső utak megvilágosító erejű, eszméltetően fölka-
varó könyveként ekként lehet egyszerismind a mulandóságban csöppnyi öröklé-
tet kigyöngyöző intenzív jelenlét könyve is. A magyarul, emberül és költőül imponá-
lóan tudó Demeter Józsefnek talán éppen ez az intenzív jelenlét az egyik legfőbb
erénye. Maradjon így még nagyon sokáig!

*(Elhangzott Demeter József Hazatévedtem – Magyardellői-Ballószögi napdalok
című kötetének bemutatóján, 2011. szeptember 8-án az Írószövetségben.)*

Lengyel János

Tisztelt Keresztapám!

Nem tudom, mikor fogod majd elolvasni e leveletem. Hallottam, hogy egy újabb kamionnyi magyarországi árut, tudod miért fogalmazok így, hiszen magyar árut Kárpátalján is találhatunk, fuvarozol valahová Oroszországba vagy éppen Kazahsztánba, nagy veszélyeknek kitéve magad, hogy családod asztalán kenyér legyen, autójukban benzin, mikrójukban áram, lelkükben önérzet.

Vagyis ma már Kazakisztánnak hívják. Más lett a zászlaja is, labdarúgócsapata az Eb-selejtezőkön indulhat. De miért is ne? Ha Oroszországnak és Törökországnak lehet, Izraelről nem is beszélve. Félre ne érts, nem zsidózok! Az én Antim, nem szemita, ha jól tudom, Huszton született, korábban ferences testvérnek készült, csak később jött rá, hogy Isten nem kedveli a zordon kövekből rakott házakat. Jobban szereti a fényel és hittel teli lelkeket. Említhetném Egyiptomot is, amely az 1920-as évek derekáig Európának, így nagybetűsen, tartotta önmagát, ezért is érezte úgy, joga van leigáznia Szudánt. De utóbbi nem így gondolta, mint ahogy mi, a Kárpát-medence magyarjai sem úgy gondoljuk, mint azok. Mert azok mindig másképpen gondolják, mint mi, ezt mások mindig jobban tudják nálunk, hogy mi mit akarunk. Mert a karunk erőtlenül csüng le testünk mellett.

Tehát Kazakisztán, biztosan tudod, hogy ott is élnek magyarok. De miért is ne tudnád, hiszen számtalanszor jártál már ott? Láthattad minden almák atyját. Amikor magyart mondok, nem a Kazahsztáni Magyarok Kulturális Szövetségébe tömörülő nemzettársakra gondolok. Nagy részük a Szovjetunió álproletár szeszélye által vagy egyszerűen az egyéni boldogulást keresve kerültek arra a messzi tájra, amelynek földjét sosem taposták egykorvolt Lengyelek. Nekem mégis szerencsém volt betekintést nyerni egy kis szeletébe. Ugyanis ott él a madjar törzs, akiknek képviselői már többször is ellátogattak a mostani Magyarországra. Náluk még él a hagyomány, hogy rokonaik ott élnek a messzi nyugaton. Na nem Amerikában, bár ott sem ismeretlen a magyar szó. Egykor élénk párbeszédnek folytak a parányból fakadó halálról valami Los Alamosban. Ha jó Horváti bátyám még élne, azt találná mondani Álmos őszünkről nevezték el az atom első városát. De én mégsem hiszem, mert magyarnak, de Lengyelnek se legyen köze embertömegek elpusztításához. Ezt hagyjuk meg oly hatalmasságoknak, mint Alexandrosz, Róma, Dzsingisz, Sztálin, Hitler vagy az IMF!

A madjarok legendáihoz visszatérve, hasonló ez, mint a baskiroknál. Talán már találkoztál is velük. Már mint a madjarokkal. Én Böszörtörpusztán láttam őket. Nem hasonlítanak ránk, de mi sem rájuk. Mégis...

Csodálom bátorságodat, hiszen a hosszú úton ezernyi veszély leselkedik a ka-

mionvezetőkre. Ugyanakkor irigyellek is, amiért annyi idegen és izgalmas tájat ismerhetsz meg. Valamikor az volt az egyik tervem vagy csak gyerekkori álmom, hogy beutazom a világot, de legalábbis Európát. Aztán rájöttem, hogy ez a szovjet útlevéllal bajos lesz, ha nem vagyok diplomata, élsportoló vagy híres művész. De az ukránnal sem megyek sokra, a trezubectől Lembergen túl nem igazán esnek hasra. Talán Európában nincs is olyan ország, ahová Tarasz Buljba országa állampolgárainak nem kell vízumot venniük. Persze, ha van pénz, minden rendben. Pénzen mindenki megtudja venni az álmait. De nem minden álmom eladó. Lubomirsky marsall bosszúszomja lángba borította Beregszászt és sok más Rákóczi-birtokot, de minden aranya is kevés volt ahhoz, hogy lengyel király lehessen. Nem, nem, a lengyelek ettől bölcsebbek és erősebbek voltak, mint a XXI. század lengyele, aki önmagát is csak ideig-óráig képes legyőzni.

Legszívesebben én is nekivágnék a nagyvilágnak, csak úgy találomra. De mielőtt az ember az idegenbe vágyakozna, ismerje meg előbb saját hazáját, közvetlen környezetét! Csak Kárpátalján mennyi hely van, ahol sosem jártam még, és akkor a Kárpát-medencéről még nem is szóltam. Eljutottam már az Adria Velencéjébe, a felvidéki Nyitrára, honnét talán családom egyik ága eredeztethető, de sosem jártam még mondjuk Aknaszlatinán, a Tatár-hágónál, a Színevéri-tónál vagy éppen a Nárciszok völgyében.

Az ember sokszor a távot vizslatja, és nem veszi észre a körötte lévő szépséget. Néha vakok vagyunk, vagy csak a szemünk tükrét lepi be a vakság pora. A szépség pedig számos alakot ölthet, mit az ember elméje felfogni képtelen. Mint ahogy nincs olyan edény, mi felfoghatná Isten vérét, emberek ezrei mégis arra fecsérlik idejüket, hogy megkeressék e tálalt, vagy bármi is legyen az. Miközben Isten vére ott csörgedezik minden érben, mit lüktető szív táplál.

Volt idő, amikor Beregszász jelentette számomra a legszebb várost, egyáltalán a legnagyobbat, a mindent, a kopott házai, sáros, éjjel kivilágítatlan utcái, a külvárosok szemétdombjai dacára. Igazából nem is volt összehasonlítási alapom. Ma már van összehasonlításom, de alapom még most sem. Alapom? Ugyan. Lassan már alakom sincs. Elenyészek, testemet felfalja a lét közönye. De miért vergődik az olyan ember, aki ingoványon áll? Feküdj a porba, koldus, így megmarad a fejed, s talán még garasokra is szert tehetsz, hogy alkohollal enyhítsd a fájdalmat, azért hogy vagy! Mégis ki vagy?

A budapesti emberek többsége sincs tudatában városuk szépségének. Ők csak a problémákat, a rossz dolgokat veszik észre. Úgy rohannak az utcákon, hogy fel sem emelik tekintetüket. Egyik ismerősöm évtizedek óta lakik az utcájában, ma én lakom ott évek óta, ő mégis csak akkor csodálkozott rá a házak szépségére, amikor felhívtam rá a figyelmét. Pedig festő lenne, legalábbis grafikus, amolyan művész-fajta. Művész, amikor az élet valódi vészek láncfűzére, mint édesded fények sora

karácsonyi fenyők szúrós testén. Testére erősített robbanószerekkel veti magát az elme szürke tömegébe a valóság öngyilkos merénylője minden szemnyitáskor. De jól tudja, ő sérthetetlen, de áldozata nem éli túl.

A 90-es évek elején két amerikai angoltanár töltött néhány hónapot Beregszászon. Erről biztosan nem tudsz, de nem baj. Te így is többet tudsz az életről, mint amit én valaha birtokolni is fogok. Pedig fogok, ha belegebbedek is. Vergődök, hogy átléphessem az árnyékomat, hogy szét tudjam törni a korlátokat, amelyek gátolnak.

Az egyik lepusztult lakótelepen laktak. Érdekesnek találták, hogy minden másnap kikapcsolják a villanyt. Mi nem, főként a gyerekes családokat érintette érzékenyen. Éjjel nincs közvilágítás. Nekik mindez kaland volt, hiszen a szolgálati idő leteltével visszatértek távoli otthonukba. De azért megmutattak valamit, hogy a legkilátástalanabb helyzetben is meg lehet találni az élet értelmét. Vagy legalábbis arra kell törekedni, hogy az adott helyzetből kihozzuk a lehető legtöbbet. A lehető legjobb. De ez nem is olyan könnyű. Az ember önmagáért mégis éppen ő teheti a legtöbbet. Ő, mindig csak rá várunk, s ha valami nem megy jól, Őt át-kozzuk. Csak ritkán önmagunkat. Mintha mi nem is lennénk hibásak semmiben. Semmiben soha, így a legkényelmesebb.

Én nem vagyok kamionsofőr, még vezetni sem tudok. Talán csak targoncát, Százhalombatta kéményerdejében. Azt hiszem, ha nekivágnék a világnak, Juliánusz barát és Petőfi példáját követném. Csak így lehet igazán felfedezni a tájat, nem a gépkocsi vagy a vonat ablakából.

Hát akkor most be is fejezem. Elnézésetet kérem, hogy elmém tarka szüleményeivel untattalak, miközben neked fel kell készülnöd az emberpróbálóra. Szerencsés utat kívánok, és térj vissza épségben, hogy legközelebb már élőszóban csejélhessük ki gondolatainkat, hogy egymás eszmei vagyonát gyarapítsuk elménk gyöngyszemeivel.

Tisztelettel maradok keresztfiad: János

Beregszász vagy Budapest. Olyan mindegy, 2010.

A reménykeltő misztikum

Safranka János interjúja Csepcsányi Évával

Mistica profana címmel jelent meg Csepcsányi Éva első regénye, melyet többek között már a Magyar Írószövetségben és az Írók Boltjában is ismertettek. A huszonéves írónőt az egrri Kálvin házban tartott könyvbemutatója előtt kérdeztem új művéről, melyre lelkileg is rá kell hangolódni.

– *Hogyan kerültél az irodalom berkeibe? Hogyan jutottál el a könyvkiadásig?*

– Már gyerekkoromtól kezdve elkezdtem történeteket, meséket írogatni. Akkor természetesen még nem gondoltam arra, hogy ez meghatározóbb momentum lesz az életemben. 2007–2008 körül kezdtem érezni, hogy egyre fontosabbá válik. Akkor írtam több verset, elkezdtem novellákat írni, és akkor már meg is jelentek különböző folyóiratokban. Azóta is rendszeresen publikálok. A regény másfél év alatt készült el. Előtte azért több kisebb novella előzte meg.

– *Ezekből a novellákból fejlődött ki a regény?*

– Nem. Többféle témában írtam. Voltak olyan történetek, amelyek a regénynek úgymond kiindulópontjai, viszont akkor még nem gondoltam azt, hogy ebből regény fog születni. Sőt amikor elkezdtem írni, akkor is úgy képzeltem, hogy vagy egy nagyobb lélegzetű elbeszélés, vagy egy kisregény lesz belőle. A kisregény terjedelmét meghaladta, és amire kikerekedett a történet, egy rendes regényterjedelmű mű lett belőle.

– *Mivel hívnád fel az olvasó figyelmét a *Mistica profanára*?*

– Arra mindenképp felhívnam az olvasó figyelmét, hogy nem provokatív műnek szántam és nem botránykönyvnek. Bár, ahogy Pál apostol írja, a kereszt az mindig botrány. Ezt már kétezer évvel ezelőtt megírták a Szentírásban, nem újdonság. Vannak ma is természetesen, akiknek botrány ez a téma. Igazából az volt a célom, hogy megmutassam, mennyire fontos, hogy az ember a helyén legyen. Mert ha valaki kimozdul onnan, ami az ő hivatása, ami az ő helye, ahol neki lennie kell és ellátni a feladatát, abból mindig csak elcsatangolás, tévelygés, fájdalom, sérülések lesznek. Illetve azt is meg akartam mutatni a tévedésen keresztül, hogy minden rosszból, tévedésből, bajból igenis van visszaút. Nincs reménytelenség, örök elrendelés, hanem az embernek vannak esélyei és lehetőségei az életben.

– *Mennyiben hasonlít rád a főszereplő?*

– Sokan szokták kérdezni, akik jobban ismernek. Látszólag vannak megegyezések. A leánykollégium, a hittanár szak, Eger, Lengyelország, viszont más a karakter. Hedvig nem én vagyok, egy másabb személyiség. Ha lehet egyáltalán párhuzamot vonni magamra a könyvben, az nem Hedvig alakjában van elrejtve, viszont

azt nem akarom feltétlenül megosztani, hogy kinek az alakjában. Aki igazán jól, közelről ismer, az talán rájön.

– *Lengyelország hogyan kapcsolódik a Hedvighez és hozzád?*

– A műben úgy kapcsolódik, hogy Hedvig szerelme egy lengyel férfi lesz a történet során, és megszöknek, mivel a férfinak katolikus pap a hivatása, és ezért nem merik ezt felvállalni. Könnyebb kikerülni nekik abból a közegeből, ahol ismerik őket, és esetleg botrány, megvetés lenne a vége. Ezért, hogy könnyebben tudjanak boldogulni – legalább is a férfi szemszögéből –, elmennek a szülőhazájába, és ott telepednek le.

Az én életemben pedig úgy fontos Lengyelország, hogy a nyelvet már évek óta tanulom. Bár hozzáteszem, nagyon nehezen megy. Nekem egy nagyon nehéz nyelv. Illetve többször jártam ott. Annyira vonz, és szeretem az egész lengyel kultúrát, nyelvet, a lengyel mentalitást, hogy mindenképp bele akartam építeni az egyik művembe, és ez így pont adta magát ehhez a regényhez.

– *Milyen reakciókat tapasztaltál az olvasók, kritikusok részéről?*

– Több hivatalos kritika is megjelent már eddig a könyvről. Kaptam hideget is, meleget is. Természetesen a teljesen ateista, profán világban élő emberek időnként nem értnek dolgokat. Vannak szakzsargonok is, amelyeket nem értnek, és érezni lehet, hogy akinek nincs lelki élete, nem él imaéletet, az szintén nem ért sok mindent. Aki a felszínen mozog, sok mindent nem tud megérteni, mert lelkileg nincsen ráhangolódva.

Sok író, költő, „civil”viszont, ismerősök, barátok is rengeteg pozitív visszajelzést adtak. Általában tetszik nekik a cselekmény, képszerűnek tartják a leírást, és eredeti megoldásokat látnak benne.

– *Érik már benned esetleg a cselekmény folytatása is?*

– Érik a fiókban ez-az, amaz, de nem folytatás. Egyelőre elteltődtem ezzel a témával, világgal. Más jellegű prózákat írok, illetve verseket folyamatosan. Valószínűleg egy kisregény vagy egy nagyobb lélegzetű elbeszélés jön majd ki a kezem alól. Pár hónapon vagy egy féléven, éven belül.

– *Köszönöm az interjút.*

A lapzártá idején értesültünk arról, hogy Csepcsányi Éva Junior Prima-díj kitüntetésben részesült. A szerzőnek ezúton is szívből gratulálunk!

Gyenge István

Régi karácsonyi vacsorák emléke

Karácsony vigíliája, az ünnep előestje, a szenteste, régente a vallási előírás szerint szigorú böjt volt. Azaz húsételt nem volt szabad enni a nap folyamán, és jóllakni is csak egyszer lehetett ezen a napon. (Csupán két ilyen alkalom volt az évben, a húsvét és a karácsony böjtje.) A felnőttek ezt az egyszeri alkalmat az esti vacsorára tartogatták. Mi gyerekek azért megkaptuk a reggelit és az ebédet is, ami a nagy készülődésre való tekintettel valami egyszerűbb étel volt.

A karácsonyesti vacsorának minden időben igazi ünnepi rangot adott az alkalom, s noha a menü hagyományos volt – azaz évről évre ugyanaz került az asztalra – a hangulat, a teríték, a szobában álló karácsonyfa miatt minden más vacsorától különbözőnek tűnt. Ma már tudom, a lelkünkben eluralkodó karácsonyhangulat miatt éreztük úgy, hogy ez az este mindennel együtt – beleértve a vacsorát is – emelkedettebb, ünnepibb a többinél.

Az asszonyok, nagyanyám és anyám elosztották egymás között a női munkákat. Elmentek a piacra, kiválasztották és megvették a halat. (Egerben gyermekkoromban külön halpiac volt, s nagyanyám – aki nagyon szerette a halat – gyakran vásárolt ott.) Kinéztek két nem túlságosan nagy pontyot. A nagyoknál ugyanis féltő volt, hogy nemkívánatosan kövérek, ezért inkább két kisebbet vettek. Hazahozták, megpuolták, szeletekre vágták, besózták és kitétték a hidegre. A fejéből, farkából és a belső részből leves készült ebédre, amit egy-két szelet kenyérral kedvtelve kanalaztunk. (Emlékszem, milyen izgatottan figyeltük a hal bontását, vajon van-e benne ikra vagy haltej, attól függően, hogy milyen nemű volt az állat.)

A hagyományos vacsora pedig a rántott hal volt krumplipürével. Az én időmben már franciasaláta is járult hozzá tartármártással. Gondolom, ez utóbbiakat anyám polgári családból való származása eredményezte ebben a puritán szőlősgazda-családban.

Nagyapám elballagott a pincébe, hogy hazahozzon egy demizsonnyit az ünnepre még tavaly őszen eltett óborból. Otthon eközben készült az ünnepi bejgli, mindig kétféle, mákos és diós. De nem akármilyen ám! A mákosban reszelt citromhéj, a diósban pedig narancs héja. (A karácsonyi vendégjárások alkalmával minden rokonnál bejglivel kínáltak, így hát volt alkalmunk összehasonlításokat tenni. Én úgy találtam, a miénknél jobbat senki nem sütött.)

Azután amikor a vacsora elkészült, vagyis kisült a hal, megsült a bejgli, készen lett a saláta és a tartármártás, akkor jött a Jézuska. Gyertyák, csillagszórók, fenyőillat és áhítat. Énekeltük a *Mennyből az angyalt*, a *Pásztorok, pásztorokat*, és egymásnak boldog karácsonyt kívántunk. Kiörömködtük magunkat az ajándékok között, azután jöhetett

a vacsora. Nagymamám asztali ima gyanánt összetett kézzel köszönetet mondott az asztal bőségéért, vajha ne lenne a jövőben kevesebbünk ennél. Jókedvűen eszegettünk, közben beszélgettünk is. A felnőttek felemlegették a széles rokonságot, és elégedetten állapították meg, hogy a hal nem is volt olyan zsíros, és a bejgli az idén is jól sikerült.

Egy karácsonyi vacsora különösen megmaradt az emlékeimben, az ötvenes évek elejéről. Különlegessége abban állt, hogy azon a karácsonyon nem lehetett halat kapni a piacon. No, de az asszonyokon nem lehet olyan könnyen kifogni. Nagymamám gondolt egyet, és vett százhusz pár békacombot. (Heves megye volt a békatenyésztés hazája, a halpiacon szinte mindig lehetett békát kapni. Nem volt ugyan olcsó, de nagymamám elég gyakran vett néhány párat. Kevés finomabb ételt tudok elképzelni, mint az ő túrós-tejfölös csuszáját tetején ínycsiklandó békapörkölttel.) Nos, azon a karácsonyon rántott békacomb díszelgett az asztalon hal helyett, két nagy pecsenyés tálat púposan megtöltve, s mi kedvünkre eszegethettünk a különleges csemegeből.

Azután a felnőttek készülődni kezdtek az éjféli misére, mi gyerekek pedig ágyba bújtunk. Nekem mint legnagyobbknak kellett vigyázni a kicsikre. Amikor egyedül maradtunk, még olvastam egy kicsit az ajándékként kapott könyvből, míg húgom és öcsém elégedetten szuszogott a paplan alatt.

Herczeg István rézkarca

E számunk szerzői

- Áfra János (1987) Debrecen
Aknay Tibor (1944) Budapest
András Zoltán (1934) Székelyudvarhely
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Bak Zsuzsanna (1985) Maklár
Balázs Ildikó (1965) Szombathely
Bárdos Attila (1941) Budapest
Bárdos József (1949) Nagykőrös
Bene Zoltán (1973) Szeged
Benő Attila (1968) Kolozsvár
Bérczessy Lajos (1949) Budapest
Bereti Gábor (1948) Miskolc
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bíró József (1951) Budapest
Bolvári-Takács Gábor (1967) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Cseh Károly (1952) Mezőkövesd
Csepcsányi Éva (1985) Heves
Dobos László (1930) Pozsony
Dudás Sándor (1941–2010)
Erdélyi Z. János (1947) Szekszárd
Farkas Arnold Levente (1979) Budapest
Farkas Gábor (1977) Debrecen
Fazekas István (1967) Százhalombatta
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Füstös-Simon Zsuzsanna (1986) Kecskemét
Gábori Kovács József (1983) Sajószentpéter
Gál Sándor (1937) Buzita
Galgóczy Zsuzsa (1960) Budakeszi
Goron Sándor (1975) Nagyvárád
Gyenge István (1943) Sarud
Halmosi Sándor (1971) Budapest
Horváth Ödön (1938) Kismaros
Jakab István (1928) Révkomárom
Anasztaszia Jermakova (1974) Moszkva
Szergej Jeszenyin (1895–1925)
Kaló Béla (1954) Szuhogy
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Benedek (1943) Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Kovács Klaudia – Hollywood
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
László Ernő (1939–2006)
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lengyel János (1973) Beregszász
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárád
Lisányi Endre (1966) Budapest
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Mács József (1931) Pozsony
Madár János (1948) Budapest
Mák Ferenc (1956) Óbecse/Budapest
Mátyus Aliz (1948) Budapest
Mezei Gábor (1982) Budapest
Mogyorósi László (1976) Nagyálló
Nagy Zsuka (1977) Nyíregyháza
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh József (1966) Micske
Ortutay Péter (1942) Belpátfalva
Palágyi László (1989) Budapest
Penckőfer János (1959) Beregszász
Petróczi Éva (1951) Budapest
Radnai István (1939) Budapest
Safranka János (1982) Eger
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Suhai Pál (1945) Budapest
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szathmáry Zoltán (1982) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szoó Dalma (1948) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tari István (1953) Óbecse
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Tóth-Máthé Miklós (1936) Debrecen
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárád
Varga Tibor (1947) Kissomlyó
Vass Tibor (1968) Miskolc
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Verók Attila (1975) Eger
Zsirai László (1956) Budapest

A kötetben szereplő illusztrációk az Eventus Művészeti Középsiskola tanárainak és diákjainak munkái.